This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08160955 8

1. No subject

CAII

SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBRI XVII.

ASTOR LIBRARY
NEW-YORK

PATAVII
TYPIS SEMINARII
MDCCCXIII.

ГПВНУВ
МВГІС
ВЕЛЛОВК

TYPOGRAPHUS

LECTORI

En tibi C. Silii Italici *poema, cujus exempla et in privatis bibliothecis, et in tabernis librariis apud nostrates desiderari jamdiu cœperant. Etenim ab anno* 1523., *quo Aldus Manutius hunc poetam Venetiis edidit, ad hæc usque tempora semel tantum in tota Italia publicum lucem expertus est, nempe Mediolani anno* 1765., *quam tamen editionem pessimam appellat Lefebure de Villebrune. Ut eum, quanta fieri posset diligentia, pulcre emendatum proferremus, usi sumus omnium postrema et optima ejusdem editione, quam cel. Georgius Alexander Ruperti Goettingæ curavit anno* 1795—98. *Cuilibet poematis libro satis amplum præmisimus argumentum ab eadem editione magna ex parte desumtum, ut non solum, quæ summa cujusque libri, et quæ narratarum rerum series esset, in oculos confestim incurreret; sed etiam maximum historicæ et poeticæ narrationis discrimen facillime cognosceretur. Ruperti exemplum sequuti, versus quidem* 145 — 225. *libri*

VIII. quos primus Aldus in textum receperat, nonnulli vero respuerant, admisimus; nullam tamen rationem habendam esse putavimus quatuor et triginta versuum, qui primum a Jo. Baptista Lefebure de Villebrune, in sua Silii editione Parisiis anno 1781., post versum 27. libri XVI. inserti sunt, quique eruditorum omnium consensu Francisco Petrarchæ adjudicantur, tum quod nusquam apparent in Silii codicibus Mss., tum quod barbaram redolent latinitatem, tum quod minime congruunt cum reliquis Silii carminibus, tum denique quod ipse Petrarcha, in epist. 1. lib. II. Senilium, nos docet, se hos quatuor et triginta versus cum quodam amico, eos iterum ac sæpius expostulante, communicasse, ea tamen lege, ne publicarentur; eosdemque postea ab illo contra datam fidem vulgatos apud plures literatos homines deprehendisse. Quare vetus aliquis librarius, quum Petrarchæ poematis prorsus ignarus, animadverteret, eos aliquam habere argumenti affinitatem cum Silii Italici opere, sub hujus poetæ nomine inter reliqua veterum auctorum fragmenta illos descripsisse videtur. Ne quis vero eosdem versus prætermissos doleat, ipsos, quemadmodum leguntur in fine libri VI. poematis Petrarchæ quod A-

trica inscribitur, veram emendatiores, hic subjicere visum est, in quibus Mago Annibalis frater ante mortem ita loquens inducitur:

Hic postquam medio juvenis stetit æquore pœnus,
Vulneris impatiens dolor, et vicinia duræ
Mortis, agens stimulis ardentibus, urget anhelum.
Ille videns propius supremi temporis horam,
Incipit: Heu qualis fortunæ terminus altæ est!
Quam lætis mens cæca bonis! Furor ecce potentum
Præcipiti gaudere loco; status ille procellis
Subjacet innumeris, et finis ad alta levatis
Est ruere. Heu tremulum magnorum culmen honorum,
Spesque hominum fallax, et inanis gloria fictis
Illita blanditiis! Heu vita incerta, labori
Dedita perpetuo! Semperque, heu, certa, nec umquam
Sat mortis prævisa dies! Heu sortis iniquæ
Natus homo in terris! Animalia cuncta quiescunt;
Irrequietus homo, perque omnes anxius annos,
Ad mortem festinat iter. Mors, optima rerum,
Tu retegis sola errores, et crimina vitæ
Discutis exactæ. Video nunc quanta paravi
Ah! miser incassum, subii quot sponte labores,
Quos licuit transire mihi. Moriturus, ad astra

Scandere quærit homo; sed mors docet, omnia quo sint
Nostra loco. Latio quid profuit arma potenti,
Quid tectis inferre faces? quid fœdera mundi
Turbare, atque urbes tristi miscere tumultu?
Aurea marmoreis quidve alta palatia muris
Erexisse juvat, postquam sic sidere lævo
In pelago periturus eram? Carissime frater,
Quanta paras animis, heu! fati ignarus acerbi,
Ignarusque mei! Dixit: tum liber in auras
Spiritus egreditur, spatiis unde altior æquis
Despiceret Romam, simul et Carthaginis urbem,
Ante diem felix abiens, ne summa videret
Excidia, et claris quod restat dedecus armis,
Fraternosque, suosque simul, patriæque dolores.

DE

C. SILIO ITALICO

C. Silius nobili genere natus anno Christi 25. Italici cognomen adeptus est, vel quod ex Italica Hispaniæ urbe oriundus fuit, vel quod ortum habuit Corfinii Italiæ oppido, cui belli socialis tempore Italici nomen inditum fuit. Poeticen juvenis adhuc attigit, senior magis excoluit. Forensi quoque eloquentiæ operam dedit, et nonnumquam judicia hominum recitationibus expertus est. Honores et multos et amplos sustinuit. Anno enim U. C. 821., Christi 68., factus est consul a Nerone, qui in ipsius consulatu periit. Famam vero suam læserat, quod sub eodem Nerone accusatoris partes et sæpe et sponte sumserat; qua de causa fortasse ab illo adamatus, et ad summum consulatus honorem evectus est; sapienter tamen et comiter sese gessit in Vitellii amicitia. Asiam provinciam proconsulari auctoritate administravit. Illinc redux ab urbe

recessit, et annis ita suadentibus, ut Plinius ait, in Campania se se continuit, ubi plures possidebat villas, et in earum singulis multum librorum, statuarum, imaginum habebat, quæ undique ornamenta usque ad reprehensionem emacitatis coemit. Ex villis suis Tusculanum, quod Ciceronis olim fuerat, potissimum dilexit, eo quod M. Tullium in causis agendis, doctissimisque orationibus recitandis æmulatus fuerat in juventute. Virgilium etiam in primis habuit, cujus sepulcrum Neapoli proximum sæpius adire, et quasi templum venerari, ejusque diem natalem religiosius, quam suum, celebrare consueverat. Duos liberos suscepit, quorum alterum jam consularem vidit, alteri superstes ipse fuit. Annos natus 75. in Neapolitano suo inedia vitam finivit ob tædium infirmæ valetudinis. Fuit inter principes civitatis, sine potentia et sine invidia: salutabatur ab omnibus et colebatur, multumque in lectulo jacens doctissimis sermonibus dies transigebat, quum a scribendo vacaret.

De bello punico secundo poema nobis reliquit in libros XVII. distributum. Non defuere, qui Silium cum ipso Virgilio comparârent, vel certe contenderent, illum puritate sermonis nulli eorum cedere, quos proxima ætas viderit. Alii contra

poetam nostrum acerbissime reprehendunt, utpote qui historici magis quam poetæ partibus functus sit, Virgilii Æneidem compilarit, pleraque vero habeat nimis arguta et exaggerata. Nos facile quidem concedimus, Silium ex sui sæculi vitiis aliquid contraxisse, sed illud etiam pro certo habemus, illius eloquutionem poeticam esse, nec inelegantem, et ad epicam gravitatem et Virgilii exemplar compositam. Hinc recte statuit Plinius junior, majori eum cura quam ingenio scripsisse. Multa sunt in ejus carminibus, quæ antiquitati historiæque, et præsertim veteri geographiæ haud parum luminis afferunt. Notationes morum sunt aptæ et nobiles, sententiæ graves et elegantes, descriptiones vividæ et pulcre compositæ.

Ex antiquis scriptoribus tres tantum Silii mentionem faciunt et quidem perhonorificam; Plinius junior, in epist. 7. lib. III., ex qua præcipua quæque delibavimus; pluribus in locis Martialis, et semel Sidonius Apollinaris. Sæculo XIV. illius carmina periisse certo credidit Franciscus Petrarcha, qui et ipse belli punici secundi historiam versibus complexus est in sua *Africa*, quod minime facturus fuisse videtur, si poetæ nostri opus alicubi delitescere existimasset. Si-

lii poema primus reperit Poggius florentinus, circa ann. Ch. 1416., in monasterio S. Galli prope Constantiam. Prior autem siliani poematis editio facta est Romæ anno 1471.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER PRIMUS

Exposito totius operis argumento (v. 1.—20.), Carthaginis origo describitur, ubi Juno in primis colebatur (21.—28.). Hæc prospiciens Romanos trojana ab stirpe oriundos, et plurimum jam opibus, armis et potentia valentes, Carthaginem Romæ æmulam aliquando eversuros esse; Pœnos et potissimum Annibalem, quem natura crudelem, perfidum, fortem, laudis et vindictæ et præliorum avidum, et sine ulla religione finxerat, ad bellum cum hoc populo gerendum impellit (29.—69.). Ad idem bellum ab ineunte ætate Annibal a patre suo Amilcare altaribus admotus, in Didonis templo et coram sacerdote, quæ ex victimæ immolatæ extis eventura auguratur, solemni jurejurando adigitur (v. 70.—139.). Amilcare mortuo, summa imperii committitur Asdrubali ejus genero, viro crudeli et ad iram proclivi, qui Tagum Hispaniæ regulum cruci suffigit (140.—164.). Famulus autem Tagi dominum ulciscitur cæde Asdrubalis, et inter tormenta risu exsultat (165.—181.); quo facto Annibal admodum adolescens a toto exercitu, qui ex Pœnis et Hispanis constat, imperator salutatur (182.—238). Hic fortis, animosus, gloriæ cupidus omni militiæ labore sese exercet, et sæpius ne nocturnum quidem tempus ad quietem sibi reservat (239.—267.); quam primum autem militum animos sibi conciliavit, nulla interposita mora, Saguntum Hispaniæ tarraconensis urbem oppugnat, et hanc causam belli cum Romanis Saguntinorum sociis gerendi arripit (268.—295.). Castra extemplo urbi admovet, et milites suos ad vallum invadendum, murosque superandos hortatu et exemplo incitat (296.—349.). Saguntini oppidum aliquamdiu falaricis tuentur, sed testudine hostium fa-

cta mœnia procumbunt, et porta urbis recluditur (350.—375.). Tum Murrus Pœnus subeuntes fortiter et ingenti cæde repellit, donec tandem ab Annibale, qui non minorem hostium numerum prostraverat, confossus perit (376.—517.). Victor Annibal, dum ad corpus Murri spoliandum approperat, magna hostium multitudine circumventus et letali vulnere ictus, ex maximo, in quo versatur, vitæ discrimine Junonis interventu eripitur, et ægre se ex acie recipit (518.—555.). Quum itaque duce Pœnorum sauciato, et imminente jam nocte prælium dirimeretur; obsessi, ne tam exoptatam rei bene gerendæ occasionem amitterent, majore animo vires reparant, concilio advocato de summa belli deliberant, legatosque Romam mittendos decernunt (556.—573.). Isti navibus prospere in Tiberim transvehuntur (574.—607.), et senatum populi romani in templo, spoliis belli punici primi ornato, adeunt (608.—629.). Sicoris adversam suorum fortunam exponit, et Romanos tam fœderis cum Saguntinis icti religione, quam originis similitudine et communis periculi metu ad ineundam belli societatem, et Sagunti libertatem tuendam movere conatur (630.—671.) Ubi ille finem loquendi fecit, legati scissis vestibus, corpora humo affligunt, et patres aliquamdiu animi pendent. Cn. Corn. Lentulus auctor est, ut Annibal ad meritam pœnam poscatur, Carthaginique, si eum Romanis dedere recusaret, bellum extemplo indicatur: at Q. Fabius Maximus Cunctator suadet, ut consideratius rebus suis consulant, et legati prius mittantur, qui renuntient, utrum dux Pœnorum ana sponte, an senatus auctoritate bellum Saguntinis intulerit? Postremo dolor ira mixtus patres ad consilium Lentuli præferendum impellit (672.—694.).

Ordior arma, quibus cælo se gloria tollit
Æneadum, patiturque ferox œnotria jura
Carthago. Da, Musa, decus memorare laborum
Antiquæ Hesperiæ, quantosque ad bella creavit,

Et quot Roma viros, sacri quum perfida pacti
Gens cadmea super regno certamina movit:
Quæsitumque diu, qua tandem poneret arce
Terrarum Fortuna caput. Ter Marte sinistro
Juratumque Jovi fœdus, conventaque patrum
Sidonii fregere duces: atque impius ensis
Ter placitam suasit temerando rumpere pacem.
Sed medio finem bello, excidiumque vicissim
Molitæ gentes: propiusque fuere periclo
Queis superare datum. Reseravit dardanus arces
Ductor agenoreas: obsessa Palatia vallo
Pœnorum, ac muris defendit Roma salutem.
Tantarum causas irarum, odiumque perenni
Servatum studio, et mandata nepotibus arma
Fas aperire mihi, superasque recludere mentes.
Jamque adeo magni repetam primordia motus.
Pygmalioneis quondam per cærula terris
Pollutum fugiens fraterno crimine regnum
Fatali Dido Libyes appellitur oræ:
Tum pretio mercata locos, nova mœnia ponit,
Cingere qua secto permissum litora tauro.
Hic Juno ante Argos (sic credidit alta vetustas),
Ante agamemnoniam, gratissima tecta, Mycenen
Optavit profugis æternam condere gentem.
Verum ubi magnanimis Romam caput urbibus alte
Exserere, ac missas etiam trans æquora classes
Totum signa videt victricia ferre per orbem,
Jam propius metuens, bellandi corda furore
Phœnicum exstimulat. Sed enim conamine primo
Contuso pugnæ, fractisque in gurgite cœptis
Sicanio libycis, iterum instaurata capessens

Arma remolitur. Dux agmina sufficit unus
Turbanti terras, pontumque movere paranti.
Jamque Deæ cunctas sibi belliger induit iras
Annibal: hunc audet solum componere fatis.
Sanguineo tum læta viro, atque in regna Latini
Turbine mox sævo venientum haud inscia cladum,
Intulerit Latio, spreta me, troius, inquit,
Exsul Dardaniam, et bis numina capta Penates,
Sceptraque fundarit victor lavinia Teucris,
Dum romana tuæ, Ticine, cadavera ripæ
Non capiant, similisque mihi per celtica rura
Sanguine pergameo Trebia et stipantibus armis
Corporibusque virûm retro fluat, ac sua largo
Stagna reformidet Trasymenus turbida tabo;
Dum Cannas tumulum Hesperiæ, campumque cruore
Ausonio mersum sublimis iapyga cernam,
Teque vadi dubium coeuntibus, Aufide, ripis
Per clypeos galeasque virûm, cæsosque per artus
Vix iter adriaci rumpentem ad litora ponti.
Hæc ait: ac juvenem facta ad mavortia flammat.
Ingenio motus avidus, fideique sinister
Is fuit, exsuperans astu, sed devius æqui.
Armato nullus Divûm pudor: improba virtus,
Et pacis despectus honos: penitusque medullis
Sanguinis humani flagrat sitis: his super ævi
Flore virens, avet Ægates abolere, parentum
Dedecus, ac siculo demergere fœdera ponto.
Dat mentem Juno, ac laudum spe corda fatigat.
Jamque aut nocturno penetrat Capitolia visu,
Aut rapidis fertur per summas passibus Alpes.

Sæpe etiam famuli turbato ad limina somno
Expavere trucem per vasta silentia vocem,
Ac largo sudore virum invenere futuras
Miscentem pugnas, et inania bella gerentem.
Hanc rabiem in fines Italûm, saturniaque arva
Addiderat quondam puero patrius furor. Ortus
Sarrana prisci Barcæ de gente, vetustos
A Belo numerabat avos, namque orba marito
Quum fugeret Dido famulam Tyron, impia diri
Belides juvenis vitaverat arma tyranni,
Et se participem casus sociarat in omnes.
Nobilis hoc ortu, et dextra spectatus Amilcar,
Ut fari, primamque datum distinguere lingua
Annibali vocem, solers nutrire furores,
Romanum sevit puerili in pectore bellum.
Urbe fuit media sacrum genitricis Elisæ
Manibus, et patria Tyriis formidine cultum,
Quod taxi circum et piceæ squalentibus umbris
Abdiderant, cælique arcebant lumine templum.
Hoc sese (ut perhibent) curis mortalibus olim
Exsuerat regina loco. Stant marmore mœsto
Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum
A Belo series: stat gloria gentis Agenor,
Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix:
Ipsa sedet tamdem æternum conjuncta Sÿchæo:
Ante pedes ensis phrygius jacet: ordine centum
Stant aræ cælique Deis Ereboque potenti.
Hic crine effuso, atque hennææ numina Divæ,
Atque Acheronta vocat stygia cum veste sacerdos.
Immugit tellus, rumpitque horrenda per umbras
Sibila, inaccensi flagrant altaribus ignes.

Tum magico volitant cantu per inania manes
Exciti, vultusque in marmore sudat Elisæ.
Annibal hæc patrio jussu ad penetralia fertur,
Ingressique habitus atque ora explorat Amilcar.
Non ille evantis massylæ palluit iras,
Non diros templi ritus, adspersaque tabo
Limina, et audito surgentes carmine flammas.
Olli permulcens genitor caput, oscula libat,
Attollitque animos hortando, et talibus implet:
Gens recidiva Phrygum cadmeæ stirpis alumnos
Fœderibus non æqua premit: si fata negarint
Dedecus id patriæ nostra depellere dextra,
Hæc tua sit laus, nate, velis! age, concipe bella
Latura exitium Laurentibus: horreat ortus
Jam pubes tyrrhena tuos, partusque recusent
Te surgente, puer, latiæ producere matres.
His acuit stimulis; subicitque haud mollia dictu:
Romanos terra atque undis, ubi competet ætas,
Ferro ignique sequar, rhœteaque fata revolvam.
Non Superi mihi, non Martem cohibentia pacta,
Non celsæ obstiterint Alpes, tarpejaque saxa.
Hanc mentem juro nostri per numina Martis,
Per manes, regina, tuos. Tum nigra triformi
Hostia mactatur Divæ, raptimque recludit
Spirantes artus poscens responsa sacerdos,
Ac fugientem animam properatis consulit extis.
Ast ubi quæsitas artis de more vetusto
Intravit mentes Superûm, sic deinde profatur:
Ætolos late consterni milite campos,
Idæoque lacus flagrantes sanguine cerno.
Quanta procul moles scopulis ad sidera tendit,

Cujus in aerio pendent tua vertice castra!
Jamque jugis agmen rapitur, trepidantia fumant
Mœnia, et hesperio tellus porrecta sub axe
Sidoniis lucet flammis, fluit ecce cruentus
Eridanus, jacet ore truci super arma virosque,
Tertia qui tulerit sublimis opima Tonanti.
Hea! quænam subitis horrescit turbida nimbis
Tempestas, ruptoque polo micat igneus æther?
Magna parant Superi: tonat alti regia cæli,
Bellantemque Jovem cerno. Venientia fata
Scire ultra vetuit Juno, fibræque repente
Conticuere: latent casus, longique labores.
Sic clausum linquens arcano pectore bellum,
Atque hominum finem Gades, Calpenque sequutus,
Dum fert herculeis garamantica signa columnis
Occubuit sævo tyrius certamine ductor.
Interea rerum Asdrubali traduntur habenæ:
Occidui qui solis opes, et vulgus iberum,
Bæticolasque viros spatiis agitabat iniquis.
Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat: asper amore
Sanguinis, et metui demens credebat honorem:
Nec nota docilis pœna satiare furores.
Ore excellentem, et spectatum fortibus ausis
Antiqua de stirpe Tagum, Superumque hominumque
Immemor, erecto suffixum robore mœstis
Ostentabat ovans populis sine funere regem.
Auriferi Tagus adscito cognomine fontis,
Perque antra et ripas Nymphis ululatus iberis.
Mæonium non ille vadum, non lydia mallet

Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atque illatis Hermi flavescit arenis.
Primus inire manu, postremus ponere Martem.
Quum rapidum effusis ageret sublimis habenis
Quadrupedem, non ense virum, non eminus hasta
Sistere erat: volitabat ovans, aciesque per ambas
Jam Tagus auratis agnoscebatur in armis.
Quem postquam diro suspensum robore vidit
Deformem leti famulus, clam corripit ensem
Dilectum domino, pernixque irrumpit in aulam,
Atque immite ferit geminato vulnere pectus.
At Pœni succensi ira, turbataque luctu
Et sævis gens læta, ruunt, tormentaque portant.
Non ignes, candensque chalybs, non verbera passim
Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,
Carnificesve manus, penitusve infusa medullis
Pestis, et in medio lucentes vulnere flammæ
Cessavere: ferum visu dictuque: per artem
Sævitiæ extenti, quantum tormenta jubebant,
Creverunt artus, atque omni sanguine rapto
Ossa liquefactis fumarunt fervida membris.
Mens intacta manet; superat, ridetque dolores:
Spectanti similis, fessosque labore ministros
Increpitat, dominique crucem clamore reposcit.
Hæc inter spretæ miseranda piacula pœnæ,
Erepto trepidus ductore exercitus, una
Annibalem voce atque alacri certamine poscit.
Hinc studia accendit patriæ virtutis imago,
Hinc fama in populos jurati didita belli,
Hinc virides ausis anni, fervorque decorus,

Atque armata dolis mens, et vis insita fandi.
Primi ductorem Libyes clamore salutant,
Mox et Pyrenes populi, et bellator iberus.
Continuoque ferox oritur fiducia menti,
Cessisse imperio tantum terræque marisque.
Æoliis candens Austris et lampade Phœbi
Æstifero Libye torquetur subdita Cancro,
Aut ingens Asiæ latus, aut pars tertia terris.
Terminus huic roseos amnis Lageus ad ortus
Septeno impellens tumefactum gurgite pontum:
At qua diversas clementior adspicit Arctos,
Herculeo dirimente freto, diducta propinquis
Europes videt arva jugis: ultra obsidet æquor,
Nec patitur nomen proferri longius Atlas,
Atlas subducto tracturus vertice cælum.
Sidera nubiferum fulcit caput, ætheriasque
Erigit æternum compages ardua cervix:
Canet barba gelu, frontemque immanibus umbris
Pinea silva premit, vastant cava tempora venti,
Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.
Tum geminæ laterum cautes maria alta fatigant:
Atque ubi fessus equos Titan immersit anhelos,
Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.
Sed qua se campis squalentibus Africa tendit
Serpentum largo coquitur fecunda veneno.
Felix qua pingues mitis plaga temperat agros,
Nec Cerere hennæa, pharioque victa colono.
Hic passim exsultant Nomades, gens inscia freni:
Queis inter geminas per ludum mobilis aures
Quadrupedem flectit non cedens virga lupatis:
Altrix bellorum, bellatorumque virorum

Tellus, nec fidens nudo sine fraudibus ensi.
Altera complebant hispanæ castra cohortes,
Auxilia Europa genitoris parta tropæis.
Martius hinc sonipes campos hinnitibus implet,
Hinc juga cornipedes erecti bellica raptant:
Non eleus eat campo ferventior axis.
Prodiga gens animæ, et properare facillima mortem.
Namque ubi transscendit florentes viribus annos,
Impatiens ævi spernit novisse senectam,
Et fati modus in dextra est. Hic omne metallum:
Electri gemino pallent de semine venæ,
Atque atros chalybis fetus humus horrida nutrit.
Sed scelerum causas operit Deus. Astur avarus
Visceribus laceræ telluris mergitur imis,
Et redit infelix effosso concolor auro.
Hinc certant, Pactole, tibi Dariusque Tagusque,
Quique super Gravios lucentes volvit arenas
Infernæ populis referens oblivia Lethes.
Nec Cereri terra indocilis, nec inhospita Baccho,
Nullaque palladia sese magis arbore tollit.
Hæ postquam tyrio gentes cessere tyranno,
Utque dati rerum freni; nunc arte paterna
Conciliare viros; armis consulta senatus
Vertere, nunc donis: primus sumsisse laborem,
Primus iter carpsisse pedes, partemque subire,
Si valli festinet opus; nec cetera segnis
Quæcumque ad laudem stimulant, somnumque negabat
Naturæ, noctemque vigil ducebat in armis:
Interdum projectus humi, turbæque libyssæ
Insignis sagulo duris certare maniplis:

Celsus et in magno præcedens agmine ductor
Imperium perferre suum: tum vertice nudo
Excipere insanos imbres, cælique ruinam.
Spectarunt Pœni, tremuitque exercitus Astur,
Torquentem quum tela Jovem, permixtaque nimbis
Fulmina, et excussos ventorum flatibus ignes
Turbato transiret equo: nec pulvere fessum
Agminis ardenti labefecit Sirius astro.
Flammiferis tellus radiis quum exusta dehiscit,
Candentique globo medius coquit æthera fervor,
Femineum putat inventa jacuisse sub umbra:
Exercetque sitim, et spectato fonte recedit.
Idem correptis sternacem ad prælia frenis
Frangere equum, et famam letalis amare lacerti:
Ignotique amnis tranare sonantia saxa,
Atque e diversa socios arcessere ripa.
Idem expugnati primus stetit aggere muri:
Et quoties campo rapidus fera prælia miscet,
Qua sparsit ferrum, latus rubet æquore limes.
Ergo instat fatis, et, rumpere fœdera certus,
Quo datur, interea Romam comprendere bello
Gaudet, et extremis pulsat Capitolia terris.
Prima saguntinas turbarunt classica portas,
Bellaque sumta viro belli majoris amore.
Haud procul herculei tollunt se litore muri
Clementer crescente jugo, queis nobile nomen
Conditus excelso sacravit colle Zacynthos.
Hic comes Alcidæ remeabat in agmine Thebas
Geryone exstincto, cæloque ea facta ferebat,
Tres animas namque id monstrum, tres corpore dextras

Armarat, ternaque caput cervice gerebat.
Haud alium vidit tellus, cui ponere finem
Non posset mors una viro, duræque Sorores
Tertia bis rupto torquerent stamina filo.
Hinc spolia ostentabat ovans, captivaque victor
Armenta ad fontes medio fervore vocabat,
Quum tumidas fauces accensis sole venenis
Calcatus rupit letali vulnere serpens,
Inachiumque virum terris prostravit iberis.
Mox profugi ducente Noto advertere coloni,
Insula quos genuit grajo circumflua ponto,
Atque auxit quondam laertia regna Zacynthos.
Firmavit tenues ortus mox daunia pubes
Sedis inops, misit largo quam dives alumno,
Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen.
Libertas populis pacto servata, decusque
Majorum, et Pœnis urbi imperitare negatum.
Admovet abrupto flagrantia fœdere ductor
Sidonius castra, et latos quatit agmine campos.
Ipse caput quassans circumlustravit anhelo
Muros sævus equo, mensusque paventia tecta,
Pandere jam dudum portas, ac cedere vallo
Imperat, et longe clausis sua fœdera, longe
Ausoniam fore, nec veniæ spem Marte subactis:
Scita patrum et leges et jura fidemque Deosque
In dextra nunc esse sua. Verba ocius acer
Intorto sancit jaculo, figitque per arma
Stantem pro muro, et minitantem vana Caicum.
Concidit exacti medius per viscera teli:
Effusisque simul prærupto ex aggere membris,
Victori moriens tepefactam retulit hastam.

At multo ducis exemplum clamore sequuti
Involvunt atra telorum mœnia nube.
Clara nec in numero virtus latet: obvia quisque
Ora duci portans, ceu solus bella capessit.
Hic crebram fundit baleari verbere glandem,
Terque levi ducta circum caput altus habena
Permissum ventis abscondit in aere telum.
Hic valido librat stridentia saxa lacerto;
Huic impulsa levi torquetur lancea nodo.
Ante omnes ductor patriis insignis in armis
Nunc picea jactat fumantem lampada flamma,
Nunc sude, nunc jaculo, nunc saxis impiger instat:
Aut hydro imbutas, bis noxia tela, sagittas
Contendit nervo, atque insultat fraude pharetræ,
Dacus ut armiferis geticæ telluris in oris,
Spicula quæ patrio gaudens acuisse veneno
Fundit apud ripas inopina binominis Istri.
Cura subit, collem turrita cingere fronte,
Castelloque urbem circumvallare frequenti.
Heu priscis numen populis, at nomine solo
In terris jam nota Fides! stat dura juventus,
Ereptamque fugam, et claudi videt aggere muros.
Sed dignam ausonia mortem putat esse Sagunto,
Servata cecidisse fide. Jamque acrius omnes
Intendunt vires: adductis stridula nervis
Phocais effundit vastos ballista molares:
Atque eadem ingentis mutato pondere teli
Ferratam excutiens ornum media agmina rumpit.
Alternus resonat clangor: certamine tanto
Conseruere acies, veluti circumdata vallo
Roma foret; clamatque super: Tot millia, gentes

Inter tela satæ, jam capto stamus in hoste?
Anne pudet cœpti? pudet ominis? en bona virtus,
Primitiæque ducis! Taline implere paramus
Italiam fama? tales præmittere pugnas?
Accensæ exsultant mentes, haustâsque medullis
Annibal exagitat, stimulantque sequentia bella.
Invadunt manibus valium, cæsasque relinquunt
Dejecti muris dextras. Subit arduus agger,
Imponitque globos pugnantum desuper urbi.
Armavit clausos, ac portis arcuit hostem
Librari multa consueta falarica dextra,
Horrendum visu robur, celsisque nivosæ
Pyrenes trabs lecta jugis, cui plurima cuspis;
Vix muris toleranda lues, sed cetera pingui
Uncta pice, atque atro circumlita sulfure fumant.
Fulminis hæc ritu, summis e mœnibus arcis
Incita, sulcatum tremula secat aera flamma.
Qualis sanguineo præstringit lumina crine
Ad terram cælo decurrens ignea lampas.
Hæc ictu rapido pugnantum sæpe per auras,
Attonito ductore, tulit fumantia membra.
Hæc vastæ lateri turris ceu turbine fixa,
Dum penitus pluteis Vulcanum exercet adesis,
Arma virosque simul pressit flagrante ruina.
Tamdem condensis actæ testudinis armis
Subducto Pœni vallo, cæcaque latebra,
Pandunt prolapsam suffossis mœnibus urbem.
Terribilem in sonitum procumbens aggere victo
Herculeus labor, atque immania saxa revolvens,
Mugitum ingentem cælo dedit. Alpibus altis
Aeriæ rupes, scopulorum mole revulsa,

Haud aliter scindunt resonanti fragmine montem.
Surgebat cumulo certatim prorutus agger,
Obstabatque jacens vallum, ni protinus instent
Hinc atque hinc acies media pugnare ruina.
Emicat ante omnes primævo flore juventæ
Insignis rutulo Murrus de sanguine: at idem
Matre saguntina grajus, geminoque parente
Dulichios italis miscebat prole nepotes.
Hic magno socios Aradum clamore vocantem,
Qua corpus loricam inter galeamque patescit,
Conantis motus speculatus, cuspide sistit,
Prostratumque premens telo, voce insuper urget:
Fallax Pœne, jaces: certe Capitolia primus
Scandebas victor! quæ tanta licentia voti?
Nunc stygio fer bella Jovi. Tum fervidus hastam
Adversi torquens defigit in inguine Iberi,
Oraque dum calcat jam singultantia leto,
Hac iter est, inquit, vobis ad mœnia Romæ,
O metuenda manus! sic, quo properatis, eundum.
Mox instaurantis pugnam circumsilit arma,
Et rapto nudum clypeo latus haurit Iberi.
Dives agri, dives pecoris, famæque negatus
Bella feris arcu jaculoque agitabat Iberus.
Felix heu! nemorum, et vitæ laudandus opacæ,
Si sua per patrios tenuisset spicula saltus.
Hunc miseratus adest infesto vulnere Ladmus.
Cui sævum arridens: Narrabis Amilcaris umbris
Hanc, inquit, dextram, quæ jam post funera vulgi
Annibalem vobis comitem dabit: et ferit alte
Insurgens gladio cristatæ cassidis æra,
Perque ipsum tegimen crepitantia dissipat ossa.

Tum frontem Chremes intonsam umbrante capillo
Septus, et horrentes effingens crine galeros:
Tum Masulus, crudaque virens ad bella senecta
Carthalo, non pavidus fetas mulcere leænas,
Flumineaque urna cælatus Bagrada parmam,
Et vastæ nasamon Syrtis populator Hyempsal,
Audax in fluctu laceras raptare carinas,
Una omnes dextraque cadunt, iraque peremti. 410
Nec non serpentem diro exarmare veneno
Doctus Athyr, tactuque graves sopire chelydros,
Ac dubiam admoto sobolem explorare ceraste.
Tu quoque fatidicis garamanticus accola lucis
Insignis flexo galeam per tempora cornu, 415
Heu! frustra reditum sortes tibi sæpe loquutas
Mentitumque Jovem increpitans occumbis, Iarba.
Et jam corporibus cumulatus creverat agger,
Perfusæque atra fumabat cæde ruinæ.
Tum ductorem avido clamore in prælia poscit: 420
Fulmineus ceu spartanis latratibus actus,
Quum silvam occursu venantum perdidit, hirto
Horrescit setis dorso, et postrema capessit
Prælia, canentem mandens aper ore cruorem:
Jamque gemit geminans contra venabula dentem.
At parte ex alia, qua se insperata juventus
Extulerat portis, ceu spicula nulla manusque
Vim ferre exitiumve queant, permixtus utrisque
Annibal agminibus passim furit, et quatit ensem,
Cantato nuper senior quem fecerat igni 430
Litore ab Hesperidum Temisus: qui carmine pollens
Fidebat magica ferrum crudescere lingua:

Quantus histoniis late Gradivus in oris
Belligero rapitur curru, telumque coruscans,
Titanum quo pulsa cohors, flagrantia bella
Cornipedum afflatu tonat et stridoribus axis.
Jamque Hostum, ratulumque Pholum, ingentemque Metiscum,
Jam Lygdum, Duriumque simul, flavumque Galæsum,
Et geminos Chromin atque Gyan demiserat umbris.
Daunum etiam, grata quo non spectatior alter
Voce movere fora, atque orando fingere mentes,
Nec legum custos solertior, aspera telis
Dicta admiscentem: Quænam te, Pœne, paternæ
Huc adigunt Furiæ? non hæc sidonia tecta
Feminea fabricata manu, pretiove parata,
Exsulibusve datum dimensis litus arenis.
Fundamenta Deûm, romanaque fœdera cernis.
Ast illum, toto jactantem talia campo
Ingenti raptum nisu, medioque virorum
Avulsum inter tela globo, et post terga revinctum
Annibal ad pœnam lentæ mandaverat iræ,
Increpitansque suos inferri signa jubebat:
Perque ipsos cædis cumulos, stragemque jacentum
Monstrabat furibundus iter, cunctosque ciebat
Nomine, et in prædas stantem dabat improbus urbem.
Sed postquam a trepidis allatum, fervere partem
Diversam Marte infausto, Murroque secundos
Hunc Superos tribuisse diem, ruit ocius amens
Lymphato cursu, atque ingentes deserit actus.

Letiferum nutant fulgentes vertice cristæ:
Crine ut flammifero terret fera regna cometes,
Sanguineum spargens ignem; vomit atra rubentes
Fax cælo radios, ac sæva luce coruscum
Scintillat sidus, terrisque extrema minatur.
Præcipiti dant tela viam, dant signa, virique;
Atque ambæ trepidant acies: jacit igneus hastæ
Dirum lumen apex, ac late fulgurat umbo.
Qualis ubi ægæo surgente ad sidera ponto
Per longum vasto Cori cum murmure fluctus
Suspensum in terras portat mare, frigida nautis
Corda tremunt: sonat ille procul, flatuque tumescens
Curvatis pavidas transmittit Cycladas undis.
Non cuncta e muris unum incessentia tela,
Fumantesque ante ora faces, non saxa per artem
Tormentis excussa tenent. Ut tegmina primum
Fulgentis galeæ conspexit, et arma cruento
Inter solem auro rutilantia, turbidus infit:
En, qui res libycas, inceptaque tanta retardet
Romani Murrus belli mora! Fœdera, faxo,
Jam noscas, quid vana queant, et vester Iberus.
Fer tecum castamque fidem servataque jura:
Deceptos mihi linque Deos. Cui talia Murrus:
Exoptatus ades! mens olim prælia poscit,
Speque tui flagrat capitis: fer debita fraudum
Præmia, et Italiam tellure inquire sub ima.
Longum in dardanios fines iter, atque nivalem
Pyrenen, Alpesque tibi mea dextera donat.
Hæc inter cernens subeuntem cominus hostem,
Præruptumque loci fidum sibi, corripit ingens

Aggere convulso saxum, et nitentis in ora
Devolvit, pronoque silex ruit ineitus ictu.
Subsedit duro concussus fragmine muri.
Tum pudor accendit mentem, nec conscia fallit
Virtus pressa loco; frendens luctatur, et ægro
Scandit in adversum per saxa vetantia nisu.
Sed postquam propior vicino lumine fulsit,
Et tota se mole tulit, velut incita clausum
Agmina Pœnorum cingant, et cuncta paventem
Castra premant, lato Murrus caligat in hoste.
Mille simul dextræ, densusque micare videtur
Ensis, et innumeræ nutare in casside cristæ.
Conclamant utrimque acies, ceu tota Saguntos
Igne micet: trahit instanti languentia leto
Membra pavens Murrus, supremaque vota capessit:
Conditor Alcide, cujus vestigia sacra
Incolimus, terræ minitantem averte procellam,
Si tua non segni defenso mœnia dextra.
Dumque orat, cæloque attollit lumina supplex,
Cerne, ait, an nostris longe Tirynthius ausis
Justius adfuerit. Ni displicet æmula virtus,
Haud me dissimilem, Alcide, primoribus annis
Agnosces, invicte, tuis: fer numen amicum,
Et, Trojæ quondam primis memorate ruinis,
Dexter ades phrygiæ delenti stirpis alumnos.
Sic Pœnus, pressumque ira simul exigit ensem,
Qua capuli statuere moræ: teloque relato
Horrida labentis perfunditur arma cruore.
Ilicet ingenti casu turbata juventus
Procurrit: nota arma viri corpusque superbo

Victori spoliare negant. Coit aucta vicissim
Hortando manus, et glomerata mole feruntur.
Hinc saxis galea, hinc clypeus sonat æreus hastis,
Incessunt sudibus, librataque pondera plumbi
Certatim jaciunt: decisæ vertice cristæ,
Dereptumque decus nutantum in cæde jubarum.
Jamque agitur largus per membra fluentia sudor,
Et stant loricæ squamis horrentia tela:
Nec requies, tegimenve datur mutare sub ictu.
Genua labant, fessique humeri gestamina laxant.
Tum creber, penitusque trahens suspiria, sicco
Fumat ab ore vapor, nisuque elisus anhelo
Auditur gemitus, fractumque in casside murmur.
Mente adversa domat, gaudetque nitescere duris
Virtutem, et decoris pretio discrimina pensat.
Hic subitus scisso densa inter nubila cælo
Erupit quatiens terram fragor: et super ipsas
Bis Pater intonuit geminato fulmine pugnas.
Inde inter nubes ventorum turbine cæco
Ultrix injusti vibravit lancea belli,
Ac femine adverso librata cuspide sedit.
Tarpejæ rupes, Superisque habitabile saxum,
Et vos virginea lucentes semper in ara
Laomedonteæ trojana altaria flammæ,
Heu! quantum vobis fallacis imagine teli
Promisere Dei! propius si pressa furenti
Hasta foret, clausæ starent mortalibus Alpes.
Nec, Trasymene, tuis nunc Allia cederet undis.
Sed Juno adspectans Pyrenes vertice celsæ
Nava rudimenta, et primos in Marte calores,
Ut videt impressum conjecta cuspide vulnus,

Advolat, obscura circumdata nube, per auras,
Et validam duris evellit ab ossibus hastam.
Ille tegit clypeo fusum per membra cruorem,
Tardaque paulatim et dubio vestigia nisu
Alternata trahens, aversus ab aggere cedit.
Nox tamdem optatis terras pontumque tenebris
Condidit, et pugnas erepta luce diremit.
At duræ invigilant mentes, molemque reponunt
Noctis opus. Clausos acuunt extrema pericli,
Et fractis rebus violentior ultima virtus.
Hinc puer invalidique senes, hinc femina ferre
Certat opem in dubiis miserando nava labori,
Saxaque mananti subvectat vulnere miles.
Jam patribus clarisque senum sua munia curæ:
Concurrunt, lectosque viros hortantur et orant,
Defessis subeant rebus, revocentque salutem,
Et latia extremis implorent casibus arma.
Ite citi, remis velisque impellite puppim,
Saucia dum castris clausa est fera: tempore Martis
Utendum est rapto, et grassandum ad clara periclis.
Ite citi, deflete fidem murosque ruentes,
Antiquaque domo meliora arcessite fata.
Mandati summa est: Dum stat, remeate, Saguntos.
Ast illi celerant, qua proxima litora, gressum,
Et fugiunt tumido per spumea cærula velo.
Pellebat somnos Tithoni roscida conjux,
Ac rutilus primis sonipes hinnitibus altos
Afflarat montes, roseasque movebat habenas.
Jam celsa e muris exstructa mole juventus
Clausam nocturnis ostentat turribus urbem.

Rerum omnes pendent actus, et milite mœsto
Laxata obsidio, ac pugnandi substitit ardor,
Inque ducem versæ tanto discrimine curæ.
Interea Rutulis longinqua per æquora vectis
Herculei ponto cœpere exsistere colles,
Et nebulosa jugis attollere saxa Monœci.
Thracius hos Boreas scopulos, immitia regna,
Solus habet, semperque rigens nunc litora pulsat,
Nunc ipsas alis plangit stridentibus Alpes:
Atque ubi se terris glaciali fundit ab Arcto,
Haud ulli contra fiducia surgere vento.
Vorticibus torquet rapidis mare, fractaque anhelant
Æquora, et injecto conduntur gurgite montes:
Jamque volans Rhenum Rhodanumque in nubila tollit.
Hunc postquam Boreæ dirum evasere furorem
Alternos mœsti casus bellique marisque,
Et dubium rerum eventum sermone volutant.
O patria, o Fidei domus inclyta, quo tua nunc sunt
Fata loco? sacræne manent in collibus arces?
An cinis, heu Superi! tanto de nomine restat?
Ferte leves auras, flatusque ciete secundos,
Si nondum insultat templorum pœnicus ignis
Culminibus, latiæque valent succurrere classes.
Talibus illacrimant noctemque diemque querelis,
Donec laurentes puppis defertur ad oras,
Qua pater acceptis Anienis ditior undis
In pontum flavo descendit gurgite Tibris.
Hinc consanguineæ subeunt jam mœnia Romæ.
Concilium vocat augustum, castaque beatos
Paupertate patres, ac nomina parta triumphis

Consul, et æquantem Superos virtute senatum.
Facta animosa viros, et recti sacra cupido
Attollunt, hirtæque togæ, neglectaque mensæ,
Dexteraque a curvis capulo non segnis aratris;
Exiguo faciles, et opum non indiga corda,
Ad parvos curru remeabant sæpe penates.
In foribus sacris, primoque in limine templi
Captivi currus, belli decus, armaque rapta
Pugnantum ducibus, sævæque in Marte secures,
Perfossi clypei, et servantia tela cruorem.
Claustraque portarum pendent; hic punica bella,
Ægates cernas, fusaque per æquora classe
Exactam ponto Libyen testantia rostra:
Hic galeæ Senonum, pensatique improbus auri
Arbiter ensis inest, Gallisque ex arce fugatis
Arma revertentis pompa gestata Camilli:
Hic spolia Æacidæ, hic epirotica signa,
Et Ligurum horrentes coni, parmæque relatæ
Hispana de gente rudes, alpinaque gæsa.
Sed postquam clades patefecit et horrida bella,
Orantum squalor, præsens adstare Sagunti
Ante oculos visa est extrema precantis imago.
Tum senior mœsto Sicoris sic incipit ore:
Sacrata gens clara fide, quam rite fatentur
Marte satam populi ferro parere subacti,
Ne crede emensos levia ob discrimina pontum.
Vidimus obsessam patriam, murosque trementes:
Et, quem insana freta, aut cœtus genuere ferarum,
Vidimus Annibalem. Procul his a mœnibus, oro,
Arcete, o Superi, nostroque in Marte tenete
Fatiferæ juvenem dextræ. Qua mole sonantes

Exigit ille trabes? et quantus crescit in armis?
Trans juga Pyrenes, medium indignatus Iberum,
Excivit Calpen, et mersos Syrtis arenis
Molitur populos, majoraque mœnia quærit.
Spumeus hic, medio qui surgit ab æquore, fluctus,
Si prohibere piget, vestras effringet in urbes.
An tanti pretium motus, ruptique per enses
Fœderis, hoc juveni jurata in bella ruenti
Creditis, ut statuat superatæ jura Sagunto?
Ocius ite, viri, et nascentem exstinguite flammam,
Ne seræ redeant post aucta pericula curæ.
Quamquam o, si nullus terror, non obruta jam nunc
Semina fumarent belli: vestræne Sagunto
Spernendum consanguineam protendere dextram?
Omnis Iber, omnis rapidis fera Gallia turmis,
Omnis ab æstifero sitiens Libys imminet axe.
Per vos culta diu rutulæ primordia gentis,
Laurentemque larem, et genitricis pignora Trojæ,
Conservate pios, qui permutare coacti
Acrisioneis tirynthia culmina muris.
Vos etiam Zanclen siculi contra arma tyranni
Juvisse egregium: vos et campana tueri
Mœnia, depulso Samnitum robore, dignum
Sigeis duxistis avis. Vetus incola Dauni
Testor vos, fontes et stagna arcana Numici,
Quum felix nimium dimitteret Ardea pubem,
Sacra domumque ferens, et avi penetralia Turni
Ultra Pyrenen laurentia nomina duxi.
Cur, ut decisa atque avulsa a corpore membra,
Despiciar, vesterque luat cur fœdera sanguis?
Tamdem, ut finitæ voces (miserabile visu)

Submissi palmas, lacerato tegmine vestis,
Affigunt proni squalentia corpora terræ.
Inde agitant consulta patres, curasque fatigant.
Lentulus, ut cernens accensæ tecta Sagunti,
Poscendum pœnæ juvenem, celerique negantis
Exuri bello Carthaginis arva jubebat.
At Fabius cauta speculator mente futuri,
Nec lætus dubiis, parcusque lacessere Martem, 680
Et melior clauso bellum producere ferro,
Prima super tantis rebus pensanda: ducisne
Ceperit arma furor, patres an signa moveri
Censuerint: mittique viros, qui exacta reportent.
Providus hæc, ritu vatis, fundebat ab alto 685
Pectore præmeditans Fabius surgentia bella.
Ut sæpe e celsa grandævus puppe magister
Prospiciens signis venturum in carbasa Corum,
Summo jam dudum substringit lintea malo.
Sed lacrimæ atque ira mixtus dolor impulit omnes
Præcipitare latens fatum, lectique senatu,
Qui ductorem adeant: si perstet surdus in armis
Pactorum, vertant inde ad Carthaginis arces;
Nec Divûm oblitis indicere bella morentur.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER SECUNDUS

Q. Fabius Maximus et L. Valerius Flaccus legati Romanorum in Sagunti portum invehuntur, et inde ab Annibale repulsi Carthaginem petunt (v. 1.—24.). Hac occasione usus dux Pœnorum milites ad imminens periculum propulsandum, urbem totis viribus oppugnandam, et bellum ipsis deinde Romanis inferendum exstimulat (25.—55.). Asbyte Jarbæ Gætulorum regis filia, virgo fortissima et venatui assueta, cum grege mulierum Pœnis auxilio venit (56.—88.); hujus impetum fortiter reprimit Mopsus cretensis sagittandi peritissimus, qui, magna prius edita hostium strage, in ipsam virginem irruit, et Harpen ejus comitem occidit; sed propter Dorylæ et Icari, filiorum suorum, necem animum despondet, et doloris impatientia e muro sese præcipitat (89.—147.). Tum Theron Herculis sacerdos pugnæ succedens clava sua magnam hostium multitudinem prosternit, ipsamque Asbyten curru excussam interficit, et caput hastæ affixum ostentat (148.—205.); cujus rei dolore et ira percitus Annibal virginis cædem vindicare parat, et Saguntini ejus adspectu consternati fugam capessunt; Theron autem, dum suos revocare et mœnibus hostem prohibere conatur, gladio per pectus adacto perit, ejusque corpus ter circa rogum Asbytes raptatur (206.—269.). Interim Carthaginiensium senatus adventu legatorum romanorum perculsus, frequens in curiam venit, et de responso iis reddendo consilia capit. Ibi Hannon et Gestar mutuis se verborum contumeliis lacerant. Ille, inveterato Annibalis odio incensus, auctor est, ut superbia et temeritas juvenis merito castigetur, nec Romani, qui tantum virtute valeant, novo injustoque bello lacessantur (270.—326.); hic vero factioni bar-

einæ, quæ apud milites plebemque plurimum gratia valebat, addictus, Hannonis orationem refellit, et ad bellum Romanis, duce Annibale, inferendum patrum animum incendit (327.—375.). Quibus orationibus habitis Hannon res Saguntinis reddendas, et Annibalem Romanis dedendum censet: quæ sententia omnium fere, qui adsunt, indignationem movet. Fabius itaque sinu vestis effuso bellum Pœnis indicit, et cum reliquis legatis Romam redit (376.—390.). Hæc dum Carthagine geruntur, Annibal aliquot populis, qui defecerant, repente oppressis, omnibus copiis Saguntum oppugnare perseverat, et lætus accipit clypeum aliaque arma, ab Hispanis dono sibi missa, in quibus præter alia, origines et fata Carthaginis singulari opera et artificio expressa miratur (391.—456.). Saguntini jam unicam spem in adventu romanæ classis, quæ tam procul erat, positam abjiciunt, et longa obsidione inopia rerum omnium ita crescit, ut corticibus et frondibus arborum coriisque aqua mollitis famem depellere cogantur (457.—474.). Hanc urbis fortunam commiseratur Hercules ejus conditor, et clam Junone noverca sua, Fidei auxilium implorat, quæ ejus precibus mota fractum Saguntinorum animum adeo erigit, ut vel ultima experiri non recusent (475.—525.). Sed conatus Fidei non fugit Junonem, quæ præter opinionem prope urbem est, et extemplo Tisiphonem ab inferis evocat (526.—542.). Hæc furia formam adspectu terribilem exsuit, et in Tiburnæ, morte Murri viduatæ, speciem conversa Saguntinos hortatur, ut, quum nihil jam spei reliquum sit, morte voluntaria æternum servitium effugiant (543.—579.). Tum petit tumulum, ex quo serpens prorepit et ad mare contendit (580.—591.). Hoc prodigio territi Saguntini Genios jam urbe excedere sibi persuadent, et Tisiphones ope ex desperatione in rabiem vertuntur, qua instincti arma, vestes, aurum et quidquid publicarum vel privatarum rerum superest, in rogum ingentem, ad id raptim extructum, conjiciunt, deinde parentes seque invicem jugulant: quo facto Annibal urbem capit, et furia ad inferos revertitur (592.—707.).

Cæruleis provecta vadis jam dardana puppis
Tristia magnanimi portabat jussa senatus,
Primoresque patrum. Fabius, tirynthia proles,
Ter centum memorabat avos, quos turbine Martis
Abstulit una dies, quum fors non æqua labori
Patricio Cremeræ maculavit sanguine ripas.
Huic comes æquato sociavit munere curas
Poplicola, ingentis Volesi spartana propago.
Is, cultam referens insigni nomine plebem,
Ausonios atavo ducebat consule fastus.
Hos ut depositis portum contingere velis
Allatum Annibali, consultaque ferre senatus,
Jam medio seram bello poscentia pacem,
Ductorisque simul conceptas fœdere pœnas;
Ocius armatas passim per litora turmas
Ostentare jubet minitantia signa, recensque
Perfusos clypeos, et tela rubentia cæde.
Haud dictis nunc esse locum, strepere omnia, clamat,
Tyrrhenæ clangore tubæ, gemituque cadentum.
Dum detur, relegant pontum, neu se addere clausis
Festinent: notum, quid cæde calentibus armis,
Quantum iræ liceat, motusve quid audeat ensis.
Sic ducis affatu per inhospita litora pulsi,
Converso tyrios petierunt remige patres.
Hic alto Pœnus fundentem vela carinam
Incessens dextra, Nostrum, pro Jupiter! inquit,
Nostrum ferre caput parat illa per æquora puppis.
Heu! cæcæ mentes, tumefactaque corda secundis!

Armatum Annibalem pœnæ petit impia tellus.
Ne deposce, adero: dabitur tibi copia nostri
Ante exspectatum: portisque focisque timebis,
Quæ nunc externos defendis, Roma, Penates.
Tarpejos iterum scopulos, præruptaque saxa
Scandatis licet, et celsam migretis in arcem,
Nullo jam capti vitam pensabitis auro.
Incensi dictis animi, et furor additus armis.
Conditur extemplo telorum nubibus æther,
Et densa resonant saxorum grandine turres.
Ardor agit, provecta queat dum cernere muros,
Inque oculis profugæ Martem exercere carinæ.
Ipse autem incensas promissa piacula turmas
Flagitat insignis nudato vulnere ductor,
Ac repetens questus furibundo personat ore:
Poscimur, o socii, Fabiusque e puppe catenas
Ostentat, dominique vocat nos ira senatus.
Si tædet cœpti, culpandave movimus arma,
Ausoniam ponto propere revocate carinam.
Nil moror: evincta lacerandum tradite dextra.
Nam cur, eoi deductus origine Beli
Tot Libyæ populis, tot circumfusus Iberis
Servitium perferre negem? Rhœteius imo
Imperet æternum, et populis sæclisque propaget
Signa ferox: nos jussa virûm nutusque tremamus.
Effundunt gemitus, atque omina tristia vertant
In stirpem Æneadum, ac stimulant clamoribus iras.
Discinctos inter Libyas, populosque bilingues
Marmaricis audax in bella œnotria signis
Venerat Asbytè proles garamantis Iarbæ.

Ammone hic genitus, phorcynidos antra Medusæ
Cinyphiumque Macen, et iniquo e sole calentes
Battiadas late imperio sceptrisque regebat:
Cui patrius Nasamon, æternumque arida Barce,
Cui nemora Autololum, atque infidæ litora Syrtis
Parebant, nullaque levis Gætulus habena.
Atque is fundarat thalamos tritonide Nympha:
Unde genus, proavumque Jovem regina ferebat,
Et sua fatidico repetebat nomina luco.
Hæc ignara viri, vacuoque assueta cubili,
Venatu et silvis primos defenderat annos:
Non calathis mollita manus, operatave fuso,
Dictynnam et saltus et anhelum impellere planta
Cornipedem, ac stravisse feras immitis amabat.
Quales threiciæ Rhodopen, pangæaque lustrant
Saxosis nemora alta jugis, cursuque fatigant
Hebrum innupta manus. Spreti Ciconesque Getæque,
Et Rhesi domus, et lunatis Bistones armis.
Ergo habitu insignis patrio, religata fluentem
Hesperidum dono crinem, dextrumque feroci
Nuda latus Marti, ac fulgentem tegmine lævam
Thermodontiaca munita in prælia pelta,
Fumantem rapidis quatiebat cursibus axem.
Pars comitum bijugo curru, pars cetera dorso
Fertur equi, necnon Veneris jam fœdera passæ
Reginam cingunt: sed virgine densior ala est.
Ipsa autem gregibus per longa mapalia lectos
Ante aciem ostentabat equos: tumuloque propinquo,
Dum sequitur gyris campum, vibrata per auras

Spicula contorquens summa ponebat in arce.
Hanc, hasta toties intrantem mœnia, Mopsus
Non tulit, et celsis senior gortynia muris
Tela sonante fugat nervo, liquidasque per auras
Dirigit aligero letalia vulnera ferro.
Cres erat, ærisonis Curetum advectus ab antris,
Dictæos agitare puer levioribus annis
Pennata saltus assuetus arundine Mopsus.
Ille vagam cælo demisit sæpe volucrem,
Ille procul campo linquentem retia cervum
Vulnere sistebat; rueretque inopina sub ictu
Ante fera incauto, quam sibila poneret arcus.
Nec se tum pharetra jactavit justius ulla,
Eois quamquam certet Gortyna sagittis.
Verum ut opum levior, venatu extendere vitam
Abnuit, atque arctæ res exegere per æquor,
Conjuge cum Meroe natisque inglorius hospes
Intrarat miseram fato ducente Saguntum.
Coryti fratrum ex humeris calamique paterni
Pendebant, volucrque chalybs, minoia tela.
Hic medius juvenum massylæ gentis in agmen
Crebra cydoneo fundebat spicula cornu.
Jam Garamum, audacemque Thyrum, pariterque ruentes
Gisgonem, lævemque Bagam, indignumque sagitta
Impubem malas, tam certæ occurrere Lyxum
Fuderat, et plena tractabat bella pharetra.
Tum, vultum intendens telumque in virginis ora,
Desertum non grata Jovem per vota vocabat.
Namque ut fatiferos converti prospicit arcus,
Opposito procul insidiis nasamonias Harpe

Corpore præripuit letum, calamumque volantem,
Dum clamat, patulo excipiens transmisit hiatu,
Et primæ ferrum a tergo videre sorores.
At comitis frendens casu labentia virgo
Membra levat, parvaque oculos jam luce natantes
Irrorat lacrimis, totisque adnixa doloris
Viribus, intorquet letalem in mœnia cornum.
Illa volans humerum rapido transverberat ictu
Conantis Dorylæ, junctis jam cornibus arcus,
Et ducti spatium nervi complente sagitta,
Excutere in ventos resoluto pollice ferrum.
Tum subitum in vulnus præceps devolvitur altis
Aggeribus muri, juxtaque cadentia membra
Effusi versa calami fluxere pharetra.
Exclamat paribus frater vicinus in armis
Icarus, ulciscique parat lacrimabile fatum:
Atque illum, raptim promentem in prælia telum,
Annibal excussi prævertit turbine saxi.
Labuntur gelido torpentia frigore membra,
Deficiensque manus pharetræ sua tela remisit.
At pater in gemino natorum funere Mopsus
Correptos arcus ter mœsta movit ab ira:
Ter cecidit dextra, et notas dolor abstulit artes.
Pœnitet heu! sero, dulces liquisse penates,
Arreptoque avide, quo concidis, Icare, saxo,
Postquam ævum senior, percussaque pectora frustra
Sentit, et, ut tantos compescat morte dolores,
Nil opis in dextra, vastæ se culmine turris
Præcipitem jacit, et delapsus pondere prono
Membra super nati moribundos explicat artus.
Dum cadit externo gortynius advena bello,

Jam nova molitus stimulato milite Theron,
Alcidæ templi custos, aræque sacerdos,
Non exspectatum Tyriis effuderat agmen,
Et fera miscebat reserata prælia porta.
Atque illi non hasta manu, non vertice cassis,
Sed fisus latis humeris et mole juventæ,
Agmina vastabat clava, nihil indigus ensis.
Exsuviæ capiti impositæ, tegimenque leonis,
Terribilem attollunt excelso vertice rictum,
Centum angues idem lernæaque monstra gerebat
In clypeo, et sectis geminam serpentibus hydram.
Ille Jubam, Thapsumque patrem, clarumque Micipsam
Nomine avi, maurumque Sacen, a mœnibus actos,
Palantesque fuga præceps ad litora cursu
Egerat, atque una spumabant æquora dextra.
Nec contentus Idi lete, letoque Cothonis,
Marmaridæ nec cæde Rothi, nec cæde Jugurthæ;
Asbytes currum et radiantis tegmina lænæ
Poscebat votis, gemmataque lumina peltæ,
Atque in belligera versabat virgine mentem.
Quem ruere ut telo vidit regina cruento,
Obliquos detorquet equos, lævumque per orbem
Fallaci gyro campum secat, ac velut ales
Averso rapitur sinuata per æquora curru.
Dumque ea se ex oculis aufert, atque ocior Euro
Incita pulveream campo trahit ungula nubem,
Adversum late stridens rota proterit agmen,
Jugerit et crebras virgo trepidantibus hastas.
Hic cecidere Lycus, Thamyrisque, et nobile nomen

Eurydamas, clari deductum stirpe parentis,
Qui thalamos ausus quondam sperare superbos,
Heu demens! Ithacique torum: sed enim arte pudica
Fallacis toties revoluto flamine telæ
Deceptus, mersum pelago jactarat Ulyxem.
Ast Ithacus vero ficta pro morte loquacem
Affecit leto, tædæque ad funera versæ.
Gens extrema viri campis deletur iberis,
Eurydamas Nomados dextra: superinstrepit acer,
Et servat cursum perfractis ossibus axis.
Jamque aderat remeans virgo, inter prælia postquam
Distringi Therona videt, sævamque bipennem
Perlibrans mediæ fronti, spolium inde superbum,
Herculeasque tibi exsuvias, Dictynna, vovebat.
Nec segnis Theron tantæ spe laudis in ipsos
Adversus consurgit equos, villosaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo, rictuque minaci
Quadrupedes, jactant resupino pondere currum.
Tum saltu Asbyten conantem linquere pugnas
Occupat, incussa gemina inter tempora clava,
Ferventesque rotas, turbataque frena pavore
Disjecto spargit collisa per ossa cerebro.
Ac rapta properans cædem ostentare bipenni,
Amputat e curru revolutæ virginis ora.
Nec dum iræ positæ: celsa nam figitur hasta
Spectandum caput; id gestent ante agmina Pœnûm,
Imperat, et propere currus ad mœnia vertant.
Hæc cæcus fati, Divûmque abeunte favore

Vicino Theron edebat prælia leto.
Namque aderat toto ore ferens iramque minasque
Annibal, et cæsam Asbyten, fixique tropæum
Infandum capitis, furiata mente dolebat.
Ac simul ærati radiavit luminis umbo,
Et concussa procul membris velocibus arma
Letiferum intonuere, fugam percussa repente
Ad muros trepido convertunt agmina cursu:
Sicut agit levibus per sera crepuscula pennis
E pastu volucres ad nota cubilia Vesper;
Aut, ubi cecropius formidine nubis aquosæ
Sparsa super flores examina tollit Hymettos,
Ad dulces ceras, et odori corticis antra.
Mellis apes gravidæ properant, densoque volatu
Raucum connexæ glomerant ad limina murmur.
Præcipitat metus attonitos, cæcique feruntur.
Heu blandum cæli lumen! tantone cavetur
Mors reditura metu, nascentique addita fata!
Consilium damnant portaque atque aggere, tuto
Erupisse gemunt: retinet vix agmina Theron,
Interdumque manu, interdum clamore minisque,
State, viri: meus ille hostis: mihi gloria magnæ,
State, venit pugnæ! Muró tectisque Sagunti
Hac abigam Pœnos dextra: spectacula tantum
Ferte, viri; vel, si cunctos metus acer in urbem
Heu deforme! rapit, soli mihi claudite portas.
  At Pœnus rapido præceps ad mœnia cursu,
Dum pavitant trepidi rerum, fessique salutis,
Tendebat: stat, primam urbem, murosque patentes,
Postposita cæde et dilata invadere pugna.

Id postquam herculeæ custos videt impiger aræ,
Emicat, et velox formidine prævenit hostem.
Gliscit elisæo violentior ira tyranno.
Tu solve interea nobis, bone janitor urbis,
Supplicium, ut pandas, inquit, tua mœnia leto.
Nec plura effari sinit ira, rotatque coruscum
Mucronem: sed contortum prior impete vasto
Daunius huic robur juvenis jacit: arma fragore
Icta gravi raucum gemuere, alteque resultant
Ære illisa cavo nodosæ pondera clavæ.
At viduus teli et frustrato proditus ictu,
Pernici velox cursu rapit incita membra,
Et celeri fugiens perlustrat mœnia planta.
Instat atrox terga increpitans fugientia victor.
Conclamant matres, celsoque e culmine muri
Lamentis vox mixta sonat: nunc nomine noto
Appellant, seras fesso nunc pandere portas
Posse volunt: quatit hortantum præcordia terror,
Ne simul accipiant ingentem mœnibus hostem.
Incutit umbonem fesso, assultatque ruenti
Pœnus, et ostentans spectantem e mœnibus urbem,
I, miseram Asbyten leto solare propinquo,
Hæc dicens, jugulo optantis dimittere vitam
Infestum condit mucronem, ac regia lætus
Quadrupedes spolia abreptos a mœnibus ipsis,
Queis aditum portæ trepidantum sepserat agmen,
Victor agit, curruque volat per ovantia castra.
At Nomadum furibunda cohors miserabile humandi
Deproperat munus, tumulique adjungit honorem,
Et rapto cineres ter circum corpore lustrat.

Hinc letale viri robur, tegimenque tremendum
In flammas jaciunt: ambustoque ore genisque
Deforme alitibus liquere cadaver iberis.
Pœnorum interea queis rerum summa potestas,
Consultant bello super, et quæ dicta ferantur
Ausoniæ a populis, oratorumque minaci
Adventu trepidant. Movet hinc fœdusque fidesque
Et testes Superi, juratæque pacta parentum:
Hinc popularis amor cœptantis magna juventæ,
Et sperare juvat belli meliora. Sed olim
Ductorem infestans odiis gentilibus Hannon
Sic adeo increpitat studia, incautumque favorem:
Cuncta quidem, patres, (neque enim cohibere minantum
Iræ se valuere) premunt formidine vocem. 280
Haud tamen abstiterim, mortem licet arma propinquent.
Testabor Superos, et cælo nota relinquam,
Quæ postrema salus rerum patriæque reposcit.
Nec nunc obsessa demum et fumante Sagunto
Hæc serus vates Hannon canit: anxia rupi 285
Pectora, ne castris innutriretur et armis
Exitiale caput, monui, et, dum vita, monebo,
Ingenitum noscens virus, flatusque paternos;
Ut, qui stelligero speculatur sidera cælo,
Venturam pelagi rabiem, Caurique futura 290
Prædicit miseris haud vanus flamina nautis.
Consedit solio, rerumque invasit habenas.
Ergo armis fœdus, fasque omne abrumpitur armis:
Oppida quassantur, longeque in mœnia nostra
Æneadum arrectæ mentes, disjectaque pax est. 295

Exagitant manes juvenem, furiæque paternæ,
Ac funesta sacra, et conversi fœdere rupto
In caput infidum Superi, massylaque vates.
An nunc ille, novi cæcus caligine regni,
Externas arces quatit? haud tirynthia tecta,
(Sic propria luat hoc pœna, nec misceat urbis
Fata suis) nunc hoc, inquam, hoc in tempore muros
Oppugnat, Carthago, tuos, teque obsidet armis.
Lavimus hennæas animoso sanguine valles,
Et vix conducto produximus arma Lacone.
Nos ratibus laceris scyllæa replevimus antra,
Classibus et refluo spectavimus æquore raptis
Contorta e fundo revomentem transtra Charybdin.
Respice, pro demens! pro pectus inane Deorum!
Ægates Libyæque procul fluitantia membra.
Quo ruis? et patriæ exitio tibi nomina quæris?
Scilicet immensæ, visis juvenalibus armis,
Subsident Alpes! subsidet mole nivali
Alpibus æquatum attollens caput Apenninus!
Sed campos fac, vane, dari: num gentibus istis
Mortales animi? aut ferro flammave fatiscunt?
Haud tibi neritia cernes cum prole laborem.
Pubescit castris miles, galeaque teruntur
Nondum signatæ flava lanugine malæ.
Nec requies ævi nota, exsanguesque merendo
Stant prima inter signa senes, letumque lacessunt.
Ipse ego romanas perfosso corpore turmas
Tela intorquentes correpta e vulnere vidi;
Vidi animos mortesque virûm decorisque furorem.
Si bello absistis, nec te victoribus offers,
Quantum, heu Carthago! donat tibi sanguinis
Hannon?

Gestar ad hæc : namque impatiens asperque coquebat
Jam dudum immites iras, mediamque loquentis
Bis conatus erat turbando abrumpere vocem :
Concilione, inquit, Libyæ, tyrioque senatu, 330
Pro Superi! ausonius miles sedet? armaque tantum
Haud dum sumta viro? nam cetera non latet hostis.
Nunc geminas Alpes Apenninumque minatur :
Nunc freta Sicaniæ, et scyllæi litoris undas :
Nec procul est, quin jam manes umbrasque pavescat 335
Dardanias : tanta accumulat præconia leto,
Vulneribusque virûm, ac tollit sub sidera gentem.
Mortalem, mihi crede, licet formidine turpi
Frigida corda tremant, mortalem sumimus hostem.
Vidi ego, quum, geminas arctis post terga catenis
Evinctus palmas, vulgo traheretur ovante
Carceris in tenebras spes et fiducia gentis
Regulus hectoreæ : vidi, quum robore pendens
Hesperiam cruce sublimis spectaret ab alta.
Nec vero terrent puerilia protinus ora 345
Sub galea, et pressæ properata cassidis malæ.
Indole non adeo segni sumus. Adspice, turmæ
Quot libycæ certant annos anteire labore,
Et nudis bellantur equis : ipse, adspice, ductor
Quum primam tenero vocem proferret ab ore, 350
Jam bella et lituos, ac flammis urere gentem
Jurabat phrygiam, atque animo patria arma movebat.
Proinde polo crescant Alpes, astrisque coruscos
Apenninus agat scopulos, per saxa nivesque,

(Dicam etenim, ut stimulent atram vel inania mentem)
Per cælum est qui pandat iter: pudet Hercule tritas
Desperare vias, laudemque timere secundam.
Sed Libyæ clades, et primi incendia belli
Aggerat, atque iterum pro libertate labores
Hannon ferre vetat. Ponat formidinis æstus,
Parietibusque domus imbellis femina servet
Singultantem animam: nos, nos contra ibimus hostem,
Queis procul a tyria dominos depellere Byrsa
Vel Jove non æquo fixum est. Sin fata repugnant,
Et jam damnata cessit Carthagine Mavors,
Occumbam potius, nec te, patria inclyta, dedam
Æternum famulam, liberque Acheronta videbo.
Nam quæ, pro Superi! Fabius jubet? ocius arma
Exsuite, et capta descendite ab arce Sagunti;
Tum delecta manus scutorum incendat acervos,
Uranturque rates, ac toto absistite ponto.
Dii procul, o! merita est numquam si talia plecti
Carthago, prohibete nefas, nostrique solutas
Ductoris servate manus. Ut deinde resedit,
Factaque censendi patrum de more potestas:
Hic Hannon, reddi propere certamine rapta
Instat, et auctorem violati fœderis addit.
Tum vero attoniti, ceu templo irrumperet hostis,
Exsiluere patres, Latioque id verteret omen,
Oravere Deum. At postquam discordia sentit
Pectora, et infidas ad Martem vergere mentes;
Non ultra patiens Fabius rexisse dolorem,
Concilium exposcit propere, patribusque vocatis

Bellum se gestare sinu, pacemque profatus,
Quid sedeat legere, ambiguis neu fallere dictis
Imperat, ac, sævo neutrum renuente senatu,
Ceu clausas acies gremioque effunderet arma;
Accipite infaustum Libyæ eventuque priori
Par, inquit, bellum, et laxos effundit amictus.
Tum patrias repetit pugnandi nuntius arces. 390
Atque ea dum profugæ regnis agitantur Elisæ,
Accisis velox populis, queis ægra lababat
Ambiguo sub Marte fides, prædaque gravatus
Ad muros Pœnus revocaverat arma Sagunti.
Ecce autem clypeum sævo fulgore micantem 395
Oceani gentes ductori dona ferebant,
Callaicæ telluris opus, galeamque coruscis
Subnixam cristis, vibrant cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ,
Ensem unum, ac multis fatalem millibus hastam.
Præterea textam nodis auroque trilicem
Loricam, nulli tegimen penetrabile telo.
Hæc, ære et duri chalybis perfecta metallo,
Atque opibus perfusa Tagi, per singula lætis
Lustrat ovans oculis, et gaudet origine regni. 405
Condebat primæ Dido Carthaginis arces,
Instabatque operi subducta classe juventus.
Molibus hi claudunt portus, his tecta domusque
Partiris, justæ Bitia venerande senectæ.
Ostentant caput effossa tellure repertum 410
Bellatoris equi, atque omen clamore salutant.
Has inter species orbatum classe suisque
Æneam pulsum pelago, dextraque precantem
Cernere erat. Fronte hunc avide regina serena

Infelix, ac jam vultu spectabat amico.
Hinc et speluncam, furtivaque fœdera amantum
Callaicæ fecere manus: it clamor ad auras,
Latratusque canum, subitoque exterrita nimbo
Occultant alæ venantum corpora silvis.
Nec procul Æneadum vacuo jam litore classis
Æquora nequidquam revocante petebat Elisa.
Ipsa pyram super ingentem stans saucia Dido,
Mandabat Tyriis ultricia bella futuris,
Ardentemque rogum media spectabat ab unda
Dardanus, et magnis pandebat carbasa fatis.
Parte alia supplex infernis Annibal aris
Arcanum stygia libat cum vate cruorem,
Et primo bella Æneadum jurabat ab ævo.
At senior sicuhis exsultat Amilcar in arvis,
Spirantem credas certamina anhela movere.
Ardor inest oculis, torvumque minatur imago.
Necnon et lævum clypei latus aspera signis
Implebat spartana cohors: hanc ducit ovantem
Ledæis veniens victor Xanthippus Amyclis.
Juxta triste decus pendet sub imagine pœnæ
Regulus, et fidei dat magna exempla Sagunto.
Lætior at circa facies, agitata ferarum
Agmina venatu, et cælata mapalia fulgent.
Nec procul usta cutem nigri soror horrida Mauri
Assuetas patrio mulcet sermone leænas.
It liber campi pastor, cui fine sine ullo
Invetitum saltus penetrat pecus: omnia Pœnum
Armenti vigilem patrio de more sequuntur,
Gæsaque, latratorque Cydon, tectumque, focique
In silicis venis, et fistula nota juvencis.

Eminet excelso consurgens colle Saguntos,
Quam circum immensi populi, condensaque cingunt
Agmina certantum, pulsantque trementibus hastis.
Extrema clypei stagnabat Iberus in ora,
Curvatis claudens ingentem flexibus orbem.
Annibal, abrupto transgressus fœdere ripas,
Pœnorum populos romana in bella vocabat.
Talis sublimis dono, nova tegmina latis
Aptat concutiens humeris, celsusque profatur:
Heu quantum ausonio sudabitis, arma, cruore!
Quas, belli judex, pœnas mihi, curia, pendes!
Jamque senescebat vallatis mœnibus hostis,
Carpebatque dies urbem, dum signa manusque
Exspectant fessi socias. Tandem æquore vano
Avertunt oculos, frustrataque litora ponunt,
Et propius suprema vident. Sedet acta medullis
Jam dudum, atque inopes penitus coquit intima pestis.
Est furtim lento misere durantia tabo
Viscera, et exurit siccatas sanguine venas
Per longum celata fames; jam lumina retro
Exesis fugere genis; jam lurida sola
Tecta cute et venis male juncta trementibus ossa
Exstant, consumtis visu deformia membris.
Humentis rores noctis, terramque madentem,
Solamen fecere mali, cassoque labore
E sicco frustra presserunt robore succos.
Nil temerare piget: rabidi jejunia ventris
Insolitis adigunt vesci, resolutaque, nudos
Linquentes clypeos, armorum tegmina mandunt.
Desuper hæc cælo spectans Tirynthius alto

Illacrimat fractæ nequidquam casibus urbis.
Namque metus, magnique tenent præcepta parentis,
Ne sævæ tendat contra decreta novercæ.
Sic igitur, cœpta occultans, ad limina sanctæ
Contendit Fidei, secretaque pectora tentat.
Arcanis Dea læta polo tum forte remoto
Cælicolûm magnas volvebat conscia curas.
Quam tali alloquitur Nemeæ pacator honore:
Ante Jovem genitata, decus Divûmque hominumque,
Qua sine non tellus pacem, non æquora norunt,
Justitiæ consors, tacitumque in pectore numen:
Exitiumne tuæ dirum spectare Sagunti,
Et tot pendentem pro te, Dea, cernere pœnas
Urbem lenta potes? moritur tibi vulgus, et unam
Te matres, vincente fame, te mœsta virorum
Ora vocant, primaque sonant te voce minores.
Fer cælo auxilium, et fessis da surgere rebus.
Hæc satus Alcmena; contra cui talia virgo:
Cerno equidem, nec pro nihilo est mihi fœdera rumpi,
Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor.
Sed me pollutas properantem linquere terras,
Sedibus his, tectisque novis succedere adegit
Fecundum in fraudes hominum genus: impia liqui,
Et, quantum terrent, tantum metuentia regna,
Et furias auri, nec vilia præmia fraudum,
Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum
Viventes rapto populos, luxuque solutum
Omne decus, multaque oppressum nocte pudorem.

Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis;
Et prohris cessit virtus. En, adspice gentes:
Nemo insons: pacem servant commercia culpæ.
Sed secura tua fundata ut mœnia dextra,
Dignum te servent memorando fine vigorem,
Dedita nec fessi transmittant corpora Pœno:
(Quod solum nunc fata sinunt seriesque futuri)
Extendam leti decus, atque in sæcula mittam,
Ipsaque laudatas ad manes prosequar umbras.
Inde severa levi decurrens æthere virgo
Luctantem fatis petit inflammata Saguntum:
Invadit mentes, et pectora nota pererrat,
Immittitque animis numen: tum fusa medullis
Implicat atque sui flagrantem inspirat amorem.
Arma volunt, tentantque ægros ad prælia nisus.
Insperatus adest vigor, interiusque recursat
Dulcis honos Divæ, et sacrum pro virgine letum.
It tacitus fessis per ovantia pectora sensus,
Vel leto graviora pati, sævasque ferarum
Attentare dapes, et mensis addere crimen.
Sed prohibet culpa pollutam extendere lucem
Casta Fides, paribusque famem compescere membris.
Quam simul invisæ gentis conspexit in arce,
Forte ferens sese libycis Saturnia castris,
Virgineum increpitat miscentem bella furorem,
Atque ira turbata gradum, ciet ocius atram
Tisiphonen, imos agitantem verbere manes:
Et palmas tendens, Hos, inquit, Noctis alumna,
Hos muros impelle manu, populumque ferocem
Dextris sterne suis; Juno jubet: ipsa propinqua

Effectus studiumque tuum de nube videbo.
Illa Deos summumque Jovem turbantia tela,
Queis Acheronta moves, flammam immanesque
chelydros,
Stridoremque tuum, quo territa comprimit ora
Cerberus, ac, mixto quæ spumant felle, venena,
Et quidquid scelerum, pœnarum quidquid et iræ
Pectore fecundo coquitur tibi, congere præceps
In Rutulos, totamque Erebo demitte Saguntum.
Hac mercede Fides constet delapsa per auras.
Sic voce instimulans, dextra Dea concita sævam
Eumenida incussit muris, tremuitque repente
Mons circum, et gravior sonuit per litora fluctus.
Sibilat insurgens capiti, et turgentia circum
Multus colla micat squalenti tergore serpens.
Mors graditur, vasto pandens cava guttura rictu,
Casuroque inhiat populo: tum Luctus, et atri
Pectora circumstant Planctus Mœrorque Dolorque,
Atque omnes adsunt Pœnæ, formaque trifauci
Personat insomnis lacrimosæ Janitor aulæ.
Protinus assimilat faciem mutabile monstrum
Tiburnæ, gressumque simul sonitumque loquentis.
Hæc bello vacuos, et sævi turbine Martis
Lugebat thalamos Murro spoliata marito,
Clara genus, Daunique trahens a sanguine nomen:
Cui vultus induta pares, disjectaque crinem
Eumenis, in medios irrumpit turbida cœtus,
Et mœstas lacerata genas, Quis terminus, inquit,
Sat Fidei, proavisque datum! Vidi ipsa cruentum,
Ipsa meum vidi lacerato vulnere nostras
Terrentem Murrum noctes et dira sonantem:

Eripe te, conjux, miserandæ casibus urbis,
Et fuge, si terras adimit victoria Pœni,
Ad manes, Tiburna, meos: cecidere Penates,
Occidimus Rutuli, tenet omnia punicus ensis.
Mens horret, nec adhuc oculis absistit imago.
Nullane jam posthac tua tecta, Sagunte, videbo?
Felix, Murre, necis, patriaque superstite felix!
At nos, sidoniis famulatum matribus actas,
Post belli casus, vastique pericula ponti,
Carthago adspiciet victrix, tamdemque supremum
Nocte obita, Libyæ gremio captiva jacebo.
Sed vos, o juvenes, vetuit quos conscia virtus
Posse capi, queis telum ingens contra aspera mors est,
Vestris servitio manibus subducite matres.
Ardua virtutem profert via. Pergite primi,
Nec facilem populis, nec notam invadere laudem.
His ubi turbatas hortatibus impulit aures,
Inde petit tumulum, summo quem vertice montis
Amphitryoniades spectandum ex æquore nautis
Struxerat, et grato cineres decorarat honore.
Excitus sede, horrendum! prorumpit ab ima
Cæruleus maculis auro squalentibus anguis.
Ignea sanguinea radiabant lumina flamma,
Oraque vibranti stridebant sibila lingua:
Isque inter trepidos cœtus, mediamque per urbem
Volvitur, et muris propere delabitur altis,
Ac similis profugo vicina ad litora tendit,
Spumantisque freti præceps immergitur undis.
Tum vero excussæ mentes, ceu prodita tecta
Expulsi fugiant manes, umbræque recusent.

Captivo jacuisse solo. Sperare saluti
Pertæsum, damnantque cibos; agit addita Erinnys.
Haud gravior duris Divûm inclementia rebus,
Quam læti proferre moras: abrumpere vitam
Ocius attoniti quærunt, lucemque gravantur.
Certatim structus surrectæ molis ad astra
In media stetit urbe rogus, portantque trahuntque
Longæ pacis opes, quæsitaque præmia dextris,
Callaico vestes distinctas matribus auro,
Armaque dulichia proavis portata Zacyntho,
Et prisca advectos Rutulorum ex urbe Penates.
Huc quidquid superest captis, clypeosque, simulque
Infaustos jaciunt enses, et condita bello
Effodiunt penitus terra, gaudentque superbi
Victoris prædam flammis donare supremis.
Quæ postquam congesta videt feralis Erinnys,
Lampada flammiferis tinctam Phlegethontis in undis
Quassat, et inferna superos caligine condit.
Inde opus aggressi, toto quod nobile mundo
Æternum invictis infelix gloria servat.
Princeps Tisiphone lentum indignata parentem
Pressit ovans capulum, cunctantemque impulit ensem,
Et dirum insonuit stygio bis terque flagello.
Invitas maculant cognato sanguine dextras,
Miranturque nefas aversa mente peractum,
Et facto sceleri illacrimant. Hic turbidus ira,
Et rabie cladum, perpessæque ultima vitæ,
Obliquos versat materna per ubera visus:

Hic, raptam librans dilectæ in colla securim
Conjugis, increpitat sese, mediumque furorem
Projecta damnat stupefactus membra bipenni.
Nec tamen evasisse datur: nam verbera Erinnys
Incutit, atque atros insibilat ore tumores.
Sic thalami fugit omnis amor, dulcesque marito
Effluxere tori, et subiere oblivia tædæ.
Ille jacit totis connixus viribus ægrum
In flammas corpus, densum qua turbine nigro
Exundat fumum piceus caligine vertex.
At medios inter cœtus pietate sinistra,
Infelix Tymbrene, furis, Pœnoque parentis
Dum properas auferre necem, reddentia formam
Ora tuam laceras, temerasque simillima membra.
Vos etiam primo gemini cecidistis in ævo,
Eurymedon fratrem, et fratrem mentite Lycormæ,
Cuncta pares; dulcisque labor sua nomina natis
Reddere, et in vultu genitrici stare suorum.
Jam fixus jugulo culpa te solverat ensis,
Eurymedon, inter miseræ lamenta senectæ,
Dumque malis turbata parens, deceptaque visis,
Quo ruis? huc ferrum, clamat, converte, Lycorma;
Ecce simul jugulum perfoderat ense Lycormas.
Sed magno, Quinam, Eurymedon, furor iste! sonabat
Cum planctu, geminæque nota decepta figuræ
Funera mutato revocabat nomine mater;
Donec, transacto tremebunda per ubera ferro,
Tunc etiam ambiguos cecidit super inscia natos.
Quis diros urbis casus, laudandaque monstra,
Et Fidei pœnas, et tristia fata piorum

Imperet evolvens lacrimis? vix punica fletu
Cessassent castra, ac miserescere nescius hostis.
Urbs habitata diu Fidei, cæloque parentem
Murorum repetens, ruit inter perfida gentis
Sidoniæ tela atque immania facta suorum,
Injustis neglecta Deis; furit ensis et ignis,
Quique caret flamma, scelerum est locus! Erigit atro
Nigrantem fumo rogus alta ad sidera nubem.
Ardet in excelso proceri vertice montis
Arx intacta prius bellis: hinc punica castra,
Litoraque, et totam soliti spectare Saguntum.
Ardent tecta Deûm, resplendet imagine flammæ
Æquor, et in tremulo vibrant incendia ponto.
Ecce inter medios cædum Tiburna furores,
Fulgenti dextram mucrone armata mariti,
Et læva infelix ardentem lampada quassans,
Squalentemque erecta comam, ac liventia planctu
Pectora nudatis ostendens sæva lacertis,
Ad tumulum Murri super ipsa cadavera fertur.
Qualis, ubi inferni dirum tonat aula parentis,
Iraque turbatos exercet regia manes,
Alecto solium ante Dei, sedemque tremendam
Tartareo est operata Jovi, pœnasque ministrat.
Arma viri multo nuper defensa cruore
Imponit tumulo illacrimans: manesque precata,
Acciperent sese, flagrantem lampada subdit.
Tunc rapiens letum; Tibi ego hæc, ait, optime conjux
Ad manes en ipsa fero. Sic ense recepto
Arma super ruit, et flammas invadit hiatu.

Semiambusta jacet nullo discrimine passim,
Infelix obitus, permixto funere, turba.
Ceu stimulante fame quum victor ovilia tamdem
Faucibus invadit siccis leo, mandit hianti
Ore fremens imbelle pecus, patuloque redundat
Gutture ructatus large cruor, incubat atris
Semesæ stragis cumulis, aut murmure anhelo
Infrendens laceros inter spatiatur acervos.
Late fusa jacent pecudes, custosque molossus,
Pastorumque cohors, stabulique gregisque magister,
Totaque vastatis disjecta mapalia tectis.
Irrumpunt vacuam Pœni tot cladibus arcem.
Tum demum ad manes, perfecto munere, Erinnys
Junoni laudata redit, magnamque superba
Exsultat rapiens secum sub Tartara turbam.
At vos, sidereæ, quas nulla æquaverit ætas,
Ite, decus terrarum, animæ, venerabile vulgus,
Elysium et castas sedes decorate piorum.
Cui vero non æqua dedit victoria nomen,
Audite, (o gentes, neu rumpite fœdera pacis,
Nec regnis postferte fidem!) vagus exsul in orbe
Errabit toto patriis projectus ab oris,
Tergaque vertentem trepidans Carthago videbit.
Sæpe saguntinis somnos exterritus umbris
Optabit cecidisse manu; ferroque negato,
Invictus quondam stygias bellator ad undas,
Deformata feret liventi membra veneno.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER TERTIUS

Sagunto diruta Bostar in Libyam mittitur, ut de eventu belli Romanis illati oraculum Jovis Hammonis in Marmarica consulat (v. 1.—13.). Annibal ipse Gades petit, ubi in templo Herculis, cujus labores in foribus sculptos contemplatur, donaria Deo vota suspendit (14.—44.), et recessum accessumque maris admiratur (45.—60.). Inde Imileen, uxorem suam, quamvis invitam cum filiolo lactente in Africam amandat (61.—157.). Curis vero et laboribus fessus, nocte appetente, somno altiore opprimitur, in quo ei offertur species Mercurii, qui ipsius cunctationem increpat, seque ab Jove ducem in Italiam ei missum memorat (158.—213.). Hoc visu lætus extemplo copias ex hibernis educit, quæ singillatim recensentur (214.—405.). Has per pyrenæum saltum Bebrycumque fines traducit, et ex Volcarum agro Rhodanum ac deinde Druentiam, qui et ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluviorum difficillimus transitu est, trajicit (406.—476.). Tum per Gallias, fusis, qui iter morari atque impedire conabantur, ad Alpes contendit, in quarum jugum milites, pugnando et tædio laborum malorumque fessi, sed promissis et oratione ducis confirmati, duodecimo demum die evadunt (477.—556.). Gravissimo labore jam præter omnium opinionem exantlato, Venus de periculo, Romanis imminente, cum patre conqueritur (557.—569.). Jupiter contra spe belli fortiter a Romanis gerendi feliciterque olim finiendi filiæ dolorem levat, et futuram Romæ fortunam splendidumque flaviæ gentis imperium vaticinantis in modum exponit (570.—629.). Interea Annibal, Alpibus per varios casus et tot discrimina rerum superatis, in Italiam digreditur, et in Tauri-

nis, quæ Gallis proxima gens est, castra ponit (630.—646.). Eodem Bostar, ex Africa reversus, pervenit, et oraculo Jovis Hammonis, cujus situm et originem describit, prosperum futuri belli eventum portendi nuntiat, quo militi ad dimicandum animus incenditur (647.—714.).

Postquam rupta fides Tyriis, et mœnia castæ,
Non æquo Superûm genitore, eversa Sagunti,
Extemplo positos finiti cardine mundi
Victor adit populos, cognataque limina Gades.
Nec vatum mentes agitare, et præscia corda
Cessatum super imperio: citus æquore Bostar
Vela dare, et rerum præioscere fata jubetur.
Prisca fides adytis longo servatur ab ævo,
Qua sublime sedens cirrhæis æmulus antris
Inter anhelantes Garamantas corniger Hammon
Fatidico pandit venientia sæcula luco.
Hinc omen cœptis, et casus scire futuros,
Ante diem, belliquè vices, novisse petebat.
Exin clavigeri veneratus numinis aras
Captivis onerat donis, quæ nuper ab arce
Victor fumantis rapuit semiusta Sagunti.
Vulgatum, nec cassa fides, ab origine fani
Impositas durare trabes, solasque per ævum
Condentum novisse manus. Hinc credere gaudent
Consedisse Deum, seniumque repellere templis.
Tum queis fas et honos adyti penetralia nosse,
Femineos prohibent gressus, ac limine curant
Setigeros arcere sues; nec discolor ulli
Ante aras cultus; velantur corpora lino,
Et pelusiaco præfulget stamine vertex.

Discinctis mos tura dare, atque e lege parentum
Sacrificam lato vestem distinguere clavo.
Pes nudus, tonsæque comæ, castumque cubile,
Irrestincta focis servant altaria flammæ.
Sed nulla effigies, simulacrave nota Deorum
Majestate locum, et sacro implevere timore.
In foribus, labor Alcidæ, lernæa recisis
Anguibus hydra jacet, nexuque elisa leonis
Ora cleonæi patulo cælantur hiatu.
Ast stygius sævis terrens latratibus umbras
Janitor, æterno tum primum tractus ab antro,
Vincla indignatur, metuitque Megæra catenas.
Juxta thraces equi, pestisque erymanthia, et altos
Æripedis ramos superantia cornua cervi.
Nec levior vinci libycæ telluris alumnus
Matre super, stratique genus deforme bimembres
Centauri, frontemque minor nunc amnis Acarnan:
Inter quæ fulget sacratis ignibus Œte,
Ingentemque animam rapiunt ad sidera flammæ.
Postquam oculos varia implevit virtutis imago,
Mira dehinc cernit: surgentis mole profundi
Injectum terris subitum mare, nullaque circa
Litora, et infuso stagnantes æquore campos.
Nam qua cæruleis Nereus evolvitur antris,
Atque imo freta contorquet neptunia fundo,
Proruptum exundat pelagus, cæcosque relaxans
Oceanus fontes torrentibus ingruit undis.
Tum vada, ceu sævo penitus permota tridenti,
Luctantur terris tumefactum imponere pontum.
Mox remeat gurges, tractoque relabitur æstu,
Ac ratis erepto campis deserta profundo

Et fusi transtris exspectant æquora nautæ.
Cymothoes ea regna vagæ, pelagique labores
Luna movet: Luna, immissis per cærula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys.
Hæc propere spectata duci: nam multa fatigant.
Curarum prima exercet, subducere bello
Consortem thalami, parvumque sub ubere natum.
Virgineis juvenem tædis, primoque hymenæo
Imbuerat conjux, memorique tenebat amore.
At puer, obsessæ generatus in ore Saguntî,
Bissenos lunæ nondum compleverat orbes.
Quos ut seponi stetit et secernere ab armis,
Affatur ductor: Spes o Carthaginis altæ
Nate, nec Æneadum levior metus, amplior, oro,
Sis patrio decore, et factis tibi nomina condas,
Queis superes bellator avum, jamque ægra timoris.
Roma tuos numeret lacrimandos matribus annos.
Ni præsaga meos ludunt præcordia sensus,
Ingens hic terris crescit labor: ora parentis
Agnosco, torvaque oculos sub fronte minaces,
Vagitumque gravem, atque irarum elementa mearum.
Si quis forte Deûm tantos inciderit actus,
Ut nostro abrumpat leto primordia rerum;
Hoc pignus belli, conjux, servare labora!
Quumque datum fari, duc per cunabula nostra,
Tangat elisæas palmis puerilibus aras,
Et cineri juret patrio laurentia bella.
Inde, ubi flore novo pubescet firmior ætas,
Emicet in Martem, et calcato fœdere victor

In capitolina tumulum mihi vindicet arce.
Tu vero, tanti felix quam gloria partus
Exspectat, veneranda fide, discede periclis
Incerti Martis, durosque relinque labores.
Nos clausæ nivibus rupes, suppostaque cælo
Saxa manent, nos, Alcidæ mirante noverca,
Sudatus labor, et bellis labor acrior, Alpes.
Quod si promissum vertat fortuna favorem,
Lævaque sit cœptis, te longa stare senecta,
Ævumque extendisse velim: tua justior ætas,
Ultra me impropere ducant cui fila Sorores.
Sic ille. At contra cirrhæi sanguis Imilce
Castalii, cui materno de nomine dicta
Castulo phœbei servat cognomina vatis,
Atque ex sacrata repetebat stirpe parentes:
Tempore quo Bacchus populos domitabat iberos:
Concutiens thyrso atque armata mænade Calpen,
Lascivo genitus satyro, nymphaque Myrice
Milichus indigenis late regnarat in oris,
Cornigeram attollens genitoris imagine frontem.
Hinc patriam clarumque genus referebat Imilce,
Barbarica paulum vitiato nomine lingua.
Quæ tunc sic lacrimis sensim manantibus infit:
Mene, oblite tua nostram pendere salute,
Abnuis inceptis comitem? sic fœdera nota,
Primitiæque tori, gelidos ut scandere tecum
Deficiam montes conjux tua? crede vigori
Femineo: castum haud superat labor ullus amorem.
Sin solo adspicimur sexu, fixumque relinqui,
Cedo equidem, nec fata moror: Deus annuat, oro.
I felix, i numinibus votisque secundis:

Atque acies inter flagrantiaque arma relictæ
Conjugis, et nati curam servare memento.
Quippe nec ausonios tantum, nec tela, nec ignes,
Quantum te metuo: ruis ipsos acer in enses,
Objectasque caput telis, nec te ulla secundo
Eventu satiat virtus: tibi gloria soli
Fine caret, credisque viris ignobile letum
Belligeris in pace mori. Tremor implicat artus,
Nec quemquam horresco, qui se tibi conferat unus.
Sed tu, bellorum genitor, miserere, nefasque
Averte, et serva caput inviolabile Teucris.
Jamque adeo egressi steterant in litore primo,
Et promota ratis, pendentibus arbore nautis,
Aptabat sensim pulsanti carbasa vento,
Quum, lenire metus properans, ægramque levare
Attonitis mentem curis, sic Annibal orsus:
Omnibus parce et lacrimis, fidissima conjux!
Et pace et bello cunctis stat terminus ævi,
Extremumque diem primus tulit: ire per ora
Nomen in æternum paucis mens æquea donat,
Quos pater ætheriis Cælestûm destinat oris.
An romana juga, et famulas Carthaginis arces
Perpetiar? stimulant manes, noctisque per umbras
Increpitans genitor: stant aræ atque horrida sacra
Ante oculos, brevitasque vetat mutabilis horæ
Prolatare diem. Sedeamne, ut noverit una
Me tantum Carthago? et, qui sim, nesciat omnis
Gens hominum? letique metu decora alta relinquam?
Quantum etenim distant a morte silentia vitæ?
Nec tamen incautos laudum exhorresce furores;

Et nobis est lucis honos, gaudetque senecta
Gloria, quum longo titulis celebratur in ævo.
Te quoque magna manent suscepti præmia belli;
Dent modo se Superi; Tibris tibi serviet omnis,
Iliacæque nurus, et dives Dardanus auri.
Dumque ea permixtis inter se fletibus orant,
Confisus pelago celsa de puppe magister
Cunctantem ciet: abripitur divulsa marito.
Hærent intenti vultus, et litora servant,
Donec, iter liquidum volucri rapiente carina,
Consumsit visus pontus, tellusque recessit.
At Pœnus belli curis avertere amorem
Apparat, et repetit properato mœnia gressu.
Quæ dum perlustrat, crebroque obit omnia visu,
Tamdem sollicito cessit vis dura labori,
Belligeramque datur somno componere mentem.
Tum pater omnipotens gentem exercere periclis
Dardaniam, et fama sævorum tollere ad astra
Bellorum meditans, priscosque referre labores,
Præcipitat consulta viri, segnemque quietem
Terret, et immissa rumpit formidine somnos.
Jamque per humentem noctis Cyllenius umbram
Aligero lapsu portabat jussa parentis.
Nec mora: mulcentem securo membra sopore
Aggreditur juvenem, ac monitis incessit amaris:
Turpe duci totam somno consumere noctem,
O rector Libyæ; vigili stant bella magistro.
Jam maria effusas cernes turbare carinas,
Et latiam toto pubem volitare profundo,
Dum lentus cœpti terra cunctaris ibera.
Scilicet id satis est decoris, memorandaque virtus,

Quod tanto cecidit molimine graja Saguntos?
En age, si quid inest animo par fortibus ausis,
Fer gressus agiles mecum, et comitare vocantem:
Respexisse veto; monet hoc pater ille Deorum:
Victorem ante altæ statuam te mœnia Romæ.
Jamque videbatur dextram injectare, graduque
Lætantem trahere in saturnia regna citato;
Quum subitus circa fragor, et vibrata per auras
Exterrent sævis a tergo sibila linguis,
Ingentique metu Divûm præcepta paventi
Effluxere viro, et turbatus lumina flectit.
Ecce jugis rapiens silvas, ac robora vasto
Contorta amplexu, tractasque per invia rupes,
Ater letifero stridebat turbine serpens.
Quantus non æquas perlustrat flexibus Arctos,
Et geminum lapsu sidus circumligat anguis;
Immani tantus fauces diducit hiatu,
Attollensque caput nimbosis montibus æquat.
Congeminat sonitus rupti violentia cæli,
Imbriferamque hiemem permixta grandine torquet.
Hoc trepidus monstro (neque enim sopor ille, nec altæ
Vis aderat noctis, virgaque fugante tenebras
Miscuerat lucem somno Deus) ardua quæ sit,
Scitatur, pestis, terrasque urgentia membra
Quo ferat, et quosnam populos deposcat hiatu.
Cui gelidis almæ Cyllenes editus antris:
Bella vides optata tibi: te maxima bella,
Te strages nemorum, te moto turbida cælo
Tempestas, cædesque virûm, magnæque ruinæ
Idæi generis, lacrimosaque fata sequuntur.

Quantus per campos populatis montibus actas
Contorquet silvas squalenti tergore serpens,
Et late humectat terras spumante veneno:
Tantus perdomitis decurrens Alpibus, atro
Involvens bello Italiam, tantoque fragore
Eruta convulsis prosternes oppida muris.
His ægrum stimulis liquere Deusque soporque.
It membris gelidus sudor, lætoque pavore
Promissa evolvit somni, noctemque retractat.
Jamque Deûm regi, Martique sub omine fausto
Instauratus honos: niveoque ante omnia tauro
Placatus meritis monitor Cyllenius aris.
Extemplo edicit convellere signa, repensque
Castra quatit clamor permixtis dissona linguis.
Prodite, Calliope, famæ, quos horrida cœpta
Excierint populos, tulerintque in regna Latini;
Et quas indomitis urbes armarit Iberis,
Quasque parætonio glomerarit litore turmas
Ausa sibi Libye rerum deposcere frenos,
Et terris mutare jugum. Non ulla, nec unquam
Sævior it trucibus tempestas acta procellis;
Nec bellum raptis tam dirum mille carinis
Acrius infremuit, trepidumque exterruit orbem.
Princeps signa tulit tyria Carthagine pubes,
Membra levis, celsique decus fraudata superbum
Corporis, ac docilis fallendi, et nectere tectos
Numquam tarda dolos. Rudis his tunc parma, brevique
Bellabant ense; at vestigia nuda, sinusque
Cingere inassuetum, et rubræ velamine vestis
Ars erat in pugna fusum occuluisse cruorem.

His rector fulgens ostro super altior omnes
Germanus nitet Annibalis, gratoque tumultu
Mago quatit currus, et fratrem spirat in armis.
Proxima sidoniis Utica est effusa maniplis,
Prisca situ, veterisque ante arces condita Byrsæ.
Tum, quæ sicanio præcinxit litora muro,
In clypei speciem curvatis turribus, Aspis.
Sed dux in sese converterat ora Sychæus,
Asdrubalis proles, cui vano corda tumore
Maternum implebat genus, et resonare superbo
Annibal haud umquam cessabat avunculus ore.
Adfuit undosa cretus Berenicide miles,
Nec tereti dextras in pugnam armata dolone
Destituit Barce sitientibus arida venis.
Necnon Cyrene pelopei stirpe nepotis
Battiadas pravos fidei stimulavit in arma.
Quos trahit antiquo laudatus Amilcare quondam
Consilio viridis, sed belli serus, Ilertes.
Sabratha tum tyrium vulgus, sarranaque Leptis,
Œaque trinacrios afris permixta colonos,
Et Tingin rapido mittebat ab æquore Lixus.
Tum Vaga, et antiquis dilectus regibus Hippo,
Quæque procul cavit non æquos Ruspina fluctus,
Et Zama, et uberior rutulo nunc sanguine Thapsus.
Ducit tot populos ingens et corpore et armis
Herculeam factis servans ac nomine famam
Antæus, celsumque caput super agmina tollit.
Venere Æthiopes, gens haud incognita Nilo,
Qui magneta secant: solis honor ille metalli,
Intactum chalybem vicino ducere saxo.
His simul, immitem testantes corpore solem,

Exusti venere Nubæ; non ærea cassis,
Nec lorica riget ferro, non tenditur arcus;
Tempora multiplici mos est defendere lino,
Et lino munire latus, sceleratæque succis
Spicula dirigere, et ferrum infamare veneno.
Tum primum castris Phœnicum tendere ritu
Cinyphii didicere Macæ; squalentia barba
Ora viris, humerosque tegunt velamina capri
Setigero, panda manus est armata cateja;
Versicolor contra cetra, et falcatus ab arte
Ensis adyrmachidis, ac lævo tegmina crure.
Sed mensis asper populus, victuque maligno:
Nam calida tristes epulæ torrentur arena.
Quin et Massyli fulgentia signa tulere,
Hesperidum veniens lucis domus ultima terræ.
Præfuit intortos demissus vertice crines
Bocchus atrox, qui sacratas in litore silvas,
Atque inter frondes revirescere viderat aurum.
Vos quoque desertis in castra mapalibus itis,
Misceri gregibus Gætulia sueta ferarum,
Indomitisque loqui et sedare leonibus iras.
Nulla domus; plaustris habitant: migrare per arva
Mos, atque errantes circumvectare penates.
His mille alipedes turmæ, velocior Euris,
Et doctus virgæ sonipes in castra ruebant.
Ceu pernix quum densa vagis latratibus implet
Venator dumeta lacon, aut exigit umber
Nare sagax e calle feras, perterrita late
Agmina præcipitant volucres formidine cervi.
Hos agit haud læto vultu, nec fronte serena,
Asbytes nuper cæsæ germanus, Acheras.

Marmaridæ, medicum vulgus, strepuere catervis;
Ad quorum cantus serpens oblita veneni,
Ad quorum tactum mites jacuere cerastæ.
Tum chalybis pauper Banjuræ cruda juventus,
Contenti parca durasse hastilia flamma,
Miscebant avidi trucibus fera murmura linguis.
Nec non Antololes, levibus gens ignea plantis,
Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis,
Tanta fuga est, certant pennæ, campumque volatu
Quum rapuere, pedum frustra vestigia quæras.
Spectati castris, quos succo nobilis arbor,
Et dulci pascit lotos nimis hospita bacca.
Quique atro rapidas effervescente veneno
Dipsadas immensis horrent Garamantes arenis.
Fama docet, cæsæ rapuit quum Gorgonis ora
Perseus, in Libyam dirum fluxisse cruorem;
Inde medusæis terram exundasse chelydris.
Millibus his ductor spectatus Marte Choaspes;
Neritia Meninge satus, cui tragula semper
Fulmineam armabat, celebratum missile, dextram.
Hinc coit æquoreus Nasamon, invadere fluctu
Audax naufragia, et prædas avellere ponto:
Hinc qui stagna colunt tritonidos alta paludis,
Qua virgo, ut fama est, bellatrix edita lympha
Invento primam Libyen perfudit olivo.

Necnon totus adest vesper, populique reposti.
Cantaber ante omnes hiemisque æstusque famisque
Invictus, palmamque ex omni ferre labore.
Mirus amor populo, quum pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere saxo:

Nec vitam sine Marte pati; quippe omnis in armis
Lucis causa sita, et damnatum vivere paci.
Venit et Auroræ lacrimis perfusus in orbem
Diversum, patrias fugit quum devius oras
Armiger eoi non felix Memnonis Astyr.
His parvus sonipes, nec Marti notus, at idem
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso,
Aut molli pacata celer rapit esseda collo.
Cydnus agit, juga Pyrenes venatibus acer
Metiri, jaculove extendere prælia mauro.
Venere et Celtæ sociati nomen Iberis.
His pugna cecidisse decus, corpusque cremari
Tale nefas: cælo credunt Superisque referri,
Impastus carpat si membra jacentia vultur.
Fibrarum et pennæ, divinarumque sagacem
Flammarum, misit dives Callæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc, pedis alterno percussa verbere terra,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas.
Cetera femineus peragit labor: addere sulco
Semina, et impresso tellurem vertere aratro
Segne viris; quidquid duro sine Marte gerendum,
Callaici conjux obit irrequieta mariti.
Hos Viriathus agit, Lusitanumque remotis
Extractum lustris, primo Viriathus in ævo
Nomen romanis factum mox nobile damnis.
Nec Cerretani quondam tirynthia castra,
Aut Vasco, insuetus galeæ, ferre arma morati.
Non, quæ dardanios post vidit, Ilerda, furores,

Nec, qui Massageten monstrans feritate parentem
Cornipedis fusa satiaris, Concane, vena.
Jamque Ebusus phœnissa movet, movet Arbacus arma,
Aclyde vel tenui pugnax instare veruto:
Jam cui Tlepolemus sator, et cui Lindus origo,
Funda bella ferens Balearis, et alite plumbo;
Et quos nunc Gravios violato nomine Grajûm
Œneæ misere domus ætolaque Tyde:
Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto,
Phocaicæ dant Emporiæ, dat Tarraco pubem
Vitifera, et latio tantum cessura Lyæo.
Hos inter clara thoracis luce nitebat
Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus undis,
Atque altrix celsa mittebat Sætabis arce,
Sætabis et telas Arabum sprevisse superba,
Et pelusiaco filum componere lino.
Mandonius populis, domitorque insignis equorum
Imperitat Cæso, et socio stant castra labore.
At Vettonum alas Balarus probat æquore aperto.
Hic adeo quum ver placidum, flatusque tepescit
Concubitus servans tacitos, grex perstat equarum,
Et Venerem occultam genitali concipit aura.
Sed non multa dies generi, properatque senectus,
Septimaque his stabulis longissima ducitur æstas.
At non sarmaticos attollens Uxama muros
Tam levibus persultat equis: hinc venit in arma
Haud ævi fragilis sonipes, crudoque vigore
Asper frena pati, aut jussis parere magistris.
Rhyndacus his ductor, telum sparus: ore ferarum
Et rictu horrificant galeas; venatibus ævum

Transigitur, vel more patrum vis, raptaque pascunt.
Fulgent præcipuis parnasia Castulo signis,
Et celebre Oceano, atque alternis æstibus Hispal,
Ac Nebrissa dionyseis conscia thyrsis,
Quam satyri coluere leves, redimitaque sacra
Nebride, et arcano mænas nocturna Lyæo.
Arganthoniacos armat Carteja nepotes:
Rex proavis fuit humani ditissimus ævi,
Ter denos decies emensus helliger annos.
Armat Tartessos stabulanti conscia Phœbo,
Et Munda emathios Italis parítura labores:
Nec decus auriferæ cessavit Corduba terræ.
Hos duxere viros flaventi vertice Phorcys,
Spiciferisque gravis hellator arauricus oris,
Æquales ævi, genuit quos ubere ripa
Palladio Bætis umbratus cornua ramo.
Talia sidonius per campos agmina ductor
Pulvere nigrantes raptat, lustransque sub armis.
Qua visu comprendere erat, fulgentia signa
Ibat ovans, longaque umbram tellure trahebat.
Non aliter, quoties perlabitur æquora curru,
Extremamque petit, phœbea cubilia, Tethyn
Frenatis Neptunus equis, fluit omnis ab antris
Nereidum chorus, et sueto certamine nandi
Candida perspicuo connectunt brachia ponto.
At pyrenæi frondosa cacumina montis
Turbata Pœnus terrarum pace petebat.
Pyrene celsa nimbosi verticis arce
Divisos Celtis late prospectat Iberos,
Atque æterna tenet magnis divortia terris.

Nomen Bebrycia duxere a virgine colles,
Hospitis Alcidæ crimen, qui, sorte laborum
Geryonæ peteret quum longa tricorporis arva,
Possessus Baccho, sæva Bebrycis in aula
Lugendam formæ sine virginitate reliquit
Pyrenen, letique Deus, si credere fas est,
Causa fuit leti miseræ Deus. Edidit alvo,
Namque ut serpentem, patriasque exhorruit iras,
Confestim dulces liquit turbata penates.
Tum noctem Alcidæ solis plangebat in antris,
Et promissa viri silvis narrabat opacis,
Donec mœrentem ingratos raptoris amores,
Tendentemque manus, atque hospitis arma vocantem
Diripuere feræ. Lacerös Tirynthius artus,
Dum remeat victor, lacrimis perfudit, et amens
Palluit invento dilectæ virginis ore.
Ac voce herculeâ percussa cacumina montis
Intremuere jugis, mœsto clamore ciebat
Pyrenen, scopulique omnes ac lustra ferarum
Pyrenen resonant. Tumulo tum membra reponit
Supremum illacrimans; nec honos intercidit ævo,
Defletumque tenent montes per sæcula nomen.
Jamque per et colles et densos abiete lucos
Bebryciæ Pœnus fines transcenderat aulæ:
Inde ferox quæsitum armis per inhospita rura
Volcarum populatur iter, tumidique minaces
Accedit Rhodani festino milite ripas.
Aggeribus caput alpinis, et rupe nivali
Prosilit in Celtas, ingentemque extrahit amnem
Spumanti Rhodanus proscindens gurgite campos,

Ac propere in pontum lato ruit incitus alveo.
Auget opes stanti similis, tacitoque liquore
Mixtus Arar, quem gurgitibus complexus anhelis
Cunctantem immergit pelago, raptumque per arva
Ferre vetat patrium vicina ad litora nomen.
Invadunt alacres inimicum pontibus amnem:
Nunc celso capite, et cervicibus arma tuentur,
Nunc validis gurges certatim frangitur ulnis.
Fluminea sonipes religatus ducitur alno,
Bellua nec retinet tardante libyssa timore:
Nam trabibus vada et injecta tellure repertum
Connexas operire trabes, ac ducere in altum
Paulatim ripæ resolutis aggere vinclis.
At gregis illapsu fremebundo territus acris
Expavit moles Rhodanus, stagnisque refusis
Torsit arenoso minitantia murmura fundo.
Jamque tricastinis intendit finibus agmen,
Jam faciles campos, jam rura vocontia carpit.
Turbidus hic truncis saxisque Druentia lætum
Ductoris vastavit iter: namque Alpibus ortus
Avulsas ornos, et adesi fragmina montis
Cum sonitu volvens fertur latrantibus undis,
Ac vada translato mutat fallacia cursu,
Non pediti fidus, patulis non puppibus æquus;
Et tunc imbre recens fuso correpta sub armis
Corpora multa virûm spumanti vertice torquens
Immersit fundo laceris deformia membris.
Sed jam præteritos ultra meminisse labores
Conspectæ propius demsere paventibus Alpes.
Cuncta gelu canaque æternum grandine tecta,
Atque ævi glaciem cohibent: riget ardua montis

Ætherii facies, surgentique obvia Phœbo
Duratas nescit flammis mollire pruinas.
Quantum tartareus regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atque atræ stagna paludis
A supera tellure patet: tam longa per auras
Erigitur tellus, et cælum intercipit umbra.
Nullum ver usquam, nullique æstatis honores.
Sola jugis habitat diris, sedesque tuetur
Perpetuas deformis hiems: illa undique nubes
Huc atras agit, et mixtos cum grandine nimbos.
Jam cuncti flatus ventique furentia regna
Alpina posuere domo. Caligat in altis
Obtutus saxis, abeuntque in nubila montes.
Mixtus Athos Tauro, Rhodopeque adjuncta Mimanti,
Ossaque cum Pelio, cumque Hæmo cesserit Othrys.
Primus inexpertas adiit Tirynthius arces:
Scindentem nubes, frangentemque ardua montis
Spectarunt Superi, longisque ab origine sæclis
Intemerata gradu magna vi saxa domantem.
At miles dubio tardat vestigia gressu,
Impia ceu sacros in fines arma per orbem,
Natura prohibente, ferant, Divisque repugnent.
Contra quæ ductor: (non Alpibus ille, nec ullo
Turbatus terrore loci; sed languida monstris
Corda virûm fovet hortando, revocatque vigorem)
Non pudet obsequio Superûm, fessosque secundis,
Post belli decus atque acies dare terga nivosis
Montibus, et segnes submittere rupibus arma?
Nunc, o nunc, socii, dominantis mœnia Romæ

Credite vos, summumque Jovis conscendere culmen.
Hic labor Ausoniam, dabit hic in vincula Tibrim.
Nec mora: commotum promissis ditibus agmen
Erigit in collem, et vestigia linquere nota
Herculis edicit magni, crudisque locorum
Ferre pedem, ac proprio turmas evadere calle.
Rumpit inaccessos aditus, atque ardua primus
Exsuperat, summaque vocat de rupe cohortes.
Tum, qua durati concreto frigore collis
Lubrica frustratur canenti semita clivo,
Luctantem ferro glaciem premit: haurit hiatu
Nix resoluta viros, altoque a culmine præceps
Humenti turmas operit delapsa ruina.
Interdum adverso glomeratas turbine Corus
In media ora nives fuscis agit horridus alis:
Aut rursum immani stridens avulsa procella
Nudatis rapit arma viris, volvensque per orbem
Contorto rotat in nubes sublimia flatu.
Quoque magis subiere jugo, atque evadere nisi
Erexere gradum, crescit labor. Ardua supra
Sese aperit fessis, et nascitur altera moles,
Unde nec edomitos exsudatosque labores
Respexisse libet; tanta formidine plana
Exterrent repetita oculis, atque una pruinæ
Canentis, quacumque datur permittere visus,
Ingeritur facies. Medio sic navita ponto
Quum dulces liquit terras, et inania nullos
Inveniunt ventos securo carbasa malo,
Immensas prospectat aquas, ac victa profundis
Æquoribus fessus renovat sua lumina cælo.

Jamque super clades atque importuna locorum,
Illuvie, rigidæque comæ squalore perenni
Horrida semiferi promunt e rupibus ora,
Atque effusa cavis exesi pumicis antris
Alpina invadit manus, assuetoque vigore
Per dumos notasque nives atque invia, pernix
Clausum montivagis infestat cursibus hostem.
Mutatur jam forma locis. Hic sanguine multo
Infectæ rubuere nives: hic nescia vinci
Paulatim glacies cedit tepefacta cruore;
Dumque premit sonipes duro vestigia cornu,
Ungula perfossis hæsit compressa pruinis.
Nec pestis lapsus simplex: abscissa relinquunt
Membra gelu, fractosque asper rigor amputat artus.
Bissenos soles, totidem per vulnera sævas
Emensi noctes, optato vertice sidunt,
Castraque præruptis suspendunt ardua saxis.

At Venus ancipiti mentem labefacta timore
Affatur genitorem, et rumpit mœsta querelas:
Quis pœnæ modus, aut pereundi terminus, oro,
Æneadis erit? et quando terrasque fretumque
Emensis sedisse dabis? cur pellere nostros
A te concessa Pœnus parat urbe nepotes?
Alpibus imposuit Libyen, finemque minatur
Imperio: casus metuit jam Roma Sagunti:
Quo Trojæ extremos cineres, sacramque ruinam,
Assaracique larem, et Vestæ secreta feramus,
Da sedem, genitor, tutisque jacere. Parumne est
Exsilia errantes totum quæsisse per orbem?
Anne iterum capta repetentur Pergama Roma?

His Venus; et contra genitor sic deinde profatur:

Pelle metus, neu te tyriæ conamina gentis
Turbarint, Cytherea: tenet, longumque tenebit
Tarpejas arces sanguis tuus. Hac ego Martis
Mole viros spectare paro, atque expendere bello.
Gens ferri patiens, ac læta domare labores,
Paulatim antiquo patrum desuescit honori;
Atque ille, haud umquam parcus pro laude cruoris,
Et semper famæ sitiens, obscura sedendo
Tempora agit, mutum volvens inglorius ævum,
Sanguine de nostro populus, blandoque veneno
Desidiæ virtus paulatim evicta senescit.
Magnæ molis opus, multoque labore parandum,
Tot populos inter soli sibi poscere regna.
Jamque tibi veniet tempus, quo maxima rerum
Nobilior sit Roma malis. Hinc nomina nostro
Non indigna polo referet labor: hinc tibi Paulus,
Hinc Fabius, gratusque mihi Marcellus opimis:
Hi tantum parient Latio per vulnera regnum,
Quod luxu et multum mutata mente nepotes
Non tamen evertisse queant. Jamque ipse creatus,
Qui Pœnum revocet patriæ, Latioque repulsum
Ante suæ muros Carthaginis exsuat armis.
Hinc, Cytherea, tuis longo regnabitur ævo.
Exin se Curibus virtus cælestis ad astra
Efferet, et sacris augebit nomen Iulis
Bellatrix gens baccifero nutrita Sabino.
Hinc pater ignotam donabit vincere Thulen,
Inque caledonios primus trahet agmina lucos:
Compescet ripis Rhenum, reget impiger Afros,
Palmiferamque senex bello domitabit Idumen.
Nec Stygis ille lacus, viduataque lumine regna,

Sed Superûm sedes, nostrosque tenebit honores.
Tum juvenis magno præcellens robore mentis
Excipiet patriam molem, celsusque feretur
Æquatum imperio tollens caput. Hic fera gentis
Bella palæstinæ primo delebit in ævo.
At tu transcendens, Germanice, facta tuorum,
Jam puer auricomo præformidate Batavo.
Nec te terruerint tarpeji culminis ignes:
Sacrilegas inter flammas servabere terris.
Nam te longa manent nostri consortia mundi.
Huic laxos arcus olim gangetica pubes
Submittet, vacuasque ostendent Bactra pharetras.
Hic et ab arctoo currus aget axe per urbem,
Ducet et eoos, Baccho cedente, triumphos.
Idem, indignantem transmittere dardana signa,
Sarmaticis victor compescet sedibus Istrum.
Quin et romuleos superabit voce nepotes,
Queis erit eloquio partum decus: huic sua Musæ
Sacra ferent, meliorque lyra, cui substitit Hebrus
Et venit Rhodope, Phœbo miranda loquetur.
Ille etiam, qua prisca, vides, stat regia nobis,
Aurea tarpeja ponet Capitolia rupe,
Et junget nostro templorum culmina cælo.
Tunc, o nate Deûm, Divosque dature, beatas
Imperio terras patrio rege. Tarda senectam
Hospitia excipient cæli, solioque Quirinus
Concedet, mediumque parens fraterque locabunt:
Siderei juxta radiabunt tempora nati.
Dum pandit seriem venturi Jupiter ævi,
Ductor agenoreus tumulis delatus iniquis
Lapsantem dubio devexa per invia nisu

Firmabat gressum, atque humentia saxa premebat.
Non acies hostisve tenet, sed prona minaci
Prærupto turbant et cautibus obvia rupes.
Stant clausi, mœrentque moras et dura viarum;
Nec refovere datur torpentia membra quiete.
Noctem operi jungunt, et robora ferre coactis
Approperant humeris ac raptas collibus ornos.
Jamque ubi nudarunt silva densissima montis,
Aggessere trabes, rapidisque accensus in orbem
Excoquitur flammis scopulus: mox proruta ferro
Dat gemitum putris resoluto pondere moles,
Atque aperit fessis antiqui regna Latini.
His tamdem ignotas transgressus casibus Alpes
Taurinis ductor statuit tentoria campis.
Interea voces, Jovis atque oracula portans,
Emensis aderat Garamantum lætus arenis
Bostar, et ut viso stimulabat corda Tonante:
Maxime Belide, patriis qui mœnibus arces
Servitium dextra, libycas penetravimus aras.
Nos tulit ad Superos perfundens sidera Syrtis:
Nos pæne æquoribus tellus violentior hausit.
Ad finem cæli medio tenduntur ab orbe
Squalentes campi. Tumulum natura negavit
Immensis spatiis, nisi quem cava nubila torquens
Construxit turbo, impacta glomeratus arena:
Vel si, perfracto populatus carcere terras,
Africus aut, pontum spargens super aera, Corus
Invasere truces capientem prælia campum,
Inque vicem ingesto cumularunt pulvere montes.
Has observatis valles enavimus astris:
Namque dies confundit iter, peditemque profundo

Errantem campo et semper media arva videntem
Sidoniis Cynosura regit fidissima nautis.
Verum ubi defessi lucos, nemorosaque regna
Cornigeri Jovis, et fulgentia templa subimus,
Exceptos hospes tectis inducit Arisbas.
Stat fano vicina (novum et memorabile!) lympha,
Quæ nascente die, quæ deficiente tepescit,
Quæque riget, medius quum sol accendit Olympum,
Atque eadem rursus nocturnis fervet in umbris.
Tum loca plena Deo, dites sine vomere glebas
Ostentat senior, lætaque ita mente profatur:
Has umbras nemorum, et connexa cacumina cælo,
Calcatosque Jovi lucos prece, Bostar, adora.
Nam cui dona Jovis non divulgata per orbem
In gremio Thebes geminas sedisse columbas!
Quarum, chaonias pennis quæ contigit oras,
Implet fatidico dodonida murmure quercum.
At quæ, carpathium super æquor vecta, per auras
In Libyen niveis tranavit concolor alis.
Hanc sedem primo cythereia condidit ales,
Hic ubi nunc aram, lucosque videtis opacos,
Ductore electo gregis (admirabile dictu!)
Lanigeri capitis media inter cornua perstans,
Marmaricis ales populis responsa canebat.
Mox subitum nemus atque annoso robore lucus
Exsiluit, qualesque premunt nunc sidera quercus,
A prima venere die; prisco inde pavore
Arbor numen habet, coliturque tepentibus aris.
Dumque ea miramur, subito stridore tremendum
Impulsæ patuere fores, majorque repente

Lux oculos ferit; ante aras stat veste sacerdos
Effulgens nivea, et populi concurrere certant.
Inde ubi mandatas effudi pectore voces,
Ecce intrat subitus vatem Deus: alta sonoro
Collisis trabibus volvuntur murmura luco,
Ac major nota jam vox prorumpit in auras:
Tenditis in Latium, belloque agitare paratis
Assaraci prolem, Libyes. Cœpta aspera cerno,
Gradivumque trucem currus jam scandere, et atram
In latus hesperium flammam exspirare furentes
Cornipedes, multoque fluentia sanguine lora.
Tu, qui pugnarum eventus extremaque fati
Deposcis, claroque ferox das vela labori,
Invade ætoli ductoris japyga campum.
Sidonios augebis avos, nullique relinques
Altius ausoniæ penetrare in viscera gentis,
Donec victa tibi trepidabunt dardana regna.
Nec ponet pubes umquam saturnia curam,
Dum carpet superas in terris Annibal auras.
Talia portabat lætis oracula Bostar,
Implebatque viros pugnæ propioris amore.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER QUARTUS

De Annibalis tam audaci trajiciendarum Alpium consilio et felici ejus effectu tristes nuntii Romam veniunt, unde summa quidem in urbe et agris trepidatio oritur, sed patribus auctoribus magno quoque animo bellum comparatur (v. 1.—38.). Interea Annibal, quum Gallos, Padi accolas, donis ad defectionem sollicitasset, castra ex Taurinis movet, et P. Cornelii Scipionis consulis, cui ex Massilia redeunti obviam venerat, vestigia persequens ad Ticinum amnem raptim contendit (39.—55.). Ibi duces militum animos ad pugnam accendunt (56.—89.), et, ad exploranda circa loca cum parte equitum progressi, ad prælium se expediunt (90.—100.). Primus omnium Bogus auspex, ex læto prodigio certam victoriæ spem augurans, telum in Romanos emittit (101.—142.). Quo facto in prima Pœnorum acie pugnam capessunt Boji duce Cryxo, qui magnam hostium stragem edit (143.—188.). Quam dum ulcisci conatur Quirinius, a Vogeso interficitur (189.—215.). Impetum vero Gallorum, quibus multo successu audacia crescit, fortiter propulsat consul Scipio, qui ingenti eos cæde prosternit (216.—247.), et Cryxum insolentius se jactantem in singulari, ad quod eum provocaverat, certamine hasta trajicit (248.—299.). Ubi Gallos, ducis nece consternatos, terga vertere videt Magus, equites Pœnorum in primam aciem deducit, quo facto diu dubio utrimque eventu pugnatur (300.—323.). Postremo Annibal suis auxilio accurrit, magnumque hostium numerum cædit (324.—354.). Forte in utroque tum exercitu trigemini erant fratres, qui inter duas acies infestis armis concurrunt, et mutuis vulneribus confossi cadunt (355.—400.). Mox fœdam Romanorum fugam

sistit Scipio, et in confertissimos hostes irruit (401.—416.). Præsentissimum consulis periculum repellitur auxilio Martis, a Jove missi, et interventu tum primum pubescentis filii, qui, Deo adjuvante, per densos hostes viam sibi ferro facit, multisque occisis patrem, gravi vulnere saucium, in conspectu Pœnorum, tam egregium facinus admirantium, humeris suis ex acie reportat (417.—479.). Noctis interventu prælium dirimitur, et quarta ejus vigilia Scipio tacito agmine profectus ad Trebiam fluvium, in colles, equiti impediliores, aciem erigit, ubi T. Sempronius Longus consul, compositis Siciliæ rebus, collegæ conjungitur (480.—497.). Ibidem Annibal, secunda fortuna ferox trajecto Pado, castra communit, et, ne quod rei gerendæ tempus dimitteret, hostes ad novam pugnam elicit, quam et Sempronius, vir fortis gloriæque cupidus, non detrectat (498.—524.). Magna tum cæde ab utroque perpetrata, Romani postremo pedes referunt, ripamque fluvii, qui nocturno imbri accreverat, petunt, ubi alii ab hostibus trucidantur, alii vero paludibus et undis absumuntur (525.—597.). Terror stragesque augetur, ubi elephantos quoque aquam ingredi vident, quos tamen mox, Fibreni exemplo incitati, verutis fortiter conjectis necant (598.—621.). Quin ipsam Romanorum pugnam restituit Scipio, qui, licet vulnere ad Ticinum accepto adhuc debilitatus, suis repente auxilio venit, et Trebiam hostium cadaveribus replet (622.—637.). Fluvius, id graviter ferens, magna vi ac mole aquarum super ripas effunditur et in consulem irruit, quem Vulcanus, precibus Veneris motus, præsenti periculo eripit, flamma undique excitata, qua vis undarum coercetur (638.—697.). Uterque deinde exercitus in hiberna concedit, et Romæ C. Flaminius, vir temerarius et victoria in priore consulatu a Bojis reportata, ad intolerabilem superbiam inflatus, consul creatur (698.—721.). Lætus hic nuntius a Junone, in Deum præsidem Trasymeni lacus conversa, ad Annibalem perfertur, qui extemplo Apenninum quoque transire conatur, et, vi tempestatis in paludibus, præter homines et jumenta, altero etiam oculo amisso, in Etruria ad Trasymenum lacum castra locat (722.—762.). Dum

hæc in Italia geruntur, Carthagine patres, Hannonis sententia et sorte commoti, parvum Annibalis filium Saturno immolandum decernunt; sed Imilces lamentatione ad misericordiam adducti, patris arbitrio permittunt, sortemne respuere malit, an accipere (763.—807.). Annibal, legatis benigne exceptis, pro filio, cujus mortem deprecatur, se aliquot hostium millia Diis patriis immolaturum esse vovet, et exercitu quadrifariam diviso, ad pugnam se expedit (808.—829.).

Fama per Ausoniæ turbatas spargitur urbes,
Nubiferos montes et saxa minantia cælo
Accepisse jugum, Pœnosque per invia vectos:
Æmulaque herculei jactatur fama labboris,
Descendisse ducem. Diros canit improba motus,
Et gliscit gressu, volucrique citatior Euro
Terrificis quatit attonitas rumoribus arces.
Adstruit auditis docilis per inania rerum
Pascere rumorem vulgi pavor: itur in acres
Bellorum raptim curas, subitusque per omnem
Ausoniam Mavors strepit, et ciet arma virosque.
Pila novant, ac detersa robigine cærus
Induitur ferro splendor: niveumque repostæ
Instaurant galeæ coni decus: hasta juvatur
Amento, revocantque nova fornace bipennes.
Conseritur tegimen laterum impenetrabile, multas
Passurus dextras atque irrita vulnera thorax,
Pars arcu invigilant, domitat pars verbere anhelum
Cornipedem in gyros, saxoque exasperat ensem.
Nec vero muris, quibus est luctata vetustas,
Ferre morantur opem: subvectant saxa, cavasque
Retractant turres, edit quas longior ætas.

Hinc tela accipiunt arces, ac robora portis
Et fidos certant obices arcessere silva:
Circumdant fossas. Haud segnis cuncta magister
Præcipitat timor, ac vastis trepidatur in arvis.
Deseruere larem: portant cervicibus ægras
Attoniti matres, ducentesque ultima fila
Grandævos rapuere senes: tum crine soluto
Ante agitur conjux, dextra lævaque trahuntur
Parvi, non æquo comitantes ordine, nati.
Sic vulgus, traduntque metus, nec poscitur auctor.
At patres, quamquam exterrent immania cœpta,
Inque sinu bellum, atque Alpes et pervia saxa
Decepere, tamen crudam contra aspera mentem
Et magnos tollunt animos: juvat ire periclis
Ad decus, et dextra memorandum condere nomen,
Quale dedit numquam rebus fortuna secundis.
Sed Libyæ ductor tuto fovet agmina vallo
Fessa gradum, multoque gelu torpentia nervos;
Solandique genus, lætis ostentat ad urbem
Per campos superesse viam, Romamque sub ictu.
At non et rerum curas consultaque belli
Stare probat, solusque nequit perferre quietem.
Armiferæ quondam prisca inter tempora gentes
Ausonium invasere latus, sedesque beatas,
Et metui peperere manu: mox impia bella,
Tarpejus pater, et capti sensere Quirites.
Hic dum sollicitat donis, et inania corda
Ac fluxam morum gentem fovet, armaque jungit:
Jam consul voluori pervectus litora classe
Scipio, phocaicis sese referebat ab oris;
Ingentesque duces, pelagi terræque laborem

Diversum emensos, propiora pericula vallo
Jungebant, magnæque aderant primordia cladis.
Namque ut, collatis admoto consule castris,
Sustulerat fortuna moras, signumque furoris
Accensæ viso poscebant hoste cohortes:
Debellata procul, quæcumque vocantur Iberis
Ingenti tyrius numerosa per agmina ductor
Voce sonat; non Pyrenen, Rhodanumve ferocem
Jussa adspernatos, rutulam fumasse Saguntum,
Raptum per Celtas iter, et, qua ponere gressum
Amphitryoniadæ fuerit labor, isse sub armis
Pœnorum turmas, equitemque per ardua vectum
Insultasse jugo, et fremuisse hinnitibus Alpes.
Contra pulcra suos vocat ad discrimina consul:
Hostem, miles, habes fractum ambustumque nivosis
Cautibus, atque ægre torpentia membra trahentem.
En age, qui sacros montes, rupesque profundas
Transiluit, discat, quanto stet celsius arce
Herculea vallum, et majus sit scandere colles,
An vestros rupisse globos. Det inania famæ,
Dum magna fuso pugna, retroque ruenti
Qua ventum est, obstent Alpes. Super ardua ductum
Huc egere Dei, latios ut sanguine fines
Imbueret, tellusque hostilis conderet ossa.
Scire libet, nova nunc nobis atque altera bellum
Carthago, anne eadem mittat, quæ mersa sub æquor
Ægates inter vasto jacet obruta ponto.
Hæc ait, atque agmen Ticini flectit ad undas.
Cæruleas Ticinus aquas et stagna vadoso
Perspicuus servat turbari nescia fundo,

Ac nitidum viridi lente trahit amne liquorem.
Vix credas labi; ripis tam mitis opacis
Argutos inter volucrum certamine cantus,
Somniferam ducit lucenti gurgite lymphaṁ.
Jamque sub extremum noctis fugientibus umbris
Lux aderat, somnusque suas confecerat horas.
Explorare locos consul, collisque propinqui
Ingenium, et campis quæ sit natura, parabat.
Par studium Pœno, similesque in pectore curæ.
Ergo aderant, rapidis equitum comitantibus alis.
Verum ubi commoto docuerunt pulvere nubes,
Hostem ferre gradum, et propius propiusque sonoro
Quadrupedum cornu tellus gemit, ac simul acer
Vincentum lituos hinnitus sævit equorum:
Arma, viri, rapite arma, viri, dux instat uterque.
Ambobus velox virtus, geminusque cupido
Laudis, et ad pugnas, Martemque insania concors.
Haud mora: jam tantum campi dirimebat ab ictu,
Quantum impulsa valet comprendere lancea nodo:
Quum subitum liquida, non ullis nubibus, æthra
Augurium mentes oculosque ad sidera vertit.
Accipiter, medio tendens a limite solis,
Dilectas Veneri, notasque ab honore Dionæs
Turbabat violentus aves, atque unguibus idem,
Idem nunc rostro, duris nunc ictibus alæ
Ter quinas dederat sæva inter vulnera leto,
Nec finis satiesve, novi sed sanguinis ardor
Gliscere, et urgebat trepidam jam cæde priorum,
Incertamque fugæ, pluma labente, columbam;
Donec phœbeo veniens Jovis ales ab ortu
In tenues tamdem nubes dare terga coegit.

Tum victrix lætos signa ad romana volatus
Convertit, prolesque ducis qua parte decora
Scipio quassabat puerilibus arma lacertis,
Clangorem bis terque dedit, rostroque coruscæ
Perstringens conum galeæ, se reddidit astris.
Exclamat Liger (huic Superos sentire monentes
Ars fuit, ac penna monstrare futura magistra):
Pœne, bis octonos italis in finibus annos,
Audaci similis volucri, sectabere pubem
Ausoniam, multamque feres cum sanguine prædam:
Sed compesce minas: renuit tibi daunia regna
Armiger ecce Jovis. Nosco te, summe Deorum:
Adsis o, firmesque tuæ, pater, alitis omen.
Nam tibi servantur, ni vano cassa volatu
Mentitur Superos præpes, postrema subactæ
Fata, puer, Libyæ, et majus Carthagine nomen.
Contra læta Bogus tyrio canit omina regi,
Et faustum aceipitrem, cæsasque in nube volucres
Æneadis cladem, et Veneris portendere genti.
Tum dictis comitem contorquet primus in hostes,
Ceu suadente Deo et fatorum conscius, hastam.
Illa volans patuli longe per inania campi
Ictum perdiderat spatio, ni fusus habenas,
Dum primæ decus affectat decerpere pugnæ,
Obvia quadrupedis præceps Catus ora tulisset.
Sic languescens, et jam casura, petitum
Invepit vulnus, eademque accepit ab hoste
Cornus, et oblatæ stetit inter tempora frontis.
Incurrunt acies, magnoque fragore per æquor
Suspendunt cuncti frenis sublime reductos
Cornipedes, ultroque ferunt: erectus in auras

It sonipes, rapidaque volans per aperta procella
Tenuia vix summo vestigia pulvere signat.
Bojorum ante alias Cryxo duce mobilis ala
Arietat in primos, obicitque immania membra.
Ipse, tumens atavis, Brenni se stirpe ferebat
Cryxus, et in titulos Capitolia capta trahebat;
Tarpejoque jugo demens et vertice sacro
Pensantes aurum Celtas umbone ferebat.
Colla viri fulvo radiabant lactea torque,
Auro virgatæ vestes, manicæque rigebant
Ex auro, et simili vibrabat crista metallo.
Sternitur impulsu vasto perculsa Camertum
Prima phalanx, spissæque ruunt conferta per arma
Undæ Bojorum, sociata examina densent
Infandi Senones, collisaque quadrupedantum
Pectoribus toto volvuntur corpora campo.
Arva natant, altusque virûm cruor, altus equorum
Lubrica belligeræ sorbet vestigia turmæ.
Seminecum letum peragit gravis ungula pulsu,
Et circumvolitans tetros a sanguine rores
Spargit humo, miserisque suo lavit arma cruore.
Spicula prima, puer, tumidi, Tyrrhene, Pelori
Purpureo moriens victricia sanguine tingis.
Nam tibi, dum stimulas cornu, atque in prælia mentes
Accendis, renovasque viros ad vulnera cantu,
Hæsit barbaricum sub anhelo gutture telum,
Et clausit raucum letali vulnere murmur.
At sonus, extremo morientis fusus ab ore,
Flexa pererravit mutis jam cornua labris.
Cryxus Picentem Laurumque, nec eminus ambo;

Sed gladio Laurum; Picenti rasilis hasta,
Ripis lecta Padi, letum tulit. Avia namque
Dum petit, ac lævo meditatur fallere gyro,
Hasta viri femur, et pariter per anhela volantis
Ilia sedit equi, et geminam dedit horrida mortem.
Idem, sanguinea Venuli cervice revellens,
Sternit præcipitem tepido te, Farfare, telo.
Et te sub gelido nutritum, Tulle, Velino,
Egregium Ausoniæ decus ac memorabile nomen,
Si dent fata moras, aut servent fœdera Pœni. 185
Tum Remulum, atque olim celeberrima nomina bello.
Tiburtes Magios, hispellatemque Metaurum,
Et Clanium, dubia meditatus cuspide vulnus.
Nec locus est Tyriis belli pugnæve, sed omnem
Celticus implevit campum furor: irrita nulli 190
Spicula torquentur, statque omne in corpore ferrum.
Hic inter trepidos immane Quirinius audens,
Cui fugere ignotum, atque invicta mente placebat
Rebus in adversis exceptum pectore letum,
Cuspide flammat equum, ac dispergit gæsa lacerto,
Si reserare viam, atque ad regem rumpere ferro
Detur iter; certusque necis petit omnibus ausis,
Quod nequeat sentire, decus. Cadit inguine fosso
Teutalus, et vasto quatitur sub pondere tellus.
Occumbit Sarmens, flavam qui ponere victor 200
Cæsariem crinemque tibi, Gradive, vovebat
Auro certantem, et rutilum sub vertice nodum.
Sed Parcæ intonsa non exaudita voventem
Ad manes traxere coma: per candida membra

It fumans cruor, et tellus perfusa rubescit.
At non tardatus jaculo occurrente Ligaunus
Irruit, adversumque viro rotat obvius ensem,
Et ferit insurgens, humero qua brachia lenti
Annectunt nervi, decisaque vulnere læva
Laxatis paulum moribunda pependit habenis:
Dumque micans tremulo conatu lora retentat,
Flectentem assuetos imitatur nescia frenos.
Demetit aversi Vogesus tum colla, jubaque
Suspensam portans galeam atque inclusa peremti
Ora viri, patrio Divos clamore salutat.

Dumque ea Gallorum populi dant funera campo,
Accitas propere castris in prælia consul
Raptabat turmas, primusque ruebat in hostem
Candenti sublimis equo: trahit undique lectum
Divitis Ausoniæ juvenem, Marsosque, Coramque,
Laurentumque decus, jaculatoremque Sabellum,
Et gradivicolam celso de colle Tudertem,
Indutosque simul gentilia lina Faliscos;
Quosque sub herculeis taciturno flumine muris
Pomifera arva creant anienicolæ Catilli,
Quosque in prægelidis duratos hernica rivis
Mittebant saxa, et nebulosi rura Casini.
Ibant in Martem terræ dominantis alumni,
Damnati Superis, nec jam reditura juventus.
Scipio, qua medius pugnæ vorat agmina vertex,
Infert cornipedem, atque instinctus strage suorum
Inferias cæsis mactat Labarumque Padumque
Et Camum, et multo vix fusum vulnere Breucum,
Gorgoneoque Larum torquentem lumina vultu.
Occidis et tristi, pugnax Lepontice, fato.

Nam dum frena ferox objecto corpore prensat,
Atque æquat celsus residentis consulis ora
Ipse pedes, frontem in mediam gravis incidit ensis,
Et divisum humeris jacuit caput. At Batus amens,
Qui luctatur equo, parmaque incursibus obstat,
Ictu quadrupedis fulva porrectus arena
Elisa incussis amisit calcibus ora.
Perfurit ausonius turbata per æquora ductor,
Ceu geticus Boreas, totum quum sustulit imo
Icarium fundo victor mare; navita vasto
Jactatur sparsus, lacerata classe, profundo,
Cunctaque canenti perfunditur æquore Cyclas.
Cryxus, ut in tenui spes exiguumque salutis,
Armat contemtu mentem necis: horrida barba
Sanguinea rutilat spuma, rictusque furentis
Albet, et affuso squalent a pulvere crines.
Invadit Tarium, vicino consule, pugnas
Miscentem, sævisque virum circumtonat armis.
Volvitur ille solo: nam pronum effundit in armos
Fata extrema ferens abies, rapiturque pavore
Tractus equi, vinctis connexa ad cingula membris.
Longa cruor sparso liquit vestigia campo,
Et tremulos cuspis ductus in pulvere signat.
Laudabat leti juvenem, egregiosque parabat
Ulcisci consul manes, quum dira per auras
Vox venit, et Cryxum ferri clamoribus audit,
Haud notum vultu: surgit violentior ira
Cominus, atque oculos optato in corpore figit.
Tum stimulans grato plausæ cervicis honore
Cornipedem alloquitur: Vulgum, Martemque minorem

Mox, Gargane: vocant Superi ad majora. Videsne
Quantus eat Cryxus? jam nunc tibi præmia pono
Illum, sidonio fulgentem ardore, tapeta,
Barbaricum decus; et fulvis donabere frenis.
Sic fatus, magno Cryxum clamore ciebat
In pugnam, ac vacuo poscebat prælia campo.
Nec detrectantem par ira accenderat hostem.
Ut jussæ cessere retro, spatiumque dederunt
Hinc atque hinc alæ, et medio stetit æquore pugna:
Quantus phlegræis telluris alumnus in arvis
Movit signa Mimas, et cælum exterruit armis;
Tantus semifero Cryxus sub pectore murmur
Torquet, et horrisonis ululatibus erigit iras.
Nemone incensæ captæque superfuit urbi,
Ut tibi, quas Brenni populus ferremus in arma,
Narraret, dextras? disce en nunc, inquit, et una
Contorquet nodis et obusto robore diram
Vel portas quassare trabem. Sonat illa tremendum,
Ac nimio jactu servasse improvida campi
Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.
Cui consul: ferre hæc umbris proavoque memento,
Quam procul occumbas tarpeja sede, tibique
Haud licitum sacri Capitolia cernere montis.
Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam,
Dignum mole viri nisus. Fugit illa per oras
Multiplicis lini, subtextaque tegmina nervis,
Atque altum tota metitur cuspide pectus.
Procumbit lata porrectus in arva ruina,
Et percussa gemit tellus ingentibus armis.
Haud aliter, structo tyrrhena ad litora saxo,
Pugnatura fretis subter cæcisque procellis

Pila immane sonans impingitur ardua ponto.
Immugit Nereus, divisaque cærula pulsu
Illisum accipiunt irata sub æquora montem.
Ductore amisso pedibus se credere Celtæ:
Una spes anima tantusque pependerat ardor.
Ac veluti summo venator densa Picano
Quum lustra exagitat, spissisque cubilibus atram
Immittit passim dumosa per invia pestem:
Dum tacitas vires, et flammam colligit ignis,
Nigranti piceus sensim caligine vertex
Volvitur, et pingui contorquet nubila fumo;
Mox subita in tanto lucent incendia monte.
Fit sonitus; fugere feræ, fugere volucres,
Atque ima longe trepidant in valle juvencæ.
At Mago, ut vertisse globos, primumque laborem,
Qui solus genti est, cassum videt, arma suorum
Ac patrium in pugnas equitem vocat. Undique nudi
Assiliunt frenis infrenatique manipli.
Nunc Itali in tergum versis referuntur habenis,
Nunc rursus tyrias retro pavor avehit alas;
Aut illi dextros lunatis flexibus orbes,
Aut illi lævos sinuant in cornua gyros:
Texunt alterno glomerata volumina cursu,
Atque eadem refuga cedentes arte resolvunt.
Hac pontum vice, ubi exercet discordia ventos,
Fert Boreas, Eurusque refert, molemque profundi
Nunc huc alterno, nunc illuc flamine gestant.
Advolat aurato præfulgens murice ductor
Sidonius, circaque Metus, Terrorque, Furorque.

Isque ubi callaici radiantem tegminis orbem
Extulit, et magno percussit lumine campos;
Spes virtusque cadunt, trepidaque a mente recedit
Vertere terga pudor: nec leti cura decori,
Sed fugere infixum est, terræque optantur hiatus.
Sic, ubi caucaseis tigris se protulit antris,
Linquuntur campi, et tutas petit omne latebras
Turbatum insano vultu pecus: illa pererrat
Desertas victrix valles, jamque ora reducto
Paulatim nudat rictu, ut præsentia mandens
Corpora, et immani stragem meditatur hiatu.
Non illum Metabus, non illum celsior Ufens
Evasere tamen, quamvis hic alite planta,
Hic ope cornipedis totis ferretur habenis.
Nam Metabum ad manes demisit cuspide fulgens
Fraxinus, Ufentem collapsum poplite cæso
Ensis obit, laudemque pedum cum sanguine ademit.
Jamque dedit leto Sthenium Laurumque, domoque
Collinum gelida, viridi quem Fucinus antro
Nutrierat, dederatque lacum transmittere nando.
Fit socius leti conjecta Massicus hasta,
Vitiferi sacro generatus vertice montis,
Et Liris nutritus aquis, qui fonte quieto
Dissimulat cursum, ac nullo mutabilis imbri
Perstringit tacitas gemmanti gurgite ripas.
Exoritur rabies cædum, ac vix tela furori
Sufficiunt, teritur junctis umbonibus umbo,
Pesque pedem premit, et nutantes casside cristæ
Hostilem tremulo pulsant conamine frontem.
Tergemini primam ante aciem fera prælia fratres

Miscebant; quos ledæo sidonia Barce
Xanthippo felix uteri inter bella crearat.
Res grajæ, ductorque parens, ac nobile Amyclæ
Nomen, et injectus spartanis colla catenis
Regulus inflabat veteri præcordia fama.
Marte probare genus, factisque lacona parentem
Ardebant, gelidosque dehinc invisere montes
Taygeta, et tamdem bellis innare subactis
Eurotan patrium, ritusque videre Lycargi.
Sed Spartam penetrare Deus fratresque negarunt
Ausonii, totidem numero, quos miserat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis,
Ætatis mentisque pares, at non dabat ultra
Clotho dura lacus aramque videre Dianæ.
Namque ut in adversos impacti turbine pugnæ
Eumachus et Critias, et lætus nomine patris
Xanthippus junxere gradus, ceu bella leones
Inter se furibunda movent, et murmure anhelo
Squalentes campos et longa mapalia complent:
Omnis in occultas rupes atque avia pernix
Maurus saxa fugit, conjuxque libyssa profuso
Vagitum cohibens suspendit ab ubere natos;
Illi dira fremunt, perfractaque in ore cruento
Ossa sonant, pugnantque feris sub dentibus artus.
Haud secus Egeriæ pubes, hinc Virbius acer,
Hinc Capys assiliunt, paribusque Albanus in armis.
Subsidens paulum perfossa prorult alvo
Albanum Critias; (ast illi cuncta repente
Implerunt clypeum miserando viscera lapsu)
Eumachus inde Capyn: sed tota mole tenebat
Ceu fixum membris tegimen, tamen improbus ensis

Annexam parmæ decidit vulnere lævam,
Inque suo pressa est non reddens tegmina nisu
Infelix manus, atque hæsit labentibus armis.
Ultima restabat fusis jam palma duobus.
Virbius. Huic trepidos simulanti ducere gressus
Xanthippus gladio, rigida cadit Eumachus hasta,
Et tandem æquatæ geminato funere pugnæ.
Inde alterna viris transegit pectora mucro,
Inque vicem erepta posuerunt prælia vita.
Felices leti, pietas quos addidit umbris!
Optabunt similes venientia sæcula fratres,
Æternumque decus memori celebrabitur ævo;
Si modo ferre diem, serosque videre nepotes
Carmina nostra valent, nec famam invidit Apollo.
At consul toto palantes æquore turmas
Voce tenet, dum voce viget: Quo signa refertis?
Quis vos heu! vobis pavor abstulit? horrida primi
Si sors visa loci, pugnæque lacessere frontem;
Post me state, viri, et pulsa formidine tantum
Adspicite! has dextras capti genuere parentes.
Quo fugitis? quæ spes victis? Alpesne petemus?
Ipsam turrigero portantem vertice muros
Credite submissas Romam nunc tendere palmas.
Natorum passim raptus, cædemque parentum,
Vestalesque focos exstingui sanguine cerno.
Hoc arcete nefas! Postquam inter talia crebro
Clamore obtusæ, crassoque a pulvere fauces;
Hinc læva frenos, hinc dextra corripit arma,
Et latum objectat pectus, strictumque minatur
Nunc sibi, nunc trepidis, ni restent, cominus ensem.

Quas acies alto genitor dum spectat Olympo,
Consulis egregii movere pericula mentem.
Gradivum vocat, et patrio sic ore profatur:
Magnanimi me, nate, viri, ni bella capessis,
Haud dubie extremus terret labor: eripe pugnæ
Ardentem, oblitumque sui dulcedine cædum.
Siste ducem Libyæ: nam plus petit improbus uno
Consulis exitio, tota quam strage cadentum.
Præterea, cernis, teneræ qui prælia dextræ
Jam credit puer, atque annos transcendere factis
Molitur, longumque putat pubescere bello;
Te duce primitias pugnæ, te magna magistro
Audeat, et primum hoc vincat servasse parentem.
Hæc rerum sator. At Mavors in prælia currus
Odrysia tellure vocat: tum fulminis atri
Spargentem flammas clypeum, galeamque Deorum
Haud illi facilem, multoque labore Cyclopum
Sudatum thoraca capit, quassatque per auras
Titanum bello satiatam sanguinis hastam,
Atque implet curru campos. Exercitus una
Irarum, Eumenidesque simul, letique cruenti
Innumeræ facies, frenisque operata regendis
Quadrijugos atro stimulat Bellona flagello.
Fertur ab immenso tempestas horrida cælo,
Nigrantesque globos, et turbida nubila torquens
Involvit terras: quatitur saturnia sedes
Ingressu tremefacta Dei, ripasque relinquit,
Audito curru, fontique relabitur amnis.
Ductorem ausonium telis garamantica pubes
Cinxerat, et tyrio regi nova dona parabat,
Armorum spolium, et rorantia consulis ora.

Stabat fortunæ non cedere certus, et æri
Mole retorquebat crudescens cædibus hastas.
Jamque suo, jamque hostili perfusa cruore
Membra madent, cecidere jubæ, gyroque per orbem
Arctato, Garamas jaculis propioribus instat,
Et librat sæva trajectum cuspide ferrum.
Hic puer ut patrio defixum corpore telum
Conspexit, maduere genæ, subitoque trementem
Corripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.
Bis conatus erat præcurrere fata parentis,
Conversa in semet dextra; bis transtulit iras
In Pœnos Mavors. Fertur per tela, per hostes
Intrepidus puer, et Gradivum passibus æquat.
Continuo cessere globi, latusque repente
Apparet campo limes: metit agmina tectus
Cælesti clypeo, et sternit super arma jacentum
Corporaque auctorem teli, multasque paternas
Ante oculos animas, optata piacula, mactat.
Tunc, rapta propere duris ex ossibus hasta,
Innixum cervice ferens humeroque parentem
Emicat. Attonitæ tanta ad spectacula turmæ
Tela tenent, cedituque loco Libys asper, et omnis
Late cedit Iber, pietasque insignis, et ætas
Belligeris fecit miranda silentia campis.
Tum celso e curru Mavors, Carthaginis arces
Exscindes, inquit, Tyriosque ad fœdera coges;
Nulla tamen longo tanta exoritur in ævo
Lux tibi, care puer. Macte, o macte indole sacra,
Vera Jovis proles; et adhuc majora supersunt:
Sed nequeunt meliora dari. Tum nubila Mavors,
Ætheraque, emenso terras jam sole, capessit,

Et fessas acies castris clausere tenebræ.
Condebat noctem devexo Cynthia curru,
Fraternis afflata rotis, et ab æquore eoo
Surgebant roseæ media inter cærula flammæ.
At consul tristis campos Pœnisque secundam
Planitiem metuens, Trebiam collesque petebat.
Jamque dies rapti cursu navoque labore,
Et medio abruptus fluitabat in amne solutis
Pons vinclis, qui dardanium transvexerat agmen;
Eridani rapidas aderat quum Pœnus ad undas.
Dumque vada et molles aditus, per devia flexo
Circuitu, petit, et stagni languentia quærit,
Interdum rapta vicinis saltibus alno
Flumineam texit, qua transvehat agmina, classem:
Ecce aderat, Trebiæque simul vicina tenebat
Trinacrio accitus per cærula longa Peloro,
Gracchorum proles, consul. Gens inclyta magno
Atque animosa viro, multusque in imagine claris
Præfulgebat avus titulis bellique domique.
Nec Pœni, positis trans amnem in gramine castris,
Deerant: namque animos stimulabant prospera rerum,
Increpitansque super ductor: Quis tertius urbi
Jam superest consul? quænam altera restat in armis
Sicania? en omnes latiæ, Daunique nepotum
Convenere manus. Feriant nunc fœdera mecum
Ductores Italûm, ac leges et pacta reposcant.
At tu, donata tela inter martia luce,
Infelix animæ, sic sic vivasque, tuoque
Des iterum hanc laudem nato: nec fine sub ævi
Oppetere in bello detur, quum fata vocabunt.

Pugnantem cecidisse meum est. Hæc personat ardens:
Inde levi jaculo, Massylâmque impiger alis
Castra sub ipsa datis irritat et elicit hostem.
Nec latius vallo miles debere salutem
Fas putat, aut clausas pulsari cuspide portas.
Erumpunt, cunctisque prior volat aggere aperto
Degener haud Gracchis consul. Quatit aura comantes
Cassidis auruncæ cristas, humeroque refulget
Sanguinei patrium saguli decus. Agmina magno
Respectans clamore vocat, quaque obvia densos
Arctat turba globos, rumpens iter æquore fertur.
Ut torrens celsi præceps e vertice Pindi
Cum sonitu ruit in campos, magnoque fragore
Avulsum montis volvit latus, obvia passim
Armenta, immanesque feræ, silvæque trahuntur:
Spumea saxosis clamat convallibus unda.
Non, mihi mæoniæ redeat si gloria linguæ,
Centenasque pater det Phœbus fundere voces,
Tot cædes proferre queam, quot dextera magni
Consulis, aut contra tyriæ furor edidit iræ.
Murranum ductor Libyæ, ductorque Phalantum
Ausonius, gnaros belli, veteresque laborum,
Alter in alterius fuderunt cominus ore.
Monte procelloso Murranum miserat Anxur,
Tritonis niveo te sacra, Phalante, profundo.
Ut primum insigni fulsit velamine consul,
Quamquam orbus partem visus, unoque Cupencus
Lumine sufficiens bellis, citat improbus hastam,
Et summæ figit tremebundam margine parmæ.

Cui consul, namque ira coquit: Pone, improbe, quidquid
Restat in ore fero, et truncata fronte relucet.
Sic ait, intorquens directo turbine robur,
Et dirum tota transmittit cuspide lumen.
Nec levior dextra generatus Amilcare sævit.
Huic cadit infelix niveis Varenus in armis.
Mevanas Varenus, arat cui divitis uber
Campi Fulginia, et patulis Clitumnus in arvis
Candentes gelido perfundit flumine tauros.
Sed tristes Superi, atque ingrata maxima cura
Victima tarpejo frustra nutrita Tonanti.
Instat Iber levis, et levior discurrere Maurus.
Hinc pila, hinc libycæ certant subtexere cornus
Densa nube polum; quantumque interjacet æqui
Ad ripas campi, tantum vibrantia condunt
Tela, nec arctatis locus est in morte cadendi.
Allius, Argyripa Daunique profectus ab arvis,
Venator rudibus jaculis, et iapyge campum
Persultabat equo, mediosque invectus in hostes,
Appula non vana torquebat spicula dextra.
Huic horret thorax samnitis pellibus ursæ,
Et galea annosi vallatur dentibus apri.
Verum ubi turbantem, solo ceu lustra pererret
In nemore, aut agitet Gargano terga ferarum,
Hinc Mago, hinc sævus pariter videre Maharbal,
Ut subigente famé diversis rupibus ursi
Invadunt trepidum gemina inter prælia taurum,
Nec partem prædæ patitur furor: haud secus acer
Hinc atque hinc jaculo devolvitur Allius acto.
It stridens per utrumque latus maurusia taxus:

Obvia tum medio sonuerunt spicula corde,
Incertumque fuit, letum cui cederet hastæ.
Et jam dispersis romana per agmina signis
Palantes agit ad ripas (miserabile) Pœnus
Impellens trepidos, fluvioque immergere certat.
Tum Trebia infausto nova prælia gurgite fessis
Inchoat, ac precibus Junonis suscitat undas.
Haurit subsidens fugientum corpora tellus,
Infidaque soli frustrata voragine sorbet:
Nec niti lentoque datur convellere limo
Mersa pedum penitus vestigia: labe tenaci
Hærent devincti gressus, resolutaque ripa
Implicat, aut cæca prosternit fraude paludis.
Jamque alius super atque alius per lubrica surgens,
Dum sibi quisque viam per inextricabile litus
Præripit, et putri luctatur cespite, lapsi
Occumbunt, seseque sua pressere ruina.
Ille celer nandi, jam jamque apprendere tuta
Dum parat, et celso connixus corpore prensat
Gramina summa manu, liquidisque emergit ab undis,
Contorta ripæ pendens affigitur hasta.
Hic hostem orbatus telo complectitur ulnis,
Luctantemque vado permixta morte coercet.
Mille simul leti facies. Ligus occidit arvis;
Sed projecta viri lymphis fluvialibus ora
Sanguineum hauserunt longis singultibus amnem.
Enabat tamdem medio vix gurgite pulcher
Irpinus, sociumque manus clamore vocabat,
Quum rapidis illatus aquis, et vulnere multo
Impulit asper equus, fessumque sub æquora mersit.

Accumulat clades subito conspecta per undas
Vis elephantorum turrito concita dorso.
Namque vadis præceps rapitur, ceu proruta cautes
Avulsi montis, Trebiamque insueta timentem
Præ se pectore agit, spumantique incubat alveo.
Exploratæ adversa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.
Namque inhonoratam Fibrenus perdere mortem,
Et famæ nudam impatiens, Spectabimur, inquit,
Nec, Fortuna, meum condes sub gurgite letum.
Experiar, sitne in terris, domitare quod ensis
Non queat ausonius, tyrrhenave perneet hasta.
Tum jacit assurgens, dextroque in lumine sistit
Spicula sæva feræ, telumque in vulnere linquit.
Stridore horrisono penetrantem cuspidis ictum
Bellua prosequitur, laceramque cruore profuso
Attollit frontem, ac lapso dat terga magistro.
Tum vero invadunt jaculis, crebraque sagitta,
Ausi jam sperare necem, immensosque per armos,
Et laterum extentus venit atra cuspide vulnus.
Stat multa in tergo, et nigranti lancea dorso,
Ac silvam ingentem concusso corpore vibrat,
Donec consumtis longo certamine telis
Concidit, et clausit magna vada pressa ruina.

Ecce per adversum, quamquam tardata morantur
Vulnere membra virum, subit implacabilis amnem
Scipio, et innumeris infestat cædibus hostem,
Corporibus clypeisque simul galeisque cadentum
Contegitur Trebia, et vix cernere linquitur undas.
Mazæus jaculo, Gestar prosternitur ense;
Tum pelopeus avis Cyrenes incola Telgon.

Huic torquet rapido correptum e gurgite pilum,
Et quantum longo ferri tenuata rigore
Procedit cuspis, per hiantia transigit ora.
Pulsati ligno sonuere in vulnere dentes.
Nec leto quæsita quies: turgentia membra
Eridano Trebia, Eridanus dedit æquoris undis.
Tu quoque, Thapse, cadis tumulo post fata negato.
Quid domus Hesperidum, aut luci juvere Dearum
Fulvos aurifera servantes arbore ramos?
Intumuit Trebia, et stagnis se sustulit imis,
Jamque ferox totum propellit gurgite fontem,
Atque omnes torquet vires, furit unda sonoris
Vorticibus, sequiturque novus cum murmure torrens.
Sensit, et accensa ductor violentius ira,
Magnas, o Trebia, et meritas mihi, perfide, pœnas
Exsolves, inquit, lacerum per gallica rivis
Dispergam rura, atque amnis tibi nomina demam,
Quoque aperis te fonte, premam; nec tangere ripas,
Illabique Pado dabitur. Quænam ista repente
Sidonium, infelix, rabies te reddidit amnem?
Talia jactantem, consurgens agger aquarum
Impulit, atque humeros curvato gurgite pressit.
Arduus adversa mole incurrentibus undis
Stat ductor, clypeoque ruentem sustinet amnem.
Nec non a tergo fluctus stridente procella
Spumeus irrorat summas adspergine cristas.
Ire vadis, stabilemque vetat defigere gressum
Subducta tellure Deus, percussaque longe

Raucum saxa sonant, undæque ad bella parentis
Excitæ pugnant, et ripas perdidit amnis.
Tum madidos crines, et glauca fronde revinctum
Attollit cum voce caput: Pœnasne superbas,
Insuper et nomen Trebiæ delere minaris,
O regnis, inimice, meis! quot corpora porto
Dextra fusa tua! clypeis galeisque virorum,
Quos mactas, arctatus iter, cursumque reliqui.
Cæde, vides, stagna alta rubent, retroque feruntur.
Adde modum dextræ, aut campis incumbe propinquis.

Hæc, Venere adjuncta, tumulo spectabat ab alto
Mulciber, obscuræ tectus caligine nubis.
Ingravat ad cælum sublatis Scipio palmis:
Dii patrii, quorum auspiciis stat dardana Roma,
Talin' me leto tanta inter prælia nuper
Servastis? fortine animam hanc exscindere dextra
Indignum est visum? redde o me, nate, periclis;
Redde hosti, liceat bellanti arcessere mortem,
Quam patriæ, fratrique probem. Tum percita dictis
Ingemuit Venus, et rapidas direxit in amnem
Conjugis invicti vires. Agit undique flammas
Dispersus ripis ignis, multosque per annos
Nutritas fluvio populatur fervidus umbras.
Uritur omne nemus, lucosque effusus in altos
Immissis crepitat victor Vulcanus habenis.
Jamque ambusta comas abies, jam pinus et alni:
Jam, solo restans trunco, dimisit in altum
Populus assuetas ramis habitare volucres.
Flamma vorax imo penitus de gurgite tractos
Absorbet latices, sævoque urgente vapore

Siccus inarescit ripis cruor: horrida late
Scinditur in rimas, et hiatu rupta dehiscit
Tellus, ac stagnis altæ sedere favillæ.
Miratur pater æternos cessare repente
Eridanus cursus, Nympharumque intima mœstus
Implevit chorus attonitis ululatibus antra.
Ter caput ambustum conantem attollere, jacta
Lampade Vulcanus mersit fumantibus undis:
Ter correpta Dei crines nudavit arundo.
Tum demum admissæ voces, et vota precantis,
Orantique datum ripas servare priores;
Ac tamdem a Trebia revocavit Scipio fessas
Munitum in collem, Graccho comitante, cohortes.
At Pœnus multo fluvium veneratus honore
Gramineas undis statuit socialibus aras,
Nescius heu! quanto Superi majora moverent,
Et quos Ausoniæ luctus, Trasymene, parares.
Bojorum nuper populos turbaverat armis
Flaminius, facilisque viro tum gloria belli,
Corde levem, atque astus inopem contundere gentem.
Sed labor haud idem tyrio certasse tyranno.
Hunc, lævis urbi genitum ad fatalia damna
Ominibus, parat imperio Saturnia fesso
Ductorem, dignumque virum veniente ruina.
Inde ubi prima dies juris, clavumque regendæ
Invasit patriæ, ac sub nutu castra fuere;
Ut pelagi rudis, et pontum tractare per artem
Nescius, accepit miseræ si jura carinæ,
Ventorum tenet ipse vicem, cunctisque procellis
Dat jactare ratem, fertur vaga gurgite puppis

Ipsius in scopulos dextra impellente magistri.
Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine priscî
Sacratam Corythi, junctosque a sanguine avorum
Mæonios Italis permixta stirpe colonos.
Nec regem Afrorum nascenda ad cœpta moratur
Laude super tanta monitor Deus. Omnia somni
Condiderant, ægrisque dabant oblivia curis,
Quum Juno in stagni numen conversa propinqui,
Et madidæ frontis crines circumdata fronde
Populea, stimulat subitis præcordia curis,
Ac rumpit ducis haud spernenda voce quietem:
O felix famæ, et Latio lacrimabile nomen
Annibal, Ausonia si te Fortuna creasset
Ad magnos venture Deos! cur fata tenemus?
Pelle moras: brevis est magni fortuna favoris.
Quantum vovisti quum dardana bella parenti
Jurares, fluet ausonio tibi corpore tantum
Sanguinis, et patrias satiabis cædibus umbras.
Nobis persolves meritos securus honores.
Namque ego sum, celsis quem cinctum montibus ambit
Tmolo missa manus, stagnis Trasymenus opacis.
His agitur monitis, et lætam numine pubem
Protinus aerii præceps rapit aggere montis.
Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo
Piniferum cælo miscens caput, Apenninus.
Condiderat nix alta trabes et vertice celso
Canus apex stricta surgebat ad astra pruina.
Ire jubet, prior exstingui labique videtur
Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis.

Scandunt prærupti nimbosa cacumina saxi,
Nec superasse jugum finit mulcetve laborem.
Plana natant, putrique gelu liquentibus undis
Invia limosa restagnant arva palude.
Jamque ducis nudus tanta inter inhospita vertex
Sævitia quatitur cæli, manante per ora,
Perque genas oculo. Facilis sprevisse medentes
Optatum bene credit emi quocumque periclo
Bellandi tempus: non frontis parcit honori,
Dum ne perdat iter: non cetera membra moratur
In pretium belli dare, si victoria poscat;
Satque putat lucis, Capitolia cernere victor
Qua queat, atque italum feriat qua cominus hostem.
Talia perpessi tamdem inter sæva locorum
Optatos venere lacus, ubi deinde per arma
Sumeret amissi numerosa piacula visus.
Ecce autem patres aderant Carthagine missi;
Causa viæ non parva viris, nec læta ferebant.
Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.
Urna reducebat miserandos annua casus,
Sacra thoanteæ ritusque imitata Dianæ.
Cui fato sortique Deûm de more petebat
Annibalis prolem discors antiquitus Hannon.
Sed propior metus armati ductoris ab ira,
Et magna ante oculos stabat genitoris imago.
Asperat hæc fœdata genas laceratque crines,
Atque urbem complet mœsti clamoris Imilce.
Edonis ut pangæa super trieteride mota
It juga, et inclusum suspirat pectore Bacchum.

Ergo inter tyrias, facibus ceu subdita, matres
Clamat, io [illegible] jux! quocumque in cardine mundi
Bella [illegible] hic signa refer: violentior hic est,
Hic [illegible]or! tu nunc fortasse sub ipsis
Urbis dardanio[illegible] muris vibrantia tela
Excipis intrepidus clypeo, sævamque coruscans
Lampada tarpejis infers incendia tectis.
Interea tibi prima domus atque unica proles
Heu! gremio in patriæ stygias raptatur ad aras.
I nunc, ausonios ferro populare penates,
Et vetitas molire vias! i, pacta resigna
Per cunctos jurata Deos! sic præmia reddit
Carthago, et tales jam nunc tibi solvit honores!
Quæ porro hæc pietas, delubra adspergere tabo?
Heu primæ scelerum causæ mortalibus ægris,
Naturam nescire Deûm! Justa ite precari
Ture pio, cædumque feros avertite ritus.
Mite et cognatum est homini Deus. Hactenus, oro,
Sit satis ante aras cæsos vidisse juvencos,
Aut si velle nefas Superos, fixumque sedetque,
Me, me, quæ genui, vestris assumite votis.
Cur spoliare juvat libycas hac indole terras?
An flendæ magis Ægates, et mersa profundo
Punica regna forent, olim si forte cruenta
Esset tanta mei virtus prærepta mariti?
Hæc dubios vario Divûmque hominumque timore
Ad cauta illexere patres, ipsique relictum,
Abnueret sortem, an Superûm pareret honori.
Tum vero trepidare metu vix compos Imilce
Magnanimi metuens immitia corda mariti.
His avide auditis ductor, sic deinde profatur:

Quid tibi pro tanto non impar munere solvat
Annibal æquatus Superis? quæ præmia digna
Inveniam, Carthago parens? noctemque diemque
Arma feram, templisque tuis hinc plurima faxo
Hostia ab ausonio veniat generosa Quirino.
At puer armorum et belli servabitur heres.
Spes, o nate, meæ, tyriarumque unica rerum,
Hesperia minitante, salus, terraque fretoque
Certare Æneadis, dum stabit vita, memento.
Perge, patent Alpes; nostroque incumbe labori.
Vos quoque, Dii patrii, quorum delubra piantur
Cædibus, atque coli gaudent formidine matrum,
Huc lætos vultus, totasque advertite mentes.
Namque paro sacra, et majores melior aras.
Tu, Mago, adversi conside in vertice montis:
Tu lævos propior colles accede, Choaspe:
Ad claustra et fauces ducat per opaca Sychæus.
Ast ego te, Trasymene, vago cum milite præceps
Lustrabo, et Superis quæram libamina belli.
Namque haud parva Deus promissis spondet apertis,
Quæ spectata, viri, patriam referatis in urbem.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER QUINTUS

Annibal sub solis occasu loca insidiis nata, ubi maxime montes cortonenses Trasymenus subit, militibus obsederat (v. 1.—23.). Flaminius autem postero die, vix dum satis certa luce, agmine incomposito et majore lixarum fere, quam militum numero, angustias superat (24.—52.). Quo facto confestim pugnæ signum proponit, et, neque variis prodigiis territus, neque Corvini aliorumque, qui salutaria magis, quam speciosa suadebant, monitis precibusque motus a proposito deflectit (53.—104.). Quin potius inanem hostis et periculi metum graviter increpat, omnibusque jam ad prælium rite præparatis animum suorum, magna ex parte fractum, verbis confirmat (105.—185.). Annibal ubi, id quod optarat, hostem lacu montibusque clausum habet, suis quoque copiis tuba signum dat simul invadendi; quo audito omnes ex pluribus vallibus pariter decurrunt, et Romanis, quorum sortem Dii quoque, excepta Junone, lugent, undique circumfunduntur (186.—207.). Tum Picentes pugnam capessunt, et Pœnis secunda fortuna, Romanis ira ac desperatione accensis, diu dubia utrinque victoria dimicatur (208.—228.). Ex Romanis Lateranus et Lentulus in medios hostes ruunt (229.—257.). Nerius et Volux pereunt (258.—267.). Inter reliquos vero eminet Appius juvenis, qui in fortissimum quemque impetum facit, sed postremo a Magone, qui ad mortem Isalcis, generi sui, vindicandam approperat, hasta trajicitur (268.—332.). Nec minus tristem vitæ exitum habet Mamercus, qui, dum cæso signifero lusitano, vexilloque ei erepto fœdam suorum fugam sistit, permultis vulneribus confossus cadit (333.—343.). Magonem ab Appio vulneratum ex pugna subducit Annibal, ut a

Synhalo in castris sanetur (344.—375.). Quos ubi ex acie excedere videt consul, cupitam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus animum recipit, et Bogum, Pagasum, Othryn, giganti similem, ingentemque aliorum Pœnorum numerum prosternit (376.—456.). Dum hæc in campo geruntur, multi Romanorum et Siculi, auxilio ipsis ab Hierone missi, in colles et silvas confugiunt, ubi Sychæus Tauranum aliosque trepidos cædit, et arbores, in quas conscenderant, vel bipenni succidit, vel igne circumdat, donec eum successu elatum consul gladio per latus adacto jugulat (457.—529.). Interim Annibal cum fratre sanato in prælium redit, et præter alios Fontanum, Butam, Lævinum, Viridasium, Fadum, Labicum et Herminium obtruncat (530.—583.). Qua hostium strage edita, ex mœsto vultu et clamore Pœnorum, qui exanimum Sychæi corpus in castra deferant, jacturam tanti viri animo præsagit, cujus ulciscendi causa Flaminium ad singulare certamen provocat, quod et temerarius hic vir non detrectat (584.—610.). Sed repente ingens terræ motus oritur, qui duces, ad impetum faciendum jam paratos, dirimit, Romanosque metu perculsos in fugam convertit (611.—631.). Quos dum revocat consul; Ducarius, insuber eques, facie eum noscitans, populares suos ad vindicandam cladem, olim ab eo acceptam, incitat: quo facto Flaminius magno telorum numero et fortissimorum juvenum, qui omni spe abjecta voluntariam sibi mortem consciscunt, acervo obruitur (632.—666.). Prælio ita confecto, Annibal cum fratre campum perlustrans, signa virtutis romanæ, in mortuorum quoque vultu corporibusque conspicuæ, admiratione spectaculi obstupefactus suis commendat, et imminente jam nocte in castra redit (667.—678.).

Ceperat etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis insiderat armis.
At parte e læva restagnans gurgite vasto

Effigiem in pelagi lacus humectabat inertis,
Et late multo fœdabat proxima limo:
Quæ vada, faunigenæ regnata antiquitus Arno,
Nunc volvente die Trasymeni nomina servant.
Lydius huic genitor, Tmoli decus, æquore longe
Mæoniam quondam in latias advexerat oras
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris.
Isque insueta tubæ monstravit murmura primus
Gentibus, et bellis ignava silentia rupit.
Nec modicus voti, natum ad majora fovebat.
Verum ardens puero, castumque exuta pudorem,
(Nam forma certare Diis, Trasymene, valeres)
Litore correptum stagnis demisit Agylle,
Flore capi juvenem primævo lubrica mentem
Nympha, nec idalia lenta incaluisse sagitta.
Solatæ viridi penitus fovere sub antro
Naides amplexus undosaque regna trementem.
Hinc dotale lacus nomen, lateque hymenæo
Conscia lascivo Trasymenus dicitur unda.
Et jam curriculo nigram nox roscida metam
Stringebat, nec se thalamis tithonia conjux
Protulerat, stabatque niteus in limine primo;
Quum minus abnuerit noctem desisse viator,
Quam cœpisse diem; consul carpebat iniquas,
Prægrediens signa ipsa, vias, omnisque ruebat
Mixtus eques: nec discretis levia arma maniplis,
Insertique globo pedites, et inutile Marti
Lixarum vulgus, præsago cuncta tumultu
Implere, et pugnam fugientum more petebant.
Tum super ipse lacus densam caligine cæca
Exhalans nebulam, late corruperat omnem

Prospectum miseris, atque atræ noctis amictu
Squalebat pressum picea inter nubila cælum.
Nec Pœnum liquere doli: sedet ense reposto
Abditus, et nullis properantem occursibus arcet.
Ire datur, longeque patet, ceu pace quieta,
Incustoditum, mox irremeabile, litus.
Namque sub angustas arctato limite fauces
In fraudem ducebat iter, geminumque receptis
Exitium, hinc rupes, hinc undæ claustra premebant.
At contra umbroso servabat vertice montis
Hostilem ingressum, refugos habitura sub ictu.
Haud secus ac vitreas solers piscator ad undas,
Ore levem patulo texens de vimine nassam
Cautius interiora ligat, mediamque per alvum
Sensim fastigans, compressa cacumina nectit,
Ac fraude arctati remeare foraminis arcet
Introitu facilem, quem traxit ab æquore, piscem.
Ocius interea propelli signa jubebat
Excussus consul fatorum turbine mentem:
Donec flammiferum tollentes æquore currum
Solis equi sparsere diem: jamque orbe renato
Diluerat nebulas Titan, sensimque fluebat
Caligo in terras nitido resoluta sereno.
Tunc ales, priscum populis de more latinis
Auspicium, quum bella parant, mentesque Deorum
Explorant super eventu, ceu præscia luctus
Damnavit vesci, plantetuque alimenta refugit.
Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras
Immugire sono, pressamque ad colla bipennem
Incerta cervice ferens, altaria liquit.
Signa etiam affusa certant dum vellere mole,

Teter humo lacera nitentum erupit in ora
Exsultans cruor, et cædis documenta futuræ
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento:
Ac super hæc Divûm genitor, terrasque, fretumque
Concutiens tonitru, Cyclopum rapta caminis
Fulmina tyrrhenas Trasymeni torsit in undas,
Ictusque ætherea per stagna patentia flamma
Fumavit lacus, atque arserunt fluctibus ignes.
Heu vani monitus, frustraque morantia Parcas
Prodigia! heu fatis Superi certasse minores!
Atque hic egregium lingaæ, nomenque superbum
Corvinus, phœbea sedet cui casside fulva
Ostentans ales proavitæ insignia pugnæ,
Plenus et ipse Deum, et socium terrente pavore,
Immiscet precibus monita, atque his vocibus infit:
Iliacas te per flammas, tarpejaque saxa,
Per patrios, consul, muros, suspensaque nostræ
Eventu pugnæ natorum pignora, cedas,
Oramus, Superis, tempusque ad prælia dextrum
Opperiare; dabunt idem camposque diemque
Pugnandi, tantum ne dedignare secundos
Exspectare Deos. Quum fulserit hora, cruentam
Quæ stragem Libyæ portet, tum signa sequentur
Nulla vulsa manu, vescique interritus ales
Gaudebit, nullosque vomet pia terra cruores.
An te præstantem belli fugit, improba quantum
Hoc possit fortuna loco? sedet obvius hostis
Adversa fronte; at circa nemorosa minantur
Insidias juga, nec læva stagnantibus undis
Effugium patet, et tenui stant tramite fauces.
Si certare dolis, et bellum ducere cordi est,

Interea rapidis aderit Servilius armis,
Cui par imperium, et vires legionibus æquæ.
Bellandum est astu: levior laus in duce dextræ.
Talia Corvinus, primoresque addere passim
Orantum verba, et divisus quisque timori
Nunc Superos, ne Flaminio, nunc deinde precari
Flaminium, ne cælicolis contendere perstet.
Acrius hoc accensa duois surrexerat ira,
Auditoque furens socias non defore vires:
Siccine nos, inquit, Bojorum in bella ruentes
Spectastis, quum tanta lues vulgusque tremendum
Ingrueret, rupesque iterum tarpeja paveret?
Quas ego tunc animas dextra, quæ corpora fudi,
Irata tellure sata, et vix vulnere vitam
Reddentes uno! Jacuere ingentia membra
Per campos, magnisque premunt nunc ossibus arva.
Scilicet has sera ad laudes Servilius arma
Adjungat, nisi diviso vicisse triumpho
Ut nequeam, et decoris contentus parte quiescam?
Quippe monent Superi. Similes ne fingite vobis,
Classica qui tremitis, Divos. Sat magnus in hostem
Augur adest ensis, pulcrumque et milite dignum
Auspicium Latio, quod in armis dextera præstat.
An, Corvine, sedet, clausum se consul inerti
Ut teneat vallo? Pœnus nunc occupet altos
Arretî muros, Corythi nunc dimat arcem?
Hinc clusina petat, postremo ad mœnia Romæ
Illæsus contendat iter? Deforme sub armis
Vana superstitio est: Dea sola in pectore virtus
Bellantum viget. Umbrarum me noctibus atris
Agmina circumstant, Trebiæ qui gurgite, quique

Eridani volvuntur aquis, inhumata juventus.
Nec mora, jam medio cœtu, signisque sub ipsis
Postrema aptabat nulli exorabilis arma.
Ære atque æquorei tergo flavente juvenci
Cassis erat munita viro, cui vertice surgens
Triplex crista jubas effundit crine suevo:
Scylla super, fracti contorquens ponderæ remi,
Instabat, sævosque canum pandebat hiatus:
Nobile Gargeni spolium, quod rege superbus
Bojorum cæso capiti illacerabile victor
Aptarat, pugnasque decus portabat in omnes.
Loricam induitur; tortos huic nexilis hamos
Ferro squama rudi, permixtoque asperat auro.
Tum clypeum capit, adspersum quem cædibus olim
Celticus ornarat cruor, humentique sub antro,
Ceu fœtum, lupa permulcens puerilia membra,
Ingentem Assaraci cælo nutribat alumnum.
Hinc ensem lateri, dextræque accommodat hastam.
Stat sonipes, vexatque ferox humentia frena,
Caucasiam instratus virgato corpore tigrim.
Inde exceptus equo, qua dant angusta viarum,
Nunc hos, nunc illos adit, atque hortatibus implet.
Vestrum opus est, vestrumque decus, suffixa per urbem
Pœni ferre ducis spectanda parentibus ora.
Unum hoc pro cunctis sat erit caput. Aspera quisque
Hortamenta sibi referat: Meus, heu! meus atris
Ticini frater ripis jacet: at meus alta
Metitur stagna Eridani sine funere natus.

Hæc sibi quisque: sed est vestrum cui nulla doloris
Privati rabies, is vero ingentia sumat
E medio, fodiant quæ magnas pectus in iras;
Perfractas Alpes, passamque infanda Saguntum,
Quosque nefas vetiti transcendere nomen Iberi,
Tangere jam Tibrim. Nam dum vos augur, et extis
Quæsitæ fibræ, vanusque moratur haruspex,
Solum jam superest Tarpejo imponere castra.
Turbidus hæc, visoque arctis in millibus atras
Bellatore jubas aptante, Est, Orphite, munus,
Est, ait, hoc certare tuum, quis opima volenti
Dona Jovi portet feretro suspensa cruento.
Nam cur hæc alia pariatur gloria dextra?
Hinc prævectus equo, postquam inter prælia notam
Accepit vocem, Procul hinc te martius, inquit,
Murrane, ostendit clamor, videoque furentem
Jam tyria te cæde: venit laus quanta! sed, oro,
Hæc angusta loci ferro patefacta relaxa.
Tum Soracte satum præstantem corpore et armis
Æquanum noscens (patrio cui ritus in arvo,
Quum pius Arcitenens accensis gaudet acervis,
Exta ter innocuos lætum portare per ignes)
Sic in apollinea semper vestigia pruna
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona serenato referas solemnia Phœbo;
Concipe, ait, dignum factis, Æquane, furorem
Vulneribusque tuis: socio te cædis et iræ
Non ego Marmaridum mediam penetrare phalangem,
Cinyphiæque globos dubitarim irrumpere turmæ.

Nec jam ultra monitus et verba morantia Martem
Ferre valet, longo Æneadis quod flebitur ævo.
Increpuere simul feralia classica signum,
Ac tuba terrificis fregit stridoribus auras.
Heu dolor, heu lacrimæ, nec tot post sæcula seræ!
Horresco, ut pendente malo, ceu ductor ad arma
Exciret tyrius: latebrosis collibus Astur,
Et Libys, et torta Balearis sævus habena
Erumpunt, multusque Maces Garamasque Nomasque:
Tum, quo non alius venalem in prælia dextram
Ocior attulerit, conductaque bella probarit,
Cantaber, et galeæ contemto tegmine Vasco.
Hinc pariter rupes, lacus hinc, hinc arma, simulque
Consona vox urget, signum clamore vicissim
Per colles tyria circumfundente corona.
Avertere Dei vultus, fatoque dederunt
Majori non sponte locum. Stupet ipse tyranni
Fortunam libyci Mavors, disjectaque crinem
Illacrimat Venus, et Delum pervectus Apollo
Tristem mœrenti solatur pectine luctum.
Sola, Apennini residens in vertice, diras
Exspectat cædes immiti pectore Juno.
Primæ Picentum, rupto ceu turbine fusa
Agmina, et Annibalem ruere ut videre cohortes,
Invadunt ultro, et pœnas pro morte futura,
Turbato victore, petunt accensa juventus;
Et, velut erepto metuendi libera cælo,
Manibus ipsa suis præsumta piacula mittit.
Funditur unanimo nisu et concordibus ausis
Pilorum in Pœnos nimbus, fixosque repulsi

Submittunt clypeos curvato pondere teli.
Acrius hoc rursum Libys, ut præsentia sævi
Exstimulat ducis, hortantes se quisque vicissim
Incumbunt, pressoque impellunt pectore pectus.
Ipsa facem quatiens, ac flavam sanguine multo
Sparsa comam, medias acies Bellona pererrat.
Stridit tartareæ nigro sub pectore Divæ
Letiferum murmur, feralique horrida cantu
Buccina, lymphatas agit in certamina mentes.
His iras adversa fovent, crudusque ruente
Fortuna stimulus, spem projecisse salutis:
Hos dexter Deus, et læto victoria vultu
Arridens acuit, Martisque favore fruuntur.
Abreptus pulcro cædum Lateranus amore,
Dum sequitur dextram, in medios penetraverat hostes.
Quem postquam florens æquali Lentulus ævo
Conspexit, nimium pugnæ, nimiumque cruoris
Infestas inter non æquo Marte catervas
Fata irritantem, nisu se concitat acri,
Immitemque Bagam, qui jam vicina ferebat
Vulnera pugnantis tergo, velocior hasta
Occupat, et socium duris se casibus addit.
Tunc alacres arma agglomerant, geminaque corusci
Fronte micant, paribus fulgent capita ardua cristis.
Actus in adversos casu (namque obvia ferre
Arma quis auderet? nisi quem Deus ima colentum
Damnasset stygiæ nocti) præfracta gerebat
Syrticus excelso decurrens robora monte,
Et quatiens acer nodosi pondera rami,
Flagrabat geminæ nequidquam cædis amore.

Non hic Ægates, infidaque litora nautis,
O juvenes, motumque novis sine Marte procellis
Fortunam bello pelagus dabit: æquoris olim
Victores, media sit qualis, discite, terra
Bellator Libys, et meliori cedite regno.
Ac simul infesto Lateranum pondere truncæ
Arboris urgebat jungens convicia pugnæ.
Lentulus huic frendens ira: Trasymenus in altos
Adscendet citius colles, quam sanguine roret
Iste pio ramus. Subsidensque ilia nisu
Conantis suspensa fodit: tum fervidus atro
Pulmone exundat per hiantia viscera sanguis.
Nec minus accensis in mutua funera dextris
Parte alia campi sævit furor. Altus Iertes
Obtruncat Nerium, Rullo ditissimus arvi
Occumbis, generose Volux, nec clausa repostis
Pondera thesauris, patrio nec regia quondam
Præfulgens ebore, et possessa mapalia soli
Profuerunt. Quid rapta juvant? quid gentibus auri
Numquam exstincta sitis! modo quem fortuna fovendo
Congestis opibus, donisque referait opimis,
Nudum tartarea portavit navita cymba.
Juxta bellator juvenilibus Appius annis
Pandebat campum cæde, atque, ubi plurima virtus,
Nullique adspirare vigor, decus inde petebat.
Obvius huic Atlas, Atlas a litore ibero,
Nequidquam extremæ longinquus cultor arenæ,
Impetit os hasta, levitarque e corpore summo
Degustat cuspis generosum extrema cruorem.

Intonuere minæ, violentaque lumina flammis
Exarsere novis: furit, et diffulminat omnem
Obstantum turbam; at clausum sub casside vulnus
Martia commendat mananti sanguine membra.
Tum vero adspiceres pavitantem, et condere semet
Nitentem sociis juvenem, ceu tigride cerva
Hyrcana quum pressa tremit, vel territa pennas
Colligit accipitrem cernens in nube columba,
Aut dumis subit, albenti si sensit in æthra
Librantem nisus aquilam, lepus ore citato.
Ense ferit tum colla viri, dextramque micantem
Demetit, ac mutat successu sævior hostem.
Stabat fulgentem portans in bella bipennem
Cinyphius, socerique miser Magonis inire
Optabat pugnam ante oculos, spe laudis, Isalces,
Sidonia tumidus sponsa, vanoque superbus
Fœdere promissæ post dardana prælia tædæ.
Huic immittit atrox violentas Appius iras,
Conantique gravem fronti librare securim,
Altior insurgens, galeam super exigit ictum.
At fragilis valido conamine solvitur ensis
Ære in cinyphio: nec dispar sortis Isalces
Umbonem incerto detersit futilis ictu.
Tum quod humo haud umquam valuisset tollere saxum,
Ni vires trux ira daret, contorquet anhelans
Appius, et lapsu resupino in terga cadentem
Mole premit scopuli, perfractisque ossibus urget.
Vidit conjuncto miscens certamina campo
Labentem socer, et lacrimæ sub casside fusæ
Cum gemitu, rapidusque ruit: data fœdera nuper

Accendant animos, exspectatique nepotes.
Jamque aderat, clypeumque viri, atque immania membra
Lustrabat visu, propiorque a fronte coruscæ
Lux galeæ sævas paulum tardaverat iras.
Haud secus e specula præceps delatus opaca,
Subsidens campo submissos contrahit artus,
Quum vicina trucis conspexit cornua tauri,
Quamvis longa fames stimulet, leo: nunc ferus alta
Surgentes cervice toros, nunc torva sub hirta
Lumina miratur fronte, ac jam signa moventem,
Et sparsa pugnas meditantem spectat arena.
Hic prior intorquens telum sic Appius infit:
Si qua tibi pietas, ictum ne desere fœdus,
Et generum comitare, socer. Per tegmina velox
Tunc ærisque moras lævo stetit hasta lacerto.
At contra non dicta Libys, sed fervidus hastam
Perlibrat, magni donum memorabile fratris.
Cæso quam victor sub mœnibus ille Sagunti
Abstulerat Durió, ac spectatæ nobile pugnæ
Germano dederat portare in prælia pignus
Telum ingens, perque arma viri, perque ora, doloris
Adjutum nisu, letalem pertulit ictum:
Exsanguesque viri conantis vellere ferrum
In vulnus cecidere manus. Jacet æquore nomen
Clarum mæonio, atque italæ pars magna ruinæ
Appius: intremuere lacus, corpusque refugit
Contractis Trasymenus aquis; telum ore cruento
Exspirans premit, atque admorsæ immurmurat hastæ.

Nec fati melior Mamercus, corpore toto
Exsolvit pœnas, nulli non saucius hosti.
Namque per adversos, qua lusitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum sanguine cæsi
Signiferi, magna vexillum mole ferebat,
Et trepida infelix revocabat signa suorum.
Sed furiata cohors, ausisque accensa superbis,
Quodcumque ipsa manu gestabat missile, quidquid
Præbebat tellus, sparsis vix pervia telis,
Injecit pariter, pluresque in corpore nullo
Invenere locum perfossis ossibus hastæ.
Advolat interea fraterni vulneris ira
Turbatus Libyæ ductor, visoque cruore,
Num lateri cuspis, num toto pondere telum
Sedisset, fratremque amens, sociosque rogabat.
Utque metum læti procul, et leviora pavore
Cognovit, proprio tectum gestamine præceps,
Ex acie rapit, et tutis a turbine pugnæ
Constituit castris. Medicas hinc ocius artes,
Et senioris opem Synhali vocat: ungere vulnus
Herbarum hic succis, ferrumque e corpore cantu
Exigere, et somnum tacto misisse chelydro,
Anteibat cunctos, nomenque erat inde per urbes,
Perque parætoniæ celebratum litora Syrtis.
Ipse olim antiquo primum garamanticus Hammon
Scire pater dederat Synhalo, morsusque ferarum
Telorumque graves ictus sedare medendo.
Atque is deinde suo moriens cælestia dona
Monstravit nato, natusque heredis honori
Transmisit patrias artes; quem deinde sequutus
Haud levior fama Synhalus garamantica soleas

Monstrata augebat studio, multaque vetustum
Hammonis comitem numerabat imagine patrem.
Tum proavita ferens leni medicamina dextra
Ocius, intortos de more adstrictus amictus,
Mulcebat lympha purgatum sanguine vulnus.
At Mago exsuvias secum, cassique volutans
Hostis mente necem, fraternas pectore curas
Pellebat dictis, et casum laude levabat:
Parce metu, germane; meis medicamina nulla
Adversis majora feres: jacet Appius hasta
Ad manes pulsus nostra. Si vita relinquat,
Sat nobis actum est; sequar hostem lætus ad umbras.

Quæ, dum turbatos avertunt æquore campi
Ductores valloque tenent, ex agmine Pœnum
Cedentem consul tumulo speculatus ab alto,
Atque atram belli castris se condere nubem,
Turbidus extemplo trepidantes milite mœsto
Invadit cuneos, subitoque pavore relaxat
Jam rarescentes acies: tum voce feroci
Poscit equum, ac medias ruit in certamina vallis.
Sic ubi torrentem crepitanti grandine nimbum
Illidit terris, molitus Jupiter altas
Fulmine nunc Alpes, nunc mixta Ceraunia cælo,
Intremuere simul tellus et pontus et æther,
Ipsaque commoto quatiuntur Tartara mundo.
Incidit attonitis inopino turbine Pœnis
Haud secus improvisa lues, gelidusque sub ossa
Pervasit miseris conspecti consulis horror.
It medius, ferroque ruens densissima latum
Pandit iter. Clamor varia discrimine vocum

Fert belli rabiem ad Superos, et sidera pulsat.
Ceu pater Oceanus quum sæva Tethye, Calpen
Herculeam ferit, atque exesa in viscera montis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis.
Dant gemitum scopuli, fractasque in rupibus undas
Audit. Tartessos latis distermina terris,
Audit non parvo divisus gurgite Lixus.
Ante omnes jaculo tacitas fallente per auras
Occumbit Bogus, infaustum qui primus ad amnem
Ticini, rapidam in Rutulos conterserat hastam.
Ille sibi longam Clotho, turbamque nepotum
Crediderat, vanis deceptus in alite signis.
Sed non augurio Parcarum impellere metas
Concessum cuiquam. Ruit inter tela cruentis
Suspiciens oculis cælum, Superosque reposcit
Tempora promissæ media jam morte senectæ.
Nec Pagaso exsultare datur, ne impune relictum,
Consulis ante oculos vita spoliasse Libonem.
Laurigeris decus illud avis, navaque juventa
Florebat: sed massylus succiderat ensis
Pubescente caput mala, properoque virentes
Delerat leto bellator barbarus annos.
Flaminium implorasse tamen jam morte suprema
Haud frustra fuit: avulsa est nam protinus hosti
Ore simul cervix, juvit punire feroci
Victorem exemplo, et monstratum reddere letum.
Quis Deus, o Musæ, paribus tot funera verbis
Evolvat, tantisque umbris in carmine digna
Quis lamenta ferat? certantes laude cadendi
Primævos juvenes, mortisque in limine cruda
Facta virûm, et fixis rabiem sub pectore telis?

Sternitur alternus vastis concursibus hostis,
Nec spoliare vacat, prædæque advertere mentem.
Urget amor cædum, clausis dum detinet hostem
Fraternum castris vulnus, funditque ruitque
Nunc jaculis, nunc ense: modo inter millia consul
Bellantum conspectus equo, modo Marte feroci
Ante aquilas et signa pedes. Fluit impia rivis
Sanguineis vallis, tumulique et concava saxa
Armorum sonitus flatusque imitantur equorum.
Miscebat campum, membrorum in prælia portans
Celsius humano robur, visaque paventes
Mole gigantei vertebat corporis alas
Othrys marmarides: lati super agmen utrumque
Ingens tollebant humeri caput, hirtaque torvæ
Frontis cæsaries, et crinibus æmula barba
Umbrabat rictus; squalore huic hispida diro
Et villosa feris horrebant pectora setis.
Adspirare viro, propioremque addere Martem
Haud ausum cuiquam. Laxo ceu bellua campo
Incessebatur tutis ex agmine telis.
Tamdem vesanos palantum in terga ferenti
Cum fremitu vultus tacita per nubila penna
Intravit torvum gortynia lumen arundo,
Avertitque virum. Fugientis ad agmina consul
Intorquet tergo jaculum, quod tegmine nudas
Irrumpit costas, hirtoque a pectore primum
Mucronem ostendit. Rapidus convellere tentat,
Qua nasci ferrum fulgenti cuspide cernit,
Donec abundanter defuso sanguine late
Procubuit moriens, et telum vulnere pressit.
Spiritus exundans vicinum pulvere moto

Perflavit campum, et nubem dispersit in auras.
Nec minor interea tumulis silvisque fremebat
Diversis Mavors, variaque per ardua pugna.
Et saxa et dumi rorantes cæde nitebant.
Exitium trepidis, letique et stragis acerbæ
Causa Sychæus erat: Murranum ille eminus hasta
Pependerat, quo non alius, quum bella silerent,
Dulcius asperos pulsabat pectine nervos,
Occubuit silva in magna, patriosque sub ipso
Quæsivit montes leto, ac felicia Baccho
Æquana, et Zephyro Surrentum molle salubri.
Addiderat misero comitem, pugnaque ferocis
Gaudebat tristi victor novitate Sychæus,
Palantes nam dum sequitur, pervaserat altam
In silvam, et priscæ reclinis ab ictibus ulmi
Terga tuebatur trunco, frustraque relictos
Tauranus comites suprema voce ciebat.
Transegit juvenem, ac perfossis incita membris
Hæsit in opposito cuspis sidonia ligno.
Quid vobis? quænam ira Deûm, vel mente sinistra
Quæ sedit formido, viri? qui Marte relicto
Ramorum quæsistis opem. Non æquus in arctis
Nimirum rebus suasor metus: arguit aspor
Exitus eventu pravi consulta timoris.
Annosa excelsos tendebat in æthera ramos
Æsculus, umbrosum magnas super ardua silvas
Nubibus insertans altis caput, instar, aperto
Si staret campo, nemoris, lateque tenebat
Frondosi nigra tellurem roboris umbra.
Par juxta quercus, longum molita per ævum
Vertice cunenti proferre sub astra cacumen,

Diffusas patulo laxabat stipite frondes,
Umbrabatque coma summi fastigia montis.
Hue hennæa cohors, triquetris quam miserat oris
Rex, Arethusa, tuus, defendere nescia morti
Dedecus, et mentem nimio mutata pavore,
Certatim sese tulit, adscendensque vicissim
Pressit nutantes incerto pondere ramos.
Mox alius super atque alius consistere tuto
Dum certant, pars excussi: (tam fragmine putri
Ramorum, et senio male fida fefellerat arbor)
Pars trepidi celso inter tela cacumine pendent.
Turbatos una properans consumere peste
Corripit æratam jam dudum in bella bipennem
Deposito clypeo mutatus tela Sychæus.
Incumbunt sociæ dextræ, magnoque fragore,
Pulsa gemit, crebris succumbens ictibus arbos.
Fluctuat infelix concusso stipite turba,
Ceu Zephyrus quatit antiquos ubi flamine lucos,
Fronde super tremuli vix tota cacumintis hærens
Jactatur, nido pariter nutante, volucris.
Procubuit tamdem multa devicta securi
Suffugium infelix miseris et inhospita quercus,
Elisitque virûm spatiosa membra ruina.
Inde aliæ cladum facies: contermina cædis
Collucet, rapidoque involvitur æsculus igni.
Jamque inter frondes arenti robore gliscens
Verticibus sævis, torquet Vulcanus anhelos
Cum fervore globos flammarum, et culmina torret.
Nec tela interea cessant: semiusta gementum,
Atque amplexa cadunt ardentes corpora ramos.
Hæc inter miseranda virûm certamina consul

Ecce aderat, volvens iram exitiumque Sychæo.
At juvenis subito tantæ discrimine pugnæ
Occupat eventum telo tentare priorem;
Cui medio leviter clypeo stetit æris in ora
Cuspis, et oppositas vetita est transmittere crates.
Sed non et consul misso concredere telo
Fortunam optatæ cædis parat, ac latus ense
Haurit, nec crudæ tardarunt tegmina parmæ.
Labitur infelix, atque appetit ore cruento
Tellurem exspirans, tum diffundente per artus
Frigore se stygio, manantem in viscera mortem
Accipit, et longo componit lumina somno.
Atque ea dum variis permixtus tristia Mavors
Casibus alternat, jam castris Mago relictis,
Jam Libyæ ductor properantia signa citato
Raptabant cursu, et cessata reponere avebant
Tempora cæde virûm, ac multo pensare cruore.
It globus intorquens nigranti turbine nubem
Pulveris, et surgit sublatis campus arenis;
Quaque ferens gressum flectit vestigia ductor
Undanti circum tempestas acta procella
Volvitur, atque altos operit caligine montes.
Occubuere femur Fontanus, Buta canorum
Transfixi guttur, pressoque e vulnere cuspis
Prospexit terga. Hunc tristes luxere Fregellæ
Multiplicem proavis, hunc mater Anagnia flevit.
Haud dispar fortuna tibi, Lævine, sed auso
Non eadem: neque enim tyrio concurrere regi
Tentas, sed lectus par ad certamen Ithemon,
(Autololum moderator erat) quem poplite cæso
Dum spolias, gravis immiti cum turbine costas

Fraxinus irrupit, collapsaque membra sub ictu
Hoste superfuso subita cecidere ruina.
Nec sidicina cohors defit. Viridasius armat
Mille viros, nulli victus vel ponere castra,
Vel junxisse ratem, duroque resolvere muros
Ariete, et in turrim subitos immittere pontes.
Quem postquam Libyæ ductor virtute feroci
Exsultare videt; (namque illi vulnere præceps
Terga dabat levibus diffisus Araurícus armis)
Acrius hoc pulcro Mavorte accensus in iram,
Et dignum sese ratus in certamina sævo
Cominus ire viro referenti e corpore telum
Advolat, et fodiens pectus: Laudande laborum
Quisquis es, haud alia decuit te occumbere dextra.
Ad manes leti perfer decus: itala gentis
Ni tibi origo foret, vita donatus abires.
Hinc Fadum petit, et veterem bellare Labicum,
Cui siculis quondam terris congressus Amilcar
Clarum spectato dederat certamine nomen.
Immemor annorum, senioumque oblitus, in arma
Ille quidem cruda mente, et viridissimus iræ
Ibat: sed vani frigentem in Marte senectam
Prodebant ictus: stipula crepitabat inani
Ignis iners, cassamque dabat sine robore flammam.
Quem postquam accepit patrio monstrante superbus
Armigero Pœnum ductor, Certamina primæ
Hic lue nunc, inquit, pugnæ: te notus Amilcar
Hac trahit ad manes dextra. Tum librat ab aure
Intorquens jaculum, et versantem in vulnere sese
Transigit. Extracta fœdavit cuspide sanguis

Canitiem, ac longos finivit morte labores.
Nec minus Herminium primis obtruncat in armis,
Assuetum, Trasymene, tuos prædantibus hamis
Exhaurire lacus, patriæque alimenta senectæ
Ducere suspenso per stagna jacentia lino.
Interea exanimem mœsti super arma Sychæum
Portabant Pœni, corpusque in castra ferebant. 585
Quos ubi conspexit tristi clamore ruentes
Ductor, præsago percussus pectora luctu,
Quinam, inquit, dolor, o socii, quemve ira Deorum
Eripuit nobis? num te dulcedine laudis
Flagrantem, et nimio primi Mavortis amore, 590
Atra, Sychæe, dies properato funere carpsit?
Utque dato gemitu, lacrimæ assensere ferentem,
Et dictus pariter cædis mœrentibus auctor;
Cerno, ait, adverso pulcrum sub pectore vulnus
Cuspidis iliacæ. Dignus Carthagine, dignus 595
Asdrubale ad manes ibis; nec te optima mater
Dissimilem lugebit avis, stygiave sub umbra
Degenerem cernens noster vitabit Amilcar.
At mihi Flaminius, tam mœsti causa doloris,
Morte sua minuet luctus: hæc pompa sequetur 600
Exsequias, seroque emtum volet impia Roma
Non violasse mei corpus mucrone Sychæi.
Sic memorans torquet fumantem ex ore vaporem,
Iraque anhelatum proturbat pectore murmur,
Ut multo accensis fervore exuberat undis, 605
Clausus ubi exusto liquor indignatur aheno.
Tam præceps ruit in medios, solumque fatigat
Flaminium incessens. Nec dicto segnius ille

Bella capessebat, propiorque insurgere Mavors
Cœperat, et campo junctus jam stabat uterque;
Quum subitus per saxa fragor, motique repente
(Horrendum!) colles, et summa cacumina totis
Intremuere jugis. Nutant in vertice silvæ
Pinifero, fractæque ruunt super agmina rupes.
Immugit penitus convulsis ima cavernis
Dissiliens tellus, nec parvos rumpit hiatus:
Atque umbras late stygias immensa vorago
Faucibus ostendit patulis, manesque profundi
Antiquum expavere diem. Lacus ater in altos
Sublatus montes, et sede excussus avita
Lavit tyrrhenas ignota adspergine silvas.
Jamque eadem populos, magnorumque oppida regum
Tempestas et dira lues stravitque tulitque.
Ac super hæc reflui pugnarunt montibus amnes,
Et retro fluctus torsit mare. Monte relicto
Apenninicolæ fugere ad litora Fauni.
Pugnabat tamen (heu belli vecordia!) miles,
Jactatus titubante solo, tremebundaque tela,
Subducta tellure ruens, torquebat in hostem,
Donec pulsa vagos cursus ad litora vertit
Mentis inops, stagnisque illata est daunia pubes.
Queis consul terga increpitans (nam turbine motæ
Ablatis terræ inciderat): Quid deinde, quid, ore,
Restat, io, profugis? vos en ad mœnia Romæ
Ducitis Annibalem: vos in tarpeja Tonantis
Tecta faces ferrumque datis. Sta, miles, et acres
Disce ex me pugnas: vel, si pugnare negatum,
Disce mori. Dabit exemplum non vile futuris

Flaminius, ne terga Libys, ne Cantaber unquam
Consulis adspiciat. Solus, si tanta libido
Est vobis rabiesque fugæ, tela omnia solus
Pectore consumo, et moriens, fugiente per auras
Hac anima, vestras revocabo ad prælia dextras.
Dumque ea commemorat, densosque obit obvius hostes,
Advocat ora ferus mentemque Ducarius. Acri
Nomen erat gentile viro, fusisque catervis
Bojorum quondam patriis, antiqua gerebat
Vulnera barbaricæ mentis; noscensque superbi
Victoris vultus, Tune, inquit, maximus ille
Bojorum terror? libet hoc cognoscere telo,
Corporis an tanti manet de vulnere sanguis.
Nec vos pœniteat, populares, fortibus umbris
Hoc mactare caput: nostros hic curribus egit
Insistens victos alta ad Capitolia patres.
Ultrix hora vocat. Pariter tunc undique fusis
Obruitur telis, nimboque ruente per auras
Contectus, nulli dextra jactare reliquit
Flaminium cecidisse sua. Nec pugna peremto
Ulterior ductore fuit: namque agmine denso
Primores juvenum læva ob discrimina Martis
Infensi Superis dextrisque, et cernere Pœnum
Victorem plus morte rati, super ocius omnes
Membra ducis, stratosque artus certamine magno
Telaque, corporaque, et non fausto Marte cruentas
Injecere manus. Sic densi cædis acervo,
Ceu tumulo, texere virum. Tum strage per undas,
Per silvas sparsa, perque altam sanguine vallem
In medias fratre invectus comitante catervas

Cæsorum juvenum Pœnus, Quæ vulnera cernis?
Quas mortes? inquit. Premit omnis dextera ferrum,
Armatusque jacet servans certamina miles.
Hos, en, hos obitus nostræ spectate cohortes!
Fronte minæ durant, et stant in vultibus iræ.
Et vereor, ne, quæ tanta creat indole tellus
Magnanimos fecunda viros, huic fata dicarint
Imperium, atque ipsis devincat cladibus orbem.
Sic fatus cessit nocti, finemque dedere
Cædibus, infusæ subducto sole tenebræ.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER SEXTUS

Postero die, ubi primum illuxit, patet fœda hominum equorumque strages, et lacus cruore spumans cernitur. (v. 1.—13.) Inter semianimes Romanos duo in primis omnium oculos in se convertunt, Bruttius et Lævinus; quorum ille aquilam, quam in acie tulerat, in terram defodit, ut mortuus eam corpore tegat, Pœnisque ejus captæ gloriam subtrahat; hic vero in rabiem versus dentibus mortuum hostem laniando exspirat (14.—53.). Dum Pœni his spectaculis oculos animumque pascunt; Romani, passim per agros et silvas omnemque Etruriam palati, trepide fuga salutem quærunt: ex quibus Serranus, M. Atilii Reguli filius, Perusiam noctu sine comite venit, ubi fessus itinere diversari statuit, et cæco ac mirifico casu fores casæ pulsat, in qua habitat Marus, qui Reguli miles et armiger fuerat. Is benigne eum hospitio excipit et vulnera fovet (54.—100.). Tum juvenem, de fœda suorum clade querentem exhortatur ad animi magnitudinem et imitationem parentis, quem memorat in Africa ad Bagradam cum serpente magnitudinis portentosæ et deinde cum Pœnis feliciter pugnasse (101.—302). Sed postremo a Xanthippo, Spartanorum duce, per insidias captum esse, (303.—345.), et quum aliquot annis post a Pœnis, ut de pace, et si eam non posset impetrare, de captivis certe commutandis ageret, Romam missus esset, jurassetque se rediturum, utrumque negandi auctorem patribus fuisse, et repudiatis amicorum uxorisque precibus, exquisita supplicia subire maluisse, quam fidem jurejurando hosti factam fallere (346.—551.). Interim Romæ ad primum nuntium cladis, ad Trasymenum lacum acceptæ, ingens trepidatio et tumultus oritur, matronæque in pri-

mis, vagæ per vias, quæ suorum exercitusque fortuna sit, obvios percontantur (552.—573.). Una ex iis, Marcia, Reguli quondam conjux, nunc vidua, conspecto filio, quem Marus domum reduxerat, lætitia exsultat, Diisque gratias agit quod hunc certe, licet vulneratum, sibi reddiderint (574.—589.). Patres autem, qui soli nihil, quod a dignitate sua abhorreat, committunt, de republica consultant; et advocata populi concione adversus Annibalem, qui a consilio Romam oppugnandi sæva tempestate, a Jove ipsi immissa, deterretur; ejusdem Dei instinctu dictator creatur Q. Fabius Maximus Cunctator, vir genere et nobilitate civitatis suæ facile princeps, qui singulari prudentia cautisque consiliis se parem Annibali ducem præstat (590.—640.). Pœnus interea per Umbriam et agrum picenum aliasque Italiæ regiones exercitum præda onustum ducit, et postremo castra in Campaniam movet, ubi templum Liternensium ejusque porticus, in quibus bellum punicum primum in Carthaginis ignominiam tabulis expressum cernit, dirui jubet (641.—716.).

Jam, tartessiaco quos solverat æquore, Titan
In noctem diffusus equos, jungebat eois
Litoribus, primique novo Phaethonte retecti
Seres lanigeris repetebant vellera lucis,
Et fœda ante oculos strages, propiusque patebat
Insani Mavortis opus; simul arma virique,
Ac mixtus sonipes, dextræque in vulnere, cæsi
Hærentes hastis: passim clypeique jubæque,
Atque artus trunci capitum, fractusque jacebat
Ossibus in duris ensis: nec cernere deerat
Frustra semineeum quærentia lumina cælum.
Tum spumans sanie lacus, et fluitantia summo
Æternum tumulis orbata cadavera ponto.

Nec tamen adversis fuerat fracta itala virtus.
Bruttius ingenti miserandæ cædis acervo,
Non æquum ostentans confosso corpore Martem,
Extulerat vix triste caput, truncosque trahebat
Per stragem, nervis interlabentibus, artus,
Tenuis opum, non patre nitens linguave; sed asper
Ense, nec e volsca quisquam vir gente redemit
Plus ævi, nec magnanima puer abdere sese
Pubescente gena castris optarat, et acri
Flaminio spectatus erat, quum celtica victor
Obrueret bello Divis melioribus arma.
Inde honor ac sacræ custodia Marte sub omni
Alitis; hinc causam nutrivit gloria leti.
Namque necis certus, captæ prohibere nequiret
Quum Pœnos aquilæ, postquam subsidere fata
Viderat, et magna pugnam inclinare ruina,
Occulere interdum, et terræ mandare parabat.
Sed, subitis victus telis, labentia membra
Prostravit super, atque injecta morte tegebat.
Verum ubi lux nocte e stygia, miseroque sopore
Reddita, vicini de strage cadaveris hasta
Erigitur, soloque vigens conamine late
Stagnantem cæde, et facilem discedere terram
Ense fodit, clausamque aquilæ infelicis adorans
Effigiem, palmis languentibus æquat arenas.
Supremus fessi tenues tum cessit in auras
Halitus, et magnam misit sub Tartara mentem.

Juxta cernere erat, merito sibi poscere carmen
Virtutis sacram rabiem. Lævinus ab alto
Priverno, vitis latiæ præsignis honore,
Exanimum nasamona Tyren super ipse jacebat

Exanimis: non hasta viro, non ensis; in arctis
Abstulerat fors arma; tamen certamine nudo
Invenit Marti telum dolor. Ore cruento
Pugnatum, ferrique vicem dens præbuit iræ.
Jam laceræ nares fœdataque lumina morsu,
Jam truncum raptis caput auribus, ipsaque diris
Frons depasta modis, et sanguine abundat hiatus;
Nec satias, donec mandentia liqueret ora
Spiritus, et plenos rictus mors atra teneret.
Talia dum præbet tristis miracula virtus,
Diverso interea fugientes saucia turba
Jactantur casu, silvisque per avia cæcis
Ablati furtim, multo cum vulnere, solos
Per noctem metantur agros; sonus omnis et aura
Exterrent, pennaque levi commota volucris.
Non sopor, aut menti requies: agit asper acerba
Nunc Mago attonitos, nunc arduus Annibal hasta.
Serranus, clarum nomen, tua, Regule, proles,
Qui longum semper fama gliscente per ævum,
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis,
Flore nitens primo, patriis heu! punica bella
Auspiciis ingressus erat, miseramque parentem,
Et dulces tristi repetebat sorte penates
Saucius. Haud illis comitum super ullus, et atris
Vulneribus qui ferret opem: per devia, fractæ
Innitens hastæ, furtoque ereptus opacæ
Noctis, iter tacitum perusina ferebat in arva.
Ac fessus parvi (quæcumque ibi fata darentur)
Limina pulsabat tecti; quum membra cubili
Evolvens non tarda Marus (vetus ille parentis
Miles, et haud surda tractarat prælia fama)

Procedit, renovata focis et paupere Vesta
Lumina prætendens, utque ora agnovit, et ægrum
Vulneribus duris ac (lamentabile visu!)
Lapsantes fultum truncata cuspide gressus,
Funesti rumore mali jam saucius aures; 80
Quod scelus, o nimius vitæ, nimiumque ferendis
Adversis genitus cerno? te, maxime, vidi,
Ductorum, quum captivo Carthaginis arcem
Terreres vultu, crimen culpamque Tonantis,
Occidere, atque hausi, quem non sidonia tecta 85
Expulerint eversa meo de corde, dolorem.
Estis ubi en! iterum, Superi? dat pectora ferro
Regulus, ac stirpem tantæ perjura recidit
Surgentem Carthago domus. Inde ægra reponit
Membra toro, nec ferre rudis medicamina (quippe
Callebat bellis) nunc purgat vulnera lympha,
Nunc mulcet succis; ligat inde, ac vellera molli
Circumdat tactu, et torpentes mitigat artus.
Exin cura seni, tristem depellere fesso
Ore sitim, et parca vires arcessere mensa. 95
Quæ postquam properata, sopor sua munera tamdem
Applicat, et mitem fundit per membra quietem.
Necdum exorta dies, Marus instat vulneris æstus
Expertis medicare modis, gratumque teporem,
Exsutus senium, trepida pietate ministrat. 100
Hic juvenis, mœstos tollens ad sidera vultus,
Cum gemitu lacrimisque simul: Si culmina nondum
Tarpeja exosus damnasti sceptra Quirini,
Extremas Italûm res, Ausoniamque ruentem
Adspice, ait, genitor; tamdemque adverte procellis

Æquos iliacis oculos. Amisimus Alpes,
Nec deinde adversis modus est. Ticinus, et ater
Stragibus Eridanus, tuque insignite tropæis
Sidoniis Trebia, et tellus lacrimabilis Arni.
Sed quid ego hæc? gravior quantò vis ecce malorum!
Vidi crescentes Trasymeni cædibus undas,
Prostrataque virûm mole; inter tela cadentem
Vidi Flaminium. Testor, mea numina, manes
Dignam me pœnæ tum nobilitate paternæ
Strage hostis quæsisse necem, ni tristia letum,
Ut quondam patri, nobis quoque fata negassent.
Cetera acerbantem questu lenire laborans,
Effatur senior: Patrio, fortissime, ritu
Quidquid adest duri, et rerum inclinata feramus.
Talis lege Deûm clivoso tramite vitæ
Per varios præceps casus rota volvitur ævi.
Sat tibi, sat magna, et totum vulgata per orbem
Stant documenta domus: sacer ille, et numine nullo
Inferior, tuus ille parens, decora alta paravit
Restando adversis, nec virtutem exsuit ullam,
Ante, reluctantes liquit quam spiritus artus.
Vix puerile mihi tempus confecerat ætas,
Quum primo malas signabat Regulus ævo.
Accessi comes, atque omnes sociavimus annos,
Donec Diis italæ visum est exstinguere lumen
Gentis, in egregio cujus sibi pectore sedem
Cœperat alma Fides, mentemque amplexa tenebat.
Ille ensem nobis magnorum nunc instar honorum
Virtutisque ergo dedit, et, sordentia fumo

Quæ cernis nunc, frena, sed est argenteus ollis
Fulgor; nec cuiquam Marus est post talia dona
Non prælatus eques. Verum superavit honores
Omnes hasta meos; cui me libare Lyæi
Quod cernis latices, dignum est cognoscere causam.
Turbidus arentes lento pede sulcat arenas
Bagrada, non ullo libycis in finibus amne
Victus limosas extendere latius undas,
Et stagnante vado patulos involvere campos,
Hic studio laticum, quorum est haud prodiga tellus,
Per ripas læti sævis consedimus arvis.
Lucus iners juxta stygium, pallentibus umbris,
Servabat sine sole nemus, crassusque per auras
Halitus erumpens tetrum exspirabat odorem.
Intus dira domus, curvoque immanis in antro
Sub terras specus, et tristes sine luce tenebræ.
Horror mente redit: monstrum exitiabile, et ira
Telluris genitum, cui par vix viderit ætas
Ulla virûm, serpens centum porrectus in ulnas
Letalem ripam, et lucos habitabat avernos.
Ingluviem immensi ventris, gravidamque venenis
Alvum depressi satiabant fonte leones,
Aut acta ad fluvium torrenti lampade solis
Armenta, et tractæ fœda gravitate per auras,
Ac tabe afflatus volucres. Semesa jacebant
Ossa solo informi, lateque repletus, et asper
Vastatis gregibus nigro ructabat in antro.
Isque ubi ferventi concepta incendia pastu
Gurgite mulcebat rapido et spumantibus undis,

Nondum etiam toto demersus corpore in amnem
Jam caput adversæ ponebat margine ripæ.
Imprudens tantæ pestis gradiebar, Aquino
Apenninicola, atque umbro comitatus Avente:
Scire nemus, pacemque loci explorare libebat.
Jamque propinquantum tacitus penetravit in artus
Horror, et occulto riguerunt frigore membra.
Intramus tamen, et Nymphas, numenque precamur
Gurgitis ignoti, trepidosque et multa paventes
Arcano gressus audemus credere luco.
Ecce e vestibulo, primisque e faucibus antri
Tartareus turbo, atque insano sævior Euro
Spiritus erumpit, vastoque e gurgite fusa
Tempestas oritur, mixtam stridore procellam
Cerbereo intorquens. Pavefacti clade vicissim
Adspicimus resonare solum, tellusque moveri,
Atque antrum ruere, et visi procedere manes.
Quantis armati cælum petiere Gigantes
Anguibus, aut quantus Lernæ lassavit in undis
Amphitryoniaden serpens, qualisque comantes
Auro servavit ramos junonius anguis;
Tantus disjecta tellure sub astra coruscum
Extulit assurgens caput, atque in nubila primam
Dispersit saniem, et cælum fœdavit hiatu.
Diffugimus, tenuemque metu conamur anheli
Tollere clamorem frustra: nam sibila totum
Implebant nemus. At subita formidine cæcus,
Et facti damnandus Avens (sed fata trahebant)
Antiquæ quercus ingenti robore sese
Occulit, infandum si possit fallere monstrum,
Vix egomet credo: spiris ingentibus arcte

Arboris abstraxit molem, penitusque revulsam
Evertit fundo, et radicibus eruit imis...
Tum trepidum ac socios extrema voce cientem
Corripit, atque haustu sorbens, et faucibus atris
(Vidi respiciens) obscœna condidit alvo..
Infelix fluvio sese, et torrentibus undis
Crediderat, celerique fuga jam nabat Aquinus.
Hunc medio invasit fluctu, ripæque relatos
(Heu genus infandum leti!) depascitur artus.
Sic dirum nobis et lamentabile monstrum
Effugisse datur. Quantum mens ægra sinebat,
Appropero gressum, et ductori singula pando.
Ingemuit, casus juvenum miseratus acerbos.
Utque erat in pugnas et Martem et prælia et hostem
Igneus, et magna audendi flagrabat amore,
Ocius arma rapi, et spectatum Marte sub omni
Ire jubet campis equitem. Ruit ipse, citatum
Quadrupedem planta fodiens, scutataque raptim
Consequitur jusso manus, et muralia portat
Ballistas tormenta graves, suetamque movere
Excelsas turres immensæ cuspidis hastam.
Jamque ubi feralem strepitu circumtonat aulam
Cornea gramineum persultans ungula campum;
Percitus hinnitu serpens evolvitur antro,
Et stygios æstus fumanti exsibilat ore.
Terribilis gemino de lumine fulgurat ignis:
At nemus arrectæ et procera cacumina saltus
Exsuperant cristæ, trifido vibrata per auras
Lingua micat motu, atque assultans æthera lambit.
Ut vero strepuere tubæ, conterritus alte

Immensum attollit corpus, tergoque residens
Cetera sinuatis glomerat sub pectore gyris.
Dira dehinc in bella ruit, rapideque resolvens
Contortos orbes, directo corpore totam
Extendit molem, subitoque propinquus in ora
Lato distantum spatio venit: omnis anhelat
Attonitus serpentis equus, frenoque teneri
Impatiens, crebros exspirat naribus ignes.
Arduus ille super tumidis cervicibus altum
Nutat utroque caput: trepidos inde incitus ira
Nunc sublime rapit, nunc vasto pondere gaudet
Elisisse premens. Tunc fractis ossibus atram
Absorbet saniem, et tabo manante per ora
Mutat hians hostem, semesaque membra relinquit.
Cedebant jam signa retro, victorque catervas
Longius avectas afflatus peste premebat,
Quum ductor, propere revocatam in prælia turmam
Vocibus impellens: Serpentine itala pubes
Terga damus, libycisque parem non esse fatemur
Anguibus Ausoniam? Si debellavit inertes
Halitus, ac viso mens ægra effluxit hiatu;
Ibo alacer, solusque manus componere monstro
Sufficiam. Clamans hæc, atque interritus hastam
Fulmineo volucrem torquet per inane lacerto.
Venit in adversam non vano turbine frontem
Cuspis, et haud paulum vires adjuta ruentis
Contra ardore feræ capiti tremebunda resedit.
Clamor ad astra datur, vocesque repente profusæ
Æthereas adiere domos. Furit ilicet ira
Terrigena impatiens dare terga, novusque dolori,
Et chalybem longo tum primum passus in ævo.

Nec frustra rapidi, stimulante dolore, fuisset
Impetus, ablato ni Regulus arte regendi
Instantem elusisset equo, rursusque sequutum
Cornipedis gyros, flexi curvamine tergi,
Detortis læva celer effugisset habenis.
At non spectator Marus, inter talia segni
Torpebat dextra: mea tanto in corpore monstri
Hasta secunda fuit. Jam jamque extrema trisulca
Lambebat lingua, fessi certamine terga
Quadrupedis: torsi telum, atque urgentia velox
In memet sævi serpentis prælia verto.
Hinc imitata cohors certatim spicula dextris
Congerit, alternasque ferum diducit in iras,
Donec murali ballista coercuit ictu.
Tum fractus demum vires: nec jam amplius ægra
Consuetum ad nisus spina præstante rigorem,
Et solitum in nubes tollit caput, acrius instat.
Jamque alvo penitus demersa falarica sedit,
Et geminum volucres lumen rapuere sagittæ:
Jam patulis vasto sub vulnere faucibus aer
Tabificam exspirat saniem: spes ultima jamque
Ingenti cauda et jaculis, et pondere conti
Hæret humi, lassoque tamen minitatur hiatu;
Donec tormentis stridens, magnoque fragore
Discussit trabs acta caput, longoque resolvens
Aggere se ripæ, tamdem exhalavit in auras
Liventem nebulam fugientis ab ore veneni.
Erupit tristi fluvio mugitus, et imis
Murmura fusa vadis, subitoque et lucus et antrum,
Et resonæ silvis ululârunt flebile ripæ.
Heu quantis luimus mox tristia prælia damnis!

Quantaque supplicia, et quales exhausimus iras!
Nec tacuere pii vates, famulumque sororum
Naiadum, tepida quas Bagrada nutrit in unda,
Nos violasse manu, seris monuere periclis.
Hæc tunc hasta decus nobis, pretiumque secundi
Vulneris, a vestro, Serrane, tributa parente,
Princeps quæ sacro libit e serpente cruorem.
Jamdudum vultus lacrimis atque ora rigabat
Serranus, medioque viri sermone profatur:
Huic si vita duci nostrum durasset in ævum,
Non Trebia infaustas superasset sanguine ripas,
Nec, Trasymene, tuus premeret tot nomina gurges.
Tum senior, Magnas, inquit, de sanguine pœnas
Percepit tyrio, et præsumta piacula mortis.
Nam defecta viris, et opes attrita supinas
Africa tendebat palmas, quum sidere diro
Misit agenoreis ductorem animosa Therapne.
Nulla viro species, decorisque et frontis egenum
Corpus, in exiguis vigor (admirabile!) membris
Vividus, et nisu magnos qui vinceret artus.
Jam Martem regere, atque astus adjungere ferro,
Et duris facilem per inhospita ducere vitam
Haud isti, quem nunc penes est solertia belli,
Cederet Annibali. Vellem hunc, o tristia nobis
Taygeta, hunc unum non durassetis opacis
Eurotæ ripis! Vidissem mœnia flammis
Phœnissa cruere, aut certe non horrida fata
Flevissem ducis, et nulla quos morte nec igni
Exsutos servans portabo in tartara luctus.

Consertæ campis acies, multusque per arva
Fervebat Mavors, nec mens erat ulla sine ira.
Hic inter medios memorandis Regulus ausis
Laxabat ferro campum, inque pericla ruebat,
Nec repetenda dabat letali vulnera dextra.
Sic ubi nigrantem torquens stridentibus austris
Portat turbo globum, piceaque e nube ruinam
Pendentem terris pariter pontoque minatur
Omnis et agricola et nemoroso vertice pastor,
Et pelago trepidat subductis navita velis.
At fraudem nectens, socios ubi concava saxa
Claudebant, vertit subito certamine grajus,
Et dat terga celer ficta formidine ductor.
Haud secus ac stabulis procurans otia pastor
In foveam parco tectam velamine frondis
Ducit nocte lupos positæ balatibus agnæ.
Abripuit traxitque virum fax mentis honestæ
Gloria, et incerti fallax fiducia Martis.
Non socios comitumve manus, non arma sequentum
Respicere; insano pugnæ tendebat amore
Jam solus, nubes subito quum densa Laconum
Saxosis latebris intento ad prælia circum
Funditur, et pœna insurgit vis sæva virorum.
O diram Latio lucem, fastisque notandam!
Dedecus, o, Gradive, tuum! tibi dextera, et urbi
Nata tuæ, tristi damnatur sorte catenæ.
Haud umquam absistam gemitu: te, Regule, vidit
Sidonius carcer? tuque huic sat magna triumpho
Visa es, Carthago, Superis? quæ pœna sequetur
Digna satis tali pollutos Marte Laconas?
At nova elisæi jurato fœdera patres

Consultant mandare duci, pacisque sequestrem
Mittere, poscentes vinctam inter prælia pubem,
Captivamque manum ductore rependere nostro.
Nec mora, jam stabat primis in litoris undis
Navali propulsa ratis, jam nautica pubes
Aut silvis stringunt remos, aut abiete secta
Transtra novant: his intortos aptare rudentes,
His studium erecto componere carbasa malo.
Unca locant prora curvati pondera ferri.
Ante omnes doctus pelagi, rectorque carinæ
Puppim aptat, clavumque Cothon: micat aureus alta
Fulgor aqua trifidi splendentis in æquore rostri.
Tela simul, variamque ferunt contra aspera ponti
Rerum ad tempus opem. Mediæ stat margine puppis,
Qui voce alternos nautarum temperet ictus,
Et remis dictet sonitum, pariterque relatis
Ad numerum plaudat resonantia cærula tonsis.
Postquam confectum nautis opus, horaque cursus,
Atque armata ratis, ventoque dedere profundum;
Omnis turba ruit, matres, puerique, senesque.
Per medios cœtus trahit, atque inimica per ora
Spectandum fortuna ducem. Fert lumina contra
Pacatus frontem, qualis quum litora primum
Attigit appulsa rector sidonia classe.
Accessi comes haud ipso renuente, ratique
Impositus, mœstis socium me casibus addo.
Illuviem, atque inopes mensas, durumque cubile,
Et certare malis urgentibus, hoste putabat
Devicto majus, nec tam fugisse cavendo

Adversa egregium, quam perdomuisse ferendo.
Spes tamen una mihi (quamquam bene cognita et olim
Atrox illa fides) urbem, murosque, domumque
Tangere si miseris licuisset, corda moveri
Posse viri, et vestro certe mitescere fletu.
Claudebam sub corde metus, lacrimasque putabam
Esse viro, et nostræ similem inter tristia mentem;
Quum tamdem patriæ tiberino allabimur amni.
Servabam vultus ducis ac prodentia sensum
Lumina, et obtutu perstabam intentus eodem.
Si qua fides, unum, puer, inter mille labores,
Unum etiam in patria, sævaque in Agenoris urbe,
Atque unum vidi pœnæ quoque tempore vultum.
Obvia captivo cunctis simul urbibus ibat
Ausonia, et campum turba vincente, propinqui
Implentur colles; strepit altis Albula ripis.
Ipsi Pœnorum proceres, immitia corda,
Ad patrios certant cultus revocare, togæque
Addebatur honos. Stetit illacrimante senatu,
Et matrum turba, juvenumque dolore profuso,
Inter tot gemitus immobilis: aggere consul
Tendebat dextram, et patria vestigia primus
Ponentem terra, occursu celebrabat amico.
Collegit gressum, monitasque recedere consul,
Nec summum violare decus: cingente superba
Pœnorum turba, captivoque agmine septus
Ibat, et invidiam cælo, Divisque ferebat.
Ecce trahens geminum natorum Marcia pignus
Infelix nimia magni virtute mariti,
Squalentem crinem, et tristis lacerabat amictus.

Agnoscisne diem? an teneris non hæsit in annis?
Atque ea postquam habitu juxta, et velamine pœno
Deformem adspexit, fusis ululatibus ægra
Labitur, et gelidos mortis color occupat artus.
Si qua Deis pietas, tales, Carthago, videre
Dent tibi sidonias matres! Me voce quieta
Affatus, jubet et vestros et conjugis una
Arcere amplexus: patet impenetrabilis ille
Luctibus, et numquam submissus colla dolori.
Hic alto juvenis gemitu, lacrimisque coortis,
Magne parens, inquit, quo majus numine nobis
Tarpeja nec in arce sedet, si jura querelis
Sunt concessa piis, cur hoc matrique mihique
Solamen, vel cur decus hoc, o dure, negasti,
Tangere sacratos vultus, atque oscula ab ore
Libavisse tuo? dextram mihi prendere dextra
Non licitum? leviora forent hæc vulnera quantum
Si ferre ad manes infixos mente daretur
Amplexus, venerande, tuos? Sed vana recordor
Ni, Mare (nam primo tunc hærebamus in ævo)
Humana major species erat: horrida cano
Vertice descendens ingentia colla tegebat
Cæsaries, frontique coma squalente sedebat
Terribilis decor, atque animi venerabile pondus.
Nil posthac oculis simile incidit. Excipit inde
Jam Marus, atque inhibens convellere vulnera questu,
Quid, quum præteritis invisa penatibus, inquit,
Hospitia, et sedes Pœnorum intravit acerbas?
Affixi clypei currusque et spicula, nota
Ædibus in parvis magni monimenta triumphi;

Pulsabant oculos, conjuxque in limine primo
Clamabat: Quo fers gressus? non punicus hic est
Regule, quem fugias, carcer. Vestigia nostri
Casta tori, domus et patrium sine crimine servat
Inviolata larem. Semel hic iterumque (quid, oro,
Pollutum est nobis?) prolem gratante senatu,
Et patria, sum enixa tibi. Tua, respice, sedes
Hæc est, unde ingens humeris fulgentibus ostro
Vidisti latios consul procedere fasces;
Unde ire in Martem, quo capta referre solebas,
Et victor mecum suspendere postibus arma.
Non ego complexus et sanctæ fœdera tædæ
Conjugiumve peto; patrios damnare penates
Absiste, ac natis fas duc concedere noctem.
Hos inter fletus junctus vestigia Pœnis
Limine se clusit tyrio, questusque reliquit.
Vix dum clara dies summa lustrabat in Œtha
Herculei monimenta rogi, quum consul adire
Acciriique jubet Libyas. Tum limina templi
Vidimus intrantem. Quæ consultata senatus,
Quasve viri voces extremum curia mœrens
Audierit, placido nobis ipse edidit ore.
Intulit ut gressus, certatim voce manuque
Ad solitam sedem, et vestigia nota vocabat.
Abnuit, antiquumque loci adspernatus honorem
est.
At circumfusi non secius undique dextram
Prensare, ac, patriæ ductorem nomine tanto
Redderet, orabant: captiva posse redemtum
Pensari turba, ac tyrias tum justius arces
Arsuras dextra, fuerit quæ vincta catenis.

Tum palmas simul attollens ac lumina cælo:
Justitiæ rectique dator, qui cuncta gubernas,
Nec levior mihi diva Fides, Sarranaque Juno,
Quos reditus testes jurata mente vocavi,
Sit mihi fas me digna loqui, latiosque tueri
Voce focos; ibo ad tyrios non segnior, inquit,
Stante fide reditus, et salvo fœdere pœnæ.
Sic nobis rerum exitio desistite honorem
Tendere. Tot bellis, totque annis fregimus ævum:
Nunc etiam vinclis et longo carcere torpent
Captivo in senio vires. Fuit ille, nec umquam,
Dum fuit, a duro cessavit munere Martis
Regulus: exsangui spectatis corpore nomen.
At non Carthago fraudum domus, insscia quantum
E nobis restet, juvenes parat, aspera ferro
Pectora, captivos nostra pensare senecta.
Ite dolos contra, gensque astu fallere læta
Discat, me capto quantum tibi, Roma, supersit.
Nec vero placeat, nisi quæ de more parentum
Pax erit. Exposcunt Libyes, nobisque dedere
Hæc referenda, pari libeat si pendere bellum
Fœdere, et ex æquo geminas conscribere leges.
Sed mihi sit stygios ante intravisse penates,
Talia quam videam ferientes pacta Latinos.
Hæc fatus tyriæ sese jam reddidit iræ,
Nec monitus spernente graves fidosque senatu,
Pœnorum dimissa cohors, quæ mœsta repulsa
Ac minitans capto, patrias properabat ad oras.
Prosequitur vulgus patres, ac planctibus ingens
Personat et luctu campus. Revocare libebat
Interdum, et justo raptum retinere dolore.

At trepida, et subito ceu stans in funere, conjux
Ut vidit puppim properantem intrare, tremendum
Vociferans, celerem gressum referebat ad undas:
Tollite me, Libyes, comitem pœnæque necisque,
Hoc unum, conjux, uteri per pignora nostri
Unum oro, liceat tecum quoscumque ferentem
Terrarum pelagique pati cælique labores.
Non ego amyclæum ductorem in prælia misi,
Nec nostris tua sunt circumdata colla catenis. 505
Cur usque ad Pœnos miseram fugis? accipe mecum
Hanc prolem! Forsan duras Carthaginis iras
Flectemus lacrimis; aut, si præcluserit aures
Urbs inimica suas, eadem tunc hora manebit
Teque tuosque simul: vel, si stat rumpere vitam,
In patria moriamur: adest comes ultima fati!

Has inter voces vinclis resoluta moveri
Paulatim, et ripa cœpit decedere puppis.
Tum vero infelix mentem furiata dolore,
Exclamat, fessas tendens ad litora palmas: 515
En qui se jactat Libyæ, populisque nefandis
Atque hosti servare fidem! Data fœdera nobis
Ac promissa fides thalamis ubi, perfide, nunc est?

Ultima vox duras hæc tunc penetravit ad aures:
Cetera percussi vetuerunt noscere remi. 520
Tum fluvio raptim ad pelagi devolvimur oras,
Ac legimus pontum, pinuque immane cavata
Æquor et immensas curva trabe findimus undas.
Ludibrium necis horrescens, vis aspera ponti
Obrueret, scopulisque ratem furor improbus Eurî
Frangeret, optabam: letum id commune fuisset.
Sed nos ad pœnam moderato flamine lenes

Vexerunt Zephyri, tyrioque dedere furori.
Infelix vidi, patriamque remissus in urbem
Narrator pœnæ dura mercede reverti.
Nec tibi nunc ritus imitantem irasque ferarum
Pygmalioneam tentarem exprømere gentem,
Si majus quidquam toto vidisset in orbe
Gens hominum, quam quod vestri veneranda parentis
Edidit exemplum virtus. Pudet addere questus
Suppliciis, quæ spectavi placido ore ferentem.
Tu quoque, care puer, dignum te sanguine tanto
Fingere ne cessa, atque orientes comprime fletus.
Præfixo paribus ligno mucronibus omnes
Armantur laterum crates, densumque per artem
Texitur erecti stantisque ex ordine ferri
Infelix stimulus, somnisque hac fraude negatis
Quocumque inflexum producto tempore torpor
Inclinavit iners, fodiunt ad viscera corpus.
Absiste, o juvenis, lacrimis. Patientia cunctos
Hos superat currus. Longo revirescet in ævo
Gloria, dum cæli sedem terrasque tenebit
Casta Fides, dum virtutis venerabile nomen,
Vivet: eritque dies, tua quo, dux inclyte, fata
Audire horrebunt a te calcata minores.
Hæc Marus, et mœsta refovebat vulnera cura.
Interea rapidas perfusa cruoribus alas,
Sicut sanguinea Trasymeni tinxerat unda,
Vera ac ficta simul spargebat Fama per urbem.
Allia et infandi Senones, captæque recursat
Attonitis arcis facies. Excussit habenas
Luctificus Pavor, et tempestas aucta timendo.

Hinc raptim ruit in muros: vox horrida fertur,
Hostis adest; jaciuntque sudes et inania tela.
Ast aliæ, laceris canentes crinibus, alta
Verrunt tecta Deûm, et seris post fata suorum
Sollicitant precibus. Requiem tenebræque diesque
Amisere: jacent portis, ululante dolore,
Dispersum vulgus, remeantumque ordine longo
Servat turba gradus, pendent ex ore loquentum,
Nec lætis sat certa fides, iterumque morantur
Orando, et vultu interdum sine voce precati,
Quod rogitant, audire pavent. Hinc fletus, ubi aures
Percussæ graviore malo: metus inde, negatum
Si scire, et dubius responsi nuntius hæsit.
Jamque ubi conspectu redeuntum visa propinquo
Corpora, sollicite læti funduntur, et ipsis
Oscula vulneribus figunt, Superosque fatigant.
Hic inter trepidos curæ venerandus agebat
Serranum Marus, atque olim post fata mariti
Non egressa domum vitato Marcia cœtu,
Et lucem causa natorum passa, ruebat
In luctum similem antiquo: turbata repente
Agnoscensque Marum, Fidei comes inclyte magnæ,
Hunc certe mihi reddis, ait. Leve vulnus? an alte
Usque ad nostra ferus penetravit viscera mucro?
Quidquid id est, dum non vinctum Carthago catenis
Abripiat, pœnæque instauret monstra paternæ,
Gratum est, o Superi! Quoties heu! nate, petebam,
Ne patrias iras animosque in prælia ferres,
Neu te belligeri stimularet in arma parentis
Triste decus? Nimium vivacis dura senectæ

Supplicia expendi: quæso, jam parcite, siqua
Numina pugnastis nobis. At cladis acerbæ
Discussa ceu nube, patres conquirere fessis
Jam rebus meditantur opem, atque ad munera belli
Certatur, pulsusque timor graviore pericło.
Maxima curarum, rectorem ponere castris,
Cui Latium et moles rerum quassata recumbat,
Spectante occasum patria. Jovis illa ruenti
Ausoniæ, atque italis tempus protendere regnis
Cura fuit: nam Tyrrhenos, Pœnumque secundis
Albana surgens respexerat arce tumentem,
Qui ferre in muros victricia signa parabat.
Tunc quassans caput, Haud umquam tibi, Jupiter, inquit,
O juvenis, dederit portas transcendere Romæ,
Atque inferre pedem. Tyrrhenas sternere valles
Cædibus, et ripas fluviorum exire latino
Sanguine fas fuerit: tarpejum adscendere collem,
Murisque adspirare veto. Quater inde coruscum
Contorsit dextra falmen, quo tota reluxit
Mæonidum tellus, atramque per æthera volvens
Abrupto fregit cælo super agmina nubem.
Nec Pœnum avertisse satis: dat numine magno
Æneadis mentem, gremio deponere tuto
Romuleam tandem, Fabioque salutis habenas
Credere ductori. Cui postquam tradita belli
Jura videt, Non hunc, inquit, superaverit umquam
Invidia, aut blando popularis gloria fuco;
Non astus fallax, non præda, aliusve cupido.
Bellandi vetus, ac laudum cladumque quieta
Mente capax, par ingenium, castrisque togæque.

Sic genitor Divûm, recipitque ad sidera gressum.
Hic, circumspectis nulli depressus in armis,
Laudatusque Jovi Fabius mirabile quantum
Gaudebat reducem patriæ annumerare reversus,
Duxerat egrediens quam secum in prælia, pubem.
Nec membris quisquam, natove pepercit amato
Acrius, aut vidit socium per bella cruorem
Tristior: atque idem perfusus sanguine victor
Hostili, plenis repetebat mœnia castris.
Stirpe genus clarum, cæloque affinis origo.
Nam remeans longis olim Tirynthius oris,
Et triplicis monstri famam, et spectacula captas
Mira boves hac, qua fulgent nunc mœnia Romæ,
Egit ovans. Tunc arcadius (sic fama) locabat
Inter desertos fundata palatia dumos
Paupere sub populo ductor, quum regia virgo,
Hospite victa sacro, Fabium de crimine læto
Procreat, et magni commiscet seminis ortus
Arcas in herculeos mater ventura nepotes.
Ter centum domus hæc Fabios armavit in hostem,
Limine progressos uno; pulcherrima quorum
Cunctando Fabius superavit facta, ducemque
Annibalem æquando: tantus tunc, Pœne, fuisti.
Dum se perculsi renovant in bella Latini,
Turbatus Jove, et exsuta spe mœnia Romæ
Pulsandi, colles umbros atque arva petebat
Annibal, excelso summi qua vertice montis
Devexum lateri pendet Tuder, atque ubi latis
Projecta in campis nebulas exhalat inertes,
Et sedet ingentem pascens Mevania taurum,
Dona Jovi: tum palladios se fundit in agros

Picenûm dives prædæ, atque errantibus armis,
Quo spolia invitant, transfert populantia signa;
Donec pestiferos mitis Campania cursus
Tardavit, bellumque sinu indefensa recepit.
Hic dum stagnosi spectat templumque domosque
Literni ductor, varia splendentia cernit
Pictura, belli patribus monimenta prioris
Exhausti, (nam porticibus signata manebant)
Queis inerat longus rerum et spectabilis ordo.
Primus bella truci suadebat Regulus ore,
Bella neganda, viro si noscere fata daretur.
At princeps Pœnis indicta more parentum
Appius adstabat pugna, lauroque revinctus,
Justum sarrana ducebat cæde triumphum.
Æquoreum juxta decus et navale tropæum,
Rostra gerens, nivea surgebat mole columna:
Exsuvias Marti, donumque Duilius, alto
Ante omnes mersa Pœnorum classe dicabat.
Cui nocturnus honos, funalia clara sacerque
Post epulas tibicen adest, castosque penates
Insignis læti repetebat murmure cantus.
Cernit et extremos defuncti civis honores:
Scipio ductoris celebrabat funera pœni,
Sardoa victor terra. Videt inde ruentem
Litoribus libycis dispersa per agmina pubem;
Instabat crista fulgens, et terga premebat
Regulus: Autololes, Nomadesque, et Maurus, et Hammon,
Et Garamas positis dedebant oppida telis.
Lentus arenoso spumabat Bagrada campo
Viperea sanie, turmisque minantibus ultro

Pugnabat serpens, et cum duce bella gerebat.
Necnon projectum puppi, frustraque vocantem
Numina, amyclæum mergebat perfida ponto
Rectorem manus, et seras tibi, Regule, pœnas
Xanthippus digni pendebat in æquore leti.
Addiderant geminas medio consurgere fluctu
Ægates: laceræ circum fragmenta videres
Classis, et effusos fluitare in gurgite Pœnos.
Possessor pelagi, pronaque Lutatius aura
Captivas puppes ad litora victor agebat.
Hæc inter cinctus legatorum ordine Amilcar
Ductoris genitor, cunctarum ab imagine rerum
Totius in sese vulgi converterat ora.
Sed pacis faciem, et pollutas fœderis aras,
Deceptumque Jovem, ac dictantes jura Latinos
Cernere erat. Strictas trepida cervice secures
Horrebat Libys, ac submissis ordine palmis
Orantes veniam jurabant irrita pacta.
Hæc Eryce e summo spectabat læta Dione.
Quæ postquam infesto percensuit omnia vultu,
Arridens Pœnus, lenta proclamat ab ira:
Non leviora dabis nostris inscribere tectis
Acta meæ dextræ: captam, Carthago, Saguntum
Da spectare, simul ferro flammaque ruentem;
Perfodiant patres natorum membra: nec Alpes
Exiguus domitas capiet locus; ardua celsis
Persultet juga victor equis, Garamasque Nomasque.
Addes Ticini spumantes sanguine ripas,
Et nostrum Trebiam, et Trasymeni litora tuscis
Clausa cadaveribus. Ruat ingens corpore et armis

Flaminius: fugiat consul manante cruore
Scipio, et ad socios nati cervice vehatur.
Hæc mitte in populos, et adhuc majora dabuntur.
Flagrantem effinges facibus, Carthago, libyssis
Romam, et dejectum tarpeja rupe Tonantem.
Interea vos, ut dignum est, ista, ocius ite,
O juvenes, quorum dextris mihi tanta geruntur,
In cineres monimenta date, atque involvite flammis.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER SEPTIMUS

Q. Fabius Maximus Cunctator, in quo omnis Romanorum spes sita est, cum novo exercitu, ex civibus sociisque conscripto, ad bellum proficiscitur, qui solus omnium, quas ducit, copiarum vires prudentia cautisque consiliis æquat (v. 1.—19.). At Annibal, quum primum de creatione novi summique magistratus fama ad ipsum pervenit, dictatoris genus et res ab ipso gestas a captivis percontatur, ex quibus Cilnius ducem Romanorum, ejusque gentem amplissimis verbis ornat, et ita Annibalis indignationem in se convertit, sed e malis, quibus urgetur, supplicio sese subducere frustra cupit (20.—73.). Dum Romæ, votis rite nuncupatis, cives cum conjugibus supplicatum eunt, et sacris operantur, Fabius strenue iter facit, disciplinamque militarem ad pristinos mores redigit (74.—95.). Castris deinde jam in conspectu hostium positis, Pœnus, certa victoriæ spe inductus, nullam dimicandi moram facit, et vallatos maledictis ad certamen provocat (96.—122.). Verum ubi quieta omnia apud Romanos, nec castra ullo tumultu mota videt, re infecta in Apuliam transit, variisque dolis constantem dictatoris animum tentare et circumvenire conatur (123.—145.). Quum ita quoque nihil proficeret, omnisque spes in irritum caderet, anxius quod nunc demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent, in Campaniam exercitum reducit (146.—158.). Ibi amœnissimam Italiæ partem agrumque falernum (qui generosissimo vino abundabat, cujus faciendi rationem ipse Bacchus priscis temporibus Falernum, hospitem suum, docuerat) impune depopulatur (159.—211.). Qua rei indignitate in castris Romanorum seditio movetur, quam Fabius comprimit,

habita oratione, qua ostendit, rempublicam, continuis cladibus afflictam, non nisi prudentissima et cauta belli gerendi ratione ab interitu vindicari posse, et rem tempusque ita postulare, ut adversus ferocem tot victoriis hostem nihil temere audeant, nec, nisi certa spes et commoda rei bene gerendæ occasio offeratur, summam rerum universo periculo committant, sed ante omnia suæ saluti atque securitati consulere, conatusque hostiles singulari potius arte, quam temeraria vi impedire studeant (212.—259.). Invidia tamen dictatoris augetur fraude ac dolo Annibalis, qui ab uno ejus agro, omnibus circa vastatis, ferrum ignemque abstineri jubet, ut occultæ proditionis fœderisque clam cum hostibus icti suspicio commoveatur (260.—267.). Sed mox Pœnus suis se artibus peti sentit, agmenque suum repente præter opinionem inter Calliculam montem, formiana saxa ac Literni stagna inclusum videt, via ad Casilinum obsessa (268.—281.). Quas insidias callide eludit, et noctis principio duces, Magonem, Maraxen et Acherran somno excitat, militibusque tessera significat, quid fieri velit: tum sarmentis ad cornua boum alligatis et incensis, custodibus romanis rei novitate terror incutitur. Pœnus vero salvus ex faucibus elabitur, saltumque transgressus in agro allifano castra ponit (282.—376.). Fabius confestim et ubivis hostem subsequitur; at non ita multo post, sacrorum causa Romam profecturus non imperio tantum, sed consilio etiam ac prope precibus agit cum Minucio, ut ratione potius, quam fortuna fretus bellum administret, et exemplum, quod ad imitandum habeat, sequatur (377.—408.). Eo absente classis Pœnorum ex alto in portus Cajetæ et Formiarum, in finibus Campaniæ, invehitur, quo hostium adventu perterritæ Nereides ad Proteum, in antro, prope Capreas, commorantem, confugiunt, ut ab eo de futura Italiæ fortuna cognoscant (409.—434.). Deus marinus, exposita Romanorum origine a Trojanis, propter iniquum Paridis judicium, et Junonis iram debellatis, et terra marique cum duce Aenea jactatis, repetenda prædicit, urbem eorum æternam fore, bellumque punicum secundum, quamvis cannensis etiamnunc clades

impendeat, a Scipione africano gloriose confectum in (435.—493.). Quam fatorum seriem dum vates in antro reserat, magister equitum, immemor monitorum Fabii, ferociter magis quam consulto rem gerit, et Annibale furoris ipsius alendi causa fugam aliquoties simulante, jam fama egregiæ victoriæ Romam perfertur (494.—512.). Hinc populi jussu æquatur ei imperium cum dictatore, qui invicto a civibus hostibusque animo ad castra revertitur, et exercitum dividit (513.—522.). Quo facto Minucius, secundis rebus, delatoque sibi a populo honore multo animosior ad omne periculum spernendum et quidvis audendum factus, sine mora cum hoste iniquo confligit loco, et subito legiones omnisque adeo respublica in maximo discrimine versantur (523.—535.). Jam cæsis aliis, aliis fugam circumspectantibus, Fabius, conspecta procul turbata acie, militibusque et Q. Fabio filio, qui irata mente contraria suadebat, ad opem suis ferendam stimulatis, repente, velut cælo demissus, legionibus saluti suæ jam desperantibus, succurrit, et hostibus, quorum magnam stragem ipse ejusque exemplo incitati Syllæ, Crassi, Metellus, Furnius, Torquatus, Brutus, Cato et Q. Fabius edunt, victoriam, civibus vero confessionem erroris extorquet (536.—729.). Minucius immerito hoc beneficio victus et nunc demum sentiens, quanto satius sit, prudentia et cunctatione, quam temeritate bellum tali tempore administrare, castra cum dictatore jungit, et, aris in ipsius honorem exstructis vinoque ac dapibus Fabio, tamquam Deo, libatis, patrem eum salutat, quod exemplum milites sequuntur (730.—750.).

Interea trepidis Fabius spes unica rebus:
Ille quidem socios atque ægram vulnere præceps
Ausoniam armabat, viridique ad dura laborum
Bellator senio jam castra movebat in hostem.
Sed mens humana major, nec tela, nec enses,
Nec fortes spectabat equos. Tot millia contra

Pœnorum, invictumque ducem, tot in agmina solus
Ibat, et in sese cuncta arma virosque gerebat.
Ac ni sacra seni vis, impressumque fuisset,
Sistere fortunam cunctando adversa foventem,
Ultima dardanii transisset nominis ætas.
Ille modum Superis in punica castra favoris
Addidit, et Libyæ finem inter prospera bella
Vincendi statuit: tumefactum cladibus ille
Hesperiis lento Pœnum moderamine lusit.
Summe ducum, qui regna iterum labentia Trojæ,
Et fluxas Latii res, majorumque labores,
Qui Carmentis opes et regna evandria servas,
Surge, age, et emerito sacrum caput insere cælo.
At Libyæ ductor, postquam nova nomina lecto
Dictatore vigent, raptim mutata Latinis
Imperia haud frustra reputans, cognoscere avebat,
Quæ fortuna viro, quodnam decus; ultima fessis
Ancora cur Fabius, quem post tot Roma procellas
Annibali putet esse parem. Fervore carentes
Angebant anni, fraudique inaperta senectus.
Ocius accitum captivo ex agmine poscit
Progeniem ritusque ducis dextræque labores.
Cilnius, Arreti tyrrhenis ortus in oris,
Clarum nomen erat; sed læva adduxerat hora
Ticini juvenem ripis, fususque ruentis
Vulnere equi, libycis præbebat colla catenis.
Hic ardens extrema malis, et rumpere vitam:
Non cum Flaminio tibi res, nec fervida Gracchi
In manibus consulta, inquit. Tirynthia gens est
Quam si fata tuis genuissent, Annibal, oris,
Terrarum imperium Carthaginis arce videres.

Non ego te longa serie per singula ducam.
Hoc sat erit: nosces Fabios certamine ab uno.
Vejentum populi violata pace negabant
Acceptare jugum, ac vicino Marte furebat
Ad portas bellum, consulque ciebat ad arma.
Delectus vetiti, privataque castra penates
Herculei implevere: domo (mirabile!) ab una
Patricius junctis exercitus ibat in armis.
Ter centum exsiluere duces, quocumque liberet,
Uno non pavidus rexisses bella magistro.
Sed, dirum egressis omen, scelerata minaci
Stridentis sonitu tremuerunt limina portæ,
Maximaque herculei mugivit numinis ara.
Invasere hostem, numerarique aspera virtus
Haud est passa viros, et plures milite cædes,
Sæpe globo densi, sæpe et per devia passim
Dispersi subiere, vicis meritique labore
Æquato: nulli quisquam virtute secundus,
Ducere ter centum tarpeja ad templa triumphos.
Spes heu! fallaces, oblitaque corda caducum,
Mortali quodcumque datur! grex ille virorum,
Qui fabia gente incolumi deforme putabat
Publica bella geri, pariter cecidere Deorum
Invidia, subitis circumvenientibus armis.
Nec tamen occisos est cur lætere. Supersunt
Quot tibi sit Libyæque satis: certaverit unus,
Ter centum dextris, tam vivida membra, laborque
Providus, et cauta solertia tecta quiete.
Nec vero, calidi, nunc tu, cui sanguinis ætas,
Foderis in pugna velocius ilia planta
Bellatoris equi, frenisque momorderis ora.

Quem cernens avidum leti post talia Pœnus,
Nequidquam nostras, demens, ait, elicis iras,
Et captiva paras moriendo evadere vincla.
Vivendum est: arcta serventur colla catena.
Hæc juvenis, Divisque tumens ausisque secundis.
At patres latiasque nurus raptabat ad aras
Cura Deûm. Mœsto suffusæ lumina vultu,
Femineus matres graditur chorus; ordine longo
Junoni pallam, conceptaque vota dicabant,
Huc ades, o regina Deûm, gens casta precamur;
Et ferimus, digno quæcumque est nomine, turba
Ausonidum, pulcrumque, et acu subtemine fulvo,
Quod nostræ nevere manus, venerabile donum.
Ac dum decrescit matrum metus, hoc tibi, Diva,
Interea velamen erit. Si pellere nostris
Marmaricam terris nubem dabis, omnis in auro
Pressa tibi varia fulgebit gemma corona.
Nec non et proprio venerantur Pallada dono,
Phœbumque, armigerumque Deum, primamque Dionen.
Tanta adeo, quum res trepidæ, reverentia Divûm
Nascitur: at raræ fumant felicibus aræ.
Dum Roma antiquos templis indicit honores,
Jam Fabius, tacito procedens agmine, et arte
Bellandi lento similis, præcluserat omnes
Fortunæque hostique vias. Discedere signis
Haud licitum: summumque decus, quo tollis ad astra
Imperii, Romane, caput, parere docebat.
Verum ubi prima satis conspecta in montibus altis
Signa procul, fulsitque novis exercitus armis,

Arrectæ spes sidoniæ, fervetque secundis
Fortunæ juvenis: vincendi sola videtur,
Quod nondum steterint acies, mora. Pergite, clamat:
Ite citi, ruite ad portas, propellite vallum
Pectoribus: quantum campi distamus, ad umbras
Tantum hosti superest. Resides ad bella vocantur,
Queis pudeat certare, senes: quodcumque videtis,
Hoc reliquum est, primo damnatum, ut inutile, bello.
En, ubi nunc Gracchi, atque ubi nunc sunt fulmina gentis
Scipiadæ? pulsi Ausonia non ante paventes
Dimisere fugam, quam terror ad ultima mundi
Oceanumque tulit: profugus nunc errat uterque,
Nomina nostra tremens, et ripas servat Iberi.
Est etiam, cur Flaminio mihi gloria cæso
Creverit, et titulis libeat cur figere nostris
Crudum Marte viri nomen. Quot demere noster
Huic annos Fabio gladius valet! et tamen audet.
Audeat! haud ultra faxo spectetur in armis.
Talia vociferans volucri rapit agmina cursu,
Ac, prævectus equo, nunc dextra provocat hostem,
Nunc voce increpitat, missa nunc eminus hasta
Fertur ovans, pugnæque agitat simulacra futuræ.
Ut Thetidis proles phrygiis vulcania campis
Arma tulit, clypeo amplexus terramque polumque
Maternumque fretum, totumque in imagine mundum.
Cassarum sedet irarum spectator, et alti
Celsus colle jugi domat exsultantia corda,

Infractasque minas dilato Marte fatigat
Solers cunctandi Fabius: ceu nocte sub atra
Munitis pastor stabulis per ovilia clusum
Impavidus somni servat pecus; effera sævit,
Atque impasta truces ululatus turba luporum
Exercet, morsuque quatit restantia claustra.
Irritus incepti movet inde, atque apula tardo
Arva Libys passu legit, ac nunc valle residit
Conditus occulta, si præcipitare sequentem,
Atque inopinata detur circumdare fraude;
Nunc nocturna parat cæcæ celantibus umbris
Furta viæ, retroque abitum, fictosque timores
Assimulat, nunc castra citus deserta relicta
Ostentat præda, atque invitat prodigus hostem.
Qualis mæonia passim Mæandrus in ora,
Quum sibi gurgitibus flexis revolutus oberrat.
Nulla vacant incepta dolis: simul omnia versat
Miscetque exacuens varia ad conamina mentem.
Sicut aquæ splendor, radiatus lampade solis,
Dissultat per tecta, vaga sub imagine vibrans
Luminis, et tremula laquearia verberat umbra.
Jamque dolore furens ita secum immurmurat iræ:
Obvia si primus nobis hic tela tulisset,
Nulla essent Trebiæ et Trasymeni nomina? nulli
Lugerent Itali? numquam phaethontius amnis,
Sanguinea pontum turbasset decolor unda? 150
Inventum, dum se cohibet, terimurque sedendo,
Vincendi genus; et quoties, velut obvius iret,
Discinxit ratione dolos, fraudesque resolvit!
Hæc secum, mediam somni quum buccina noctem
Divideret; jamque, excubias sortitus iniquas, 155

Tertius abrupta vigil iret ad arma quiete.
Vertit iter, Daunique retro tellure relicta
Campanas remeat notus populator in oras.
Hic vero, intravit postquam uberis arva Falerni,
(Dives ea, et numquam tellus mentita colono)
Addunt frugiferis inimica incendia ramis.
Haud fas, Bacche, tuos tacitum transmittere honores,
Quamquam magna incepta vocant: memorabere, sacri
Largitor laticis, gravidæ cui nectare vites
Nulli dant prælis nomen præferre falernis.
Massica sulcabat meliore Falernus in ævo
Ensibus ignotis senior juga: pampinus umbras
Nondum uva virides nudo texebat in arvo;
Pocula nec norant succis mulcere Lyæi,
Fonte sitim, et pura soliti defendere lympha.
Attulit hospitio pergentem ad litora Calpes
Extremumque diem pes dexter et hora Lyæum,
Nec pigitum parvosque lares, humilisque subire
Limina cælicolam tecti: cepere volentem
Fumosi postes, et ritu pauperis ævi
Ante focos mensæ: lætus nec senserat hospes
Advenisse Deum; sed enim de more parentum
Grato cursabat studio, instabatque senectæ,
Donec opes festas puris nunc poma canistris
Composuit, nunc irriguis citus extulit hortis
Rorantes humore dapes: tum lacte, favisque
Distinxit dulces epulas, nulloque cruore
Polluta castus mensa cerealia dona
Attulit, ac primum Vestæ decerpsit honorem

Undique, et in mediam jecit libamina flammam.
Deesse tuos latices, hac sedulitate senili
Captus, Iacche, vetas: subito (mirabile dictu!)
Fagina pampineo spumarunt pocula succo,
Pauperis hospitii pretium; vilisque rubenti
Fluxit mulctra mero, et quercu in cratera cavata
Dulcis odoratis humor sudavit ab uvis.
En cape, Bacchus ait, nondum tibi nota, sed olim
Viticolæ nomen pervulgatura Falerni,
Munera: et haud ultra latuit Deus: inde nitentem
Lumine purpureo frontem cinxere corymbi,
Et fusæ per colla comæ, dextraque pependit
Cantharus, ac vitis, thyrso delapsa virenti,
Festas nysæo redimivit palmite mensas.
Nec facilis læto certasse, Falerne, sapori,
Postquam iterata tibi sunt pocula, jam pede risum,
Jam lingua titubante moves, patrique Lyæo
Tempora quassatus grates et præmia digna
Vix intellectis conaris reddere verbis,
Donec composuit luctantia lumina Somnus,
(Somnus, Bacche, tibi comes additus.) Hic ubi primo
Ungula dispersit rores phaethontia Phœbo,
Uviferis late florebat Massicus arvis
Miratus nemora, et fulgentes sole racemos.
Id monti decus, atque ex illo tempore dives
Tmolus, et ambrosiis ariusia pocula succis,
Ac Methymna ferox lacubus cessere falernis.
Hæc tum vasta dabat, terrisque infestus agebat
Annibal, et sicci stimulabant sanguinis enses,
Ludificante ducem Fabio. Jamque improba castris

Exsurgunt, clausit sparsa ad divortia turma.
Hinc læstrygoniæ saxoso monte premebant
A tergo rupes, undosis squalida terris
Hinc literna palus: nec ferri aut militis usum
Poscebat regio; septos sed fraude locorum
Arcta fames, pœnas miseræ exactura Sagunti,
Urgebat, finisque aderat Carthaginis armis.
Cuncta per et terras, et lati stagna profundi
Condiderat somnus, positoque labore dierum
Pacem nocte datam mortalibus orbis agebat.
At non sidonium curis flagrantia corda
Ductorem vigilesque metus haurire sinebant
Dona soporiferæ noctis: nam membra cubili
Erigit, et fulvi circumdat pelle leonis,
Qua super instratos projectus gramine campi
Presserat ante toros: tunc ad tentoria fratris
Fert gressus vicina citos; nec degener ille
Belligeri ritus, taurino membra jacebat
Effultus tergo, et mulcebat tristia somno.
Haud procul hasta viri terræ defixa propinquæ,
Et dira e summa pendebat cuspide cassis:
Et clypeus circa, loricaque et ensis et arcus
Et telum baleare simul tellure quiescunt.
Juxta lecta manus, juvenes in Marte probati;
Et sonipes strato carpebat gramina dorso.
Ut pepulere levem intrantis vestigia somnum,
Heus! inquit, (pariterque manus ad tela ferebat)
Quæ te cura vigil fessum, germane, fatigat!
Ac jam constiterat, sociosque in cespite fusos
Incussa revocat castrorum ad munera planta,
Quum Libyæ ductor: Fabius me noctibus ægris,

In rem cunctari fuerit. Non ulla perenni
Amplexu fortuna fovet. Jam copia quanto
Arctior est nullo tyriis certamine! quantum
Detritum est famæ! quin inter cetera nostra
Haud laude abfuerit, modo qui ... Sed parcere dictis
Sit melius. Jam vos acies et prælia et hostem
Poscitis? o maneat, Superi, fiducia talis!
Interea, exclusa majoris sorte pericli,
Me solum, quæso, toti me opponite bello.

His dictis fractus furor, et rabida arma quierunt:
Ut quum turbatis placidum caput extulit undis
Neptunus, totumque videt, totique videtur
Regnator ponto, sævi fera murmura venti
Dimittunt, nullasque movent in frontibus alas;
Tum, sensim infusa tranquilla per æquora pace,
Languentes tacito lucent in litore fluctus.

Sensit cura sagax Pœni, fraudisque veneno
Aggreditur mentes. Pauca atque hæc ruris aviti
Jugera, nec multis Fabius vertebat aratris;
Massicus uviferis addebat nomina glebis.
Hinc pestem placitum moliri, et spargere causas
In castra ambiguas. Ferro flammisque pepercit,
Suspectamque loco pacem dedit arte maligna:
Ceu clandestino traheretur fœdere bellum.

Intellectus erat Fabio, tyriosque videbat
Dictator sævire dolos: at non vacat ægre
Invidiam gladios inter lituosque timere,
Et dubia morsus famæ depellere pugna;
Donec reptantem, et nequidquam sæpe trahendo
Huc illuc castra, ac scrutantem prælia Pœnum,
Qua nemorosa juga et scopulosi vertice colles

Emergamus, et hic Fabio persuadeat astus,
Non certare dolis. Nihil hinc cunctante, sed acris
Incepti læto juvene, ad tentoria Acherræ
Festinant, cui parca quies, minimumque soporis,
Nec notum somno noctes æquare: feroci
Pervigil inservibat equo, fessumque levabat
Tractando, et frenis ora exagitata fovebat.
At socii renovant tela, arentemque cruorem
Ferro detergunt, et dant mucronibus iras.
Quid fortuna loci poscat, quid tempus, et ipsi
Quænam agitent, pandunt, et cœptis ire ministrum
Haud segnem hortantur. Discurrit tessera castris,
Intentique docent, quæ sint properanda, monentque
Quisque suos: instat trepidis, stimulatque ruentes
Navus abire timor, dum cæca silentia, dumque
Majores umbræ. Rapida jam subdita peste
Virgulta, atque altis surgunt e cornibus ignes.
Hic vero ut, gliscente malo, et quassantibus ægra
Armentis capita, adjutæ pinguescere flammæ
Cœpere, et vincens fumos erumpere vertex:
Per colles dumosque, (lues agit atra) per altos
Saxosi scopulos montis lymphata feruntur
Corpora anhela boum, atque obsessis naribus igni
Luctantur frustra rabidi mugire juvenci.
Per juga, per valles errat vulcania pestis,
Nusquam stante malo, vicinaque litora fulgent,
Quam multa, affixus cælo sub nocte serena,
Fluctibus e mediis sulcator navita ponti
Astra videt: quam multa videt, fervoribus atris
Quum calabros urunt ad pinguia pabula saltus,
Vertice Gargani residens incendia pastor.

At facie subita volitantum in montibus altis
Flammarum, queis tunc cecidit custodia sorti,
Horrere, atque ipsos nullo spargente vagari
Credere, et indomitos pasci sub collibus, ignes.
Cælone exciderint, et magna fulmina dextra
Torserit Omnipotens, an cæcis rupta cavernis
Fuderit egestas accenso sulfure flammas
Infelix tellus, media in formidine quærunt.
Jamque abeunt; faucesque viæ citus occupat armis
Pœnus, et in patulos exsultans emicat agros.
Hunc tamen usque vigil processerat arte regendi
Dictator, Trebiam et tusci post stagna profundi
Esset ut Annibali Fabium romanaque tela
Evasisse satis. Quin et vestigia pulsi
Et gressus premeret castris, ni sacra vocarent
Ad patrios veneranda Deos. Tum, versus ad urbem,
Alloquitur juvenem, cui mos transmittere signa
Et belli summam, primasque jubebat habenas,
Atque his præformat dictis, fingitque monendo:
Si factis nondum, Minuci, te cauta probare
Erudiit fortuna meis; nec ducere verba
Ad verum decus, ac pravis arcere valebunt.
Vidisti clausum Annibalem: nil miles et alæ
Juvere, aut densis legio conferta maniplis.
Testor te, solus clausi; nec deinde morabor.
Diis sine me libare dapem, et solemnia ferre.
Hunc iterum atque iterum vinctum vel montibus altis,
Amnibus aut rapidis (modo pugna absistite) tradam.

Interea (crede experto, non fallimur) ægris
Nil movisse salus rebus. Sit gloria multis,
Et placeat, quippe egregium, prosternere ferro
Hostem; sed Fabio sit vos servare triumphus.
Plena tibi castra atque intactus vulnere miles
Creditur: hos nobis (erit hæc tibi gloria) redde.
Jam cernes libycum huic vallo assultare leonem,
Jam prædas offerre tibi, jam vertere terga,
Respectantem adeo, atque iras cum fraude coquentem,
Claude, oro, castra, et cunctas spes eripe pugnæ.
Hæc monuisse satis: sed si compescere corda
Non datur oranti, magno te jure pioque
Dictator capere arma veto. Sic castra relinquens
Vallarat monitis, ac se referebat ad urbem.
Ecce autem flatu classis phœnissa secundo
Litora Cajetæ, læstrygoniosque recessus
Sulcabat rostris, portusque intrabat apertos,
Ac totus multo spumabat remige pontus;
Quum trepidæ fremitu vitreis e sedibus antri
Æquoreæ pelago simul emersere sorores,
Ac possessa vident infestis litora proris.
Tum magno percussa metu nereia turba
Attonitæ propere refluunt ad litora nota,
Teleboum medio surgunt qua regna profundo,
Pumiceæque procul sedes. Immanis in antro
Conditur abrupto Proteus, ac spumea late
Cautibus objectis rejectat cærula vates.
Is postquam (sat gnarus enim rerumque metusque)
Per varias lusit formas, et terruit atri
Serpentis squamis, horrendaque sibila torsit,

Aut fremuit torvo mutatus membra leone,
Dicite, ait, quæ causa viæ? quisve ora repente
Persuasit pallor? cur scire futura libido?
Ad quæ Cymodoce, Nympharum maxima nata
Italidum: Nosti nostros, præsage, timores.
Qui tyriæ classes, ereptaque litora nobis
Portendunt? num migrantur rhœteia regna
In Libyam Superis? aut hos Sarranus habebit
Navita jam portus? patria num sede fugatæ
Atlantem et Calpen extrema habitabimus antra?
Tum sic involvens repetita exordia retro,
Incipit ambiguus vates, reseratque futura:
Laomedonteus phrygia quum sedit in Ida
Pastor, et errantes dumosa per avia tauros
Arguta revocans ad roscida pascua canna,
Audivit sacræ lentus certamina formæ:
Tum matris currus niveos agitabat olores,
Tempora sollicitus litis servasse, Cupido.
Parvulus ex humero corytos et aureus arcus
Fulgebat, nutuque vetans trepidare parentem,
Monstrabat gravidam telis se ferre pharetram.
Ast alius nivea comebat fronte capillos
Purpureos, alius vestis religabat amictus,
Quum sic suspirans roseo Venus ore decoros
Alloquitur natos: Testis certissima vestræ
Ecce dies pietatis adest: quis credere salvis
Hoc ausit vobis? de forma atque ore (quid ultra
Jam superest rerum?) certat Venus? Omnia parvis
Si mea tela dedi blando medicata veneno,
Si vester, cælo ac terris qui fœdera sancit,
Stat supplex, quum vultis, avus; victoria nostra

Cypron idumæas referat de Pallade palmas,
De Junone Paphos centum mihi fumet in aris.
Dumque hic aligeris instat Cytherea, sonabat
Omne nemus gradiente Dea: jam bellica virgo
Ægide deposita, atque assuetum cassîde crinem
Involvi tum comta tamen, pacemque serenis
Condiscens oculis, ibat, lucoque ferebat
Prædicto sacræ vestigia concita plantæ.
Parte alia intrabat jussas Saturnia silvas,
Judicium Phrygis, et fastus pastoris, et Iden,
Post fratris latura toros: postrema nitenti
Affulsit vultu ridens Venus. Omnia circa,
Et nemora et penitus frondosis rupibus antra
Spirantem sacro traxerunt vertice odorem.
Nec judex sedisse valet, fessique nitoris
Luce cadunt oculi, ac metuit dubitasse videri.
Sed victæ fera bella Deæ vexere per æquor,
Atque excisa suo pariter cum judice Troja est,
Tum pius Æneas terris jactatus et undis,
Dardanios itala posuit tellure Penates.
Dum cete ponto innabunt, dum sidera cælo
Lucebunt, dum sol indo se litore tollet;
Hic regna, et nullæ regnis per sæcula metæ.
At vos, o natæ, currit dum immobile filum,
Adriaci fugite infaustas Sasonis arenas.
Sanguineis tumidus ponto miscebitur undis
Ausidus, et rubros impellet in æquora fluctus;
Damnatoque Deûm quondam per carmina campo
Ætolæ rursus Teucris pugnabitis umbræ.
Punica romuleos quatient mox spicula muros,
Multaque Asdrubalis fulgebit strage Metaurus.

Hinc ille e furto genitus, patruique piabit
Idem ultor patrisque necem: tum litus Elisæ
Implebit flammis, avelletque itala Pœnum
Viscera torrentem, et propriis superabit in oris.
Huic Carthago armis, huic Africa nomine cedet:
Hic dabit ex sese, qui tertia bella fatiget,
Et cinerem Libyæ ferat in Capitolia victor.
Quæ dum arcana Deûm vates evolvit in antro,
Jam monita et Fabium bellique equitumque magister
Exsuerat mentem, ac præceps tendebat in hostem,
Pascere nec Pœnus pravum ac nutrire furorem
Deerat, et, ut parvo majora ad prælia damno
Eliceret, dabat interdum simulantia terga.
Non aliter, quam qui sparsa per stagna profundi
Evocat e liquidis piscem penetralibus esca,
Quumque levem summa vidit jam nare sub unda,
Ducit sinuato captivum ad litora lino.
Fama furit, versos hostes, Pœnumque salutem
Invénisse fuga, liceat si vincere, finem
Promitti cladum: sed enim ditione carere
Virtutem, et pœnas vincentibus esse repostas.
Clausurum jam castra ducem, rursusque referri
Vaginæ jussurum enses, reddatur in armis
Ut ratio, et purget miles, cur vicerit hostem.
Hæc vulgus: nec non patrum Saturnia mentes
Invidiæ stimulo fodit, et popularibus auris.
Tunc indigna fide censent, optandaque Pœno,
Quæ mox haud parvo luerent damnata periclo.
Dividitur miles, Fabioque equitumque magistro
Imperia æquantur penitus. Cernebat, et expers

Irarum senior, magnas ne penderet alti
Erroris pœnas patria inconsulta, timebat.
Ac tum, multa putans secum, ut remeavit ab urbe
Partitus socias vires, vicina propinquis
Signa jugis locat, et specula sublimis ab alta
Non romana minus servat, quam punica castra.
Nec mora: disjecto Minuci vecordia vallo,
Perdendi simul et pereundi ardebat amore.
Quem postquam rapidum vidit procedere castris
Hinc Libys, hinc Fabius; simul accendere sagaces
In subitum curas: propere capere arma maniplis
Edicit, vallique tenet munimine turmas
Ausonius; torquet totas in prælia vires
Pœnorum ductor, propellitque agmina voce:
Dum dictator abest, rape, miles, tempora pugnæ.
Non sperata diu plano certamina campo
Offert ecce Deus, quoniam data copia, longum
Detergete situm ferro, multoque cruore
Exsatiate, viri, plenos rubiginis enses.
Atque ea Cunctator pensabat ab aggere valli,
Perlustrans campos oculis, tantoque periclo
Discere, quinam esset Fabius, te, Roma, dolebat.
Cui natus, juncta arma ferens, Dabit improbus, inquit,
Quas dignum, pœnas, qui per suffragia cæca
Invasit nostros hæc ad discrimina fasces.
Insanæ, spectate, tribus! pro lubrica rostra,
Et vanis fora læta viris! nunc munera Martis
Æquent imperio, et solem concedere nocti
Sciscant imbelles. Magna mercede piabunt
Erroris rabiem, et nostrum violasse parentem.

Tum senior quatiens hastam, lacrimisque coortis:
Sanguine Pœnorum, juvenis, tam tristia dicta
Sunt abolenda tibi. Patiarne ante ora manusque
Civem deleri nostras? aut vincere Pœnum
Me spectante sinam? nos æquavisse minori,
Solvetur culpa, si sunt mihi talia corda.
Jamque hoc (ne dubites) longævi, nate, parentis
Accipe, et æterno fixum sub pectore serva:
Succensere nefas patriæ, nec fœdior ulla
Culpa sub extremas fertur mortalibus umbras.
Sic docuere senes. Quantus qualisque fuisti
Quum pulsus lare et extorris Capitolia curru
Intrares exsul! tibi corpora cæsa, Camille,
Damnata quot sunt dextra? pacata fuissent
Ni consulta viro, mensque impenetrabilis iræ;
Mutassentque solum sceptris æneïa regna,
Nullaque nunc stares terrarum vertice, Roma.
Pone iras, o nate, meas: socia arma feramus,
Acceleremus opem. Jamque intermixta sonabant
Classica, procursusque viros colliserat acer.
Primus claustra manu portæ dictator et altos
Disjecit postes, rupitque in prælia cursum.
Non graviore movent venti certamina mole,
Odrysius Boreas, et Syrtim tollere pollens
Africus: obnixi quum bella furentia torquent,
Distraxere fretum, ac diversa ad litora volvunt
Æquor quisque suum; sequitur stridente procella
Nunc huc, nunc illuc raptum mare, et intonat undis.
Haud prorsus daret ullus honos, tellusque subacta
Phœnicum, et Carthago ruens, injuria quantum

Orta ex invidia decoris tulit: omnia namque
Dura simul devicta viro, metus, Annibal, iræ,
Invidia, atque una fama et fortuna subactæ.
Pœnus ab excelso rapidos decurrere vallo
Ut vidit, tremuere iræ, ceciditque repente
Cum gemitu spes haud dubiæ præsumta ruinæ:
Quippe aciem denso circumvallaverat orbe,
Hausturus clausos conjectis undique telis.
Atque hic dardanius pravo certamine ductor
Jam Styga, et æternas intrarat mente tenebras.
Nam Fabium, auxiliumque viri sperare pudebat,
Quum senior gemino complexus prælia cornu
Ulteriore ligat Pœnorum terga corona,
Et modo claudentes aciem nunc, extima cingens,
Clausos ipse tenet. Majorem surgere in arma,
Majoremque dedit cerni Tirynthius. Altæ
Scintillant cristæ, et (mirum!) velocibus ingens
Per subitum membris venit vigor: ingerit hastas,
Aversumque premit telorum nubibus hostem.
Qualis post juvenem, nondum subeunte senecta,
Rector erat pylius bellis ætate secunda.
Inde ruens Thurin et Buten et Narin et Arsen
Dat leto, fisumque manus conferre Mahalcen,
Cui decus insigne, et quæsitum cuspide nomen.
Tum Garadum, largumque comæ prosternit Adherben,
Et geminas acies superantem vertice Thulin,
Qui summas alto prensabat in aggere pinnas.
Eminus hos: gladio Sapharum, gladioque Monesum,
Et Morinum pugnas æris stridore cientem,

Dexteriore gena sedit cui letifer ictus,
Perque tubam fixæ decurrens vulnere malæ,
Extremo fluxit propulsus murmure sanguis.
Proximus huic jaculo nasamonius occidit Idmon.
Namque super tepido lapsantem sanguine, et ægra
Lubrica nitentem nequidquam evadere planta,
Impacto prosternit equo, trepideque levantem
Membra afflicta solo pressa violentius hasta
Implicuit terræ, telumque in cæde reliquit.
Hæret humi cornus motu tremefacta jacentis,
Et campis servat mandatum affixa cadaver.
Necnon exemplo laudis furiata juventus,
Syllæque, Crassique simul, junctusque Metello
Furnius, ac melior dextræ Torquatus, inibant
Prælia, et unanimi vel morte emisse volebant
Spectari Fabio. Miser hinc vestigia retro
Dum rapit, et molem subducto corpore vitat
Intorti Bibulus saxi, atque in terga refertur;
Strage super lapsus sociûm, qua fibula morsus
Loricæ crebro laxata resolverat ictu,
Accepit lateri, penitusque in viscera adegit,
Exstabat fixo quod forte cadavere, ferrum.
Heu sortem necis! evasit garamantica tela
Marmaridumque manus, ut inerti cuspide fusus
Occideret, telo non in sua vulnera misso.
Volvitur exanimis, turpatque decora juventa
Ora novus pallor; membris dimissa solutis
Arma fluunt, erratque niger per lumina somnus.
Venerat ad bellum tyria Sidone, nepotum
Excitus prece, et auxilio socia arma ferebat,
Eoa tumidus pharetrati militis ala,

Gens Cadmi, Cleadas, fulva cui plurima passim
Casside, et aurato fulgebat gemma monili,
Qualis ubi Oceani renovatus Lucifer unda
Laudatur Veneri, et certat majoribus astris. 640
Ostro ipse, ac sonipes ostro, totumque per agmen
Purpura agenoreis saturata micabat aenis.
Hic avidum pugnæ, et tam clarum exscindere nomen
Brutum exoptantem, varie nunc lævus in orbem,
Nunc dexter levibus flexo per devia gyris 645
Ludificatus equo, volucrem post terga sagittam
Fundit, achæmenio detrectans prælia ritu.
Nec damnata manus, medio sed (flebile!) mento
Armigeri Cascæ penetrabilis hæsit arundo,
Obliquumque secans subrecta cuspide vulnus 650
Uventi ferrum admovit tepefacta palato.
At Brutus, diro casu turbatus amici,
Ausum multa virum, et spargentem in vulnera sævos
Fraude fugæ calamos, jam nullis cursibus instat
Prendere cornipedis, sed totam pectoris iram 655
Mandat atrox hastæ, telumque volatile nodo
Excutit, ac summum, qua laxa monilia crebro
Nudabant versu, transmittit cuspide pectus.
Labitur intento cornu transfossus, et una
Arcum læva cadens, dimisit dextra sagittam. 660
At non tam tristi sortitus prælia Marte
Phœbei Soractis honor Carmelus agebat:
Sanguine quippe suo jam Bagrada tinxerat ensem,
Dux rectorque Nubæ populi; jam fusus eidem
Zeusis, amyclæi stirps impacata Phalanti, 665

Quem tulerat mater claro phœnissa laconi.
Talia dum metuit, nec pugnæ fisus in hoste
Tam rapido, nec deinde fugæ, suadente pavore,
Per dumos miser in vicina cacumina quercus
Repserat, atque alta sese occultabat in umbra
Hampsicus, insistens tremulis sub pondere ramis.
Hunc longa, multa orantem, Carmelus, et altos
Mutantem saltu ramos, transverberat hasta:
Ut, qui viscatos populatur arundine lucos,
Dum nemoris celsi procera cacumina sensim
Substructa certat tacitus contingere meta,
Sublimem calamo sequitur crescente volucrem.
Effudit vitam, atque alte manante cruore
Membra pependerunt curvato exsanguia ramo.
Jamque in palantes ac versos terga feroces
Pugnabant Itali, subitus quum mole pavenda
Terrificis maurus prorumpit Tunger in armis.
Nigra viro membra, et furvi juga celsa trahebant
Cornipedes, totusque novæ formidinis arte
Concolor æquabat liventia currus equorum
Terga; nec erectis similes imponere cristis
Cessarat pennas, aterque tegebat amictus.
Ceu quondam æternæ regnator noctis, ad imos
Quum fugeret thalamos, hennæa virgine rapta
Egit nigrantem stygia caligine currum.
At Cato, tum prima sparsus lanugine malas,
Quod peperere decus circæo tuscula dorso
Mœnia, Laertæ quondam regnata nepoti,
Quamquam tardatos turbata fronte Latinos
Collegisse gradum videt, imperterritus ipse
Ferrata calce, atque effusa largus habena

Cunctantem impellebat equum: negat obvius ire,
Et trepidat cassa sonipes exterritus umbra.
Tum celer in pugnam dorso delatus ab alto
Alipedem planta currum premit, atque volanti
Assilit a tergo: cecidere et lora repente
Et stimuli, ferrumque super cervice tremiscens
Palluit infelix subducto sanguine Maurus,
Ora rapit gladio, præfixaque cuspide portat.
At sævo Mavorte ferox perrumpit anhelum
Dictator cum cæde globum: miserabile visu!
Vulneribus fessum, ac multo labente cruore
Ductorem cernit suprema ac fœda precantem.
Manavere genis lacrimæ, clypeoque paventem
Protegit, et natum stimulans, Fortissime, labem
Hanc pellamus, ait, Pœnoque ob mitia facta,
Quod nullos nostris ignes disperserit arvis,
Dignum expendamus pretium. Tunc, arte paterna
Ac stimulis gaudens, juvenis circumdata Pœnum
Agmina deturbat gladio, campumque relaxat,
Donec sidonius decederet æquore ductor.
Ceu, stimulante fame, rapuit quum martius agnum
Averso pastore lupus, fetumque trementem
Ore tenet presso; tum, si vestigia cursu
Auditis celeret balatibus obvia pastor,
Jam sibimet metuens, spirantem dentibus imis
Rejectat prædam, et vacuo fugit æger hiatu.
Tum demum terris, quas circumfuderat atra
Tempestas, stygiæ tamdem fugere tenebræ.
Torpebant dextræ, et sese meruisse negabant
Servari, subitisque bonis mens ægra natabat.
Ut, qui collapsa pressi jacuere ruina,

Eruta quum subito membra, et nox atra recessit,
Connivent, solemque pavent agnoscere visu.
Queis actis, senior numerato milite lætus,
Colles et tuto repetebat in aggere castra.
Ecce autem e media jam morte renata juventus
Clamorem tollens ad sidera, et ordine longo
Ibat ovans, Fabiumque decus, Fabiumque salutem
Certatim, et magna memorabant voce parentem.
Tum, qui partitis dissederat ante maniplis,
Sancte, ait, o genitor, revocato ad lucis honorem,
Si fas vera queri, cur nobis castra virosque
Dividere est licitum? patiens cur arma dedisti,
Quæ solus rexisse vales? hoc munere lapsi
Æternas multo cum sanguine vidimus umbras.
Ocius huc aquilas, servataque signa referre.
Hic patria est: murique urbis stant pectore in uno.
Tuque dolos, Pœne, atque astus tamdem exsue notos:
Cum solo tibi jam Fabio sunt bella gerenda.
Hæc ubi dicta dedit, mille hinc (venerabile visu!)
Cespite de viridi surgunt properantius aræ.
Nec prius aut epulas, aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus
In mensam Fabio sacrum libavit honorem.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER OCTAVUS

Fabium, qui, hostem vinci posse, Romanis persuaserat, pro se quisque laudibus ad cælum fert: Annibal contra, jam summum militiæ jus dictatori redditum, eoque vivente omnem sibi non victoriæ tantum, sed prælii quoque spem præcisam esse, magnopere et dolet et indignatur (v. 1.—11.). Quin etiam rerum inopia in dies ingravescit, et milites, ex colluvione omnium gentium mixti, Galli in primis, animo semper fluctuantes et prædæ sanguinisque cupidi, pugnam stipendiumque debitum exposcunt, et jam consilia vel transitionis, vel reditus in patriam agitant; Hannon autem, qui ducem Pœnorum maximo odio prosequitur, quantum potest et valet, impedit, quo minus vel supplementum copiis ejus scribi, vel frumentum et pecuniam mitti senatus censeat (11.—24.). Has curas, quibus Annibal conficitur, lenit Juno, quæ Annam, Didonis sororem et Numicii fluvii Nympham, blande appellat, ut eum de prosperis, quæ instent, fatis, de fine dictaturæ, comitiis consulum, temeritate Varronis, quem, sui generis hominem, vulgus ad consulatum extrahere nitatur, et de pugnæ cannensis eventu, certiorem faciat (25.—38.). Nympha, communis, a Belo ductæ, originis, amoris patriæ et mandatorum sororis memor, negotium sibi demandatum non recusat, quamquam divino in Italia honore colatur (39. —49.). Quem unde et quando consequuta sit, ipsa hoc modo memorat: post Didonis mortem Iarbas, Gætulorum rex, Carthagine rerum potitur, et Anna primum quidem ad Battum, Cyrenes regem, confugit, sed biennio post, bello propterea hospiti suo a Pygmalione indicto, navem conscendit, quæ vi tempestatis in litus Italiæ ejicitur (50.—68.). Ibi in terra

prorsus sibi ignota oberrans obviam venit Aeneæ, a quo benigne hospitio excepta Didonem, dolore confectam, in ardentem rogum adscendisse refert (69.—159.). Sed a sorore in somnis admonita, ut insidias vitaret, quas Lavinia strueret, intempesta nocte fuga sibi consulit, ipsaque se in Numicium præcipitat, quo facto inter Deas indigetes Latii relata colitur (160.—201.). His ordine expositis Anna, Junonis voluntati morem gerens, ejus verbis optatissimum de subita, quæ impendeat, rerum mutatione nuntium Annibali affert (202.—224.). Is animum revocat, et e Campania, monitu Deæ, in Apuliam castra movet (225.—241.). Interea Romæ comitiis consulum indictis, C. Terentius Varro, homo non humili solum, sed sordido etiam loco ortus, haud parum callide auram favoris popularis ex dictatoria invidia principumque insectatione petit, et suffragiis turbæ forensis, quæ æternam factis labem adspergunt, consul creatur (242.—257.). Is, qui melior lingua quam dextra erat, et qui nec castra, nec hostem umquam viderat, extemplo ab urbe signa movere statuit, concionesque multas ac feroces habet, denuntiantes, bellum arcessitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet; se, quo die hostem vidisset, Pœnorum bello æque ac impotenti patrum dominationi finem allaturum, et Annibalem mox, Fabio spectante, in triumpho ducturum (258.—277.). Collega ejus, L. Aemilius Paulus, qui cum L. Livio olim consul fuerat, et ab iis, qui gloriam perfecti belli illyrici ipsi invidebant, accusatus damnatione collegæ, et sua prope, ambustus evaserat, etsi perniciem patriæ imminentem animo præsagit, et tam nobilitate, quam virtute excellit, nihil tamen inclementer in Varronem dicere conatur (278.—297.). Eum proficiscentem hortatur Fabius, ut, quum non minus ipsi certaminis cum Varrone, quam cum Annibale futurum sit, nec alia ratione saluti reipublicæ, quæ tota ab ipso pendeat, consuli possit, utrisque ducibus unus fortiter resistat, sibique persuadeat, pœnum imperatorem, qui in aliena, in hostili terra, inter omnia inimica infestaque, procul ab domo, procul

ab patria sit, summaque commeatus et pecuniæ inopia laboret, superari posse ab eo, quem ratio agentem ducat, non fortuna, quique nec occasioni suæ desit, nec suam occasionem hosti det (298.—326.). Ad ea paucis verbis mœstoque vultu respondet consul, se quidem, quam solertissime omnia e republica fide sua facturum, et, quæ una salutis sit via, eadem ratione bellum adversus Annibalem gesturum, qua Fabius gesserit: sed, quum irati Dii alterum quasi consulem Romanis, alterum Pœnis dederint, et ne ipse quidem Carthaginiensium senatus vel magis sibi discordem collegam adjungere, vel infestiorem reipublicæ romanæ pestem immittere potuerit, consilia amici magis sana et salubria, quam explicatu facilia esse, et, si vana idcirco præcepta surdis caneret auribus, atque adversi quid accideret, hostium se telis potius, quam iterum suffragiis iratorum civium, caput objecturum (327.—348.). Non ita multo post consules ad nobilitandas clade romana Cannas, Apuliæ vicum, cui Annibal castra jam admoverat, proficiscuntur, et in unum locum cogunt exercitum numero amplissimum (349.—355.), et ex Latinis, Sabinis, Picentibus, Umbris, Etruscis, Marsis, Pelignis, Campanis, Marrucinis, Frentanis, Vestinis, Samnitibus, Bruttiis, Lucanis, Hirpinis, Calabris, Salentinis, Picentinis, Gallis Cisalpinis, Bojis, Anamanis, Cenomanis, Venetis, Lingonibus, Liguribus, Morinis, Euganeis, Carnis, Vagennis, Siculis et Iluæ insulæ incolis conscriptum, quorum populorum urbes una cum ducibus Scauro, Scævola, Sylla, Tullio, Nerone, Curione, Pisone, Galba, Scipione, Cethego et Bruto recensentur (356.—621.). Castris autem vix ad Cannas locatis, Deorum iram multa declarant prodigia (622.—655.); unde milites, vultu sensibusque attoniti, et omnia truci clamore complentes cladem Romanis imminentem, Pauli Serviliique mortem, fugam Varronis, et tot equitum peditumque stragem ominantur (656.—676.).

Primus Agenoridum cedentia terga videre
Æneadis dederat Fabius. Romana parentem

Solum castra vocant, solum vocat Annibal hostem,
Impatiensque moræ fremit. Ut sit copia Martis,
Exspectanda viri fata, optandumque sub armis
Parcarum auxilium: namque hac spirante senecta
Nequidquam sese latium sperare cruorem.
Jam vero concors miles, signisque relatis
Indivisus honos, iterumque et rursus eidem
Soli obluctandum Fabio, majoribus ægrum
Angebant curis. Lentando fervida bella
Dictator, quum multa adeo, tum miles egenus
Cunctarum ut rerum tyrius foret, arte sedendi
Egerat, et, quamquam finis pugnaque manuque
Haud dum partus erat, jam bello vicerat hostem.
Quin etiam ingenio fluxi, sed prima feroces,
Vaniloquum, Celtæ, genus ac mutabile mentis,
Respectare domos: mœrebant, cæde sine ulla
(Insolitum sibi) bella geri, siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.
His super internæ labes, et civica vulnus
Invidia augebant: lævus conatibus Hannon
Ductoris non ulla domo submittere patres
Auxilia, aut ullis opibus juvisse sinebat.
Queis lacerum curis, et rerum extrema paventem
Ad spes armorum et furialia vota reducit
Præscia Cannarum Juno, atque elata futuris.
Namque hac accitam stagnis laurentibus Annam
Affatur voce, et blandis hortatibus implet:
Sanguine cognato juvenis tibi, Diva, laborat
Annibal, a vestro nomen memorabile Belo.
Perge, age, et insanos curarum comprime fluctus.
Excute sollicito Fabium: sola illa Latinos

Sub juga mittendi mora: jam discingitur armis.
Cum Varrone manus, et cum Varrone serenda
Prælia: ne desit fatis, ad signa movenda.
Ipsa adero: tendat jamdudum in iapyga campum.
Huc Trebiæ rursum, et Trasymeni fata sequentur.

Tum Diva, Indigetis castis contermina lucis,
Haud, inquit, tua jus nobis præcepta morari.
Sit fas, sit tantum, quæso retinere favorem
Antiquæ patriæ, mandataque magna sororis;
Quamquam inter latios Annæ stet numen honores.
Multa retro rerum jacet, atque ambagibus ævi
Obtegitur densa caligine mersa vetustas,
Cur sarrana dicent Œnotri numina templo,
Regnisque Æneadum germana colatur Elisæ.
Sed pressis stringam revocatam ab origine famam
Narrandi metis, breviterque antiqua revolvam.

Iliaco postquam deserta est hospite Dido,
Et spes abrupta e medio, in penetralibus atram
Festinat furibunda pyram: tum corripit ensem
Certa necis, profugi donum exitiale mariti.
Despectus tædæ regnis se imponit Iarbas,
Et tepido fugit Anna rogo. Quis rebus egenis
Ferret opem, Nomadum late terrente tyranno?

Battus Cyrenen molli tum forte fovebat
Imperio, mitis. Battus, lacrimasque dedisse
Casibus humanis facilis, qui, supplice visa,
Intremuit regum eventus, dextramque tetendit.
Atque ea, dum flavas bis tondet messor aristas,
Servata interea sedes: nec longius uti
His opibus Battoque fuit: nam ferre per æquor

Exitium miseræ jam Pygmaliona docebat.
Ergo agitur pelago, Divis inimica sibique
Quod se non dederit comitem in suprema sorori:
Donec jactatam laceris (miserabile!) velis
Fatalis turbo in laurentes expulit oras.
Non cæli, non illa soli, non gnara colentum
Sidonis in latia trepidabat naufraga terra.
Ecce autem Æneas, sacro comitatus Iulo,
Jam regni compos, noto sese ore ferebat.
Qui terræ defixam oculos et multa timentem,
Ac deinde allapsam genibus lacrimantis Iuli
Attollit mitique manu intra limina ducit.
Atque ubi jam casus, adversorumque pavorem
Hospitii lenivit honos, tum discere mœsta
Exposcit cura letum infelicis Elisæ.
Cui sic, verba trahens largis cum fletibus, Anna
Incipit, et blandas addit pro tempore voces:
Nate Dea, solus regni lucisque fuisti
Germanæ tu causa meæ; mors testis, et ille
(Heu! cur non idem mihi tum?) rogus. Ora videre
Postquam est ereptum miseræ tua, litore sedit
Interdum, stetit interdum, ventosque sequuta
Infelix oculis magno clamore vocabat
Æneam, comitemque tuæ se imponere solam
Orabat paterere rati: mox turbida anhelum
Retulit in thalamos cursum, subitoque tremore
Substitit, et sacrum timuit tetigisse cubile.
Inde amens, nunc sideream fulgentis Iuli
Effigiem fovet amplexu; nunc tota repente
Ad vultus conversa tuos, ab imagine pendet,
Conqueriturque tibi, et sperat responsa remitti.

Non umquam spem ponit amor: jam tecta domumque
Deserit, et rursus portus furibunda revisit,
Si qui te referant converso flamine venti.
Ad magicas etiam fallax, atque improba gentis
Massylæ levitas descendere compulit artes.
Heu sacri vatum errores! dum numina noctis
Eliciunt, spondentque novis medicamina curis,
Quod vidi decepta nefas! congessit in atram
Cuncta tui monumenta pyram, et non prospera dona.
Tum sic Æneas dulci repetitus amore:
Tellurem hanc juro, vota inter nostra frequenter
Auditam vobis: juro caput, Anna, tibique
Germanæque tuæ dilectum mitis Iuli,
Respiciens, ægerque animi tum regna reliqui
Vestra, nec abscessem thalamo, ni magna minatus
Meque sua ratibus dextra imposuisset, et alto
Egisset rapidis classem Cyllenius Euris.
Sed cur, (heu seri monitus!) cur tempore tali
Incustodito sævire dedistis amori?
Contra sic infit, volvens vix murmur anhelum
Inter singultus, labrisque trementibus Anna:
Nigro forte Jovi, cui tertia regna laborant,
Atque atri sociæ thalami nova sacra parabam,
Queis ægram mentem et trepidantia corda levaret
Infelix germana tori, furvasque trahebam
Ipsa manu, properans ad visa pianda, bidentes.
Namque asper somno dirus me impleverat horror,
Terque suam Dido, ter cum clamore vocarat,
Et læta exsultans ostenderat ora Sychæus.

Quærdum [illegible] se-
cundent [illegible]
Ore [illegible]
Illa, [illegible]
Oscula, [illegible]
Deinde [illegible]
[illegible] es.
Tum rapido præceps cursu resolutaque crinem
Evadit propere [illegible] quam struxerat ante
Magna mole, pyram, cujus de sede dabatur
Cernere cuncta freta, et totam Carthaginis urbem.
Hic phrygiam vestem et baccatum induta monile,
Postquam illum infelix hausit, quo munera primum
Sunt conspecta diem, et convivia mente reduxit,
Festasque adventu mensas, teque ordine Trojæ
Narrantem longos se pervigilante labores;
In portus amens rorantia lumina flexit.
Dii longæ noctis, quorum jam numina nobis
Mors instans majora facit, precor, inquit, adeste,
Et placidi victos ardore admittite manes.
Æneæ conjux, Veneris nurus, ulta maritum,
Vidi constructas nostræ Carthaginis arces.
Nunc ad vos magni descendet corporis umbra:
Me quoque fors dulci quondam vir notus amore
Exspectat, curas cupiens æquare priores.
Hæc dicens, ensem media in præcordia adegit;
Ensem dardanii quæsitum in pignus amoris!
Viderunt comites, tristique per atria planctu
Concurrunt: magnis resonant ululatibus ædes!
Accepi infelix, dirisque exterrita fatis,
Ora manu lacerans lymphato regia cursu

Tecta peto, celsosque gradus evadere nitor.
Ter diro fucram conata incumbere ferro,
Ter cecidi exanimæ membris revoluta sororis.
Jamque ferebatur vicina per oppida rumor.
Tum cyrenæam fatis agitantibus urbem
Devenio; hinc vestris pelagi vis appulit oris.
Motus erat, placidumque animum, mentemque quietam
Troius in miseram rector susceperat Annam.
Jamque omnes luctus, omnesque e pectore curas
Dispulerat, phrygiis nec jam amplius advena tectis
Illa videbatur. Tacito nox atra sopore
Cuncta per et terras, et lati stagna profundi
Condiderat, tristi quum Dido ægerrima vultu
Has visa in somnis germanæ effundere voces:
His, soror, in tectis longæ indulgere quieti,
Heu! nimium secura, potes? nec, quæ tibi fraudes
Tendantur, quæ circumstent discrimina, cernis?
Ac nondum nostro infaustos generique soloque
Laomedonteæ noscis telluris alumnos?
Dum cælum rapida stellas vertigine volvet,
Lunaque fraterno lustrabit lumine terras;
Pax nulla Æneadas inter Tyriosque manebit.
Surge, age, jam tacitas suspecta Lavinia fraudes
Molitur, dirumque nefas sub corde volutat.
Præterea (ne falsa putes hæc fingere somnum)
Haud procul hinc parvo descendens fonte Numicus
Labitur, et leni per valles volvitur amne.
Huc rapies, germana, viam tutosque receptus.
Te sacra excipient hilares in flumina Nymphæ,
Æternumque italis numen celebrabere in oris.

Sic fata, in tenuem Phœnissa evanuit auram.
Anna novis somno excutitur perterrita visis,
Itque timor totos gelido sudore per artus.
Tunc, ut erat tenui corpus velamine tecta,
Prosiluit stratis, humilique egressa fenestra
Per patulos currit plantis pernicibus agros;
Donec arenoso (sic fama) Numicius illam
Suscepit gremio, vitreisque abscondidit antris.
Orta dies totum radiis impleverat orbem,
Quum nullam Æneadæ thalamis Sidonida nacti,
Et rutulum magno errantes clamore per agrum,
Vicini ad ripas fluvii manifesta sequuntur
Signa pedum, dumque inter se mirantur, ab alto
Amnis aquas cursumque rapit: tum sedibus imis
Inter cæruleas visa est residere sorores
Sidonis, et placido Teucros affarier ore,
Ex illo primis anni celebrata diebus
Per totam Ausoniam venerando numine culta est.
Hanc postquam in tristes Italûm Saturnia pugnas
Hortata est, celeri superum petit æthera curru,
Optatum Latii tamdem potura cruorem.
Diva Deæ parere parat, magnumque libyssæ
Ducterem gentis nulli conspecta petebat.
Ille, virûm cœtu tum forte remotus ab omni,
Incertos rerum eventus bellique volutans,
Anxia ducebat vigili suspiria voce.
Cui Dea sic dictis curas solatur amicis:
Quid tantum ulterius, rex o fortissime gentis
Sidoniæ, ducis cura ægrescente dolorem?
Omnis jam placata tibi manet ira Deorum,
Omnis Agenoridis redit favor. Eja', age, segnes

Rumpe moras, rape Marmaricas in prælia vires.
Mutati fasces: jam bellum atque arma senatus
Ex inconsulto posuit Tirynthius heros,
Cumque alio tibi Flaminio sunt bella gerenda.
Me tibi, ne dubites, summi matrona Tonantis
Misit; ego œnotris æternum numen in oris
Concelebror, vestri generata e sanguine Beli.
Haud mora sit: rapido belli rape fulmina cursu;
Celsus Iapygios qua se Garganus in agros
Explicat: haud longe tellus: huc dirige signa.
Dixit, et in nubes humentia sustulit ora.
Cui dux, promissæ revirescens pignore laudis:
Nympha, decus generis, quo non sacratius ullum
Numen, ait, nobis, felix oblata secundes.
Ast ego te compos pugnæ Carthaginis arce
Marmoreis sistam templis, juxtaque dicabo
Æquatam gemino simulacri munere Dido.
Hæc fatus, socios stimulat tumefactus ovantes:
Pone graves curas, tormentaque lenta sedendi,
Fatalis Latio miles: placavimus iras
Cælicolûm: redeunt Divi. Finita maligno
Hinc Fabio imperia, et mutatos consule fasces
Nuntio. Nunc dextras mihi quisque atque illa referto,
Quæ Marte exclusus promittere magna solebas.
En, numen patrium spondet majora peractis.
Vellantur signa, ac Diva ducente petamus
Infaustum Phrygibus Diomedis nomine campum.
Dumque Arpos tendunt instincti pectora Pœni,
Subnixus rapto plebeji muneris ostro,
Sævit jam rostris Varro, ingentique ruina

Ite igitur, capite arma, viri: mora sola triumpho
Parvum iter est. Quæ prima dies ostenderit hostem,
Et patrum regna, et Pœnorum bella resolvet.
Ite alacres, latia devinctum colla catena
Annibalem Fabio ducam spectante per urbem.
Hæc postquam increpuit, portis arma incitus effert,
Impellitque moras, veluti quum carcere rupto
Auriga indocilis totas effundit habenas,
Et præceps trepida pendens in verbera planta
Impar fertur equis; fumat male concitus axis,
Ac frena incerto fluitant discordia curru.
Cernebat Paulus (namque huic communia campus
Jura atque arma tulit) labi mergente sinistro
Consule res pessumque dari: sed mobilis ira
Turbati vulgi, signataque mente cicatrix
Undantes ægro frenabat corde dolores.
Nam quum perdomita est armis juvenilibus olim
Illyris ora viri, nigro allatraverat ore
Victorem invidia, et ventis jactarat iniquis.
Hinc inerat metus, et duræ reverentia plebis.
Sed genus admotum Superis, summumque per altos
Attingebat avos cælum. Numerare parentem
Assaracum retro præstabat Amulius auctor,
Assaracusque Jovem: nec, qui spectasset in armis,
Abnueret genus. Huic Fabius jam castra petenti:
Si tibi cum tyrio credis fore maxima bella
Ductore (invitus vocem hanc e pectore rumpam)
Frustraris, Paule, Ausoniam: te prælia dira,
Teque hostis castris gravior manet: aut ego multo
Nequidquam didici casus præmoscere Marte.

Spondentem audivi (piget, heu! tædetque senectæ,
Si, quas prospicio, restat passura ruinas!)
Cum duce tam fausti Martis, qua viderit hora,
Sumturum pugnam. Quantum nunc, Paule, supremo
Absumus exitio, vocem hanc si consulis ardens
Audivit Pœnus! Jam latis obvia credo
Stat campis acies, exspectaturque sub ictu
Alter Flaminius. Quantos, insane, ciebis
Varro viros! tu, (pro Superi!) tu protinus arma?
Tu campum noscas ante, exploresque trahendo
Qui ritus hostis: tu non, quæ copia rerum,
Quæ natura loci, quod sit, rimabere solers,
Armorum genus? et stantem super omnia tela
Fortunam adspicies? Fer, Paule, in devia recti
Pectora: cur, uni patriam si affligere fas est,
Uni sit servare nefas? Eget improbus arcto
Jam victu Libys, et, belli fervore retuso,
Laxa fides sociûm est. Non hic domus hospita tecto
Invitat patrio, non fidæ mœnibus urbes
Excipiunt, renovatque pari se pube juventus.
Tertia vix superest, crudo quæ venit Ibero
Turba virûm. Persta, et cauti meditamina belli
Lentus ama: si qua interea invitaverit aura,
Annueritque Deus, velox accede secundis.

Cui breviter mœsto consul sic ore vicissim:
Mecum erit hæc prorsus pietas, mentemque feremus
In Pœnos, invicte, tuam: nec me unica fallit
Cunctandi ratio, qua, te grassante, senescens
Annibal oppressum vidit considere bellum.

Sed quoniam ira Deûm Consul datus alter, [illegible]
Ausoniæ est, alter [illegible]
Et metuit dementis [illegible]
Concidat [illegible]
Non tam sæva volet. Nullus, qui portet in hostem,
Sufficit insano sonipes [illegible] noctis?
Quæ tardent cursum [illegible]
[illegible] perbis
Tantum non strictis mucronibus [illegible]
Ne pugnas [illegible]
Tarpejæ rupes, cognataque sanguine [illegible]
Tecta Jovis, quæque [illegible]
Mœnia felicis patriæ, quæcunque [illegible]
Summa salus, testor, spreto [illegible]
Sed si surda mihi pugnabunt castra [illegible]
Haud ego vos ultra, nati, [illegible]
Assaraci de gente domum; [illegible]
Varroni Paulum [illegible]
Sic tum diversa turbati mente [illegible]
Castra duces. Ac prædictis jam sederat arvis
Ætolos Pœnus servans ad prælia campos.
Non illas majore virûm, majore sub armis
Agmine conspectum concussa est Itala tellus.
Quippe extrema simul gentique urbique timebant,
Nec spes certamen plus uno Marte dabatur.
Faunigenæ socio bella invasere Sicano
Sacra manus Rutuli, servant qui Daunia regna,
Laurentique domo gaudent et fonte Numici:
Quos Castrum, Phrygibusque gravis quondam Ardea misit,
Quos celso devexa jugo Junonia sedes

Lanuvium, atque altrix casti Collatia Bruti,
Quique immite nemus Triviæ, quique [illegible]
Amnis amant, tepidoque fovent Almone Cybeben.
Hinc Tibur, Catille, tuum, sacrisque dicatum
Fortunæ Præneste jugis, Antemnaque prisco
Crustumio prior, atque habiles ad aratra Labici.
Necnon sceptriferi qui potant Tibridis undas,
Quique Anienis habent ripas, gelidoque rigantur
Simbruvio, rastrisque domant Æquicula rura.
His [illegible] adnitor, tenero [illegible] Scaurus
[illegible] ævo;
Sed jam signa dabat nascens in sæcula virtus.
Non illis solitum [illegible] hastilia [illegible]
Nec mos [illegible] pharetram implevisse sagittis;
Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses;
Ære caput tecti surgunt super agmina cristis.
At quos ipsius mensis seposta Lyæi
Setia, et in celebri miserunt valle Velitræ,
Quos Cora, quos spumans immiti Signia musto,
Et quos pestifera pomptini uligine campi,
Qua Saturæ nebulosa palus restagnat, et atro
Liventes cœno per squalida turbidus arva
Cogit aquas Ufens, atque inficit æquora limo,
Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum
Scævola, cui diræ spectatur laudis honora
Effigie clypeus: flagrant altaribus ignes;
Tyrrhenum valli medio stat Mucius ira
In semet versa, sævitque in imagine virtus:
Tunc ictus specie pavitare hoc bella magistro
Cernitur, effugiens ardentem Porsena dextram.
Quos Circæa juga, et scopulosi verticis Anxur,

Hernicaque impresso raduntur vomere saxa,
Queis putri pinguis sulcaris, Anagnia, gleba,
Sylla Ferentinis Privernatumque maniplis
Ducebat simul excitis, Soræque juventus
Addita fulgebat telis. Hic scaptia pubes,
Hic Fabrateriæ vulgus; nec monte nivoso
Descendens Atina aberat, detritaque bellis
Suessa, atque a duro Frusino haud imbellis aratro.
At qui Fibreno miscentem flumina Lirim
Sulfureum, tacitisque vadis ad litora lapsum
Accolit, Arpinas, accita pube Venafro,
Ac Larinatum dextris, socia hispidus arma
Commovet, atque viris ingens exhaurit Aquinum.
Tullius æratas raptabat in agmina turmas.
Regia progenies, et Tullo sanguis ab alto.
Indole pro! quanta juvenis, quantumque daturus
Ausoniæ populis ventura in sæcula civem!
Ille super Gangen, super exauditus et Indos,
Implebit terras voce, et furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum.
Ecce inter primos therapnæo a sanguine Clausi
Exsultat rapidis Nero non imitabilis ausis.
Hunc amiterna cohors, et Bactris nomina ducens
Casperia, hunc Foruli, magnæque Reate dicatum
Cælicolûm matri, nec non habitata pruinis
Nursia, et a tetrica comitantur rupe cohortes.
Cunctis hasta decus, clypeusque refertur in orbem,
Conique implumes, ac lævo tegmina crure.
Ibant, et læti pars Sancum voce canebant,
Auctorem gentis, pars laudes ore ferebant,

Sabe, tuas, qui de proprio cognomine primus
Dixisti populos magna ditione Sabinos.
Quid, qui picenæ stimulat telluris alumnos,
Horridus et squamis et equina Curio crista?
Pars belli quam magna venit! Non æquore verso
Tam creber fractis albescit fluctus in undis:
Nec cœtu leviore, ubi mille per agmina virgo
Lunatis acies imitatur martia peltis,
Perstrepit et tellus, et amazonius Thermodon.
Hic et, quos pascunt scopulosæ rura Numanæ,
Et queis litoreæ fumant altaria Cupræ,
Quique truentinas servant cum flumine turres,
Cernere erat: clypeata procul sub sole corusco
Agmina sanguinea vibrant in nubila luce.
Stat fucare colus nec sidone vilior Ancon,
Marice nec libyco, statque humectata Vomano
Adria, et inclemens hirsuti signifer Ascli.
Hoc Picus, quondam nomen memorabile ab alto
Saturno, statuit genitor, quem carmine Circe
Exsutum formæ volitare per æthera jussit,
Et sparsit plumis croceum fugientis honorem.
Ante, ut fama docet, tellus possessa Pelasgis,
Queis Æsis regnator erat, fluvioque reliquit
Nomen, et a sese populos tum dixit Asilos.
Sed non ruricolæ firmarunt robore castra
Deteriore, cavis venientes montibus Umbri.
Hos Æsis Sapisque lavant, rapidasque sonanti
Vertice contorquens undas per saxa Metaurus,
Et lavat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum, Narque albescentibus undis
In Tibrim properans, Tiniæque inglorius humor,

(Ut fama est) Calais, Boreæ quem rapta per auras
Orithyia vago geticis nutrivit in antris.
Haud ullo levior bellis vestina juventus
Agmina densavit, venatu dura ferarum:
Quæ, Fiscelle, tuas arces, Pinnamque virentem,
Pascuaque haud tarde redeuntia tondet Avejæ.
Marrucina simul Frentanis æmula pubes
Corfiniî populos, magnumque Teatè trahebat.
Omnibus in pugna fertur sparus, omnibus alto
Assuetæ volucrem cælo demittere fundæ.
Pectora pellis obit cæsi venatibus ursi.
Jam vero, quos dives opum, quos dives avorum
E toto dabat ad bellum Campania tractu,
Ductorum adventum vicinis sedibus Osci
Servabant; Sinuessa tepens, fluctuque sonorum
Vulturnum, quasque evertere silentia, Amyclæ,
Fundique, et regnata Lamo Cajeta, domusque
Antiphatæ compressa freto, stagnisque palustre
Liternum, et quondam fatorum conscia Cyme.
Illic Nuceria et Gaurus: navalibus acta,
Prole dicarchæa, multo cum milite graja
Illic Parthenope, ac Pœno non pervia Nola,
Allifæ, et Clanio contemtæ semper Acerræ,
Sarrastes etiam populos, totasque videres
Sarni mitis opes: illic, quos sulfure pingues
Phlegræi legere sinus, Misenus, et ardens
Ore giganteo sedes ithacesia Baji.
Non Prochyte, non ardentem sortita Typhœa
Inarime, non antiqui saxosa Telonis
Insula, nec parvis aberat Calatia muris;
Surrentum, et pauper sulci cerealis Abella:

In primis Capua, heu! rebus servare serenis
Inconsulta modum, et pravo peritura tumore.
Lætos rectoris formabat Scipio bello.
Ille viris pila, et ferro circumdare pectus
Addiderat: leviora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos;
Aclydis usus erat, factæque ad rura bipennes.
Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant. Sæpe alite planta
Ilia perfossum, et campi per aperta volantem
Ipse pedes prævertit equum: sæpe arduus idem
Castrorum spatium et saxo transmisit et hasta.
Martia frons, facilesque comæ, nec pone retroque
Cæsaries brevior: flagrabant lumina miti
Adspectu, gratusque inerat visentibus horror.
Adfuit et Samnis, nondum vergente favore
Ad Pœnos, sed nec veteri purgatus ab ira.
Qui Batulum, Nucrasque metunt, boviania quique
Exagitant lustra, aut caudinis faucibus hærent,
Et quos aut Rufræ, quos aut Æsernia, quosve
Obscura incultis Herdonia misit ab agris.
Bruttius haud dispar animorum, unaque juventus
Lucanis excita jugis, hirpinaque pubes
Horrebat telis, et tergo hirsuta ferarum.
Hos venatus alit. Lustra incoluere, sitimque
Avertunt fluvio, somnique labore parantur.
Additur his Calaber, sallentinæque cohortes,
Necnon Brundisium, quo desinit itala tellus.

In decus Annibalis duros misere nepotes.
Maxima tot populis rector fiducia Brutus
Ibat, et hortando notum accendebat in hostem.
Læta viro gravitas, ac mentis amabile pondus,
Et sine tristitia virtus. Non ille rigoris
Ingratas laudes, nec nubem frontis amabat,
Nec famam lævo quærebat limite vitæ.
Addiderat ter mille viros, in Marte sagittæ
Expertos, fidus sicula regnator ab Ætna.
Non totidem Ilva viros, sed lætos cingere ferrum,
Armarat patrio, quo nutrit bella, metallo.
Ignosset, quamvis avido committere pugnam,
Varroni, quicumque simul tot tela videret.
Tantis agminibus rhœteo litore quondam
Fervere, quum magnæ Trojam invasere Mycenæ,
Mille rates vidit leandrius Hellespontus.
Ut ventum ad Cannas, urbis vestigia priscæ,
Defigunt diro signa infelicia vallo.
Nec, tanta miseris jamque impendente ruina,
Cessarunt Superi vicinas prodere clades.
Per subitum attonitis pila exarsere maniplis,
Et celsæ toto ceciderunt aggere pinnæ,
Nutantique ruens prostravit vertice silvas
Garganus, fundoque imo mugivit anhelans
Aufidus, et magno late distantia ponto
Terruerunt pavidos accensa Ceraunia nautas.
Quæsivit Calaber, subducta luce repente
Immensis tenebris, et terram et litora Sipus:
Obseditque frequens castrorum limina bubo.
Nec densæ trepidis apium se involvere nubes
Cessarunt aquilis. Non unus crine coruſco

Regnorum eversor ruhuit letale cometes.
Castra quoque et vallum rabidæ sub nocte silenti
Irrupere feræ, raptique ante ora paventum
Adjunctos vigilis sparserunt membra per agros.
Ludificante etiam terroris imagine somnos,
Gallorum visi bustis erumpere manes:
Terque quaterque solo penitus tremuere revulsæ
Tarpejæ rupes, atque atro sanguine flumen
Manavit Jovis in templis, lacrimæque vetusta
Effigie patris large fluxere Quirini.
Major et horrificis sese extulit Allia ripis.
Non Alpes sedere loco, non nocte dieve
Ingentes inter stetit Apenninus hiatus.
Axe super medio, Libyes a parte, coruscæ
In Latium venere faces, raptusque fragore
Horrisono polus, et vultus patuere Tonantis.
Ætnæos quoque contorquens e cautibus ignes
Vesbius intonuit, scopulisque in nubila jactis
Phlegræus tetigit trepidantia sidera vertex.
Ecce inter medios belli præsagus, et ore
Attonito sensuque simul, clamoribus implet
Miles castra feris, et anhelat clade futura.
Parcite, crudeles Superi, jam stragis acervis
Deficiunt campi; video per densa volantem
Agmina ductorem Libyæ, currusque citatos
Arma virûm super atque artus et signa trahentem.
Turbinibus furit insanis, et prælia ventus
Inque oculos inque ora rotat. Cadit immemor ævi
Nequidquam, Trasymene, tuis Servilius oris
Subductus. Quo, Varro, fugis? pro Jupiter! ictu
Procumbit saxi fassis spes ultima Paulus.

Cesserit huic Trebia exitio. Pons ecce cadentum
Corporibus struitur, reicitque cadavera fumans
Aufidus, ac victrix insultat bellua campis.
Gestat agenoreus nostro de more secures
Consulis, et sparsos lictor fert sanguine fasces.
In Libyam ausonii portatur pompa triumphi.
O dolor! hoc etiam, Superi, vidisse jubetis?
Congesto, lævæ quodcumque avellitur, auro
Metitur latias victrix Carthago ruinas.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER NONUS

Varro, nulla prodigiorum ratione habita, eadem, qua Annibal, cupiditate pugnandi flagrat; ejusque temeritas augetur prælio tumultuario, procursu magis militum, quam jussu imperatorum, in prohibendis prædatoribus orto, in quo Mancinus quidem aliique Romani pereunt, sed handquaquam par Pœnis dimicatio est (v. 1.—14.). Itaque pugna non abstinuisset, nisi furenti obstitisset Paulus consul, cujus eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat (15.—23.). Impatiens moræ indignatur Varro vociferaturque, emissum hostem e manibus, ferrum atque arma iratis et pugnandi cupientibus adimi militibus; quibus, ut postero die, prima luce, in prælium temere ruant, edicit (23.—37.). Paulus futuram cladem animo præsagiens, multis eum precibus lacrimisque obsecrat, ut, donec tirones milites, fabiana disciplina imbuti, omittant timorem, quem solum Annibalis nomen ipsis injiciat, pugnam detrectet, et, si consilia collegæ respuat, monitis certe Deorum et Sibyllæ cumanæ prædictis aures præbeat (38.—65.). Nocte præterea insequenti funestus incidit casus, quo clades Romanorum portenditur. Satricus, Sulmone in Peligais natus, primo bello punico a Xanthippo in Libya captus, regi Autololuri dono datus erat, et nunc in Italiam reductus, ut eo interprete Gætuli uterentur (66.—79.). Is duos in Italia reliquerat filios, Mancinum et Solymum; quorum alter in prælio illo tumultuario ceciderat, alter, vigilias ante vallum agens, noctu exierat castris, ut fratris corpus humaret. Eodem tempore Satricus inermis a Pœnis ad Romanos transfugit, et in campo arma quærens, quibus se tueatur, forte fortuna in Mancini exanimum corpus incidit (80.—95.). Ejus armis

indutus obviam fit Solymo, qui fraternis exuviis conspectis mortiferum ei infligit vulnus (96.—105.). Parens moribundus agnoscit filium, quem, diro facinore attonitum, erroris excusatione et venia erigere conatur, et patriæ amore ductus orat, ut ipse cum Paulo et civibus suis furorem Varronis cohibeat (106.—151.). Solymus autem doloris impatiens vitæque pertæsus gladio sibi pectus trajicit, et, his verbis, *Fuge prælia, Varro*, sanguine suo inscriptis in clypeo, eoque e sagitta suspenso, mortuus super patris corpus concidit (151—177). Hisce aliisque omnibus quum infausta omnia Romanis portendissent Dii, duces prima luce signum pugnæ proponunt, et Annibal, oratione ad milites habita, rerum feliciter gestarum memoria magnisque pollicitationibus animum iis incendit, et se sola contentum gloria illis omnia victoriæ emolumenta concessurum profitetur (178.—216.). Tum transgressus Aufidum copias instruit, et in sinistro cornu Afros duce Nealce, in dextro Hispanos et Baleares, in media acie Pœnos et Gallos, quibus ipse præest, ad ripam fluvii elephantos, passim vero Numidas locat, ut procursu hostes lacessant, armisque quaquaversus in prælio circumferant (217.—243.). Interea Varro, exercitu e castris educto, milites invento clypeo, sanguine Solymi inscripto, perterritos graviter objurgat, et dextrum cornu ipse tenet, lævo Paulum præfecit, mediam pugnam Servilio Gemino tuendam dat, et Scipionem cum selecta manu numidis equitibus opponit (244.—277.). Acie utrimque directa, instar ventorum, agmina concurrunt cum strepitu, ipsique Dii cælo relicto prælio se immiscent (278.—303.). Tum ingenti clamore sublato confertim in prima acie gladiis, nec ita multo post in secunda eodem impetu hastis, in tertia missilibus pugnatur; quique in ultimis stant ordinibus, clamore invicem suos accendunt (304.—334.). Postremo omni utrimque armorum genere, ne falarica quidem excepta, utuntur, et atrox editur cædes (335.—353.). Ipsa pugna diu anceps est: tamdem Nealces cuneos hostium perrumpit et cum magna strage impellit (354.—369.). Inter Romanos fortiter pugnantes eminent Scævola et conjunctissimum amico-

rum par, Marius ac Caper: at ille saxi ictu a Nealce, hi a Symætho interficiuntur (370.—410.). Inclinatam Romanorum aciem restituunt Scipio, Varro, Curio et Brutus: sed Annibal impetum hostium, jam ferocius procurrentium, reprimit, et in Varronem, consulis insignibus conspicuum, irruit (411.—423.). Hunc præsenti mortis periculo eripit Scipio juvenis, qui in singulare cum Pœnorum duce certamen descendit (424.—437.). Iis congredientibus Dii, Pallas Annibali, Mars Scipioni propere auxilio veniunt, ipsique acriter inter se dimicant (438.—469). Monitu autem Iridis, a Jove missæ, ira Deorum mitigatur, et Pallas invita Annibalem, nube circumfusum, in tutiorem locum subducit (470.—485.) Absente Dea Mars prælium redintegrat: et Æolus, precibus Junonis motus, ventum, qui Apulis Vulturnus dicitur et ex ipsis Aetnæ voraginibus igneam vim traxerat, Romanis immittit (486.—500.). Is Pœnorum tela adjuvat; Romanis autem multo pulvere in ipsa ora volvendo adimit prospectum, nec arma tantum eripit, sed animam quoque intercludit (501.—520.). Quin ne Marti quidem parcit, ejusque iram incendit in Pœnos (521.—525.). De quo Dei furore Pallas graviter cum Jove expostulat. Juno autem, quæ ejus vel iracundia est, vel ingenii calliditas, marito auctor est, ut fulmine Carthaginienses delendo, quanta sit potentia sua, palam faciat (526.—541.). Jupiter contra inmutabilem fatorum rerumque seriem pandit, Iridemque mittit ad Martem, qui, dicto quidem patris audiens, sed cum fremitu ex acie excedit (542.—555.). Quo facto Annibal, e remotiori campi loco, ubi metu Martis delituerat, progressus, undique colligit copias, et Minucium, Fabii olim ope servatum, hasta transfigit (556.—569). Ejus jussu etiam elephanti in prælium rapiuntur, et e turribus, in dorsis eorum exstructis, saxa, ignis et tela jaciuntur in hostes (570.—583.). Ex his belluis una Ufentem, dente correptum, sublime fert; alia Tadium excutit in altum, sed oculis ejus ense spoliata concidit (584.—598.). Multi tamen elephanti, ardentibus tædis in turres ingestis, furore instincti in fluvium præcipites currunt; reliqui jaculis

et saxis eminus incessuntur (599.—631.). Paulus collegam, harum cladium auctorem, ejusque ignaviam acerbe increpat, et in medios hostes ruit (632.—643.). Varro, quem sera temeritatis pœnitentia subit, trepide ex acie refugit, diuque hæsitat, utrum sibi consciscat necem, an fugitivus Romam revertatur (644.—657.).

Turbato monstris Latio cladisque futuræ
Signa per Ausoniam prodentibus irrita Divis,
Haud secus ac si fausta forent et prospera pugnæ
Omina venturæ, consul traducere noctem
Exsomnis, telumque manu vibrare per umbras,
Ac modo segnitie Paulum increpitare, modo acres
Exercere tubas nocturnaque classica velle.
Nec minor in Pœno properi certaminis ardor.
Erumpunt vallo, fortuna urgente sinistra,
Consertæque manus: jam sparsi ad pabula campis
Vicinis raptanda Macæ fudere volucrem
Telorum nubem: ante omnes invadere bella
Mancinus gaudens, hostilique ungere primus
Tela cruore, cadit; cadit et numerosa juventus.
Nec pecudum fibras Varro et contraria Paulo
Auspicia incusante Deûm compesceret arma,
Ni sors alterni juris, quo castra reguntur,
Arbitrium pugnæ properanti in fata negasset.
Quæ tamen haud valuit perituris millibus una
Plus donasse die. Rediere in castra, gemente
Haud dubie Paulo, qui crastina jura videret
Amenti cessura viro, frustraque suorum
Servatas a cæde animas: nam turbidus ira
Infensusque moræ dilata ob prælia ductor,

Siccine, sic, inquit, grates pretiumque rependis,
Paule, tui capitis? merucrunt talia, qui te
Legibus atque urnæ dira eripuere minanti?
Tradant imo hosti revocatos ilicet enses,
Tradant arma, jube, aut pugnantum deripe dextris.
Sed vos, quorum oculos atque ora humentia vidi,
Vertere quum consul terga et remeare juberet,
Ne morem et pugnæ signum exspectate petendæ;
Dux sibi quisque viam rapito, quum spargere primus
Incipiet radiis gargana cacumina Phœbus.
Pandam egomet propere portas; ruite ocius, atque hunc
Ereptum revocate diem. Sic turbidus ægra
Pestifero pugnæ castra incendebat amore.
At Paulus, jam non idem nec mente, nec ore,
Sed qualis stratis deleto milite campis
Post pugnam stetit, ante oculos atque ora futuro
Obversante malo; ceu jam spe lucis ademta,
Quum stupet exanimata parens, natique tepentes
Nequidquam fovet extremis amplexibus artus:
Per toties, inquit, concussæ mœnia Romæ,
Perque has, nox stygia quas jam circumvolat umbra,
Insontes animas, cladi parce obvius ire;
Dum transit Divûm furor, et consumitur ira
Fortunæ, novus Annibalis, sat, nomina ferre
Si discit miles, nec frigidus adspicit hostem.
Nonne vides, quum vicinis auditur in arvis,
Quam subitus linquat pallentia corpora sanguis?

Quamque fluant arma ante tubas? cunctator et æger
(Ut rere) in pugnas Fabius, quoscumque sub illis
Culpatis duxit signis, nunc arma capessunt.
At quos Flaminius... Sed dira avertite, Divi.
Sin nostris animus monitis precibusque repugnat;
Aures pande Deo: cecinit cumæa per orbem
Hæc olim vates, et te præsaga tuosque
Vulgavit terris proavorum ætate furores.
Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram
Fata cano vates; sistis ni crastina signa,
Firmabis nostro phœbeæ dicta Sibyllæ
Sanguine, nec grajo posthac Diomede ferentur,
Sed te, si perstas, insignes consule campi.
Hæc Paulus, lacrimæque oculis ardentibus ortæ.
Necnon et noctem sceleratus polluit error.
Xanthippo captus libycis tolerarat in oris
Servitium Satricus, mox inter præmia regi
Autololum dono datus ob virtutis honorem.
Huic domus, et gemini fuerant Sulmone relicti
Matris in uberibus nati, Mancinus, et una
Nomine rhœteo Solymus: nam dardana origo,
Et phrygio genus a proavo, qui, sceptra sequutus
Æneæ, claram muris fundaverat urbem
Ex sese dictam Solymon; celebrata colonis
Mox italis paulatim attrito nomine Sulmo.
Ac tum barbaricis Satricus cum rege catervis
Advectus, quo non spretum, si posceret usus,
Noscere Gætulis latias interprete voces.
Postquam posse datum peligna revisere tecta,
Et patrium sperare larem; ad conamina noctem
Advocat, ac furtim castris evadit iniquis.

Sed fuga nuda viri; sumto nam prodere cœpta
Vitabat clypeo, et dextra remeabat inermi.
Exsuvias igitur, prostrataque corpora campo
Lustrat, et exsutis Mancini cingitur armis.
Jamque metus levior: verum cui demta ferebat
Exsangui spolia, et cujus nudaverat artus,
Natus erat, paulo ante maca prostratus ab hoste.
Ecce sub adventum noctis, primumque soporem
Alter natorum Solymus vestigia vallo
Ausonio vigil extulerat, dum sorte vicissim
Alternat portæ excubias, fratrisque petebat
Mancini stratum sparsa inter funera corpus,
Furtiva cupiens miserum componere terra.
Nec longum celerarat iter, quum tendere in armis
Aggere sidonio venientem conspicit hostem.
Quodque dabat fors in subitis necopina, sepulcro
Ætoli condit membra occultata Thoantis.
Inde, ubi nulla sequi propius pone arma, virumque
Incomitata videt vestigia ferre per umbras,
Prosiliens tumulo contorquet nuda parentis
In terga haud frustra jaculum: tyriamque sequentum
Satricus esse manum, et sidonia vulnera credens,
Auctorem cæci trepidus circumspicit ictus.
Verum ubi victorem juvenili robore cursus
Attulit, et notis fulsit lux tristis ab armis,
Fraternusque procul, luna prodente, retexit
Ante oculos sese, et radiavit cominus umbo;
Exclamat juvenis, subita flammatus ab ira:
Non sim equidem Sulmone satus tua, Satrice, proles,

Nec frater, Mancine, tuus, fatearque nepotem
Pergameo indignum Solymo, si evadere detur
Huic nostras impune manus: tu nobile gestes
Germani spolium ante oculos, referasque superba,
Me spirante, domus pelignæ perfidus arma?
Hæc tibi, cara parens Acca, ad solatia luctus
Dona feram, nati ut figas æterna sepulcro.
Talia vociferans stricto mucrone ruebat.
Ast illi jam tela manu, jamque arma fluebant,
Audita patria, natisque et conjuge et armis;
Ac membra et sensus gelidus stupefecerat horror.
Tum vox semianimi miseranda effunditur ore:
Parce precor dextræ, non ut mihi vita supersit,
Quippe nefas hac velle frui, sed sanguine nostro
Ne damnes, o nate, manus. Carthaginis ille
Captivus, patrias nunc primum advectus in oras,
Ille ego sum Satricus, Solymi genus. Haud tua, nate,
Fraus ulla est; jaceres in me quum fervidus hastam,
Pœnus eram; verum castris elapsus acerbis,
Ad vos et caræ properabam conjugis ora.
Hunc rapui exanimi clypeum; sed jam, unice nobis,
Hæc fratris tumulis arma excusata reporta.
Curarum tibi prima tamen sit, nate, referre
Ductori monitus Paulo, producere bellum
Nitatur, Pœnoque neget certamina Martis.
Augurio exsultat Divûm, immensamque propinqua
Stragem acie sperat. Quæso, prohibete furentem
Varronem: namque hunc fama est impellere signa:

Sat magnum hoc miseræ fuerit mihi cardine vitæ
Solamen, cavisse meis: nunc ultima, nate,
Invento simul atque amisso redde parenti
Oscula. Sic fatus galeam exsuit, atque rigentis
Invadit nati tremebundis colla lacertis,
Attonito et nitens verbis sanare pudorem
Vulneris impressi, telum excusare laborat.
Quis testis nostris, quis conscius adfuit actis?
Non nox errorem nigranti condidit umbra?
Cur trepidas? da, nate, magis, da jungere pectus.
Absolvo pater ipse manum, atque in fine laborum
Hac condas oculos dextra, precor. At miser, imo
Pectore suspirans, juvenis non verba vicesque
Alloquio vocemve refert; sed sanguinis atri
Sistere festinat cursum, laceroque ligare
Ocius illacrimans altum velamine vulnus.
Tamdem inter gemitus miseræ erupere querelæ:
Siccine te nobis, genitor, fortuna reduxit
In patriam? sic te nato, natumque parenti
Impia restituit? felix o terque quaterque
Frater, cui fatis genitorem agnoscere ademtum!
Ast ego, Sidoniis imperditus, ecce parentem
Vulnere cognosco: saltem hoc, fortuna, fuisset
Solamen culpæ, dubia ut mihi signa dedisses
Infausti generis: verum linquetur iniquis
Non ultra Superis nostros celare labores.
Hæc dum amens queritur, jam deficiente cruore
In vacuas senior vitam disperserat auras.
Tum juvenis, mœstum attollens ad sidera vultum:
Pollutæ dextræ et facti Titania testis
Infandi, quæ nocturno mea lumine tela,

Dirigis in patrium corpus, non amplius, inquit,
His oculis et damnato violabere visu.
Hæc memorat, simul ense fodit præcordia, et, atrum
Sustentans vulnus, mananti sanguine signat
In clypeo mandata patris, *Fuge prælia, Varro;*
Ac summi tegimen suspendit cuspide teli,
Defletumque super prosternit membra parentem.
Talia venturæ mittebant omina pugnæ
Ausoniis Superi, sensimque abeuntibus umbris
Conscia nox sceleris roseo cedebat Eoo.
Ductor in arma suos Libys, et Romanus in arma
Excibant de more suos: Pœnisque redibat
Qualis nulla dies omni surrexerit ævo.
Non verborum, inquit, stimulantum, Pœnus, egetis,
Herculeis iter a metis ad Iapygis agros
Vincendo emensi: nusquam est animosa Saguntos:
Concessere Alpes: pater ipse superbus aquarum
Ausonidum Eridanus captivo defluit alveo.
Strage virûm mersus Trebia est, atque ora sepulto
Lydia Flaminio premitur, lateque refulgent
Ossibus, ac nullo sulcantur vomere campi.
Clarior his titulus, plusque allatura cruoris
Lux oritur. Mihi magna satis, sat vero superque
Bellandi merces sit gloria: cetera vobis
Vincantur. Quidquid diti devexit Ibero,
Quidquid et ætnæis jactavit Roma triumphis;
Quin etiam libyco si quid de litore raptum
Condidit, in vestros venient sine sortibus enses.
Ferte domos, quod dextra dabit: nil ductor honoris
Ex opibus posco: raptor per sæcula longa

Dardanus edomitum vobis spoliaverit orbem.
Qui tyria ducis sarranum ab origine nomen,
Seu laurens tibi sigæo sulcata colono
Arridet tellus, seu sunt byzacia cordi
Rura magis, centum Cereri fruticantia culmis,
Electos optare dabo inter præmia campos.
Addam etiam, flava Tibris quas irrigat unda
Captivis late gregibus depascere ripas.
Qui vero externo socius mihi sanguine Byrsæ
Signa moves, dextram ausonia si cæde cruentam
Attolles, hinc jam civis Carthaginis esto.
Neu vos Garganus Daunique fefellerit ora;
Ad muros statis Romæ: licet avia longe
Urbs agat, et nostro procul a certamine distet,
Hic hodie ruet: atque ultra te ad prælia miles
Nulla voco: ex acie tende in Capitolia cursum.
Hæc memorat: tum, propulso munimine valli,
Fossarum rapuere moras, aciemque locorum
Consilio curvis accommodat ordine ripis.
Barbaricus lævo stetit ad certamina cornu
Bellator Nasamon, unaque immanior artus
Marmarides, tum Maurus atrox, Garamasque, Macesque
Et massylæ acies, et ferro vivere lætum
Vulgus Adyrmachidæ pariter; gens accola Nili,
Corpora ab immodico servans nigrantia Phœbo.
Queis positum agminibus caput imperiumque Nealces.
At parte in dextra, sinuat qua flexibus undam
Aufidus, et curvo circum errat gurgite ripas,
Mago regit. Subiere leves, quos horrida misit

Pyrene, populi, varioque auxere tumultu
Flumineum latus: effulget cetrata juventus;
Cantaber ante alios, nec tectus tempora Vasco,
Ac torto miscens Balearis prælia plumbo,
Bætigenæque viri. Celsus media ipse coercet
Agmina, quæ patrio firmavit milite, quæque
Celtarum Eridano perfusis sæpe catervis.
Sed qua se fluvius retro labentibus undis
Eripit, et nullo cuneos munimine vallat,
Turritæ moles, ac propugnacula dorso
Bellua nigranti gestans, ceu mobilis agger,
Nutat, et erectos attollit ad æthera muros.
Cetera jam Numidis circumvolitare, vagosque
Ferre datur cursus, et toto fervere campo.
Dum Libys incenso dispensat milite vires,
Hortandoque iterum atque iterum insatiabilis urget
Factis quemque suis, et se cognoscere jactat,
Qua dextra veniant stridentis sibila teli,
Promittitque viris, nulli se defore testem:
Jam Varro, exacta vallo legione, movebat
Cladum principia; ac pallenti lætus in unda
Laxabat sedem venturis portitor umbris.
Stant primi, quos sanguineæ pendente vetabant
Ire notæ clypeo, defixique omine torpent.
Juxta terribilis facies; miseranda jacebant
Corpora in amplexu, natusque in pectore patris
Imposita vulnus dextra letale tegebat.
Effusæ lacrimæ, Mancinique inde reversus
Fraterna sub morte dolor, tum triste movebat
Augurium, et similes defuncto in corpore vultus.
Ocius erroris culpam, deflendaque fata

Ductori pandunt, atque arma vetantia pugnam.
Ille, ardens animi, Ferte hæc, ait, omina Paulo:
Namque illum, cui femineo stant corde timores,
Moverit ista manus, quæ, cæde imbuta nefanda,
Quum Furiæ expeterent pœnas, fortasse paterno
Signavit moriens sceleratum sanguine carmen.
Tum minitans propere describit munera pugnæ;
Quaque feras sævus gentes aciemque Nealces
Temperat, hac sese marso cum milite, cumque
Samnitum opponit signis, et iapyge alumno.
At campi medio (namque hac in parte videbat
Stare ducem Libyæ) Servilius obvia adire
Arma, et Picentes Umbrosque inferre jubetur.
Cetera Paulus habet dextro certamina cornu.
His super insidias contra Nomadumque volucrem
Scipiadæ datur ire manum; quaque arte dolisque
Scindent se turmæ, prædicit spargere bellum.
Jamque propinquabant acies, agilique virorum
Discursu, mixtoque simul calefacta per ora
Cornipedum hinnitu, et multum strepitantibus armis
Errabat cæcum turbata per agmina murmur.
Sic, ubi prima movent pelago certamina venti,
Inclusam rabiem, ac sparsuras astra procellas
Parturit unda freti, fundoque emota minaces
Exspirat per saxa sonos, atque acta cavernis
Torquet anhelantem spumanti vertice pontum.
Nec vero, fati tam sævo in turbine, solum
Terrarum fuit ille labor; discordia demens
Intravit cælo, Superosque ad bella coegit.
Hinc Mavors, hinc Gradivum comitatus Apollo,

Et domitor tumidi pugnat maris: hinc Venus amens,
Hinc Vesta, et captæ stimulatus cæde Sagunti
Amphitryoniades, pariter veneranda Cybebe,
Indigetesque Dei, Faunusque, satorque Quirinus,
Alternusque animæ mutato Castore Pollux. 295
Contra cincta latus ferro saturnia Juno,
Et Pallas libycis Tritonidos edita lymphis,
Ac patrius flexis per tempora cornibus Hammon,
Multaque præterea Divorum turba minorum.
Quorum ubi mole simul venientum et gressibus alma 300
Intremuit tellus, pars implevere propinquos
Divisi montes, pars sedem nube sub alta
Ceperunt: vacuo descensum ad prælia cælo.
Tollitur immensus deserta ad sidera clamor,
Phlegræis quantas effudit ad æthera voces 305
Terrigena in campis exercitus, aut sator ævi
Quanta Cyclopas nova fulmina voce poposcit
Jupiter, exstructis vidit quum montibus ire
Magnanimos raptum cælestia regna gigantas.
Nec vero prima in tantis concursibus hasta 310
Ulla fuit: stridens nimbus certante furore
Telorum simul effusus, cupidæque cruoris
Hinc atque hinc animæ gemina cecidere procella.
Acrius insanus dextra qua ducitur ensis,
Bellantum pars magna jacet: super ipsa suorum 315
Corpora consistunt avidi, calcantque gementes.
Nec magis aut libyco protrudi dardana nisu
Avertive potest pubes, aut ordine pelli
Fixa suo sarrana manus, quam vellere sede

Si cœptet Calpen impacto gurgite pontus.
Amisere ictus spatium, nec morte peracta
Arctatis cecidisse licet: galea horrida flictu
Adversæ ardescit galeæ, clypeusque fatiscit
Impulsu clypei, atque ensis contunditur ense,
Pes pede, virque viro teritur, tellusque videri
Sanguine operta nequit, cælumque et sidera pendens
Abstulit ingestis nox densa sub æthere telis.
Queis adstare loco dederat fortuna secundo,
Contorum longo et proceræ cuspidis ictu,
Ceu primas agitent acies, certamina miscent.
At quos deinde tenet retrorsum inglorius ordo,
Missilibus certant pugnas æquare priorum.
Ultra clamor agit bellum, milesque, cupiti
Martis inops, sævis impellit vocibus hostem.
Non ullum defit teli genus: hi sude pugnas,
Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili:
At saxis fundaque alius, jaculoque volucri.
Interdum stridens per nubila fertur arundo,
Interdumque ipsis metuenda falarica muris.
Speramusne, Deæ, quarum mihi sacra coluntur,
Mortali totum hunc aperire in sæcula voce
Posse diem? tantumne datis confidere linguæ,
Ut Cannas uno ore sonem? Si gloria vobis
Nostra placet, neque vos magnis avertitis ausis,
Huc omnes cantus, Phœbumque vocate parentem.
Verum utinam posthac animo, Romane, secunda,
Quanto tunc adversa, feras! sitque hactenus, oro,
Nec libeat tentare Deis, an troia proles
Par bellum tolerare queat. Tuque, anxia fati,

Pone, precor, lacrimas, et adora vulnera, laudes.
Perpetuas paritura tibi: nam tempore, Roma,
Nullo major eris. Mox sic labere secundis,
Ut sola cladum tuearis nomina fama.
Jamque inter varias fortuna utrimque virorum
Alternata vices incerto eluserat iras.
Eventu, mediaque diu pendente per ambas
Spe gentes, paribus Mavors flagrabat in armis.
Mitia ceu virides agitant quum flamina culmos,
Necdum maturas impellit ventus aristas,
Huc atque huc it summa seges, nutansque vicissim
Alterno lente motu incurvata nitescit.
Tamdem barbaricis perfractam viribus acri
Dissipat incurrens aciem clamore Nealces.
Laxati cunei, perque intervalla citatus
Irrupit trepidis hostis. Tum turbine nigro
Sanguinis exundat torrens; nullumque sub una
Cuspide procumbit corpus. Dum vulnera tergo
Bellator timet ausonius, per pectora savas
Exceptat mortes, et leto dedecus arcet.
Stabat cum primis mediæ certamine pugnæ,
Aspera semper amans, et par cuicumque periclo,
Scævola; nec tanta vitam jam strage volebat,
Sed dignum proavo letum, et sub nomine mortem.
Is postquam frangi res, atque augescere vidit
Exitium, Brevis hoc vitæ quodcumque relictum,
Extendamus, ait: nam virtus futile nomen,
Ni decori sat sint pariendo tempora leti.
Dixit, et in medios qua dextera concita Pœni
Limitem agit, vasto connixus turbine fertur.
Hic exsultantem Caralim, atque erepta volentem

Induere excelso cæsi gestamina trunco,
Ense subit, capuloque tenus ferrum impulit ira.
Volvitur ille ruens, atque arva hostilia morsu
Appetit, et mortis premit in tellure dolores.
Nec Gabari Sicchæque virum tenuere furentes
Concordi virtute manus; sed perdidit acer,
Dum stat, decisam Gabar inter prælia dextram.
At Siccha auxilium, magno turbante dolore,
Dum temere accelerat, calcato improvidus ense
Succidit, ac nudæ sero vestigia plantæ
Damnavit, dextraque jacet morientis amici.
Tamdem convertit fatalia tela Nealcæ
Fulminei gliscens juvenis furor, exsilit ardens,
Nomine tam claro stimulante, ad præmia cædis.
Tum silicem scopulo avulsum, quem montibus altis
Depulerat torrens, raptum contorquet in ora
Turbidus: incusso crepuerunt pondere malæ,
Ablatusque viro vultus: concreta cruento
Per nares cerebro sanies fluit, atraque manant
Orbibus elisis, et trunca lumina fronte.
Sternitur unanimo Marius succurrere Capro
Conatus, metuensque viro superesse cadenti.
Lucis idem auspicium, ac patrium et commune duobus
Paupertas; sacro juvenes Præneste creati
Miscuerant studia, et juncta tellure serebant.
Velle ac nolle ambobus idem, sociataque toto
Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus.
Occubuere simul, votisque ex omnibus unum
Id fortuna dedit, junctam inter prælia mortem.

Arma fuere decus victori bina Symætho.
Sed longum tanto lætari munere casus
Haud licitum Pœnis: aderat terrore minaci
Scipio, conversæ miseratus terga cohortis,
Et cuncti fons Varro mali, flavusque comarum
Curio, et a primo descendens consule Brutus.
Atque his fulta viris acies repararet ademtum
Mole nova campum, subito ni turbine Pœnus
Agmina frenasset jam procurrentia ductor.
Isque ut Varronem procul inter prælia vidit,
Et juxta sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem, Nosco pompam, atque insignia nosco:
Flaminius modo talis, ait. Tum fervidus acrem
Ingentis clypei tonitru prænuntiat iram.
Heu miser! æquari potuisti funere Paulo,
Si tibi non ira Superûm tunc esset ademtum
Annibalis cecidisse manu. Quam sæpe querere,
Varro, Deis, quod sidonium defugeris ensem!
Nam, rapido subitam portans in morte salutem
Procursu, cœpta in sese discrimina vertit
Scipio, nec Pœnum (quamquam est ereptus opimæ
Cædis honor) mutasse piget majore sub hoste
Prælia, et erepti ticina ad flumina patris
Exigere oblato tamdem certamine pœnas.
Stabant educti diversis orbis in oris,
Quantos non alio vidit concurrere telfus
Marte, viri, dextraque pares, sed cetera ductor
Anteibat latius, melior pietate fideque.
Desiluere cava turbati ad prælia nube
Mavors Scipiadæ metuens, Tritonia Pœno;
Adventuque Deûm, intrepidis ductoribus, amba

Contremuere acies. Ater, qua pectore flectit
Pallas, gorgoneo late micat ignis ab ore,
Sibilaque horrificis torquet serpentibus ægis.
Fulgent sanguinei, geminum vibrare cometen
Ut credas, oculi; summaque in casside largus
Undantes volvit flammas ad sidera vertex.
At Mavors, moto proturbans aera telo,
Et clypeo campum involvens, ætnæa Cyclopum
Munere fundentem loricam incendia gestat,
Ac pulsat fulva consurgens æthera crista.
Ductores pugnæ intenti, quantumque vicissim
Audere est, propius mensi, tamen arma ferentes
Sensere advenisse Deos, et, lætus uterque
Spectari Superis, addebant mentibus iras.
Jamque ictu valido libratam a pectore Pœni
Pallas in obliquum dextra detorserat hastam:
Et Gradivus, opem Divæ portare ferocis
Exemplo doctus, porgebat protinus ensem
Ætnæum in pugnas juveni, ac majora jubebat.
Tum virgo, ignescens penitus, violenta repente
Suffudit flammis ora, atque, obliqua retorquens
Lumina, turbato superavit Gorgona vultu.
Erexere omnes immania membra chelydri
Ægide commota, primique furoris ad ictus
Retulit ipse pedem sensim a certamine Mavors.
Hic Dea convulsam rapido conamine partem
Vicini montis, scopulisque horrentia saxa
In Martem furibunda jacit, longeque relatos
Expavit sonitus, tremefacto litore, Sason.
At non hæc Superûm fallebant prælia regem.
Demittit propere succinctam nubibus Irim,

Quæ nimios frenet motus, ac talia fatur:
I, Dea, et œnotris velox allabere terris,
Germanoque truces, dic, Pallas mitiget iras,
Nec speret fixas Parcarum vertere leges:
Dic etiam, Ni desistis (nam virus et æstus
Flammiferæ novi mentis) nec colligis iram,
Ægide præcellant quantum horrida fulmina nosces.
Quæ postquam accepit dubitans tritonia virgo,
Nec sat certa diu, patriis an cederet armis,
Absistemus, ait, campo: sed Pallade pulsa
Num fata avertet? cæloque arcebit ab alto
Cernere Gargani ferventia cædibus arva?
Hæc effata, cava Pœnum in certamina nube
Sublatum diversa tulit, terrasque reliquit.
At Gradivus atrox remeantis in æthera Divæ
Abscessu revocat mentes, fusosque per æquor
Ipse manu magna, nebulam circumdatus, acri
Restituit pugnæ. Convertunt signa, novamque
Instaurant Itali, versa formidine, cædem;
Quum ventis positus custos, cui flamina carcer
Imperio compressa tenet, cælumque ruentes
Eurique et Boreæ parent, Corique Notique,
Junonis precibus, promissa haud parva ferentis,
Regnantem ætolis Vulturnum in prælia campis
Effrenat: placet hic iræ exitiabilis ultor.
Qui se postquam Ætnæ mersit candente barathro,
Concepitque ignes, et flammea protulit ora,
Evolat horrendo stridore, ac daunia regna
Perflat, agens cæcam glomerato pulvere nubem.
Eripuere oculos auræ vocemque manusque:
Vortice arenoso candentes (flebile dictu)

Torquet in ora globos Italûm, et bellare manipulis
Jussa lætatur rabie. Tum mole ruinæ
Sternuntur tellure et miles et arma tubæque;
Atque omnis retro flatu occursante refertur
Lancea, et in tergum Rutulis cadit irritus ictus.
Atque idem flatus Pœnorum tela secundant,
Et velut amento contorta hastilia turbo
Adjuvat, ac tyrias impellit stridulus hastas.
Tum denso fauces præclusus pulvere miles
Ignavam mortem compresso mœret hiatu.
Ipse, caput flavum caligine conditus atra,
Vulturnus, multaque comam perfusus arena,
Nunc versos agit a tergo stridentibus alis,
Nunc, mediam in frontem veniens clamante procella,
Obvius arma quatit, patuloque insibilat ore.
Interdum intentos pugnæ, et jam jamque ferentes
Hostili jugulo ferrum, cuspine ducto
Avertit, dextramque ipso de vulnere vellit.
Nec satis ausonias passim fœdare cohortes,
In Martem vomit immixtas mugitibus auras,
Bisque Dei summas vibravit turbine cristas.
Quæ dum romuleis exercet prælia turmis
Æolius furor, et Martem succendit in iras,
Affatur virgo socia Junone parentem:
Quantos Gradivus fluctus in punica castra,
Respice, agit, quantisque furens se cædibus implet!
Nunc, quæso, terris descendere non placet Irim?
Quamquam ego non Teucros (nostro cum pignore regnet
Roma, et Palladio sedes hac urbe locarim)

Non Teucros delere aderam, sed lumen alumnæ
Annibalem Libyæ pelli florentibus annis
Vita, atque exstingui primordia tanta negabam.
Excipit hic Juno, longique laboris ab ira,
Imo, ait, ut noscant gentes, immania quantum
Regna Jovis valeant, cunctisque potentia quantum
Antistet, conjux, Superis tua, discute telo
Flagranti (nil oramus) Carthaginis arces,
Sidoniamque aciem vasto telluris hiatu
Tartareis immerge vadis, aut obrue ponto.
Contra quæ miti respondet Jupiter ore:
Certatis fatis, et spes extenditis ægras.
Ille, o nata, libens cui tela inimica ferebas,
Contundet tyrios juvenis, ac nomina gentis
Induet, et libycam feret in Capitolia laurum.
At, cui tu, conjux, cui das animosque decusque,
(Fata cano) avertet populis laurentibus arma.
Nec longe cladis metæ: venit hora diesque
Qua nullas umquam transisse optaverit Alpes.
Sic ait, atque Irim propere demittit Olympo,
Quæ revocet Martem, jubeatque abscedere pugna.
Nec vetitis luctatus abit Gradivus in altas
Cum fremitu nubes, quamquam lituique tubæque
Vulneraque et sanguis et clamor et arma juvarent.
Ut patuit liber Superûm certamine tamdem,
Laxâtusque Deo campus, ruit æquore ab imo
Pœnus, quo sensim cælestia fugerat arma,
Magna voce trahens equitemque virosque feræque
Turrigeræ molem, tormentorumque labores.
Atque ubi turbantem leviores ense catervas
Agnovit juvenem, scintillavitque cruentis

Ira genis, Quænam Furiæ, quisve egit in hostem,
En, Minuci, Deus, ut rursum te credere nobis
Auderes, inquit? genitor tibi natus ab armis
Ille meis, ubi nunc Fabius? semel, improbe, nostras
Sit satis evasisse manus. Atque inde superbis
Hasta comes dictis murali turbine pectus
Transforat, et voces venturas occupat ictu.
Nec ferro sævire sat est, appellitur atra
Mole fera, et monstris componitur itala pubes.
Nam prævectus equo, moderantem cuspide lucas
Maurum in bella boves, stimulis majoribus ire,
Ac raptare jubet libycarum armenta ferarum.
Immane stridens agitur, crebroque coacta
Vulnere bellatrix properos fert bellua gressus.
Liventi dorso turris, flammaque virisque
Et jaculis armata, sedet: procul aspera grando
Saxorum super arma ruit, passimque volanti
Celsus telorum fundit Libys aggere nimbum.
Stat niveis longum stipata per agmina vallum
Dentibus, atque ebori præfixa cominus hasta
Fulget ab incurvo directa cacumine cuspis.
Hic, inter trepidos rerum, per membra, per arma
Exigit Ufentis sceleratum bellua dentem;
Clamantemque ferens calcata per agmina portat.
Nec levius, Tadio lævum qua tegmine thorax
Multiplicis lini claudit latus, improba sensim
Corpore non læso penetrarunt spicula dentis,
Et sublime virum clypeo resonante tulerunt.
Haud excussa novi virtus terrore pericli.
Utitur ad laudem casu, geminumque citato

Vicinus fronti lumen transverberat ense.
Exstimulata gravi sese fera tollit ad auras
Vulnere, et erectis excussam cruribus alte
Pone jacit volvens reflexo pondere turrim.
Arma virique simul spoliataque bellua visu
Sternuntur subita (miserandum) mixta ruina.
Spargi flagrantes contra bellantia monstra
Dardanius tædas victor jubet, et facis atræ,
Quos fera circumfert, compleri sulfure muros.
Nec jusso mora: collectis fumantia lucent
Terga elephantorum flammis; pastusque sonoro
Ignis edax vento, per propugnacula fertur.
Non aliter Pindo Rhodopeve incendia pastor
Quum jacit, et silvis spatiatur fervida pestis.
Frondosi ignescunt scopuli, subitoque per alta
Gollucet juga dissultans vuleanius ardor.
It fera, candenti torrente bitumine corpus
Amens, et laxo diducit limite turmas.
Nec cuiquam virtus propiora capessere bella:
Longinquis audent jaculis, et arundinis ictu.
Uritur impatiens, et magni corporis æstu,
Huc atque huc jactas accendit bellua flammas;
Donec vicini tamdem se fluminis undis
Præcipitem dedit, et, tenui decepta liquore
Stagnantis per plana vadi, tulit incita longis
Exstantem ripis flammam: tum denique sese
Gurgitis immersit molem capiente profundo.
At qua pugna datur, necdum maurusia pestis
Igne calet, circumfusi rhœteia pubes
Nunc jaculis, nunc et saxis, nunc alite plumbo
Eminus incessunt: ut qui castella per altos

Oppugnat munita locos, atque assidet arces.
Ausus digna viro, fortuna digna secunda,
Extulerat dextram atque adversum cominus ensem
Mincius infelix ausi: sed stridula, anhelum
Fervorem effundens, monstri manus abstulit acri
Implicitum nexu, diroque ligamine torsit,
Et superas alte miserum jaculata per auras
Telluri elisis afflixit (flebile) membris.
Has inter clades viso Varrone sub armis
Increpitans Paulus, Quin imus cominus, inquit,
Ductori tyrio, quem vinctum colla catenis
Staturum ante tuos currus promisimus urbi? 635
Heu patria, heu plebes scelerata, et prava favoris!
Haud umquam expedies tam dura sorte malorum,
Quem tibi non nasci fuerit per vota petendum,
Varronem, Annibalemve magis. Dum talia Paulus,
Urget præcipites Libys, atque in terga ruentum
Ante oculos cunctas ductoris concitat hastas.
Pulsatur galea, et quatiuntur consulis arma.
Acrius hoc Paulus medios ruit asper in hostes.
Tum vero excussus mentem, in certamina Paulo
Avia diducto, convertit Varro, manuque
Cornipedem inflectens, Das, inquit, patria, pœnas,
Quæ, Fabio incolumi, Varronem ad bella vocasti.
Quænam autem mentis, vel quæ discordia fati?
Parcarumque latens fraus est? Abrumpere cuncta
Jamdudum cum luce libet: sed comprimit ensem
Nescio quis Deus, et me me ad graviora reservat.
Vivamne? et fractos, sparsosque cruore meorum
Hos referam populo fasces? atque ora per urbes

fratas spectanda dabo? et, quo sævius ipse
Annibal haud poscat, fugiam, et te, Roma, videbo?
Plura indignantem, telis propioribus hostes
Egere, et sonipes rapuit laxatus habenas.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER DECIMUS

Paulus, suis ad virtutem inflammatis, aliquot locis prælium restituit, et concitato impetu confertissimis se infert hostibus, qui, Catoni juveni circumfusi, consule conspecto trepide pedem referunt, et ingenti cæde prosternuntur (v. 1.—30.). Sed prima Romanorum acies in fugam inclinat, et tres fratres, Labienus, Ocris et Opiter cum Mæcenate diversis vulneribus concidunt (31.—41.). Ipsi Paulo, in medios hostes ruenti Annibalemque vestiganti, Juno, in Metelli faciem conversa, auctor est, ut exemplo Varronis fuga salutem quærat, neque vitam suam, in qua salus reipublicæ nitatur, in maximum temere discrimen adducat (42.—58.). At consul gravissimis verbis ignavum hominem perstringit, et ferociter in hostes invectus Acherram, ad suos frustra se recipientem, obtruncat (59.—82.). Juno itaque, eum nequidquam a consilio Annibalis quærendi absterrere conata, alium nectit dolum: specie enim Gelestæ inducta, ut Pœnum a sævo vicini consulis certamine avocet, ei mentitur, Paulum magnam ad Aufidum perpetrare cædem; quo falso nuntio motus Annibal in longe diversam campi partem citatim contendit (83.—91.), ubi Cristam cum sex filiis occidit (92.—169.). Paulus contra ingentem Pœnorum stragem edit, et Phorcyn interficit (170.—184.). Interea complures Numidæ ad Romanos transfugiunt, et in ultimam aciem recipiuntur, ubi, omnium oculis animisque certamine occupatis, fraudulenti homines, arreptis cæsorum scutis armisque, adversam Romanorum aciem adoriuntur, et Galba, necato hoste, qui vexillum abstulerat, gladio ab Amorgo per pectus transfigitur (185.—201.). Multos præterea Romanos vis et furor Vulturni, nubes pulveris in ora

eorum volventis, præcipites ad Aufidum agit, et una cum Curione, qui effusum suorum cursum opposito corpore reprimere conatur, fluvio immergit (202.—214.). Paulus ipse cæco impetu in victores Pœnos fertur, et Viriathum, cæde Servilii ovantem, interimit (215.—231.). Verum mox ingenti saxo percussus mortiferam accipit plagam, et cruore oppletus in propinquo considet scopulo (232.—246.). Tum Pœni ferocius involant in Romanos, et Annibal concitato equo super cadavera vehitur, inter quæ saucius jacet Piso, qui subrecta hasta ventrem equi haurit, sed gladio victoris jugulatur (247.—259.). Sedentem in saxo consulem videt Lentulus tribunus militum, et equi sui usum ei offert, ut e manibus hostium evadat, nec funestam hanc pugnam faciat morte tanti viri, quo exstincto, de rebus romanis actum sit (260.—275.). Paulus vero, laudata juvenis virtute, consilium inhonestæ fugæ repudiat, et Lentulo auctor est, ut subditis equo calcaribus Romam advolet, ac portas claudi, Fabioque summam rerum tradi jubeat (276.—291.). Ille in patriam properat, et consul quidquid superest virium ad ulciscendam mortem sibi imminentem insumit: sed mox hostibus undique cinctus vir magnus telis obruitur (291.—308.). Paulo interfecto, Romani occisione occiduntur, et Aufidus cadaveribus repletur (309.—325.). Noctis interventu prælium dirimitur, et Annibal ferox victoria, minimeque cessandum ratus, dum recens militum ardor esset, postero die Romam proficisci constituit (326.—336.). Temerario huic consilio Juno, et furoris Pœni et iræ Jovis fatorumque haud ignara, occurrit, accito ex inferis Somno, qui somnium Annibali immittit, in quo is Romam quidem oppugnare, sed Jovis fulminibus et cœlesti voce perterreri atque repelli sibi videtur (337.—370.). Expergefacto lætus de castrorum romanorum deditione nuntius affertur a Magone fratre, qui suadet, ut confestim exercitum Romam ducat, non dubitans, quin die quinto victor in Capitolio epulari possit (371.—376.). Annibal contra dissimulans pavorem, somniorum visis sibi incussum, vulnera et exhaustas militum vires excusat: quo tamen prætextu

juveni ferventis animi non satisfacit, sed indignationem potius movet (377.—386.). Interea residuæ Romanorum copiæ deformi agmine, sine ducibus, signis, armis ornamentisque militaribus, defixis in terram oculis, Canusium abeunt, ubi tristem rerum suarum conditionem deplorant, et fossa urbi præducenda, portis muniendis cæcisque stilis in campo conserendis occupantur (387.—414.). Ibidem nobiles quidam juvenes mare ac naves spectant, ut, duce Metello, timido homine, deserta Italia, ad regem aliquem transfugiant (415.—425.). Scipio autem, stricto super capita consultantium gladio, omnes jurare cogit, numquam se Italiam relicturos esse (426.—448.). Quæ dum apud victos Canusii aguntur, Annibal, magno suorum numero stipatus, campum lustrat, et grata iis spectacula præbet (449.—453.). Præcipue convertit omnes equus Clœlii, qui, a Bagese captus, eum excutit, domino procul inter semianimes conspecto, cui rapido cursu advolat, et inflexis pedibus adscendendum præbet dorsum (454.—471.). Annibal miseratione ductus juveni cum morte luctanti eam accelerat, et e Cinna, qui a Romanis ad Pœnos transfugerat, comperit, Clœlium genus duxisse a Cloëlia virgine, quæ obses tradita Porsenæ, clusino regi, deceptis custodibus, Tiberim tranavisset (472.—502.). Inter hæc milites spolia legentes exanimum Pauli corpus, vulneribus grave et deformatum, e strage cæsorum eruunt (503.—512.). Annibal de morte quidem tanti viri lætatur, sed sibi similem aliquando exoptat (513.—523.). Postridie prima luce rogi struuntur atque ingens armorum acervus; et in illis cadavera Pœnorum, in hostili terra jacentium, in hoc arma Romanorum, Marti vota, subdito igne, concremantur (524.—557.). Quo facto Pauli corpus, gramine frondibusque involutum, una cum armis insignibusque ejus in pyram imponitur, et exsequiæ magni viri, etsi non pompa funebri, tamen laudatione ipsius Annibalis decorantur (558.—577.). Ceterum fama jam cladis cannensis Romam perlata tantum ibi pavoris tumultusque exciverat, ut omnem salutis spem in Capitolio reponerent, et hostem contemtu tantum cunctari putarent (578.—591.).

Qua in trepidatione Fabius hortatur cives, ne periculum ipsi cunctatione et metu augeant, sed ut confestim vetera hostium spolia templis atriisque detrahant, et arma parent pro salute patriæ, ad quam defendendam vires etiamnum sufficiant, modo omnes fortes sint et impavidi (592.—604.). Dum gravis ille vir suos ita confirmat, nuntius venit de Varronis ad urbem adventu, qui varios animorum motus excitat (605. — 614.). Isti sedantur oratione Fabii, qua ostendit, non esse virorum fortium, iracundiæ remedium solatiumque doloris ex aliorum pœnis petere, neque hunc diem sibi tristiorem videri eo, quo Varro consul et dux belli creatus sit (615.—622.). Quibus auditis omnes ordines obviam eunt Varroni, et gratias agunt, quod de republica non desperaverit (623.—629.). Ipse vero consul culpæ conscientia et indignationis popularis pœnarumque metu perculsus, oculis lacrimantibus et in terram demissis ad urbem accedit, neque a lictoribus populum submoveri patitur (630.—639.). Tum patres sine mora et quacumque ratione afflictis rebus succurrendum rati, pudore saluti posthabito, validos juvenes ex servitiis armari, delectuque edicto juniores et quosdam adeo prætextatos scribi jubent (640.—649.). Captivos autem Romanos non redimendos censet, sed in Siciliam traducendos, ut ibi militent, donec in Italia bellum sit (650.—658.).

Paulus, ut adversam videt increbrescere pugnam,
Ceu fera, quæ, telis circumcingentibus, ultro
Assilit in ferrum, et per vulnera colligit hostem,
In medios fert arma globos, seseque periclis
Ingerit, atque omni letum molitur ab ense.
Increpat horrendum: Perstate, et fortiter, oro,
Pectoribus ferrum accipite, ac sine vulnere terga
Ad manes deferte, viri: nisi gloria mortis,
Nil superest; idem sedes adeuntibus imas

Hic vobis dux Paulus erit. Velocius inde
Hæmonio Borea, pennaque citatior ibat,
Quæ redit in pugnas fugientis arundine Parthi:
Atque, ubi certamen primi ciet immemor ævi
Fetus Gradivo mentem Cato, fertur in hostes,
Ac juvenem, quem Vasco levis, quem spicula densus
Cantaber urgebat, letalibus eripit armis.
Abscessere retro, pavidique in terga relatos
Abduxere gradus, ut lætus valle remota
Quum capream venator agit, fessamque propinquo
Insequitur cursu, et sperat jam tangere dextra,
Si ferus adverso subitum se protulit antro,
Et stetit ante oculos frendens leo, deserit una
Et color et sanguis et tela minora periclo:
Nec jam speratæ cura est in pectore prædæ.
Nunc in restantes mucronem cominus urget,
Nunc trepidos ac terga mala formidine versos
Assequitur telis. Furere, ac decorare labores,
Et sævire juvat: cadit ingens nominis expers
Uni turba viro; atque alter si detur in armis
Paulus dardaniis, amittant nomina Cannæ.
Tamdem inclinato cornu sine more ruebat
Prima acies, non parca fugæ. Labienus et Ocris
Sternuntur leto atque Opiter, quos Setia colle
Vitifero, celsis Labienum cingula saxa
Miserunt muris: junxit fera tempora leti
Sidonius non consimili discrimine miles:
Nam Labienus obit penetrante per ilia corno,
Fratres, hic humero cecidere, hic poplite ensis.
Oppetit et tyrio super inguina fixe veruto

Mæcenas, cui mæonia venerabile terra,
Et sceptris olim celebratum nomen etruscis.
Per medios agitur, projecto lucis amore
Annibalem lustrans, Paulus: sors una videtur
Aspera, si occumbat ductore superstite Pœno.
Quam metuens molem (neque enim certamine sumto
Tempestas tanta et rabies impune fuissent)
In faciem pavidi Juno conversa Metelli,
Quid vanos, inquit, Latio spes unica consul,
Incassumque moves, fato renuente, furores?
Si superest Paulus, restant æneia regna;
Sin secus, Ausoniam tecum trahis: ire tumentem
Tu contra juvenem, et caput hoc abscindere rebus
Turbatis, o Paule, paras? nunc Annibal ipsi
(Tam lætus bello est) ausit certare Tonanti.
Et jam conversis (vidi nam flectere) habenis
Evasit Varro, ac sese ad meliora reservat.
Sit spatium fatis; et, dum datur, eripe leto
Huc nostris majorem animam: mox bella capesses.
Ad quæ suspirans ductor: Mortemne sub armis
Cur poscam, causa ista parum est, quod talia nostræ
Pertulerunt aures suadentem monstra Metellum?
I, demens, i, carpe fugam: non hostica tela
Excipias tergo, Superos precor integer, oro,
Intactusque abeas, atque intres mœnia Romæ
Cum Varrone simul. Talin', pavidissime, dignum
Me vita, pulcraque indignum morte putasti?
Quippe furit Pœnus, qui nunc contraria bella
Ipsi ferre Jovi valeat: pro degener altæ

Virtutis patrum! quando certamen inire,
Cuive virum mallem memet componere, quam qui
Et victus dabit, et victor per sæcula nomen?
Talibus increpitat, mediosque aufertur in hostes,
Ac retro cursum tendentem ad crebra suorum
Agmina, et in densis furantem membra maniplis,
Per conferta virûm, et stipata umbonibus arma
Consequitur melior planta, atque obtruncat Acherram.
Ut canis occultos agitat quum belgicus apros,
Et toresque feræ solers per devia mersa
Nare legit, tacitoque premens vestigia rostro
Lustrat inaccessos venantum indagine saltus:
Nec sistit, nisi, conceptum sectatus odorem,
Deprendit spissis arcana cubilia dumis.
At conjux Jovis, ut Paulum depellere dictis
Nequidquam fuit, et consul non desinit iræ;
In faciem mauri rursus mutata Gelastæ,
Avocat ignarum sævo a certamine Pœnum.
Huc tela, huc, inquit, dextram implorantibus adfer,
O decus æternum Carthaginis. Horrida juxta
Stagnantes consul molitur prælia ripas;
Et laus haud alio major datur hoste peremto.
Hæc ait, et juvenem diversa ad prælia raptat.
Flumineo libycam turbabat in aggere pubem:
Cristæ nomen erat: bis terni juncta ferebant
Arma senem circa nati, pauperque penatum,
Sed domus haud obscura Tuder, notusque per umbros

Bellator populos, factis et cæde docebat
Natorum armigeram pugnas tractare cohortem.
Unanima inde phalanx, crudo ducente magistro,
Postquam hominum satiata nece est, prostraverat ictu
Innumero cum turre feram, facibusque sequutis
Ardentem monstri spectabat læta rŭinam;
Quum subitus galeæ fulgor, conoque coruscæ
Majore intremuere jubæ: nec tarda senectus;
(Agnovit nam luce virum) rapit agmine natos
Sæva parens ultro in certamina, et addere passim
Tela jubet, nec manantes ex ore feroci,
Aut quæ flagrārent galea, exhorrescere flammas.
Armiger haud aliter magni Jovis; anxia nido
Quum dignos nutrit gestanda ad fulmina fetus,
Obversam spectans ora ad phaethontia prolem,
Explorat dubios phœbea lampade natos.
Jamque suis daret ut pugnæ documenta vocatis,
En medias hasta velox prætervolat auras.
Hæsit multiplici non alte cuspis in auro,
Ac senium invalido dependens prodidit ictu.
Cui Pœnus: Quinam ad cassos furor impulit ictus
Exsanguem senio dextram? vix prima momordit
Tegmina callaici cornus tremebunda metalli.
En reddo tua tela tibi: memorabilis ista
A nobis melius discet bellare juventus.
Sic propria miseri transfigit pectora corno.
At contra (horrendum) bis terna spicula dextra
Torta volant, paribusque ruunt conatibus hastæ.
Haud secus ac libyca fetam tellure leænam
Venator premit obsesso quum maurus in antro,

Invadunt rabidi jam dudum, et inania tentant
Nondum sat firmo catuli certamine dente.
Consumit clypeo tela, et, collectus in arma
Sustinet ingentes crepitantibus ictibus hastas
Sidonius ductor: nec jam per vulnera credit,
Aut per tot cædes actum satis; iraque anhelat,
Ni leto det cuncta virûm, jungatque parenti
Corpora, et excidat miseros cum stirpe penates.
Tunc Abarim affatur; namque una hic armiger ira
Flammabat Martem, atque omnes comes ibat in actus:
Suppedita mihi tela: vadis liventis Averni
Demitti globus ille cupit, qui nostra lacessat
Tegmina, jam stultæ fructus pietatis habebit.
Hæc fatus jaculo Lucam, qui maximus ævi,
Transadigit: pressa juvenis cum cuspide labens
Arma super fratrum resupino concidit ore.
Mortiferum inde manu properantem vellere ferrum
Pilo Volsonem (namque hoc de strage jacentum
Fors dabat) affixa sternit per tegmina nare.
Tum Vesulum, calido lapsantem in sanguine fratrum,
Ense metit rapido, plenamque (heu barbara virtus!)
Abscisi galeam capitis, ceu missile telum
Conversis in terga jacit. Telesinus, ad ossa
Illiso saxo, qua spina interstruit artus,
Occumbit; fratrisque videt labentia membra
Quercentis, quem funda procul per inane voluta
Sopierat, dum supremam Telesinus in auras

Exhalat lucem, et dubitantia lumina condit.
At fessus mœrore simul cursuque metuque,
Et tamen haud iræ vacuus, non certa per æquor
Interdum insistens Perusinus membra ferebat.
Hunc sude, quam raptam libyci per terga jacentis
Armiger obtulerat monstri, super inguina fixum
Obtruncat, quercuque premit violentus obusta.
Tentarat precibus sævum lenire furorem,
Sed stygius primos implevit fervor hiatus,
Et pulmone tenus demisit anhelitus ignem.
Tamdem cum toto cecidit grege, nomen in umbro
Clarum, Crista, diu populo: ceu fulmine celsa
Æsculus, aut, proavis ab origine cognita, quercus
Quum fumat percussa Jovi, sacrosque per ævum
Æthereo ramos populantur sulfure flammæ:
Donec victa Deo late procumbit, et omnem
Collabens operit spatioso stipite prolem.
Atque ea dum juxta tyrius stagna aufida ductor
Molitur, Paulus, numerosa cæde futuram
Ultus jam mortem, ceu victor bella gerebat
Inter mille viros. Jacet ingens Phorcys ab antris
Herculeæ Calpes, cælatus Gorgone parmam,
Unde genus tristique Deæ manabat origo.
Hunc objectantem sese, atque antiqua tumentem
Nomina saxificæ monstrosa ex stirpe Medusæ,
Dum lævum petit incumbens violentius inguen,
Detrahit excelsi correptum vertice coni,
Afflictumque premens, tergo qua balteus imo
Sinuatur, coxaque sedet munimen utraque,
Conjecto fodit ense super: vomit ille calentem
Sanguinis effundens per hiantia viscera rivum,

Et subit æstolos atlanticus accola campos.
Has inter strages rapido terrore coorti
Invadunt terga, atque averso turbine miscent
Bella inopina viri, tyrius quos fallere doctos
Hanc ipsam pugnæ rector formarat ad artem:
Succinctique dolis, fugerent ceu punica castra,
Dediderant dextras. Tum totis mentibus actam
In cædes aciem pone atque in terga ruentes
Præcipitant: non hasta viro, non deficit ensis.
E strage est ferrum, atque evulsa cadavere tela.
Raptum Galba procul (neque enim virtutis amorem
Adversa exemisse valent) ut vidit ab hoste
Auferri signum, connixus corpore toto
Victorem assequitur, letalique occupat ictu.
Ac dum comprensam cæso de corpore prædam
Avellit, tardeque manus morihunda remittit,
Transfixus gladio propere accurrentis Amorgi
Occidit, immoriens magnis non prosperus ausis.
Hæc inter, veluti nondum satiasset Enyo
Iras sæva truces, sublatum pulvere campum
Vulturnus rotat, et candentes torquet arenas.
Jamque reluctantes stridens immane procellas
Per longum tulit ad campi suprema, cavisque
Afflictos ripis tumidum demersit in amnem.
Hic tibi finis erat, metas hic Aufidus ævi
Servabat tacito, non felix Curio, leto.
Namque furens animi dum consternata moratur
Agmina, et oppositu membrorum sistere certat,
In præceps magna propulsus mole ruentum
Turbatis hauritur aquis, fundoque volutus
Adriaca jacuit sine nomine mortis arena.

Ingens ferre mala, et fortunæ subdere colla.
Nescius, adversa fronte incurrebat in arma
Vincentum consul: pereundi martius ardor,
Atque animos jam sola dabat fiducia mortis;
Quum Viriathus agens telis, regnator iberæ
Magnanimus terræ, juxta atque ambo ora furentis.
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu lacrimæ! Servilius, optima belli
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamque cadens leto addidit uno
Invidiam Cannis. Tristem non pertulit iram
Consul, et insani quamquam contraria venti
Exarmat vis, atque obtendit pulvere lucem,
Squalentem rumpens ingestæ torvus arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu jam moris iberi
Carmina pulsata fundentem barbara cetra
Invadit, lævæque fodit vitalia mammæ.
Hic fuit extremus cædum labor, addere bello
Haud ultra licuit dextram, nec tanta relictum est
Uti, Roma, tibi posthac ad prælia Paulo.
Saxum ingens, vasto libratum pondere, cæca
Venit in ora manu, et, perfractæ cassidis æra
Ossibus infodiens, complevit sanguine vultus.
Inde pedem referens labentia membra propinquo
Imposuit scopulo, atque undanti vulnere anhelans,
Sedit terribilis clypeum super ore cruento:
Immanis ceu, depulsis levioribus hastis,
Accepit leo quum tandem per pectora ferrum,
Stat teli patiens media tremebundus arena,
Ac, manante jubis rictuque et naribus unda
Sanguinis, interdum languentia murmura torquens,

Effundit patulo spumantem ex ore cruorem.
Tum vero incumbunt Libyes super: ipse citato
Ductor equo, qua flatus agit, qua pervius ensis,
Qua sonipes, qua belligero fera bellua dente.
Obrutus hic telis ferri per corpora Piso
Rectorem ut vidit Libyæ, connixus in hastam
Ilia cornipedis subrecta cuspide transit,
Collapsoque super nequidquam incumbere cœptat:
Quum Pœnus propere collecto corpore, quamquam
Cernuus inflexo sonipes effuderat armo;
Umbræne ausoniæ rediviva in bella retractant
Post obitum dextras? nec ipsa morte quiescunt?
Sic ait, atque ægrum cœptanti attollere corpus
Arduus insurgens totum permiscuit ensem.
Ecce, cydonea violatus arundine plantam,
Lentulus, effusis campum linquebat habenis;
Quum videt in scopulo rorantem saxa cruore,
Torvoque obtutu labentem in Tartara Paulum.
Mens abiit, puduitque fugæ: tum visa cremari
Roma viro, tunc ad portas jam stare cruentus
Annibal, et totum tunc primum ante ora fuere
Sorbentes Latium campi. Quid deinde relictum,
Crastina cur Tyrios lux non deducat ad urbem,
Deseris in tantis puppim si, Paule, procellis?
Testor Cælicolas, inquit, ni damna gubernas
Crudelis belli, vivisque in turbine tanto
Invitus; plus, Paule, (dolor verba aspera dictat)
Plus Varrone noces: cape, quæso, hunc, unice rerum
Fessarum, cape cornipedem: languentia membra
Ipse levabo humeris, et dorso tuta locabo.

Hæc inter, lacero manantem ex ore cruorem
Ejectans, consul: Macte o virtute paterna!
Nec vero spes angustæ, quum talia restent
Pectora romuleo regno: calcaribus aufer,
Qua vulnus permittit, equum: atque hinc ocius urbis
Claudantur portæ: ruet hæc ad mœnia pestis.
Dic, oro, rerum Fabio tradantur habenæ.
Nostris pugnavit monitis furor: amplius acta
Quid superest vita, nisi cæcæ ostendere plebi
Paulum scire mori? feror an consumtus in urbem
Vulneribus? quantine emtum velit Annibal ut nos
Vertentes terga adspiciat! nec talia Paulo
Pectora, nec manes tam parva intramus imago.
Ille ego... Sed vano quid enim te demoror æger,
Lentule, conquestu? perge, atque hinc cuspide fessum
Eripe quadrupedem propere. Tum Lentulus urbem,
Magna ferens mandata, petit: nec Paulus inultum,
Quod superest de luce, sinit: ceu vulnere tigris
Letifero cedens tamdem, projectaque corpus
Luctatur morti, et languentem pandit hiatum
In vanos morsus, nec sufficientibus iræ
Ictibus, extrema lambit venabula lingua.
Jamque coruscanti telum, propiusque ferenti
Gressum exsultantem, et securo cædis Iertæ
Non exspectatum surgens defixerat ensem,
Sidoniumque ducem circumspectabat, in illa
Exoptans animam certantem ponere dextra.
Sed vicere virum coeuntibus undique telis

Et Nomas et Garamas et Celtæ et Maurus et
Astur.
Hic finis Paulo: jacet altum pectus, et ingens
Dextera, quem (soli si bella agitanda darentur)
Æquares forsan Fabio: mors additur urbi
Pulcra decus, misitque viri inter sidera nomen.
Postquam spes Italûm, mentesque in consule
lapsæ,
Ceu truncus capitis, sævis exercitus armis
Sternitur, et victrix toto fremit Africa campo.
Hic Picentum acies, hic Umber martius, illic
Sicana procumbit pubes, hic hernica turma.
Passim signa jacent, quæ Samnis belliger, et quæ
Sarrastes populi, marsæque tulere cohortes:
Transfixi clypei galeæque et inutile ferrum,
Fractaque conflictu parmarum tegmina; et ore
Cornipedum derepta fero spumantia frena.
Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas
Ejectat, redditque furens sua corpora ripis.
Sic lagea ratis, vasto velut insula ponto
Conspecta, illisit scopulis, ubi nubifer Eurus
Naufragium spargens operit freta, jamque per undas
Et transtra et mali, laceroque aplustria velo,
Ac miseri fluitant revomentes æquora nautæ.
At Pœnus per longa diem certamina sævis
Cædibus emensus, postquam eripuere furori
Insignem tenebræ lucem, tum denique Martem
Dimisit, tamdemque suis in cæde pepercit.
Sed mens invigilat curis, noctisque quietem
Ferre nequit. Stimulat dona inter tanta Deorum,
Corque acuit nondum portas intrasse Quirini.

Proxima lux placet. Hinc strictos ferre ocius enses,
Dum fervet cruor, et perfusæ cæde cohortes,
Destinat, ac jam claustra manu, jam mœnia flamma
Occupat, et jungit tarpeja incendia Cannis.
Quo turbata viri conjux saturnia cœpto,
Irarumque Jovis, latiique haud inscia fati,
Incautum ardorem, atque avidas ad futile votum
Spes juvenis frenare parat: ciet inde quietis
Regnantem tenebris Somnum, quo sæpe ministro
Edomita inviti componit lumina fratris.
Atque huic arridens, Non te majoribus, inquit,
Ausis, Dive, voco; nec posco, ut mollibus alis
Des victum mihi, Somne, Jovem, non mille premendi
Sunt oculi tibi, nec spernens tua numina custos
Inachiæ multa superandus nocte juvencæ.
Ductori precor immittas nova somnia pœno,
Ne Romam, et vetitos cupiat nunc visere muros,
Quos intrare dabit numquam regnator Olympi.
Imperium celer exsequitur, curvoque volucris
Per tenebras portat medicata papavera cornu.
Ast ubi per tacitum allapsus, tentoria prima
Barcæi petiit juvenis, quatit inde soporas
Devexo capiti pennas, oculisque quietem
Irrorat, tangens lethæa tempora virga.
Exercent rabidam truculenta in somnia mentem:
Jamque videbatur multo sibi milite Tibrim
Cingere, et insultans adstare ad mœnia Romæ.
Ipse refulgebat tarpejæ culmine rupis,
Elata torquens flagrantia fulmina dextra,
Jupiter, et lati fumabant sulfure campi,

Ac gelidis Anio trepidabat cærulus undis,
Et densi ante oculos iterumque iterumque tremendum
Vibrabant ignes. Tunc vox effusa per auras:
Sat magna, o juvenis, prensa est tibi gloria Cannis.
Siste gradum; neque enim sacris irrumpere muris,
Pœne, magis dabitur, nostrum quam scindere cælum.
Attonitum visis, majoraque bella paventem
Post confecta Sopor junonia jussa relinquit;
Nec lux terribili purgavit imagine mentem.
Quos inter motus somni, vanosque tumultus,
Dedita per noctem reliquo cum milite castra
Nuntiat, et prædam pleno trahit agmine Mago.
Huic ductor lætas tarpeio vertice mensas
Spondenti, quum quinta diem nox orbe tulisset,
Celatis Superûm monitis, clausoque pavore,
Vulnera et exhaustas sævo certamine vires,
Ac nimium lætis excusat fidere rebus.
Tum spe dejectus juvenis, ceu vertere ab ipsis
Terga juberetur muris, ac signa referre,
Tanta mole, inquit, non Roma, ut credidit ipsa,
Sed Varro est victus: quonam tam prospera Martis
Munera destituis fato, patriamque moraris?
Mecum exsultet eques: juro hoc caput, accipe muros
Iliacos, portasque tibi sine Marte patentes.
Dumque ea Mago fremit cauto non credita fratri,
Jam latius sese canusina in mœnia miles
Colligere, et profugos vicino cingere vallo

Cœperat. Heu rebus facies inhonora sinistris!
Non aquilæ, non signa viris, non consulis altum
Imperium, non subnixæ lictore secures.
Trunca atque ægra metu, ceu magna elisa ruina,
Corpora debilibus nituntur sistere membris.
Clamor sæpe repens, et sæpe silentia fixis
In tellurem oculis, nudæ plerisque sinistræ
Detrito clypeo: desunt pugnacibus enses:
Saucius omnis eques: galeis carpsere superbum
Cristarum decus, et damnarunt Martis honores.
At multa thorax perfossus cuspide; et hærens
Loricæ, interdum maurusia pendet arundo.
Interdum mœsto socios clamore requirunt.
Hic Galba, hic Piso, et, leto non dignus inerti,
Curio deflentur; gravis illic Scævola bello.
Hos passim, at Pauli pariter, ceu dira parentis
Fata gemunt: ut vera mali præsentia numquam
Cessarit canere, et Varronis sistere mentem.
Utque diem hunc toties nequidquam averterit urbi;
Atque idem quantus dextra. Sed cura futuri
Quos premit, aut fossas instant præducere muris,
Aut portarum aditus (ut rerum est copia) firmant:
Quaque patet campus planis ingressibus hosti,
Cervorum ambustis imitantur cornua ramis,
Et stilus occulitur, cæcum in vestigia telum.
Ecce, super clades, et non medicabile vulnus,
Reliquias belli atque imperdita corpora Pœnis
Impia formido, ac major jactabat Erinnys.
Trans æquor tyrios enses atque arma parabant
Punica et Annibalem mutato evadere cælo.
Dux erat exilio collectis Marte Metellus,

Sed stirpe haud parvi cognominis. Is mala bellô
Pectora degeneremque manum ad deformia agebat
Consulta; atque alio positas spectabat in orbe,
Queis sese occulerent, terras, quo nomina nulla
Pœnorum, aut patriæ penetraret fama relictæ. 425
Quæ postquam accepit flammata Scipio mente,
Quantus sidonium contra, fera prælia miscens,
Ductorem stetit in campis, rapit ocius ensem,
Atque, ubi turpe malum, Latioque extrema coquebant
Cœpta viri, ruptis foribus, sese arduus infert. 430
Tum quatiens strictum cum voce ante ora paventum
Mucronem: Tarpeja, pater, qui templa secundam
Incolis a cælo sedem, et Saturnia nondum
Iliacis mutata malis, tuque aspera pectus
Ægide gorgoneos virgo succincta furores, 435
Indigetesque Dei, sponte inter numina nostra,
Perque caput, nullo levius mihi numine, patris
Magnanimi juro, numquam lavinia regna
Linquam, nec linqui patiar, dum vita manebit.
Ocius, en, testare Deos, si mœnia tædis 440
Flagrabunt libycis, nullas te ferre, Metelle,
Ausurum in terras gressus: ni talia sancis.
Quem tremis, et cujus somnos formidine rumpis,
Annibal hic armatus adest: moriere, nec ullo
Pœnorum melior parietur gloria cæso. 445
His excussa incepta minis: jamque ordine jusso
Obstringunt animas patriæ, dictataque jurant
Sacramenta Deis, et purgant pectora culpa.
Atque ea dum Rutulis turbata mente geruntur,

Facta recensebat, pertractans vulnera visu,
Annibal, et, magna circumstipante caterva,
Dulcia præbebat trucibus spectacula Pœnis.
Quas strages inter confossus pectora telis,
Seminecem extremo vitam exhalabat in auras
Murmure deficiens jam Cloelius, oraque nisu
Languida vix ægro et dubia cervice levabat.
Agnovit sonipes, arrectisque auribus acrem
Hinnitum effundens, sternit tellure Bagesum,
Quem tunc captivo portabat in agmina dorso.
Hinc, rapidum glomerans cursum, per lubrica pingui
Stante cruore soli, et mulctata cadavera cædi
Evolat, ac domini consistit in ora jacentis.
Inde, inclinatus colla, et submissus in armos,
De more inflexis præbebat scandere terga
Cruribus, ac proprio quodam trepidabat amore.
Milite non illo quisquam felicius acri
Insultarat equo, vel si resupina citato
Projectus dorso ferretur membra, vel idem
Si nudo staret tergo, dum rapta volucris
Transigeret cursu sonipes certamina campi.
At Libys, humanos æquantem pectore sensus
Haud parce miratus equum, quinam ille sinistra
Depugnet morti juvenis, nomenque decusque
Erogitat, letique simul compendia donat.
Hic Cinna (ad Tyrios namque is sua verterat arma,
Credulus adversis, et tum comes ibat evanti)
Auribus huic, inquit, ductor fortissime, origo est
Non indigna tuis. Quondam sub regibus illa,
Quæ libycos renuit frenos, sub regibus olim

Roma fuit. Sed enim, solium indignata Superbi,
Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusina venere domo, si Porsena fando
Auditus tibi, si Cocles, si lydia castra,
Ille, ope mæonia, et populo succinctus etrusco
Certabat pulsos per bella reponere reges.
Multa adeo nequidquam ausi; pressitque tyrannus
Janiculum incumbens: ubi mox, jam pace probata,
Compressere odia, et positum cum fœdere bellum,
Obsidibusque obstricta fides, mansuescere corda
Nescia, pro Superi! et nil non immite parata
Gens Italûm pro laude pati! Bis Clœlia senos
Nondum complerat primævi corporis annos,
Una puellarum laurentum, et pignora pacis
Inter virgineas regi transmissa catervas:
Facta virûm sileo; rege hæc, et fœdere et annis
Et fluvio spretis, mirantem interrita Tiberim
Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis:
Cui si mutasset sexum natura, reverti
Forsan tyrrhenas tibi non licuisset in oras,
Porsena. Sed juveni (ne sim tibi longior) hinc est
Et genus et clara memorandum virgine nomen.
Talia dum pandit, vicinus parte sinistra
Per subitum erumpit clamor: permixta ruina
Inter et arma virûm, et lacerata cadavera, Pauli
Eruerant corpus media de strage jacentum.
Heu quis erat! quam non similis modo punica telis
Agmina turbanti! vel quum taulantia regna
Vertit, et illyrico sunt addita vincla tyranno!
Pulvere canities atro, arentique cruore
Squalebat barba, et perfracti turbine dentes

Muralis saxi, tum toto corpore vulnus.
Quæ postquam adspexit geminatus gaudia ductor
Sidonius, Fuge, Varro, inquit, fuge, Varro, superstes,
Dum jaceat Paulus: patribus Fabioque sedenti
Et populo consul totas edissere Cannas.
Concedam hanc iterum, si lucis tanta cupido est,
Concedam tibi, Varro, fugam: at, cui fortia et hoste
Me digna haud parvo caluerunt corda vigore,
Funere supremo et tumuli decoretur honore.
Quantus, Paule, jaces! qui tot mihi millibus unus
Major lætitiæ causa es. Quum fata vocabunt,
Tale precor nobis, salva Carthagine, letum.
Hæc ait, et sociûm mandari corpora terræ,
Postera quum thalamis Aurora rubebit apertis,
Imperat; armorumque jubet consurgere acervos
Arsuros, Gradive, tibi. Tum munera jussa
Defessi quamquam accelerant, sparsoque propinquos
Agmine prosternunt lucos: sonat acta bipenni
Frondosis silva alta jugis. Hinc ornus et albæ
Populus alma comæ, validis accisa lacertis,
Scinditur, hinc ilex proavorum condita sæclo.
Devolvunt quercus, et amantem litora pinum,
Ac, ferale decus, mœstas ad busta cupressos.
Funereas tum deinde pyras certamine texunt,
Officium infelix et munus inane peremtis;
Donec anhelantes stagna in tartessia Phœbus
Mersit equos, fugiensque polo titania cæcam
Orbita nigranti traxit caligine noctem.

Post, ubi fulserunt primis phaethontia frena
Ignibus, atque sui terris rediere colores,
Supponunt flammam, et manantia corpora tabo
Hostili tellure cremant. Subit horrida mentem
Formido incerti casus, tacitusque pererrat
Intima corda pavor, si fors ita Martis iniqui
Mox ferat, ac ipsis inimica sede jacendum.
At tibi, bellipotens, sacrum, constructus acervo
Ingenti mons armorum surgebat ad astra.
Ipse, manu celsam pinum, flammaque comantem
Attollens, ductor Gradivum in vota ciebat:
Primitias pugnæ, et læti libamina belli
Annibal ausonio eremat hæc de nomine victor,
Et tibi, Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat spirantum turba virorum.
Tum, face conjecta, populatur fervidus ignis
Flagrantem molem, et, rupta caligine, in auras
Actus apex claro perfundit lumine campos.
Hinc citus ad tumulum donataque funera Paulo
Ibat, et hostilis leti jactabat honorem.
Sublimem eduxere pyram, mollesque virenti
Stramine composuere toros. Superaddita dona
Funereum decus: expertis invisus et ensis,
Et clypeus; terrorque modo atque insigne superbum,
Tum laceri fasces, captæque in Marte secures.
Non conjux native aderant, non juncta propinquo
Sanguine turba virûm, aut celsis de more feretris
Præcedens prisca exsequias decorabat imago.
Omnibus exsuviis nudo jamque Annibal unus

Sat decoris laudator erat; fulgentia pingui
Murice suspirans inicit velamina et auro
Intextam chlamydem, ac supremo affatur honore:
I, decus Ausoniæ, quo fas est ire superbas
Virtute et factis animas: tibi gloria leto
Jam parta insigni: nostros fortuna labores
Versat adhuc, casusque jubet nescire futuros.
Hæc Libys, atque repens crepitantibus undique flammis
Æthereas anima exsultans evasit in auras.
Fama dehinc gliscente sono jam sidera adibat;
Jam maria ac terras, primamque intraverat urbem.
Diffidunt muris: solam pavitantibus arcem
Speravisse sat est: nec enim superesse juventam,
Ac stare Ausoniæ vacuum sine corpore nomen.
Quodque adeo nondum portis irruperit hostis,
Contemtu cessare putant. Jam tecta cremari,
Ac delubra rapi, cædesque ante ora nefandæ
Natorum, septemque arces fumare videntur.
Lux una eversas bis centum in strage curules,
Ac juvenum bis tricenis orbata gemebat
Millibus exhaustæ nutantia mœnia Romæ;
Atque ea post Trebiam, post tusci stagna profundi,
Nec sociûm numero pariter leviore peremto.
Sed vero sed enim reliqui pia turba senatus
Munera sortito invadunt. Celer omnia lustrans
Clamitat attonitis Fabius: Non ulla relicta est
(Credite) cunctandi ratio: approperemus, ut hostis
Nequidquam armatos ausit succedere muros.
Dura inter pavidos alitur fortuna sedendo,
Et gliscunt adversa metu: ite, ite ocius, arma

Deripite, o pubes, templis: vos atria raptim
Nudate, et clypeos in bella refigite captos.
Sat patriæ sumus, e numero si ad prælia noster
Nil minuit pavor. In patulis illa horrida campis
Sit metuenda lues: muros haud fregerit umquam
Exsultare levis nudato corpore Maurus.
Dum Fabius lapsas acuit formidine mentes,
Varronem adventare vagus per mœnia rumor
Spargit, et occulto perfundit pectora motu:
Haud secus ac fractæ rector si forte carinæ
Litoribus solus vacuis ex æquore sospes
Adnatet, incerti trepidant, tendantve, negentve
Jactato dextras, ipsamque odere salutem
Unius amissa superantis puppe magistri.
Quam restare viro labem, qui accedere portis
Audeat, ac dirum veniat pavitantibus omen!
Hos mulcens questus Fabius deforme docebat
Cladibus irasci, vulgumque arcebat ab ira.
Adversis etenim ferri non esse virorum,
Qui Martem inscribant genti, non posse dolores
Condere, et ex pœna solatia poscere luctus.
Si vero exprobrare sinant, sibi tristius illum
Illuxisse diem, quo castris viderit ire
Varronem, quam quo videat remeare sine armis.
His dictis sedere minæ, et conversa repente
Pectora: nunc fati miseret, nunc gaudia Pœno
Consulibus reputant cæsis erepta duobus.
Ergo omne effundit longo jam se agmine vulgus
Gratantum, magnaque actum se credere mente
Testantur, quod, fisus avis sceptrisque superbis,
Laomedontiadum non desperaverit urbi.

Nec minus infelix culpæ, grandique pudore
Turbatus, consul titubantem ad mœnia gressum
Portabat lacrimans: dejectum attollere vultum,
Ac patriam adspicere, et luctus renovare pigebat.
Quod vero reduci tum se populusque patresque
Offerrent, non gratari; sed poscere natos
Quisque suos, fratresque simul, miseræque parentes
Ire videbantur laceranda ad consulis ora.
Sic igitur muto lictore invectus in urbem,
Damnatum Superis adspernabatur honorem.
At patres Fabiusque, procul mœrore remoto,
Præcipitant curas: raptim delecta juventa
Servitia armantur; nec claudit castra saluti
Postpositus pudor: infixum est æneia regna
Parcarum in leges quacumque reducere dextra,
Proque arce et sceptris et libertatis honore
Vel famulas armare manus. Primæva suorum
Corpora prætexto spoliant velamine, et armis
Insolitis cingunt. Puerilis casside vultus
Clauditur, atque hostis pubescere cæde jubetur.
Idem obsecrantes, captivum vulgus ut auro
Pensarent parvo, (nec pauca fuere precantum
Millia) miranti durarunt prodere Pœno.
Cuncta adeo scelera et noxam superaverat omnem,
Armatum potuisse capi. Tunc terga dedisse
Damnatis siculas longe meritare per oras
Impositum, donec Latio decederet hostis.
Hæc tum Roma fuit; post te cui vertere mores
Si stabat fatis, potius, Carthago, maneres.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER UNDECIMUS

Post cannensem pugnam a Romanis ad Pœnos deficiunt Samnites, Bruttii, Apuli, Hirpini, Atellani, Calatini, et omnis fere Græcorum ora, Tarentini, Crotonienses, Locrique, et Cisalpini omnes Galli (v. 1.—27.). Horum exemplum sequitur etiam Capua, etsi urbs ista a Trojanis, ut Roma, originem habuit (28.—32.). Nam divitiæ, quibus affluebat, jam dudum desidiam, luxum, libidinem, peccandi licentiam, perditosque mores invexerant, et præterea plebs a patribus dissentiebat (33.—54.). Ægram hanc civitatem ad Pœnos trahit Pacuvius, homo popularis et malis artibus opes nactus, qui nunc, afflictis Romanorum rebus, legatos Romam mittendos censet, qui postulent, ut alter consul e Campanis creetur; non dubitans, quin repulsam laturi sint, et ita animi civium eorum, ira exacerbati, defectionem molituri (55.—63.). Hæc suadenti assentiuntur omnes, et legati Romam proficiscuntur, ubi Virrius, princeps eorum, mandata in frequenti senatu exponit, sed ingenti clamore, a cunctis patribus sublato, interpellatur (64.—72.). Torquatus adeo non tenet iram, ut se exemplo T. Manlii, proavi sui, qui Annium, prætorem Latinorum, eadem olim pescentem, e curia exturbarit, legatis vim manusque illaturum esse minetur (73.—87.). Ejus furorem reprimit Fabius, sed stolida simul Virrii postulata acerbioribus verbis perstringit (87.—97.). Hujus oratio interrumpitur a Marcello, quippe qui acrius invehitur in Varronem consulem, quod insaniam effeminatorum hominum patienter ferat (97.—108.). Tum patres consurgunt, clamorque eorum circumsonat legatos, qui citato gradu extemplo se proripiunt, et ira commoti se fœdus cum Annibale factu-

res esse edicunt (109.—113.). Abeuntes Fulvius, gloriam expugnatæ Capuæ jam mente præsagiens, conviciis consectatur; nescius, superbos aliquando Campanos, etsi serius Pœnis, jus Latii consequuturos, et ita sibi aditum ad summos Romanorum honores ipsumque consulatum comparaturos esse (114.—129.). Legatione renuntiata, confestim omnes defectionis consilium capiunt, resque ab Annibale gestas summis ad cælum efferant laudibus (130.—154.). Decius solus, ne legati ad Pœnum mittantur, summa ope resistit, gravique oratione docet, magni animi esse, fidem, rem sanctam, non in prosperis, sed in adversis amicorum rebus servare, insipientis vero et ingrati, a vetustissimis sociis, iisdemque bene de Campania meritis, et consanguineis, desciscere ad Annibalem, fœderum ruptorem ferorumque populorum ducem, qui jus ac fas omne deleat (155.—188.). Nihilo secius fœdus cum Annibale jungitur, et ab eo Capuam mittitur præsidium, quod ipse mox sequitur: quo audito Decius primo, ne recipiantur barbari, palam vociferatur; deinde, ut vel recepti ejiciantur, vel, si malum facinus, quod a sociis suis defecerint, forti ac memorabili facinore purgare velint, interfectis Pœnis, restituant se Romanis (189.—200.). Hæc quum relata Annibali essent, mittit, qui vocent Decium ad sese in castra; isque quum ferociter negasset se iturum, concitatus ira Pœnus eum modico præsidio Capuam contendit, urbemque ingreditur comitante senatu ac plebe cum conjugibus ac liberis, qui, studio visendi tot jam victoriis clarum imperatorem, obviam ipsi iverant (201.—224.). Tum Decius, qui in foro otiose inambulabat, comprehensus ante pedes constituitur Annibalis, qui stolidam imbellis viri temeritatem acerbe increpat, eique catenas injici jubet (225.—241.). Is, manente animi ferocia, dum vinculis constringitur, immanem Annibalis crudelitatem graviter objurgat, et obvoluto capite ocius extra portam in castra Pœnorum rapitur (242.—258.). Reliquam diei partem victor visenda urbe consumit, et vesperascente cælo excipitur convivio, omnibus voluptatum illecebris instructo, cujus splendidum apparatum Pœni attoniti mirantur,

sed dux eorum tacite damnat, donec ipsius quoque animus larga meri potione relaxatur (259.—287.). Teuthras cumanus ad lyram canit de gente Capyis, conditoris Capuæ, in cujus honorem convivæ vinum libant (288.—302.). Interea Pacuvii filius, qui solus vino non incaluerat, clam insidias Annibali molitur (303.—311.). Patrem, ex convivio egressum, sequutus, ubi in secretum (hortus erat posticis partibus) perveniunt, toga rejecta ab humero, latus succinctum gladio nudat, et consilium expromit (312.—328.). Quæ ut videt auditque senex, tremebundus pedibusque filii advolutus, eum per jura parentis suamque salutem obtestatur, ut incepto absistat, neque vel sanguine polluat hospitia, vel temere se in extremum certumque capitis discrimen inferat, quum solus ne Annibali quidem, tanto viro, cujus vultum vel armati exercitus sustinere nequeant, nedum tot convivis, par sit (329.—350.). Qua periculi commemoratione ferocem gloriæque cupidissimum juvenem magis incensum, quam deterritum cernens, se corpus suum dicit oppositurum pro corpore Annibalis, adeoque per paternum pectus petendum illum ferro transfigendumque esse (351.—360.). Quo audito filius lacrimabundus fidem dat, se nihil facturum tale, et cum patre, quo minus res suspecta sit, se ipse convivio reddit (360.—368.). Postero die ubi primum illuxit, Mago nuntius victoriæ Carthaginem proficiscitur, et annulos aureos aliaque spolia secum avehit (369.—376.). Eodem mittitur Decius: at tempestas navem defert Cyrenas, ubi vinculis liberatur jussu Ptolemæi regis, in cujus regno non ita multo post moritur (377.—384.). Venus interea optatam sibi ad animos corporaque Poenorum luxurie enervanda oblatam occasionem amplectitur, et cum Cupidinibus agit, ut telis suis clam Pœnis inexplebilem libidinum deliciarumque cupiditatem immittant, et ita, quos nec arma, nec ignes, nec mala vicerint, nimia bona ac voluptates immodicæ perdant, duxque eorum severam vivendi rationem cum effeminata mollitie commutet (385.—409.). Cupidines imperata faciunt, et repente Pœni a temperantia et virtute bellica degenerant, neque vino, epulis, cantu,

cœnisque convivalibus exsatiari possunt (410.—430.). Annibal maxime oblectatur arte Teuthrantis citharœdi, qui mirifica facinora, ab Amphione, Arione, Chirone et Orpheo vi lyræ edita, canit (431.—482.). Dum Pœni ita Capuæ luxuria diffluunt, Mago Carthaginem venit, ubi magno plebis gaudio plausuque excipitur (483.—499.). Tum, senatu ipsi dato, insignem exponit victoriam, a fratre ad Cannas et Aufidum de duobus Romanorum consulibus partam, quorum alter, toto exercitu amisso, vix cum paucis effugerit, alter, summus hostium imperator, fortissime pugnans occiderit (499.—531.). Deinde ad tantæ rei fidem faciendam, effundi in vestibulo curiæ jubet acervum annulorum aureorum, equitibus romanis detractorum, utque Roma, hac clade afflicta, funditus evertatur, Annibalem militibus, pecunia, elephantis et frumento juvandum censet (532.—541.). Simul, lætis omnibus locum Hannonis increpandi esse ratus, per ludibrium ab eo quærit, utrum etiamnum pœniteat belli Romanis illati, et dedi Annibalem jubeat (542.—553.)? Is contra, tum invidia, tum ira percitus, respondet, se nihil ex pristina voluntate mutasse, et nunc potissimum sibi pacem expetendam videri; non plura etiam posse a victis ducibus rogari, quam nunc victores poscant; hostes præterea, dolore atque ira incensos, fortuna aliquid variante, atrociores post hanc cladem fore, et forsan ne daturos quidem, ne dum petituros esse pacem, quippe quæ facilius a victoribus quam a victis Romanis impetrari possit; si autem vera sint, quæ modo Mago jactaverit, ad interneeionem romani imperii pugnatum ad Cannas esse, se non satis mirari posse, quid causæ sit, quod invictus ille imperator, qui Marti similis et cui nemo par putetur, non ex cannensi acie protinus exercitum ad urbem romanam duxerit; denique Annibalis consilia non nisi ad tyrannidem et dominatum spectare; proinde, si a pace abhorreant cives sui, quæ tamen optima rerum humanarum innumerisque triumphis potior sit, furorem certe superbi hominis nulla re alendum esse (554.—600.). Sed oratio Hannonis, quem simultas cum familia barcina leviorem auctorem faciebat, interpella-

tur clamore contradicentium, ingentique consensu fit senatus consultum, ut Annibalis exercitus militibus, in Africa et Hispania conductis, supplemtur (601.—611.).

Nunc, age, quos clades insignis Iapyge campo
Verterit ad Libyam populos, sarranaque castra,
Expediam. Stat nulla diu mortalibus usquam,
Fortuna titubante, fides: adjungere dextras
Certavere palam rumpenti fœdera Pœno,
Heu! nimium faciles læsis diffidere rebus:
Sævior ante alios iras servasse repostas,
Atque odium renovare ferox in tempore Samnis.
Mox levis et sero pressurus fata pudore
Bruttius, ambiguis fallax mox Apulus armis.
Tum gens, Hirpini, vana indocilisque quieti,
Et rupisse indigna fidem: ceu dira per omnes
Manarent populos fœdi contagia morbi.
Jamque Atella suas, jamque et Calatia adegit,
Fas superante metu, Pœnorum in castra cohortes.
Inde phalanteo levitas animosa Tarento
Ausonium laxare jugum. Patefecit amicas
Alta Croton portas, Afrisque ad barbara jussa
Thespiadum decuit submittere colla nepotes.
Idem etiam Locros habuit furor: ora vadosi
Litoris, argivos major qua Græcia muros
Servat, et ionio luitur curvata profundo,
Lætas res Libyæ, et fortunam e more sequuta,
Juravit pavitans tyrio sua prælia Marti.
Jam vero, Eridani tumidissimus accola, Celtæ
Incubuere malis Italûm, veteresque doloris

Tota se socios properarunt jungere mole.
Sed fas id Celtis, fas impia bella referre
Bojorum fuerit populis. Capuæne furorem,
Quem Senonum genti, placuisse? et dardana ab ortu
Mœnia barbarico Nomadum sociata tyranno
Quisnam, mutato tantum nunc tempore, credat?
Luxus, et insanis nutrita ignavia lustris,
Consumtusque pudor peccando, unisque relictus
Divitiis probrosus honor, lacerabat hiantem
Desidia populum, ac resolutam legibus urbem.
Insuper exitio truculenta superbia agebat.
Nec vitiis deerant vires: non largior ulli
Ausoniæ populo (sic tum fortuna fovebat)
Aurique argentique modus: madefacta veneno
Assyrio manibus vestis, medioque dierum
Regales epulæ, atque ortu convivia solis
Deprensa, et nulla macula non illita vita.
Tum populo sævi patres, plebesque senatus
Invidia læta, et collidens dissona corda
Seditio. Sed enim interea temeraria pubis
Delicta augebat, pollutior ipsa, senectus.
Nec, quos vile genus, despectaque lucis origo
Fœdabat, sperare sibi et deposcere primi
Deerant imperia ac patriæ pereuntis habenas.
Quin etiam exhilarare viris convivia cæde
Mos olim, et miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro; sæpe et super ipsa cadentum
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.
Has, astu aggressus, quo verteret acrius ægras
Ad Tyrios mentes, quia nulla sorte daturam

Certus erat Romam, neque enim impetrata vo-
lebat,
(Pacuvio fuit haud obscurum crimine nomen)
Hortatur summi partem deposcere juris,
Atque alternatos sociato consule fasces:
Et, si partita renuant sedisse curuli,
Æquatumque decus, geminasque videre secures,
Ultorem ante oculos atque ora adstare repulsæ.
Ergo electa manus gressu fert dicta citato.
Antistat cunctis præcellens Virrius ore:
Sed genus obscurum, nullique furore secundus.
Qui postquam cœtu patrum ingentique senatu
Impia dementis vulgi, ac vix tota profudit
Consulta, et tumidis incendit vocibus aures;
Concordi fremitu renuentum effunditur asper
Toto e concilio clamor. Tum quisque fatigat
Increpitans, vocumque tremit certamine templum.
Hic Torquatus, avum fronte æquavisse severa
Nobilis, Heu Capua portantes talia dicta
Romuleis durastis, ait, succedere muris?
Ad quos non ausi Carthago atque Annibal arma
Post Cannas afferre suas? numquamne per aures
It vestras in tarpeja quum sede Latini
Orarent paria, haud verbis, haud voce, sed acri
Propulsum dextra, qui tum mandata superbo
Ore apportabat, tanto per limina templi
Turbine præcipitem revoluti corporis actum,
Ut, sævo afflictus saxo, spectante piaret
Tristia dicta Jove, et lueret verba impia leto?
En ego progenies ejus, qui sede Tonantis
Expulit orantem, et nuda Capitolia consul

Defendit dextra. Rabidum hinc, palmasque virorum
Intentantem oculis, proavitaque facta parantem
Ut vidit majore adeo crudescere motu,
Excipit his frendens Fabius: Pro cuncta pudendi!
Sedes, ecce, vacat, belli viduata procella:
Quem quæso e vobis huic imposuisse paratis?
Inque locum Pauli quemnam datis? an tua, Virri,
Prima atque ante alios sors concedente senatu
Te citat, ac nostris æquat jam purpura Brutis? 95
I, demens, i, quo tendis: tibi perfida fasces
Det Carthago suos. Medio fervore loquentis
Impatiens ultra gemitu cohibere furorem,
Fulminea torvùm exclamat Marcellus ab ira:
Quæ tamdem, et quam lenta tenet patientia mentem, 100
O confuse nimis Gradivi turbine Varro,
Ut perferre queas furibunda insomnia consul?
Nonne exturbatos jam dudum limine templi
Præcipites agis ad portas? et discere cogis
Semiviros, quod sit nostro de more creati 105
Consulis imperium? non umquam sobria pubes
Et peritura brevi, moneo, ocius urbe facesse.
Muros ante tuos (ut par est) debita ductor
Armatus responsa dabit. Consurgere cuncti
Hinc pariter magnoque viros clamore premebant.
Necnon et foribus propere Campana juventus
Extulit ipsa gradum, tantæque dolore repulsæ
Concitus Annibalem volvebat Virrius ore.
Fulvius (huic nam spondebant præsagia mentis
Venturum decus, et Capuæ pereuntis imago 115

Jam tum erat ante oculos). Non si Carthaginis,
inquit,
Ductorem vestris devinctum colla catenis
Romam victor agis, posthac intrare Quirini
Sacratas dabitur sedes: tende ocius, oro,
Quo mens ægra vocat. Referunt hæc inde citati
Mixta minis et torva trucis responsa senatus.
Tantane, omnipotens, caligine mersa latere
Fata placet? Veniet quondam felicior ætas,
Quum pia campano gaudebit consule Roma,
Et per bella diu fasces perque arma negatos
Ultro ad magnanimos referet secura nepotes.
Pœna superborum tamen hæc durabit avorum,
Quod non ante suos Capua ad suffragia mittet,
Quam Carthago suos. Postquam nunc dicta senatus,
Nunc facta exposuit, tum veris falsa per artem
Virrius admiscens cecinit fatale cruenti
Turbati signum belli. Furiata juventus
Arma arma, Annibalemque volunt. Ruit undique vulgus,
Et Pœnos in tecta vocant: ingentia facta
Sidonii juvenis celebrant, ut ruperit Alpes
Herculei socius decoris, Divisque propinquas
Transierit cursu rupes: ut cæde referta
Clauserit Eridani victor vada: victor ut idem
Lydia romano turbarit stagna cruore:
Ut Trebiæ ripas æterno nomine famæ
Tradiderit, Paulumque idem inter prælia, et idem
Flaminium, proceres rerum, demiserit umbris.
His super excisam primori Marte Saguntum,

Et juga Pyrenes, et Iberum, et sacra parentis,
Juratumque viro bellum puerilibus annis
Accumulant: unum, ducibus tot cæde peremtis,
Tot fusis acie, stare inter prælia nullis
Attactum telis. Superûm quum munere detur
Huic sociare viro dextras et fœdere jungi;
Fastus exsanguis populi vanumque tumorem
Nimirum Capua et dominatum perferat urbis,
Ceu famulis fasces æquataque jura negantis?
Prorsus enim tanto potiorem nomine habendum
Varronem, ut fugiat consul fulgentior ostro.
Talia jactantes jam lectam sorte parabant
Mittere, quæ Tyrios adjungat fœdere, pubem.
Sed non invictum ponebat pectore robur
Tum solum Decius Capuæ decus; isque receptus
In medios cœtus, neque enim differre dabatur;
Itis, ait, cives violanda ad jura parentum?
Damnatumque caput temerati fœderis aris
Jungitis hospitio? Quæ tanta oblivio recti,
Sacram atque in magnis positam, populisque virisque
Adversam ostentare fidem? Nunc tempus inire
Prælia pro Rutulis; nunc signa aciemque movere,
Dum trepidæ res, et medicinam vulnera poscunt:
Is locus officio, quum cessant prospera, quumque
Dura ad opem fortuna vocat: nam læta fovere
Haudquaquam magni est animi decus: huc, age, adeste.
Novi Diis animas similes, et pectora magnis
Numquam angusta malis: capiunt (mihi credite) Cannas,

Et trasymena vada, et Pauli memorabile letum.
Hi sunt, qui vestris infixum mœnibus hostem
Dejecere manu, et Capuam eripuere superbis
Samnitum jussis: hi sunt qui jura dedere
Terrore expulso, sidicinaque bella remorunt.
Quos fugitis? socios quosve additis? ille ego sanguis
Dardanius, cui sacra pater, cui nomina liquit
Ab Jove ducta Capys, magno cognatus Iulo:
Ille ego, semihomines inter Nasamonas, et inter
Sævum, atque æquantem ritus Garamanta ferarum,
Marmarico ponam tentoria mixtus alumno?
Ductoremque feram, cui nunc pro fœdere, proque
Justitia est ensis, solæque e sanguine laudes?
Non ita, non Decio permixtum fasque nefasque,
Hæc ut velle queat. Nullo nos invida tanto
Armavit natura bono, quam janua mortis
Quod patet, et vita non æqua exire potestas,
Hæc vana aversas Decius jactavit ad aures.
Ast delecta manus jungebant fœdera Pœno.
Jamque aderat præmissa duci turbante tumultu,
Autololes, numerosa cohors. Ipse agmine magno
Festinata citus per campos signa movebat.
Et Decius: Nunc hora, viri, nunc tempus: adeste,
Dum Capua dignum, dum me duce dextera vindex
Molitur facinus; procumbat barbara pubes.
Pro se quisque alacres rapite hoc decus: hostis adire
Si parat, obstructas saepto cadavere portas,
Et ferro purgate nefas: hic denique solus
Eluerit sanguis maculatas crimine mentes.

Dixerat ea nequidquam non ulli læta profatur,
Audita asperitate viri, cœptoque feroci,
Multa feta gerens ira præcordia, Pœnus
Adstabat muris, propereque arcessere lectos
Immitem castris Decium jubet. Horrida virtus,
Armatumque fide pectus, rectique cupido,
Et major Capua mens imperterrita mole
Invicta stabat, torvoque minacia vultu
Jussa ducis, verbisque etiam incessebat amaris.
Quem Libyæ rector tot signa, tot arma ferentis,
Spernentem increpitans magno clamore profatur:
Post Paulum, post Flaminium componimur, eheu!
Vecordi Decio, mecum certasse volenti
In decus et famam leti: rapite, ite citati,
Signa, duces: pateatne mihi campana vetante
Urbs Decio, explorare libet, nova bella moventi
Cui patuere Alpes, saxa impellentia cælum,
Atque uni calcata Deo. Suffuderat ora
Sanguis, et a torvo surgebant lumine flammæ.
Tum rictus spumans, et anhelis faucibus acta
Versabant penitus dirum suspiria murmur.
Sic urbem invectus, toto comitante senatu,
Et vulgo ad spectanda ducis simul ora ruente,
Effundit cunctam rabiem, irarumque procellas.
Necnon et Decio propiora pericula mentem
Flammarant, tempusque adeo cernebat adesse,
Quo laudes ducis invicti superaret inermis.
Non illum fuga, non clausi occuluere penates;
Sed liber, veluti nullus penetrasset in urbem
Annibal, intrepido servaverat otia vultu:
Quum juvenem sævis (horrendum) concitus armis

Invadunt globus, et pedibus sublime sedentis
Ductoris sistunt. Tonat inde ferocibus alte
Incessens victor dictis: Solusne ruentem
Fulcire, ac revocare paras a funere, Romam?
O demens! en, qui Divûm mihi munera tanta
Eripiat. Decio prorsus servabar inerti
Vincendus, Decio imbelli, cui femina nulla
Orta in agenoreis nostræ Carthaginis oris,
Cesserit: huic agedum, (nam cur indigna feramus?)
Magnanime o miles, meritas innecte catenas.
Dixerat hæc: nec dum finem convicia norant.
Illatus velut armentis super ardua colla
Quum sese imposuit, victorque immane sub ira
Infremuit leo, et immersis gravis unguibus hæsit,
Mandit anhelantem pendens cervice juvencum.
At Decius, dum vincla ligant, Necte ocius, inquit,
(Nam sic Annibalem decet intravisse) catenas,
Fœderis infausti pretium: sic victima prorsus
Digna cadat Decius: nec enim te, sanguine lætum
Humano, sit fas cæsis placasse juvencis.
En dextra! en fœdus! nondum tibi curia, nec dum
Templorum intrati postes: jam panditur acri
Imperio carcer: perge ac primordia tanta
Accumula paribus factis: mihi fama sub umbras
Te feret oppressum Capuæ cecidisse ruinis.
Nec plura effari concessum: obnubitur atra
Veste caput, trahiturque ferox ante ora suorum.
Exin victor ovans sedato pectore tamdem
Spectandis urbis tectis, templisque serenos

Lætus circumfert oculos, et singula discit:
Quis muris sator, et pubes sit quanta sub armis,
Quot bello pateant argenti ærisque talenta.
Nunc qualis frenata acies, nunc deinde pedestris
Copia quanta viris. Monstrant Capitolia celsa,
Stellatesque docent campos, Cereremque benignam.
Jamque diem ad metas defessis Phœbus Olympo
Impellèbat equis, fuscabat et Hesperus umbra
Paulatim infusa properantem ad litora currum.
Instituunt de more epulas, festamque per urbem
Regifice exstructis celebrant convivia mensis.
Ipse, Deûm cultu et sacro dignatus honore,
Præcipuis multoque procul splendentibus ostro
Accipitur sublime toris: non una ministri
Turba gregis: posuisse dapes his addita cura,
His adolere focos, his ordine pocula ferre.
Necnon et certis struitur penus: aspera mensa
Pondera cælati fulgent antiquitus auri.
Eripiunt flammæ noctem, strepituque moventum
Murmurat alta domus. Stupet inconsuetus opimæ
Sidonius mensæ miles, faciemque superbi
Ignotam luxus oculis mirantibus haurit.
Vescitur ipsé silens, et tantos dammat honores
Esse epulis, facilesque coli tanto agmine mensas:
Donec pulsa fames, et Bacchi munera duram
Laxarunt mentem. Tum fronti reddita demum
Lætitia, et positæ graviores pectore curæ.
Personat euboica Teuthras testudine, Cymes
Incola, et obtusas immiti murmure sævæ
Inter bella tubæ permulcet cantibus aures.

Jamque Jovem, et lætos per furta canebat amores,
Electræque toros atlantidos: unde creatus,
Proles digna Deûm, tum Dardanus, isque Tonanti
Ut det erichthonium magna de stirpe nepotem.
Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo
Assaracus, nulloque minor famave manuve
Tum Capys ut primis dederit sua nomina muris.
Concelebrant plausu pariter sidonia pubes,
Campanæque manus. Ante omnes ductor honori
Nominis augusto libat carchesia ritu;
Cetera quem sequitur, Bacchique e more liquorem
Irrorat mensis turba, ardescitque Lyæo.
Interea tyrio resoluta in gaudia cœtu
Conversa, (neque enim, juvenis non digne sileri,
Transmittam tua cœpta libens, famamque negabo
Quamquam imperfectis, magnæ tamen indolis, ausis)
Mens una inviolata mero, nullisque venenis
Potando exarmata, decus pugnæque necisque
Sidoniæ tacito volvebat pectore molem.
Quoque esset miranda magis tam sacra libido,
Pacuvio genitus patrias damnaverat artes.
Is variis oneratum epulis atque atria tardo
Linquentem gressu comitatus pone parentem,
Postquam posse datum meditata aperire, novosque
Pandere conatus, et liber parte relicta
Tectorum a tergo patuit locus, Accipe digna
Et Capua et nobis, inquit, consulta: (togaque
Armatum amota nudat latus) hoc ego bellum,
Conficere ense paro, atque avulsum ferro Tonanti
Rectoris libyci victor caput. Hic erit ille

Qui polluta dolis jam fœdera sanciet, ensis.
Si perferre nequit spectacula tanta senectus,
Et tremit inceptis lasso majoribus ævo,
At tu securis concede penatibus, et me
Linque meæ menti. Summum quod credis, et æquas
Annibalem Superis, o quantum nomine major
Jam Pœno tibi natus erit! Vibrabat ab ore
Ignis atrox, animusque viri jam bella gerebat;
Quum senior, tanti pondus conaminis ægra
Jam dudum vix aure ferens, tremebundus ibidem
Sternitur, et pedibus crebro pavida oscula figens,
Per si quid superest vitæ, per jura parentis,
Perque tuam nostra potiorem, nate, salutem
Absiste inceptis, ore: ne sanguine cernam
Polluta hospitia, ac tabo repleta cruento
Pocula, et eversas pugnæ certamine mensas.
Tune illum, quem non acies, non mœnia et urbes
Ferre valent, quum frons propior lumenque coruscо
Igne micat, tunc illa viri, quæ vertice fundit,
Fulmina pertuleris; si viso interserit ense
Diram, qua vertit per campos agmina, vocem?
Fallit te, mensas inter quod credis inermem.
Tot bellis quæsita viro, tot cædibus armat
Majestas æterna ducem. Si admoveris ora,
Cannas, et Trebiam ante oculos, trasymenaque busta,
Et Pauli stare ingentem miraberis umbram.
Quid! tanto in casu comitum juxtaque jacentum
Torpebunt dextræ? parce, oro, et desine velle,

Cui nequeas victor superesse: an tristia vincla
Et Decius non erudiunt componere mentem?
Talia commemorans, famæ majoris amore
Flagrantem ut vidit juvenem, surdumque timori
Nil ultra posco, refer in convivia gressum,
Approperemus, ait: non jam tibi pectora pubis
Sidoniæ fodienda manu tutantia regem. 355
Hoc jugulo dextram explora; namque hæc tibi ferrum,
Si Pœnum invasisse paras, per viscera ferrum
Nostra est ducendum: tardam ne sperne senectam,
Opponam membra, atque ensem extorquere negatum
Morte mea eripiam. Lacrimæ tunc ore profusæ,
Et magna Superûm cura servatus in arma
Scipiadæ Pœnus; nec tantum fata dederunt
Externa peragi dextra. Pulcherrimus iræ,
Et dignus fieri compos memorabilis ausi,
Amisit quantam posito conamine laudem, 365
Cui tantum est voluisse decus? Tum reddere sese
Festinant epulis, et tristia fronte serenant;
Donec læta virûm solvit convivia somnus.
Postera lux Phaethontis equos proferre parabat,
Jam rapido summis curru splendente sub undis;
Et juvenis magno generatus Amilcare, duras
Jam dudum exercet curas. Carthaginis arces
Ire ferox Mago, et patribus portare jubetur
Nuntia facta ducis. Præda et captiva leguntur
Corpora, direptæque viris sub Marte cruento 375
Exsuviæ, fausti Superis libamina belli.
Altera curarum libycis demittitur oris

Heu! Decius, reduci lentas servatus ad iras;
Ni pœnæ juvenem indignæ miseratus ab alto
Jupiter, antiquam Batti vertisset ad urbem.
Hic pellæa virum Ptolemæi sceptra vehentum
Eripuere minis, resolutaque vincula collo.
Atque eadem vitæ custos mox deinde quieto
Accepit tellus ossa inviolata sepulcro.
Nec Venerem interea fugit exoptabile tempus,
Pœnorum mentes cæco per læta premendi
Exitio, et luxu corda importuna domandi.
Spargere tela manu passim fallentia natis
Imperat, et tacitas in pectora mittere flammas.
Tum pueris dulce arridens: Eat improba Juno,
Et nos (nec mirum, quid enim sumus!) acta secundis
Despiciat; valet illa manu, valet illa lacertis;
Parvula nos arcu puerili spicula sensim
Fundimus, et nullus nostro de vulnere sanguis.
Verum, agite, o mea turba; precor, nunc tempus, adeste,
Et tyriam pubem tacitis exurite telis.
Amplexu, multoque mero, somnoque virorum
Profliganda acies, quam non perfregerit ensis,
Non ignes, non immissis Gradivus habenis.
Combibat illapsos ductor per viscera luxus,
Nec pudeat picto fultum jacuisse cubili,
Nec crinem assyrio perfundere pugnet amomo.
Hic sub hiberno somnos educere cælo
Jactator tectis malit consumere noctes;
Ac ponat ritus vescendi, sæpe citato
Dum residet sub casside equo, discatque Lyæo.

Immemor et dulcis nidi, positoque volatu
Non mota volucris captiva pependit in æthra.
Quin etiam pagasæa ratis, quum cærula nondum
Cognita terrigenis, pontoque intrare negarent,
Ad puppim sacræ, cithara eliciente, carinæ
Adductum cantu venit mare: pallida regna
Bistonius vates flammisque Acheronta sonantem
Placavit plectro, et fixit revolubile saxum.
O diræ Ciconum matres, geticique furores,
Et damnata Deis Rhodope! tulit ora revulsa
In pontum, ripis utrimque sequentibus, Hebrus.
Tum quoque, quum rapidi caput a cervice recisum
Portarent fluctus, subito emicuere per undas
Ad murmur cete toto exsultantia ponto.
Sic tum pierius bellis durata virorum
Pectora castalio frangebat carmine Teuthras.
Interea placida attulerant jam flamina terris
Magonem libycis; lauro redimita subibat
Optatos puppis portus, pelagoque micabant
Captiva arma procul celsa fulgentia prora.
At, patulo surgens jam dudum ex æquore, late
Nauticus implebat resonantia litora clamor,
Et, simul adductis percussa ad pectora tonsis,
Centeno fractus spumabat verbere pontus.
Nec lentum in medios rapienda ad gaudia vulgus
Procurrit fluctus, elataque turba favore
Certatim ingenti celebrant nova gaudia plausu.
Æquatur rector Divis: illum undique matres,
Illum turba minor, moniti gaudere nepotes,
Et senior manus, et juxta populusque patresque,

Mactatis Superûm dignantur honore juvencis.
Sic patriam Mago et portas ingressus ovantes
Fraternæ laudis fama: ruit inde senatus,
Et multo patrum stipatur curia cœtu.
Tum, Divos veneratus avûm de more vetusto,
Martem, ait, egregium et fractas, queis itala tellus
Nitebatur, opes, pars ipse haud parva laborum,
Nuntio: pugnatum Superis in vota secundis.
Est locus, Ætoli signat quem gloria regis,
Possessus quondam prisca inter sæcula Dauno;
Humentes rapido circumdat gurgite campos
Aufidus, et stagnis intercipit arva refusis;
Mox fluctus ferit adriacos, magnoque fragore
Cedentem impellit retrorsus in æquora pontum.
Hic Varro, et magnum latia inter nomina Paulus
Nomen, queis rerum ducibus permissa potestas,
Vix dum depulsa nigræ caligine noctis,
Invadunt campum, et late fulgentibus armis
Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.
Nos contra (nam germanum furor acer agebat
Optatæ pugnæ) castris cita signa movemus.
Intremit et tellus, et pulsus mugit Olympus.
Hic fluvium et campos abscondit cæde virorum
Ductor, quo numquam majorem ad bella tulerunt
Rectorem terræ. Vidi, quum turbine sævo
Ausonia, et sonitu bellantis fusa per agros
Uni terga daret: vidi, quum Varro citato
Auferretur equo, projectis degener armis.
Quin et magnanimum, perfosso corpore telis,
Strage super sociûm vidi te, Paule, cadentem.

Ægates ille et servilia fœdera larga
Ultus cæde dies: non plus optasse liberet,
Quam tum concessit dexter Deus: altera jam lux
Si talis redeat, populis sis omnibus una
Tum, Carthago, caput, terrasque colare per omnes.
Testes hi stragis, quos signum illustre superbis
Mos læva gestare viris. Tum funditur ante
Ora admirantum præfulgens annulus auro;
Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo.
Hinc iterum repetens, Restat nunc sedibus imis
Vertenda, atque æquanda solo jam subruta Roma.
Adnitamur, ait, vires refovere tot haustas
Casibus, et pateant non parca æraria dextris,
Quas eminus bello: defit jam bellua, tristis
Ausoniis terror; nec non alimenta fatigant.
Atque ea dum memorat, torvo conversus in ora
Hannonis vultu, quem gliscens gloria pravum
Ductoris studio jam dudum agitabat acerbo:
Jamne tibi dextras, inceptaque nostra probamus?
Jam fas dardanio me non servire colono?
Anne iterum Annibalem dedi placet? atra veneno
Invidiæ nigroque undantia pectora felle,
Tamdem tot titulis totque exorata tropæis,
Infelix muta: dextra en, en dextera, quam tu
Æneadis lacerare dabas, et litora et amnes,
Et stagna et latos implevit sanguine campos.
Hæc Mago, atque animos favor haud obscurus alebat.
Cui, simul invidia atque ira stimulantibus, Hanno:

Talia vesani juvenis convicia miror
Haud equidem: tumet ingenio, fraternaque corda
Non tarde agnoscas et virus futile linguæ.
Quin, ne mutatum vanis absistere credat,
Nunc pacem orandum, nunc improba fœdere rupto
Arma reponendum, et bellum exitiale cavendum
Auctor ego; atque adeo vosmet perpendite, quæso,
Quid ferat: haud aliud nobis censere relictum est.
Tela, viros, aurum, classes, alimenta precatur,
Belligeramque feram: victus non plura dedissem.
Sanguine dardanio rutulos saturavimus agros,
Et jacet in campis Latium: deponere curas
Tamdem ergo, bone, da, victor, liceatque sedere
In patria; liceat non exhaurire rapacis
Impensis belli vacuatos sæpe penates.
Nunc en, nunc, inquam, (falsa ut præsagia nostra
Sint, oro, mensque augurio ludatur inani)
Haud procul est funesta dies: atrocia novi
Corda, ac prospicio natas e cladibus iras.
Vos ego, vos metuo, Cannæ; submittite signa,
Atque adeo tentate, agedum, ac deposcite pacem.
Non dabitur: parat ille dolor (mihi credite) majus
Exitium accepto: citiusque hæc fœdera victor,
Quam victus, dabit: atque adeo, qui tanta superbo
Facta sonas ore, et spumanti turbine perflas
Ignorantum aures, dic, en, germanus in armis
Ille tuus par Gradivo, per sæcula tellus
Cui similem numquam ductorem in bella creavit,
Mœnia romuleæ cur nondum viderit urbis?
Scilicet e gremio matrum rapiamus in hostem
Nondum portandis habiles gravioribus armis?

Æratas jussi texamus mille carinas,
Atque omnis Libyæ quæratur bellua terris?
Ut longa imperia, atque armatos proroget annos
Annibal, et regnum trahat usque in tempora fati?
Vos vero (neque enim occulto circumdamur astu)
Ne dulces spoliate domos; castrisque potentum
Atque opibus sancite modum: pax optima rerum,
Quas homini novisse datum est: pax una triumphis
Innumeris potior: pax, custodire salutem
Et cives æquare potens, revocetur in arces
Tandem sidonias; et fama fugetur ab urbe
Perfidiæ, Phœnissa, tua. Si tanta libido
Armorum tenet, atque enses non reddere perstat
Poscenti patriæ; nil suppeditare furori
Hortor, et hæc fratri Magonem dicta referre.
Plura annectentem (neque enim satiaverat iras
Dicendo) clamor turbat diversa volentum.
Si, Libyæ decus, haud ulli superabilis armis,
Annibal est iræ tibi, destituemus ad ipsas
Victorem metas? nec opum adjumenta feremus?
Invidia unius sceptra ut jam parta retardet?
Inde alacres tribuunt, quæ belli posceret usus:
Absentique suum jactant sub teste favorem.
Mox eadem terris placitum traducere iberis,
Dum malus obtrectat facta immortalia livor,
Nec sinit adjutas ductoris crescere laudes.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER DUODECIMUS

Mitescente jam hieme Annibal a Capua movet, vicinisque oppidis trepidationem injicit (v. 1.—14). Sed luxus milites ita enervaverat, ut vix arma ferre possent (15.—26.). Cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset, primum Neapolin petit, quæ urbs græca, doctorum virorum secessu illa ætate celebris, et Parthenope olim a tumulo Sirenes appellata, ab eo omnibus quidem viribus, et irrito conatu oppugnatur (27.—59.). Inde Cumas, aliam urbem maritimam, adit, ubi templum Apollinis, a Dædalo in colle exstructum, contemplatur, sed copias, campana luxuria marcentes, nequidquam acuit ad pristinam virtutem, et a Ti. Sempronio Graccho repellitur (60.—103.). Obsidione igitur Cumarum soluta, Puteolos repente movet castra, et, dum ea quoque urbs frustra operibus cingitur, ipse tractum perlustrat propinquum, Bajas, Lucrinum Avernumque lacum, Acherusiam paludem, vastas in litore speluncas, loca sulfure ac bitumine scatentia ignibusque subterraneis æstuantia, Prochyten, Inarimen, Vesuvium, Misenum promontorium, Baulos et æstum maris, quæ omnia ei a primoribus Capuæ monstrantur (104.—160.). A Puteolis Nolam agmen convertit, et scalas admovet murls: enim vero M. Claudius Marcellus, instructo ad portas sub adventum hostium exercitu, eruptionem facit, et, Pœnis fugatis, ducem eorum ad singulare certamen provocat (161.—198.). Quod non detrectare Annibalem fama nominis sui suadet; sed Junonis admonitu ab eo avocatur, et acerba ignaviæ increpatione fœdam suorum fugam sistit (199.—211.). Restituta acie ac pugna, a Pediano, patavino, qui non minus belli artibus atque virtute, quam fi-

terarum studio excellebat, Cinyps, formosissimus Pœnorum galeaque Aemilii Pauli consulis, qui in prælio cannensi occiderat, ornatus, telo transfigitur et spoliatur (212.—252.). Marcellus, laudata victoris virtute, in ipsum Annibalem hastam conjicit, cujus tamen ictum excipit Gestar (253.—265.). Quo attonitus periculo Pœnus ad castra trepide refugit, et vehementer in milites invehitur: Marcellus autem, qui primus Romanos docuerat, Annibalem vinci posse, magna hostium edita strage prædaque ingenti facta, Nolam se recipit et ad cælum tollitur laudibus (266.—294). Primo tandem victoriæ nuntio recreatis Romæ civibus, non minore animo res domi, quam militiæ, geritur, et Censores notant eos, qui post cannensem pugnam Metello auctore consilium de relinquenda Italia inierant, quique, quum a Pœnis, ut de captivis redimendis agerent, frustra Romam missi essent, jurassentque se regressuros, extemplo in castra hostium redierant, ut hac fraude se exsolverent jurejurando (295.—305.). Simul omnia in bellum consilia convertuntur, et in summa pecuniæ inopia matronæ aurum ornamentaque sua in ærarium deferunt: quæ voluntaria collatio et certamen adjuvandæ reipublicæ excitat ad æmulandum animos primum patrum, dein equestris ordinis et reliquæ plebis (306.—319.). Spes quoque Romanorum confirmatur a legatis Delphos missis, qui responsum renuntiant, res eorum jam meliores facilioresque fore, eamque ob causam Diis, maxime vero Jovi, sacra esse facienda: quæ res divinæ supplicationesque confestim in Capitolio fiunt (320.—341.). Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, Hampsagoras ejusque filius Hostus in Sardinia (cujus insulæ situs, forma, nomina, origo, bona et indoles una cum coloniis trojanis seu iliensibus, Iolao, duce Thespiadarum, et Aristæo illuc deductis describuntur) a T. Manlio Torquato prætore fugantur, et silvarum latebras quærunt (342.—375.). Punica deinde classe appulsa Asdrubali se jungunt, et cum Romanis decertant prælio, in quo Ennius centurio et poeta, Rudiis natus oriundusque a Messapo rege, ingentem Sardorum Pœnorumque cædem facit (376.—402.). In eum

hastam conjicit Hostus; sed ictus ab Apolline avertitur, et Hostus in acie cadit: qua filii nece audita Hampsagoras mortem sibi consciscit (403.—419.). Per idem fere tempus Annibal Acerris Nuceriaque direptis atque incensis, capit Casilinum, et Petiliam, alteram Saguntum, ad solum exurit (420.—433.). Inde Tarentum expugnat præter arcem, a Romanis occupatam, et naves Tarentinorum, sinu exiguo intus inclusas, quum claustra portus hostis haberet, plastris et machinisque admotis per mediam urbem ad mare transvehit (434.—448.). Certior tamen factus per nuntios de oppugnatione Capuæ, obsidione arcis Tarentinæ absistit, raptimque contendit in Campaniam (449.—462.). Obviam ei veniunt duo Romanorum exercitus, quibus duces stultitia et temeritate pares, M. Centenius Penula et Cn. Fulvius prætor, præsunt, quique ad internecionem cæduntur; nec quidquam iter victoris moratur nisi Ti. Sempronii Gracchi proconsulis, ab hospite suo Lucano in insidias præcipitati, exsequiæ, quas ipse celebrat, ut famam colligat humanitatis (463.—478.). Interea Romanorum duces omnem belli vim in Capuam vertunt, nuntio accepto de Annibalis adventu, qui in valle occulta post Tifata montem huic urbi imminentem considet (479.—488.). Is vero ubi videt per castra hostium non perrumpi ad Capuam posse, multa secum consilia volventi subit animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi (489.—506.). Itaque deductas noctu ad Vulturnum flumen copias trajicit ante lucem; et spe Romæ potiundæ ad maturandam iter incendit (507.—523.). Tum præter Cales in sidicinum, mox in allifanum et casinatem, deinde præter Aquinum in fregellanum, et per frusinatem anagninumque in labicanum venit agrum: inde Algido, Tusculo, Gabiisque relictis, ad Anienem fluvium castra admovet, et Iliæ Nymphisque adventu suo terrorem incutit (524.—544.). Nec minor trepidatio est Romæ, ubi matronæ, in publicum effusæ, passim discurrunt, patres vero ingentem metum torvo vultu dissimulant, et præsidia passim in collibus murisque disponuntur (545.—557.). Inter hæc Annibal, qui, continuo itinere confecto, ne noctur-

num quidem tempus ad quietem sibi reservaverat; cum Numidis mœnia situmque urbis obequitans contemplatur, donec ab equitibus immissis a Fulvio Flacco, qui cum exercitu a Capua profectus Romam venerat, submovetur atque in castra redigitur (558.—573.). Postero die sub lucem omnes copias in aciem educit, et ad pristinam virtutem tuendam excitat, docens Roma capta bellum esse confectum (574.—586.). Neque detrectant certamen Romani, infantium vagitu, gemitu ac precibus parentum, et Fulvii adhortatione exstimulati (587.—602.). At instructis utrimque exercitibus Jupiter crassas repente cælo obducit tenebras, et a monte Capitolino fulmina in Annibalem jaculatur (603.—626.). Is liquefactis armis in castra iratus se recipit; quo facto mira serenitas cum tranquillitate oritur, et supplicatio Jovi habetur in Capitolio (627.—645.). Postridie prima luce acies instructas eadem tempestas dirimit, quam eadem excipit serenitas (646.—667.). Pœnus inanem fulminis vim ridet, vanumque militum timorem increpat (668.—685.). Ut vero Romam adeo securam metuque vacuam esse comperit, ut milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profecti sint; ira incensus urbem oppugnare statuit (686.—690.). Quam ob causam Jupiter agit cum Junone, ut non amplius alat ferociam ejus, sed potius coerceat (691.—700.). Dea Annibali in conspectum venit manifesta, ejusque visum acuit, ut Deos cernere possit, qui colles Romæ campumque martium tueantur (701.—725.). Quo adspectu perculsus Pœnus castra ab urbe refert, minitans se mox rediturum esse (726.—730.). Eum ut abeuntem vident Romani, primum fraudem subesse rati non omnem deponunt timorem: mox hoste ex oculis sublato, læti sacra Diis faciunt, et certatim portis ruunt ad visenda loca, ubi castra Pœni posuerant (731. 752.).

Jam terra glaciale caput, fecundaque nimbis
Tempora, et austrifero nebulosam vertice frontem
Immitis condebat hiems, blandisque salubre

Ver Zephyris tepido mulcebat rura sereno.
Prorumpit Capua Pœnus, vicinaque late
Præmisso terrore quatit: ceu condita bruma,
Dum rhipæa rigent Aquilonis flamina, tamdem
Evolvit serpens arcano membra cubili,
Et splendente die novus emicat, atque coruscum
Fert caput, et saniem sublatis faucibus efflat.
At libyci ducis ut fulserunt signa per agros,
Desolata metu cuncta, et, suadente pavore,
Vallo se clausere simul, trepidique salutis
Exspectant ipsis metuentes mœnibus hostem.
Sed non ille vigor, qui ruptis Alpibus arma
Intulerat, dederatque vias, Trebiaque potitus
Mæonios italo sceleravit sanguine fluctus,
Tunc inerat: molli luxu madefacta meroque,
Illecebris somni torpentia membra fluebant;
Queis gelidas suetum noctes thorace gravatis
Sub Jove non æquo trahere, et tentoria sæpe
Spernere, ubi hiberna ruerent cum grandine nimbi,
Ac ne nocte quidem clypeive ensevе reposti,
Non pharetræ aut jacula, et pro membris arma
fuere;
Tunc grave cassis onus, majoraque pondera visa
Parmarum, ac nullis fusæ stridoribus hastæ.
Prima instaurantem sensit certamina mitis
Parthenope, non dives opum, non spreta vigoris:
Sed portus traxere ducem secura volentem
Æquora, quæ peteret veniens Carthagine puppis.
Nunc molles urbi ritus, atque hospita Musis
Otia, et exemtum curis gravioribus ævum,
Sirenum dedit una suum memorabile nomen

Parthenope muris achèloias; æquore cujus
Regnavere diu cantus, quum dulce per undas
Exitium miseris caneret non prospera nautis.
Hæc pone aggressus (nam frontem clauserat æquor)
Mœnia, non ullas valuit perfringere Pœnus
Tota mole vias, frustraque inglorius ausi
Pulsavit quatiens obstructas arìete portas.
Stabat Cannarum graja ad munimina victor
Nequidquam, et cautæ mentis consulta probabat
Eventu, qui post Dauni stagnantia regna
Sanguine, tarpejas ire abstinuisset ad arces.
En, qui nos segnes, et nescire addere cursum
Fatis jactastis, quod vobis scandere nuper
Non acie ex ipsa concessum mœnia Romæ;
Intrate, atque epulas promissas sede Tonantis
His, quæ graja manus defendit, reddite tectis.
Talia jactabat, famæque pudore futuræ,
Irritus incepta primus si absisteret urbe,
Audebat cuncta, atque acuebat fraudibus enses.
Sed subitæ muris flammæ, totoque fluebant
Aggeris anfractu tela improvisa per auras.
Haud secus, occuluit saxi quos vertice fetus
Ales fulva Jovis, tacito si ad culmina nisu
Evasit serpens, terretque propinquus hiatu;
Illa, hostem rostro atque assuetis fulmina ferre
Unguibus incessens, nidi circumvolat orbem.
Tamdem ad vicinos Cumarum vertere portus
Defessos subiit, varioque lacessere motu
Fortunam, et famæ turbando obstare sinistræ.
Sed custos urbi Graechus, tutela vel ipsis

Certior, arcebat, muris, iterumque sedere
Portis, atque aditus iterum sperare vetabat.
Lustrat inops animi, rimaturque omnia circum
Alite vectus equo, rursusque hortatibus infit
Laudum agitare suos: Pro Dii, qui terminus, inquit,
Ante urbes standi grajas, oblite tuorum
Factorum miles? quis erit modus? Alpibus adstat
Nimirum major moles, et scandere cælum
Pulsantes jubeo scopulos: quamquam altera detur
Si similis tellus, aliæque repente sub astra
Exsurgant rupes, non ibis, et arduus arma
Me ducente feres? Tene, heu! Cumanus hiantem
Agger adhuc murusque tenet? Gracchumque, moveri
Non ausum portis, parvo in discrimine cerno?
An vobis gentes, quæcumque labore parastis,
Casu gesta putent? Per vos Tyrrhena faventum
Stagna Deûm, per ego et Trebiam, cineresque Sagunti
Obtestor, dignos jam vosmet reddite vestra,
Quam trahitis, fama, et revocate in pectora Cannas.
Sic ductor fessas luxu, attritasque secundis
Erigere, et verbis tentabat sistere mentes.
Atque hic perlustrans aditus, fulgentia cernit
Arcis templa jugo, quorum tum Virrius, altæ
Immitis ductor Capuæ, primordia pandit.
Non est hoc, inquit, nostri, quod suspicis, ævi,
Majores fecere manus. Quum bella timeret
Dictæi regis, (sic fama est) linquere terras

Dædalus invenit, nec toto signa sequenti
Orbe dare, ætherias aliena tollere in auras
Ausus se penna, atque homini monstrare volatus.
Suspensum hic librans media inter nubila corpus
Enavit, Superosque novus conterruit ales.
Natum etiam docuit falsæ sub imagine plumæ
Attentare vias volucrum; lapsumque solutis
Pennarum remis, et non felicibus alis
Turbida plaudentem vidit freta: dumque dolori
Indulget subito, motis ad pectora palmis,
Nescius heu! planctu duxit moderante volatus.
Hic pro nubivago gratus pia templa meatu
Instituit Phœbo, atque audaces exsuit alas.
Virrius hæc: sed enim ductor numerabat inertes
Atque actos sine Marte dies, ac stare pudebat.
Ingemit adversis, respectansque irrita tecta
Urbe dicarchæa parat exsatiare dolorem.
Hic quoque nunc pelagus, nunc muri saxea moles
Officit audenti, defensantumque labores.
Dumque tenet socios, dura atque obsepta viarum
Rumpere nitentes, lentus labor; ipse propinqua
Stagnorum terræque simul miracula lustrat.
Primores adsunt Capuæ; docet ille, tepentes
Unde ferant nomen Bajæ, comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina monstrat.
Ast hic lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorat, medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter, qua discidit æquor
Amphitryoniades, armenti victor Iberi.
Ille, olim populis dictum Styga, nomine verso
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Aver-
num;

Tum, tristi nemore atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, letale vomebat
Suffuso virus cælo, stygiaque per urbes
Religione sacer sævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauces
Laxat, et horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
At juxta caligantes, longumque per ævum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbra
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. Tum sulfure et igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Ostentant. Tellus, atro exundante vapore
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis,
Æstuat, et stygios exhalat in aera flatus.
Parturit, et tremulis metuendum exsibilat antris:
Interdumque cavas luctatus rumpere sedes,
Aut exire fretis, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, laceratæque viscera terræ
Mandit, et exesos labefactat murmure montes.
Tradunt herculea prostratos mole gigantas
Tellurem injectam quatere, et spiramine anhelo
Torreri late campos, quotiesque minantur
Rumpere compagem impositam, expallescere cælum.
Apparet Prochyte sævum sortita Mimanta:
Apparet procul Inarime, quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ora ejectantem, et, si quando evadere detur,

Bella Jovi rursus Superisque iterare volentem.
Monstrantur vesuvina juga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, stratusque ruina
Mons circum, atque Ætnæ fatis certantia saxa.
Nec non Misenum servantem idæa sepulcro
Nomina, et herculeos videt ipso in litore Baulos.
Miratur pelagique minas terræque labores.
Quæ postquam perspecta viro, regressus ad altos
Inde Pherecydum muros, frondentia læto
Palmite devastat nysæa cacumina Gauri.
Hinc ad chalcidicam transfert citus agmina Nolam.
Campo Nola sedet, crebris circumdata in orbem
Turribus, et celso facilem tutatur adiri
Planitiem vallo: sed, qui non turribus arma
Defendenda daret, verum ultro mœnia dextra
Protegeret, Marcellus opem auxiliumque ferebat.
Isque ubi agenoream procul adventare per æquor,
Et ferri ad muros nubem videt, Arma, cruentus
Hostis adest, capite arma, viri, clamatque, capitque.
Circumstant rapidi juvenes, aptantque frementi
Sanguineas de more jubas: sonat inde, citato
Agmina disponens passu, Tu limina dextræ
Servabis portæ, Nero: tu converte cohortes
Ad lævam patrias, et larinatia signa,
Clarum Volscorum Tulli decus: ast ubi jusso
Per tacitum ruptis subita vi fundite portis
Telorum in campos nimbum: ferar ipse revulsa
In medios, equitumque trahaam certamina, porta.
Dumque ea Marcellus, jam claustra revellere Pœni,

Et scalis spretos tentabant rumpere muros.
Insonuere tubæ passim, clamorque virorum,
Hinnitusque, simul litui, raucoque tumultu
Cornua, et in membris concussa furentibus arma.
Fertur acerba lues disjectis incita portis,
Effusæque ruunt inopino flumine turmæ;
Improbus ut fractis exundat molibus amnis,
Propulsum ut Borea scopulis impingitur æquor,
Ut rupto terras invadunt carcere venti.
Nec torrente Libys viso armorumque virûmque
Dejectus sperare valet: dux dardanus instat
Attonito prægressus equo, tergisque ruentum
Incumbens hasta, socios nunc voce fatigat:
Perge, age, fer gressus; dexter Deus, horaque nostra est,
Hac iter ad muros Capuæ. Nunc rursus in hostem
Conversus, sta; quo raperis? non terga tuorum,
Te, ductor Libyæ, increpito: sta: campus, et arma,
Et Mars in manibus; dimitto a cæde cohortes.
Spectemur soli. Marcellus prælia posco.
Sic rector latius: juvenique invadere pugnam
Barcæo suadebat honor pretiumque periclî.
Sed non hæc placido cernebat pectore Juno,
Cœptoque avertit suprema in fata ruentem.
Sistere perculsos ille et revocare laborat.
Talesne e gremio Capuæ, tectisque sinistris
Egredimur? state, o miseri, queis gloria summa
Dedecori est; nil vos hodie (mihi credite) terga
Vertentes fidum exspectat: meruistis, ut omnis
Ingruat Ausonia, et sævo Mavorte parastis,

Ne qua spes fusos pacis vitæque maneret.
Vincebat clamore tubas, vocisque vigore
Quamvis obstructas sævus penetrabat in aures.
Polydamanteis juvenis Pedianus in armis
Bella agitabat atrox, trojanaque semina et ortus
Atque antenorea sese de stirpe ferebat,
Haud levior generis fama, sacroque Timavo
Gloria, et euganeis dilectum nomen in oris.
Huic pater Eridanus, venetæque ex ordine gentes,
Atque Apono gaudens populus, seu bella cieret,
Seu Musas placidus, doctæque silentia vitæ
Mallet, et aonio plectro mulcere labore,
Non ullum dixere parem; nec notior alter
Gradivo juvenis, nec Phœbo notior alter.
Qui postquam, effusis urgens vestigia frenis
Pœnorum, juxta galeam atque insigne peremti
Agnovit spolium Pauli: (puer illa gerebat
Non parvo lætus ductoris munere Cinyps,
Dilectus Pœno Cinyps, quo gratior ora
Non fuit, ac nulla nituit plus fronte decoris;
Quale micat semperque novum est, quod Tiburia aura
Pascit, ebur, vel qui miro candoris honore
Lucet in aure lapis, rubris advectus ab undis)
Quem postquam egregium cristis, et casside nota
Fulgentem extremo Pedianus in agmine vidit,
Ceu subita ante oculos Pauli emersisset imago
Sedibus infernis, amissaque posceret arma,
Invadit frendens, Tune, ignavissime, sacri
Portabis capitis, quæ non sine crimine vester
Invidiaque Deûm gestaret tegmina ductor?

En Paulus! Vocat inde viri ad spectacula manes,
Et fugientis agit costis penetrabile telum.
Tum delapsus equo, galeam atque insignia magni
Consulis abrumpit dextra, spoliatque videntem.
Solvitur omne decus leto, niveosque per artus
It stygius color, et formæ populatur honores.
Ambrosiæ cecidere comæ, violataque cervix
Marmoreum in jugulum collo labente recumbit.
Haud secus Oceano rediens cythereius ignis,
Quum sese Veneri jactat splendore refecto,
Si subita invadat nubes, hebetatur, et, atris
Decrescens tenebris, languentia lumina condit.
Ipse etiam capta Pedianus casside, nudos
Attonitus stupet ad vultus, irasque coercet.
Tum, galeam magno sociûm clamore reportans
Immitem quatiebat equum, spumantia sævo
Frena cruentantem morsu, cui turbidus armis
Obvia Marcellus rapido tulit ora tumultu:
Agnoscensque, Decus, macte o virtutis avitæ
Macte Antenoride: nunc, inquit, rapta petamus,
Quod superest, libyci ductoris tegmina; et ardens
Terrificis sævam fundit stridoribus hastam.
Nec forsan voti vanus foret, obvia ni vis
Gestaris opposito tenuisset corpore telum.
Qui dum vicinis ductorem protegit armis,
Transabiit non hunc sitiens gravis hasta cruorem,
Ingentesque minas mutata morte peregit.
Avehitur raptim ductor, discrimine leti
Turbatus, cursumque furens ad castra capessit.
Jamque fugæ immodicus, tendit certamine gressum
Præcipitem versis Pœnorum exercitus armis.

Assequitur telis hostis, longasque viritim
Exsatiant iras cladum, cæloque cruentos
Certatim ostentant et Dîis ultoribus enses.
Ille dies primus docuit, quod credere nemo
Auderet Superis, Martis certamine sisti
Posse ducem Lybiæ. Raptant currusque virosque
Massylamque feram, et vivis avulsa reportant
Tegmina bellantum, atque abeunt, sub cuspide terga
Contenti vidisse ducis. Tum Martis adæquant
Marcellum decori: graditur comitante triumpho
Major, quam ferret, quum victor opima Tonanti.
Inde furens, postquam vallo vix depulit hostem,
Ductor agenoreus, Quando hanc, quantoque cruore
Hostili labem eluerim? mea terga videre
Contigit Ausoniæ! mene, inquit, summe Deorum,
Post Trebiam statuis tam turpi funere dignum?
Vosque, invicta diu, nunc heu! sine Marte, juventus,
Debellata bonis Capuæ, non degener ipse
Gestorum Ausoniis verti victricia signa,
Vobis terga dedi; vidi quum ad bella vocarem,
Non secus atque italo fugere a ductore paventes.
Quid reliquum prisci Martis tibi, qui dare terga
Me revocante potes? Fundebat talia Pœnus,
Et latiæ sese nolana ad mœnia turmæ,
Portantes spolium insigni clamore, ferebant.
At consueta graves per longum audire suorum
Eventus, Roma, et numquam recreata secundis
Allato tamdem faustæ certamine pugnæ
Erigitur, primoque Deûm se munere tollit.

Ante omnes pigra in Martem, fugiensque laborum,
Dum bellum tonat, et sese furata juventus.
Dat pœnas latebræ; tum, qui dulcedine vitæ
Invenere dolos, juratæque fœdera Pœno
Corrupere, notant, et purgant crimine gentem.
Punitur patriam meditati linquere terram.
Consilium infelix, sceleratæque culpa Metelli.
Talia corda virûm. Sed enim nec femina cessat
Mente æquare viros, et laudis poscere partem.
Omnis præ sese portans capitisque manusque
Antiquum decus ac derepta monilia collo,
Certatim matrona ruit, belloque ministrant.
Haud tanta cessisse viros in tempore tali
Laudis sorte piget; factoque in sæcula ituro
Lætantur tribuisse locum. Tum celsa senatus
Subsequitur turba: in medium certamine magno
Privatæ cumulantur opes: nudare penates,
Ac nihil arcanos vitæ melioris ad usus
Seposuisse juvat, coit et sine nomine vulgus.
Corpore sic toto ac membris Roma omnibus usa,
Exsangues rursus tollebat ad æthera vultus.
Addunt spem miseris dulcem parnassia Cirrha
Portantes responsa viri: nam læta ferebant
Exaudisse adytis, sacra quum voce tonaret
Antrum, et mugiret Phœbo jam intrata sacerdos.
Solvite, gens Veneris, graviores corde timores:
Adversa, et quidquid duri sub Marte manebat,
Exhaustum est vobis: restant leviora laborum,
Et sine pernicie terror. Diis vota, precesque
Ferte modo; et tepidos aris libate cruores.
Neu date terga malis; aderit Gradivus, et ipse

Delius avertet propiora pericula vates,
Trojanos notus semper minuisse labores.
Sed vero sed enim ante omnes altaria fument
Centum festa Jovi, centum cadat hostia cultris.
Ille trucem belli nubem, sævasque procellas
In Libyam violentus aget; spectabitis ipsi
Ægida turbato quatientem in prælia mundo.
Atque ea Parnasi postquam clamata sub antris
Allatum, vulgique Deus pervenit ad aures;
In capitolinas certatim scanditur arces,
Sternunturque Jovi, et delubrum sanguine honorant.
Tum pæana canunt, responsaque fida precantur.
Interea assuetis senior Torquatus in armis,
Sardoas patrio quatiebat milite terras.
Namque, ortum iliaca jactans ab origine nomen,
In bella Hampsagoras tyrios renovata vocarat.
Proles pulcra viro, nec tali digna parente,
Hostus erat; cujus fretus fulgente juventa,
Ipse asper paci, crudos sine viribus annos,
Barbarici studio ritus, refovebat in armis.
Isque ubi Torquatum raptim properata ferentem
Signa videt, pugnæque avidas accendere dextras,
Fraude loci nota, tenebrosa per avia saltus
Evolat, et, provisa fugæ compendia carpens,
Virgulta tegitur valle ac frondentibus umbris.
Insula, fluctisono circumvallata profundo,
Fastigatur aquis, compressaque gurgite terras
Enormes cohibet nudæ sub imagine plantæ.
Inde Ichnusa prius grajis memorata colonis,
Mox libyci Sardus generoso sanguine fidens

Herculis ex sese mutavit nomina terræ.
Affluxere etiam, et sedes posuere coactas
Dispersi pelago, post eruta Pergama, Teucri.
Nec parvum decus, advecto cum classe paterna
Agmine Thespiadum, terris, Iolae, dedisti.
Fama est, quum laceris Actæon flebile membris
Supplicium lueret spectatæ in fonte Dianæ,
Attonitum novitate mali fugisse parentem
Per freta Aristæum, et sardoos isse recessus;
Cyrenen monstrasse ferunt nova litora matrem.
Serpentum tellus pura, ac viduata venenis;
Sed tristis cælo, et multa vitiata palude.
Qua videt Italiam, saxoso torrida dorso
Exercet scopulis late freta, pallidaque intus
Arva coquit nimium, Cancro fumantibus Austris.
Cetera propensæ Cereris nutrita favore.
Hoc habitu terræ nemorosa per invia crebro
Torquatum eludens hostis, sidonia pugnæ
Tela exspectabat, sociosque laboris Iberos.
Qui postquam appulsis animos auxere carinis;
Haud mora, prorumpit latebris; adversaque late
Agmina inhorrescunt, longumque coire videtur,
Et conferre gradum: media intervalla patentis
Corripiunt campi properatis eminus hastis.
Donec ad expertos enses, fidissima tela,
Perventum; dira inde lues, cæduntque, caduntque,
Alternique animas sævo in mucrone relinquunt.
Non equidem innumeras cædes, totque horrida facta
Sperarim tanto digne pro nomine rerum
Pandere, nec dictis bellantum æquare calorem.

Sed vos, Calliope, nostro donate labori,
Nota parum magni longo tradantur ut ævo
Facta viri, et meritum vati sacremus honorem.
Ennius, antiqua Messapi ab origine regis,
Miscebat primas acies, Latiæque superbum
Vitis adornabat dextram decus: hispida tellus
Miserunt Calabri; Rudiæ genuere vetustæ,
Nunc Rudiæ solo memorabile nomen alumno.
Is prima in pugna (vates ut thracius olim,
Infestam bello quateret quum Cyzicus Argo,
Spicula depesito rhodopeia pectine torsit)
Spectandum sese non parva strage virorum
Fecerat, et dextræ gliscebat cædibus ardor.
Advolat, æternum sperans fore, pelleret Hostus
Si tantam labem, ac perlibrat viribus hastam.
Risit nube sedens vani conamina cœpti,
Et telum procul in ventos dimisit Apollo.
Ac super his: Nimium, juvenis, nimiumque superbi
Sperata hausisti: sacer hic, ac magna sororum
Aonidum cura est, et dignus Apolline vates.
Hic canet illustri primus bella itala versu,
Attolletque duces cælo, resonare docebit
Hic latiis Helicona modis, nec cedet honore
Ascræo famave seni. Sic Phœbus, et Hosto
Ultrix per geminum transcurrit tempus arundo.
Vertuntur juvenis casu perculsa per agros
Agmina, et effusæ pariter dant terga catervæ.
Tum pater, audita nati nece, turbidus iræ,
Barbaricum atque immane gemens, transfigit anhelum

Pectus, et ad manes urget vestigia nati.
At Libyæ ductor Marcello fractus, et acri
Contusus pugna, campos damnarat, et arma
Verterat ad miseras non æqui Martis Acerras.
Inde, ubi permisit flammis, atque ensibus urbem,
Nuceriæ, nihilo levior nec parcior ira,
Incussit sese, atque æquavit mœnia terræ.
Post casilina sibi, multum obluctatus iniquis
Defendentum armis, ægre reseraverat astu
Limina, et obsessis vitam pensaverat auro.
Jamque in dauniacos transfundens agmina campos
Flectebat rabiem, quo præda vel ira vocasset.
Fumabat versis incensa Petilia tectis,
Infelix fidei, miseræque secunda Sagunto,
At quondam herculeam servare superba pharetram.
Verterat et mentem tyria ad conata Tarentus,
Portisque intrarant Pœni: sed enim arce corusca,
Fisa loco, manus Ausoniæ stipata sedebat.
Hic, miranda movens, classem, quæ condita portu
Adstabat, (namque angustis e faucibus æquor
Erumpit scopulos inter, patuloque recessu
Infundit campis secretum gurgite pontum)
Inclusas igitur, quibus haud enare dabatur,
Arce superposita, claustris maris extulit astu,
Perque aversa tulit portatas arva carinas.
Lubrica roboreis aderant substramina plaustris,
Atque, recens cæsi tergo prolapsa juvenci
Æquoream rota ducebat per gramina puppim.
Et jam, per colles dumosque ad litus adacta,
Innabat pelago veniens sine remige classis.
Nuntius interea vectis non more carinis

Terrentem freta curarum fervoribus implet.
Dum procul œbalios amet expugnare nepotes,
Et primus rostris sulcet navalibus arva,
Assessos Capuæ muros, claustra ipsa revelli
Portarum, ac totum miseris incurrere bellum.
Linquit cœpta ferox, pennasque addente pudore,
Atque ira simul, immani per proxima motu
Evolat, et minitans avida ad certamina fertur.
Haud secus, amisso tigris si concita fetu
Emicet, attonitæ paucis lustratur in horis
Caucasus, et saltu transmittitur alite Ganges;
Donec fulmineo partus vestígia cursu
Colligat, et rabiem prenso consumit in hoste.
Obvius huic sparso Centenius agmine raptim
Funditur, audendi pravus, facilisque periclis.
Sed parvum decus Annibali. Nam vitis honore
Perfunctus latiæ, subito stimularat agrestes,
Semiermemque manum sternendam objecerat hosti.
Bis septem demissa neci, nec substitit agmen,
Millia: bis septem, quæ non solertior ense,
Sed genus insignis, justis ducebat in armis
Fulvius: ast æque per corpora fusa jacentum
Raptum iter est, victorque moram non passus eundi.
Exsequiæ tantum famam nomenque volentem
Mitificæ mentis tenuerunt funere læto.
Namque per insidias (infandum) et ab hospite cæsus,
Colloquium et promissa petit dum perfida gentis
Lucanæ Gracchus, cæco circumdatus astu
Occiderat, laudemque Libys rapiebat humandi.

Sed non, ut scitum celerare ad mœnia Pœnum,
Adstabat res ulla loco. Jam consul uterque
Præcipites adœrant; Nola vis omnis, et Arpis
Ævi floridior Fabius rapida arma ferebat,
Hinc Nero, et hinc volucris Silanus nocte dieque
Impellebat agens properata ad bella cohortes.
Undique conveniunt, pariterque opponere cunctos
Uni ductores juveni placet. Arduus ipse
Tifata insidit, propior qua mœnibus instat
Collis, et e tumulis subjectam despicit urbem.
Verum ubi, tot sese circumfundentibus armis,
Vallatas sociûm portas, unaque negari
Intravisse sibi, Capuæque erumpere cernit,
Anxius adventus, nunc ferro frangere cœtum
Obstantum meditatur; init nunc avia cœpto
Consilia, atque astu quærit tot millia portis
Abstrahere arctatis, cinctosque resolvere muros.
Sic igitur secum, curasque ita corde fatigat:
Quo, mens ægra, vocas? rursusne pericula sumam,
Non æquus regione loci? Capuaque vidente
Terga dabo? an, residens vicini vertice montis,
Exscindi ante oculos patiar socialia tecta?
Non ita me experti Fabius Fabiique magister
Turbatum, hesperio quum clausos milite colles
Evasi victor, sparsosque per arva juvencos
Jactare accensis stimulavi cornibus ignes.
Haud dum omnes abiere doli: defendere nobis
Si Capuam ereptum est, dabitur circumdare Romam.
Hæc postquam placita, et tenuit sententia mentem,

Non exspectato, Titan dum gurgite lucem
Spirantes proferret equos, impellit in agmen
Voce manuque viros, et cœpta immania pandit:
Perge, age, vince omnem, miles, virtute laborem:
Et, quantum humani possunt se tendere passus,
Arduus accelera. Romam petis: hoc iter Alpes,
Hoc Cannæ stravere tibi: eja, incute muris
Umbonem iliacis, Capuæque repende ruinas;
Quam tanti fuerit cadere, ut Palatia cernas,
Et demigrantem tarpeia sede Tonantem.
Instincti glomerant gressus: Roma auribus hæret,
Roma oculis: creduntque ducis solertibus actis
Aptius id cœptum, quam si duxisset ab ipso
Fatali Æneadis campo. Vulturna citata
Transmittunt alno vada, postremique relinquunt
Tardandis Italis corruptas igne carinas.
Tum sidicina legunt pernicibus arva maniplis,
Threiciamque Calen, vestras a nomine nati,
Orithyia, domos. Hinc allifanus Iaccho
Haud inamatus ager, Nymphisque habitata casinis
Rura evastantur: mox et vicinus Aquinas,
Et quæ fumantem texere giganta, Fregellæ
Agmine carpuntur volucri. Fert concitus inde
Per juga celsa gradum, duris qua rupibus hæret
Bellator Frusino, et surgit suspensa tumenti
Dorso, frugiferis cerealis Anagnia glebis.
Jamque adeo est campos ingressus, et arva Labici,
Linquens Telegoni pulsatos ariete muros,
Haud dignam inter tanta moram, nec amœna retentant
Algida, nec juxta Junonis tecta Gabinæ.

Præceps ad ripas immani turbine fertur,
Sulfureis gelidus qua serpit leniter undis
Ad genitorem Anio, labens sine murmure Tibrim.
Hic ut signa ferox, dimensaque castra locavit,
Et ripas tremefecit eques, perterrita pulsis
Ilia prima vadis, sacro se conjugis antro
Condidit, et cunctæ fugerunt gurgite Nymphæ.
At matres latiæ, ceu mœnia nulla supersint,
Attonitæ passim furibundis gressibus errant.
Ante oculos adstant laceræ trepidantibus umbræ,
Quæque gravem ad Trebiam, quæque ad ticina fluenta
Oppetiere necem, Paulus Gracchusque cruenti,
Flaminiusque simul, miseris ante ora vagantur.
Clausit turba vias. Stat celsus et asper ab ira,
Ingentemque metum torvo domat ore senatus.
Interdum tamen erumpunt sub casside fusæ
Per tacitum lacrimæ, quidnam fortuna minetur,
Quidve parent Superi? Pubes dispersa per altas
Stat turres, atque huc ventum sub corde volutat,
Ut jam Roma satis credat defendere muros.
Pœnus ut ad somnos vix totam cursibus actæ
Indulsit pubi nootem, vigil ipse, nec ullam
Ad requiem facilis, credensque abscedere vitæ
Quod sopor eripiat, tempus; radiantibus armis
Induitur, Nomadumque jubet prorumpere turmas.
Inde, levis frenis, circum pavitantia fertur
Quadrupedante sono perculsæ mœnia Romæ.
Nunc aditus lustrat, clausas nunc cuspide pulsat
Infesta portas, fruiturque timore paventum.
Nunc, lentus celsis adstans in collibus, intrat

Urbem oculis, discitque locos, causasque locorum.
Ac legeret visu cuncta, et penetraret in omnes
Spectando partes, ni magno turbine adesset
Fulvius, haud tota Capuæ obsidione relicta.
Tum demum castris turmas inflexit ovantes,
Spectata, ductor, satiatus pectora Roma.
Atque, ubi nox depulsa polo, primaque rubescit
Lampade Neptunus, revocatque Aurora labores,
Effundit rupto persultans agmina vallo,
Et quantum clamare valet, Per plurima vestra,
O socii, decora et sacras in sanguine dextras,
Vobis ite pares, et tantum audete sub armis
Quantum Roma timet: reliquam hanc exscindite molem,
Nil, quod vincatis, toto restabit in orbe.
Neu populi vos martigenæ tardarit origo;
Intratam Senonum capietis millibus urbem,
Assuetamque capi: fortasse curulibus altis
Jam vos, exemplo proavorum, ad nobile letum
Exspectant de more senes, mortique parantur.
Talibus hinc Pœnus: sed contra œnotria pubes
Non ullas voces ducis, aut præcepta requirit.
Sat matres stimulant, natique, et cara supinas
Tendentum palmas lacrimantiaque ora parentum.
Ostentant parvos, vagituque incita pulsant
Corda virûm, armatis infigunt oscula dextris.
Ire volunt, et pro muris opponere densi
Pectora, respectantque suos, fletumque resorbent.
Ut vero impulso patefactæ cardine portæ,
Et simul erupit motis exercitus armis,
Funditur immixtus gemitu precibusque per altos

Ad cælum muros plangor, sparsæque solutis
Crinibus exululant matres, atque ubera nudant.
Fulvius antevolans agmen, Quis nesciat, inquit,
Non sponte ad nostros Pœnum venisse penates?
A portis fugit Capuæ. Subnectere plura
Conantem tristis cæli cum murmure vasto
Turbavit fragor, et subita de nube procellæ.
Jupiter, Æthiopum remeans tellure, minantem
Romuleo Pœnum ut vidit succedere vallo,
Cælicolis raptim excitis, defendere tecta
Dardana, et in septem discurrere jusserat arces.
Ipse e tarpejo sublimis vertice cuncta,
Et ventos simul et nubes et grandinis iras,
Fulminaque et tonitrus et nimbos conciet atros.
Concussi tremuere poli, cælumque tenebris
Clauditur, et terras cæco nox condit amictu.
Instat tempestas oculis, hostique propinquo
Roma latet, jactæ in turmas per nubila flammæ
Stridorem servant, membrisque insibilat ignis.
Hinc Notus, hinc Boreas, hinc fuscis Africus alis
Bella movent, quantis animos et pectora possint
Irati satiare Jovis. Fluit agmen aquarum
Turbine confusum piceo, et nigrante procella,
Atque omnes circa campos spumantibus undis
Involvit. Celsus summo de culmine montis
Regnator Superûm sublata fulmina dextra
Libravit, clypeoque ducis, non cedere certi,
Incussit. Summa liquefacta est cuspis in hasta,
Et fluxit, ceu correptus fornacibus ensis.
Ambustis sed enim ductor sidonius armis
Sistebat socios, et cæcum e nubibus ignem,

Murmuraque a ventis misceri vana docebat.
Tamdem post clades sociûm, cælique ruinam
Non hoste in nimbis viso, non ense, referri
Signa jubet castris, mœstasque resuscitat iras.
Ventis debebis nimirum, hiemisque procellis
Unum, Roma, diem: sed non te crastina nobis
Lux umquam eripiet; descendat Jupiter ipse
In terras licet. Infrendens dum talia fatur,
Ecce serenato clarum jubar emicat axe,
Purgatusque nitet discussis nubibus æther.
Æneadæ sensere Deum, telisque repostis
Submissas tendunt alta ad Capitolia dextras,
Et festa cingunt montis penetralia lauro.
Tum vultus, modo non parvo sudore madentes,
Nunc lætos Jovis adspectant. Da, summe Deorum,
Da, pater, ut sacro Libys inter prælia telo
Concidat: haud alia potis est occumbere dextra.
Sic adeo orantes pressere silentia, postquam
Abstulerat terras nigrantibus Hesperus umbris.
Quem simul attollens rutilantem lampada Titan
Obruit, et vitæ rediit mortalibus usus,
Pœnus adest, nec se castris œnotria pubes
Continet. Haud dum enses stricti, mediumque jacebat
Tantum ad bella loci, quantum transmittere jactæ
Sufficerent hastæ, quum fulgor hebescere cæli
Per subitum cœpit, densæque subire tenebræ;
Atque dies fugere, atque armari ad prælia rursus
Jupiter. Incumbunt venti, crassusque, rotante
Austro, nimborum fervet globus. Intonat ipse,

Quo tremat et Rhodope Taurusque et Pindus et Atlas,
Audivere lacus Erebi, mersusque profundis
Agnovit tenebris cælestia bella Typhoeus.
Invadit Notus, ac, piceam cum grandine multa
Intorquens nubem, cunctantem et vana minantem
Circumagit, castrisque ducem succedere cogit.
Verum ubi depositis sepsit sese aggere telis,
Læta serenati facies aperitur Olympi,
Nullaque jam mitem credas habuisse Tonantem
Fulmina, nec placido commota tonitrua cælo.
Durat, et affirmans non ultra spondet in ipsos
Venturam cæli rabiem, modo patria virtus
In dextras redeat, nec Romam exscindere Pœni
Credant esse nefas: ubi nam tunc fulmina tandem
Invicti latuisse Jovis, quum sterneret ensis
Ætolos campos? ubi quum tyrrhena natarent
Stagna cruore virûm? pugnat pro mœnibus, inquit,
Si rector Superûm tot jactis fulmine telis,
Inter tot motus cur me contra arma ferentem
Afflixisse piget? ventis hiemique fugaces
Terga damus: remeet, quæso, mens illa vigorque,
Qua vobis, quum pacta patrum, quum fœdera adessent,
Integrare acies placitum. Sic pectora flammat,
Donec equûm Titan spumantia frena resolvit.
Nec nox composuit curas, somnusve frementem
Ausus adire virum, et redeunt cum luce furores.
Rursus in arma vocat trepidos, clypeoque tremendum
Increpat, atque armis imitatur murmura cæli.

Ut vero accepit, tantum confidere Divis
Ausonios patres, submissaque Bætis ad oras
Auxilia, et noctu progressum mœnibus agmen:
Sic agitare fremens obsessos otia, jamque
Securam Annibalis Romam, violentior instat.
Jamque propinquabat muro, quum Jupiter ægram
Junonem alloquitur curis, mulcetque monendo:
Nullane sidonio juveni, conjuxque sororque
Cara mihi, non ulla umquam sine fine feroci
Addes frena viro? fuerit delere Saguntum,
Exæquare Alpes, imponere vincula sacro
Eridano, fœdare lacus; etiamne parabit
Nostras ille domos, nostras perrumpere in arces?
Siste virum: namque (ut cernis) jam flagitat ignes,
Et parat accensis imitari fulmina flammis.
His dictis, grates agit, ac turbata per auras
Devolat, et prensa juvenis Saturnia dextra,
Quo ruis, o vecors? majoraque bella capessis
Mortali quam ferre datum? Juno inquit, et atram
Dimovit nubem, veroque apparuit ore.
Non tibi cum phrygio res, laurentive colono,
En, age, (namque oculis amota nube parumper
Cernere cuncta dabo) surgit qua celsus ad auras,
Adspice, montis apex, vocitata Palatia regi
Parrhasio plena tenet, et resonante pharetra,
Intenditque arcum, et pugnas meditatur Apollo.
At, qua vicinis tollit se collibus altæ
Mollis Aventinus, viden' ut latonia virgo
Accensas quatiat Phlegethontis gurgite tædas,
Exsertos avide pugnæ nudata lacertos?
Parte alia, cerne, ut sævis Gradivus in armis

Implerit dictum proprio de nomine campum.
Hinc Janus movet arma manu, movet inde Quirinus,
Quisque suo de colle Deus: sed enim adspice, quantus
Ægida commoveat nimbos flammasque vomentem
Jupiter, et quantis pascat ferus ignibus iras.
Huc vultus flecte, atque aude spectare Tonantem,
Quas hiemes, quantos concusso vertice cernis
Sub nutu tonitrus! oculis qui fulgurat ignis!
Cede Deis tamdem, et titania desine bella. 725
Sic effata virum, indocilem pacisque modique,
Mirantem Superûm vultus et flammea membra
Abstrahit, ac pacem terris cæloque reponit.
Respectans abit, et castris avulsa moveri
Signa jubet ductor, remeaturumque minatur. 730
Redditur extemplo flagrantior æthere lampas,
Et tremula infuso resplendent cærula Phœbo.
At procul e muris videre ut signa revelli
Æneadæ, versumque ducem; tacita ora vicissim
Ostentant, nutuque docent quod credere magno
Non audent hærente metu; nec abire volentis,
Sed fraudem insidiasque putant, et punica corda:
Ac tacitæ natis infigunt oscula matres,
Donec procedens oculis sese abstulit agmen,
Suspectosque dolos demto terrore resolvit. 740
Tum vero passim sacra in Capitolia pergunt,
Inque vicem amplexi permixta voce triumphum
Tarpeji clamant Jovis, ac delubra coronant.
Jamque omnes pandunt portas; ruit undique lætum,
Non sperata petens dudum sibi gaudia, vulgus.

Hi spectant, quo fixa loco tentoria regis
Adstiterint: hi, qua celsus de sede vocatas
Affatus fuerit turmas: ubi belliger Astur,
Atque ubi atrox Garamas, sævusque tetenderit Hannon.
Corpora nunc viva sparguntur gurgitis unda:
Nunc anienicolis statuunt altaria Nymphis.
Tum festam repetunt, lustratis mœnibus, urbem.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER DECIMUS TERTIUS

Annibal lente ad Tutiam rivum castra refert, ubi mulierem ignaviam exprobrat militibus suis, qui, nullo vulnere accepto, imbre ac tempestate perterriti prœliis excesserint (v.1.—18.). Ita sensim restituit ardorem pugnandi, jamque Romam redire parat (19.—29.). At edoctus a Dasio quodam, transfuga romano, urbem illam inexpugnabilem esse propter Palladium, (cujus historia narratur (35.—81.)) ad lucum Feroniæ pergit ire, et, spoliato ibi templo, divitiis ea tempestate inclyto, ad bruttium usque agrum, ad fretum Rhegiumque agmine progreditur (30.—93.). Interea Q. Fulvius consul Roma redit Capuam, et, copiis suis ad perfidiam Campanorum vindicandam excitatis, turres arietesque cum vineis urbi admovet (94.—110.). Animus suis crescit oblato omine fausto cervæ mille annorum, numinis loco a Campanis cultæ, quæ noctu luporum incursu consternata ex oppido profugit, et a Romanis capta Dianæ immolatur (111.—137.). Quo facto Fulvius Capuam corona cingit, et obsessis trepidantibus Taurea, longe omnium Campanorum fortissimus eques, provectus ante hostium stationes equo, Claudium romanum, non inferiorem rei artisque militaris gloria, ad singulare in campo certamen provocat, quo Claudius superior factus refugientem ad urbem Tauream prosequitur, et patenti hostium portæ invectus, per alteram, stupentibus miraculo Campanis, incolumis evadit (138.—178.). Quo virtutis exemplo exstimulati Romani omnes eodem furore Capuam oppugnant, et Fulvius Numitorem, unum e tergeminis, qui variis armis excubias agebant, hasta transfigit (179.—212.). Tum Virrius porta se proripit cum multis civibus, et Veliternum Mariumque Calenus, hunc deinde Sci-

pio, ac Volesus Ascanium obtruncat (213.—248.). Campani tamen, qui in castra hostium irruperant, refugiunt in urbem, et portas claudunt, quorum claustra et obices Romani moliuntur (249.—257.). Tamdem obsessi, gemitu parentum exterriti, consilia deditionis agitant, quæ Virrius, defectionis a Romanis auctor, impedire conatur (258.—269.). At postquam surdas pulsavit aures, qui perfidiæ scelerumque sibi conscii a Furiis agitantur, eum sequuntur domum, ubi epulati cum illo venenum omnes sumunt, et se invicem complexi eodem rogo cremantur (270.—298.). Postero die Campani, ubi jam Milonem in murum evasisse vident, portas aperiunt, et lacrimis precibusque misericordiam Romanorum implorant (299.—313.). Horum exercitus ira incensus jam urbis evertendæ signum exspectat: sed quo minus ea diruatur impedit religio et Jupiter ipse, cujus jussu Pan animos victorum mitigat (314.—350.). Templa tamen domusque, pretiosa supellectile ornatæ, diripiantur; Milo corona murali donatur; omnes, quorum de sententia maxime desciturn ab Romanis constabat, securi percutiuntur; et Taurea, per pectus gladio transfixus, ante pedes Fulvii moribundus procumbit. (351.—380.). Per idem tempus Cn. et P. Scipiones in Hispania pereunt: quo tristi nuntio accepto Scipio juvenis, qui tum Puteolis commorabatur, dolore confectus inferos adire in animum induxit, ut ibi parentis patruique umbras conveniat (381.—396.). Itaque ad vicinas Averni fauces antrumque tendit cumanum, ubi Autonoes sacerdotis monitu sacris rite factis manes evocat (397.—444.). Quo facto primum ei obviam procedit, ne cruore quidem gustato, umbra Appii Claudii consulis, ad Capuam ex vulnere mortui, qui ab eo petit, ut cadaver suum non in patriam ad majorum sepulcra deportandum, sed quam primum terræ mandandum curet, quod Scipio promittit (445.—487.). Mox adventat umbra Sibyllæ cumanæ, quæ hausto victimarum sanguine futura juveni exponit fata (488.—515.), et vastam Orci voraginem (516.—530.), decem ejus portas vel septa (531.—561.), fluvios inferorum (562.—578.), monstra eorum (579.—594.), taxum ingentem, bubonum, stri-

gum, Harpyiarumque sedem (595.—600.), Plutonem, jus dicentem de regibus (601.—612.), et varias umbras ostendit (613. sqq.). Primum accedit Pomponia mater, quæ ex Jove, in anguem converso, se peperisse filium, et in puerperio mortuam esse docet (613. —649.). Ei succedunt pater patruusque, qui res a se in Hispania gestas extremaque fata memorant, et læti audiunt, in suum honorem cenotaphia in campo martio exstructa, resque perditas in Hispania a Marcio restitutas esse (650.—704.). Deinde Scipioni a Sibylla monstrantur Aemilius Paulus, Flaminius, Graechus, Servilius (705.—718.), Brutus, Camillus, Curius, Pyrrhus (719.—728.), Lutatius, Amilcar, qui valde lætatur de bello, quod a filio suo feliciter cum Romanis geri comperit (729.—751.), Decemviri, Alexander M. qui ad res audacter fortiterque gerendas juvenem exhortatur (752.—775.), Crœsus, Homerus, quem multæ sequuntur mirantes animæ (776.—797.), Achilles, Hector, Ajax, Nestor, Atrides, Ulysses, Castor (798.—805.); tum et feminæ, tam gloria ac virtutibus, quam flagitiis nobilitatæ, Lavinia, Hersilia, Carmentis, Tanaquil, Lucretia, Virginia, Cloelia, Tullia, Tarpeja et virgo Vestalis, incestus damnata (806.—849.); postremo manes Marii, Syllæ, Pompeji ac Cæsaris, ex inferis ad superos mox prodituri (850.—867.). Quas umbras ubi Scipio vel vidit vel alloquutus est, ultima Annibalis fata ei sciscitanti Sibylla prædicit (868.—893.). Inde vates ad suam in inferis sedem, juvenis vero lætus ad socios portumque redit (894. 895.).

Segne iter emenso, vix dum tarpeja videri
Culmina desierant, torvos quum versus ad urbem
Ductor agenoreus vultus remeare parabat.
Castra locat, nulla lædens ubi gramina ripa
Tutia deducit tenuem sine nomine rivum,
Et tacite tuscis inglorius affluit undis.
Hic modo primores sociûm, modo jussa Deorum,

Nunc sese increpitat. Dic o, cui lydia cæde
Creverunt stagna, et concussa est daunia tellus
Armorum tonitru, quas exanimatus in oras
Signa refers? qui mucro tuum, quæ lancea tamdem
Intravit pectus? Si nunc exsisteret alma
Carthago ante oculos, turrita celsa figura,
Quas abitus, miles, causas, illæse, dedisses?
Imbres, o patria, et mixtos cum grandine nimbos
Et tonitrus fugio. Procul hanc expellite gentis
Femineam tyriæ labem, nisi luce serena
Nescire ac liquida Mavortem agitare sub æthra.
Terror adhuc inerat Superûm, ac redolentia in armis
Fulmina, et ante oculos irati pugna Tonantis.
Parendi tamen, et cuicumque incumbere jusso
Durabat vigor, ac, sensim diffusus ad aures,
Signa reportandi crescebat in agmine fervor.
Sic, ubi perrupit stagnantem calculus undam,
Exiguos format per prima volumina gyros,
Mox, tremulum vibrans motu gliscente liquorem,
Multiplicat crebros sinuati gurgitis orbes;
Donec postremo laxatis circulus oris,
Contingat geminas patulo curvamine ripas.
At contra Argyripæ pravum decus (inclyta namque
Semina ab œnea ductoris stirpe trahebat
Ætoli) Dasio fuit haud ignobile nomen.
Lætus opum, sed clauda fides, seseque calenti
Addiderat Pœno, latiæ diffisus habenæ.
Is, volvens veterum memorata antiqua parentum,
Longo, miles, ait, quateret quum teucria bella

Pergama, et ad muros staret sine sanguine Mavors,
Sollicitis Calchas (nam sic fortissimus heros
Poscenti socero sæpe inter pocula Dauno,
Narrabat memori Diomedes condita mente)
Sed Calchas Danais, nisi clausum ædibus arcis
Armisonæ curent simulacrum avellere Divæ,
Non umquam affirmat therapnæis Ilion armis
Cessurum, aut Ledæ rediturum nomen Amyclas.
Quippe Deis visum, ne cui perrumpere detur,
Effigies ea quas umquam possederit, urbes.
Tum meus adjuncto monstratam evasit in arcem
Tydides Ithaco, et, dextra molitus in ipso
Custodes aditu templi, cæleste reportat
Palladium, ac nostris aperit mala Pergama fatis.
Nam postquam œnotris fundavit finibus urbem,
Ægeir delicti, phrygium placare colendo
Numen, et iliacos parat exorare penates.
Ingens jam templum celsa surgebat in arce,
Laomedonteæ sedes ingrata Minervæ:
Quum medios inter somnos, altamque quietem,
Nec celata Deam, et minitans tritonia virgo:
Non hæc, Tydide, tantæ pro laudis honore
Digna paras, non Garganus, nec daunia tellus
Debentur nobis: quære in laurentibus arvis,
Qui nunc prima locant melioris mœnia Trojæ.
Huc vittas castumque refer penetrale parentum,
Queis trepidus monitis saturnia regna capessit.
Jam phryx condebat lavinia Pergama victor,
Armaque laurenti figebat troia luco.
Verum ubi tyrrheni perventum ad fluminis undas,
Castraque Tydides posuit fulgentia ripa,

Priamidæ intremuere metu. Tum, pignora pacis
Prætendens dextra ramum canentis olivæ,
Sic orsus Dauni gener inter murmura Teucrûm:
Pone, Anchisiade, memores irasque metusque;
Quidquid ad idæos Xanthum Simoentaque nobis
Sanguine sudatum, scææque ad limina portæ,
Haud nostrum est; egere Dei duraque sorores.
Nunc, age, quod superest, cur non melioribus, ævi,
Ducimus auspiciis? dextras jungamus inermes.
Fœderis, en, hæc testis erit. Veniamque precatus
Trojanam ostentat trepidis de puppe Minervam.
Hæc ausos Celtas irrumpere mœnia Romæ
Corripuit leto; neque tot de millibus unum
Ingentis populi patrias dimisit ad aras.
His fractus ductor convelli signa maniplis
Optato lætis abitu jubet. Itur in agros,
Dives ubi ante omnes colitur Feronia luco,
Et sacer humectat fluvialia rura Capenas.
Fama est, intactas longævi ab origine fani
Crevisse, in medium congestis undique donis,
Immensum per tempus opes, lustrisque relictum
Innumeris aurum, solo servante pavore.
Hac avidas mentes, et barbara corda rapina
Polluit, atque armat contemtu pectora Divûm.
Avia tunc longinqua placent, quæ sulcat aratro
Ad freta porrectis trinacria Bruttius arvis.
Dum Libys haud lætus rhegina ad litora tendit,
Victor, submoto patriis a finibus hoste,
Fulvius infaustam campana ad mœnia clausis
Portabat famam, miserisque extrema movebat.

Tum prensans passim, cuicumque est nomen in armis:
Dedecus hoc defende manu! cur perfida, et urbi
Altera Carthago nostræ, post fœdera rupta,
Et missum ad portas Pœnum, post jura petita
Consulis alterni, stat adhuc? et turribus altis
Annibalem, ac libycas exspectat lenta cohortes?
Miscebat dictis facta, et nunc robore celsas
Educi turres, queis vinceret ardua muri,
Cogebat, nunc conjunctas adstringere nodis
Instabat ferroque trabes, quo frangeret altos
Portarum postes, quateretque morantia claustra,
Hic latera intextus stellatis axibus agger,
Hic gravida armato surgebat vinea dorso.
At postquam properata satis, quæ commonet usus,
Dat signum, atque alacer scalis transcendere muros
Imperat, ac sævis urbem terroribus implet,
Quum subito dextrum offulsit conatibus omen.
Cerva fuit raro terris spectata colore,
Quæ candore nivem, candore anteiret olores.
Hanc agreste Capys donum, quum mœnia sulco
Signaret, grato parvæ mollitus amore
Nutrierat, sensusque hominis donarat alendo.
Inde exuta feram, docilisque accedere mensis,
Atque ultro blanda attactu gaudebat herili.
Aurato matres assuetæ pectine mitem
Comere, et humenti fluvio revocare colorem.
Numen erat jam cerva loci; famulamque Dianæ
Credebant, ac tura Deûm de more dabantur.
Hæc, ævi vitæque tenax, felixque senectam
Mille indefessos viridem duxisse per annos,

Sæclorum numero Trojanis condita tecta
Æquabat; sed enim longo nox venerat ævo.
Nam, subito incursu sævorum agitata luporum,
Qui noctis tenebris urbem (miserabile bello
Prodigium) intrarant, primos ad luminis ortus
Extulerat sese portis, pavidaque petebat
Consternata fuga positos ad mœnia campos.
Exceptam læto juvenum certamine ductor
Mactat, Diva, tibi, tibi enim hæc gratissima sacra,
Fulvius, atque, adsis, orat, Latonia, cœptis.
Inde, alacer fidensque Dea, circumdata clausis
Arma movet, quaque obliquo curvantur in orbem
Mœnia flexa sinu, spissa vallata corona
Alligat, et telis in morem indaginis ambit.
Dum pavitant, spumantis equi fera corda fatigans,
Evehitur porta sublimis Taurea cristis
Bellator, cui sidonius superare lacerto
Ductor et Autololas dabat et maurusia tela.
Is, trepido ac lituûm tinnitu stare neganti
Imperitans violenter equo, postquam auribus hostis
Vicinum sese videt, et clamore propinquo,
Claudius huic, inquit (præstabat Claudius arte
Bellandi, et merita mille inter prælia fama)
Huic, inquit, solum, si qua est fiducia dextræ,
Det sese campo, atque ineat certamina mecum.
Una mora Æneadæ, postquam vox attigit aures,
Dum daret auspicium jusque in certamina ductor.
Prævetitum namque et capital committere Martem
Sponte viris. Erumpit ovans, ut Fulvius arma
Imperio solvit, patulumque invectus in æquor
Erigit undantem glomerato pulvere nubem.

Indignatus opem amenti, socioque juvare
Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires
Taurea vibrabat nudis conatibus hastam,
Inde, ruens ira, telum contorquet in auras.
At non idem animus Rutulo: speculatur, et omni
Corpore perlustrat, qua sit certissima ferro
In vulnus via: nunc vibrat, nunc comprimit hastam,
Mentiturque minas; mediam nunc transiit ictu
Parmam, sed grato fraudata est sanguine cuspis.
Tum strictum propere vagina detegit ensem.
Et jam ferrata rapiebat calce volantem
Taurea cornipedem, fugiens minitantia fata.
Nec Rutulus levior cedentis perdere terga.
Nam profugo rapidus fusis instabat habenis.
Utque metus victum, sic ira et gloria portis
Victorem immisit, meritique cupido cruoris.
Ac dum vix oculis, vix credunt mentibus, hostem
Confisum nullo comitante irrumpere tectis,
Per mediam propere trepidantum interritus urbem
Egit equum, adversaque evasit ad agmina porta.
Hinc ardore pari nisuque incurrere muris
Ignescunt animi, penetrataque tecta subire.
Tela simul flammæque micant. Tunc saxeus imber
Ingruit, et summis adscendunt turribus hastæ.
Nec pronum audenti virtutem excellere cuiquam;
Æquarunt iræ dextras. Dictæa per auras
Tranat, et in medium perlabitur arbis arundo.
Lætatur non hortandi, non plura monendi
Fulvius esse locum: rapiunt sibi quisque laborem.
Ques ubi tam erectos animi videt, et superesse

Fortunæ sibi quemque ducem; ruit impete vasto
Ad portam, magnæque optat discrimina famæ.
Tres claustra æquævo servabant corpore fratres,
Queis delecta manus, centeni cuique ferebant
Excubias, unaque locum statione tenebant.
Forma ex his Numitor, cursu plantaque volucri
Præstabat Laurens, membrorum mole Laburnus.
Sed non una viris tela: hic mirabilis arcu,
Ille hastam quatere, ac medicatæ cuspidis ictu
Prælia moliri, et nudo non credere ferro,
Tertius aptabat flammis ac sulfure tædas.
Qualis atlantiaco memoratur litore quondam
Monstrum Geryones immane tricorporis iræ,
Cui trés in pugnam dextræ varia arma gerebant.
Una ignes sævos, ast altera pone sagittas
Fundebat, validam torquebat tertia cornum,
Atque uno diversa dabat tria vulnera misu.
Hos ubi non æquis variantes prælia consul
Conspexit telis, et portæ limina circum
Stragem, ac perfusos subeuntum sanguine postes;
Concitat intortam furiatis viribus hastam.
Letum triste ferens auras secat itala taxus,
Et, qua nudarat, dum fundit spicula ab alto,
Arcum protendens, Numitor latus, ilia transit.
At, non obsepto contentus limine Martem
Exercere levis bello, sed turbidus ausi,
Virrius incauto fervore eruperat amens
Reclusa in campum porta, miseramque furori
Vincentum obtulerat pubem. Ruit obvia in arma
Scipio, et oblatum metit insatiabilis agmen.
Tifata umbrifero generatum monte Galenum

Nutrierant, audere trucem: nec corpore magno
Mens erat inferior: subsidere sæpe leonem,
Nudus inire caput pugnas, certare juvenco,
Atque obliquæ trucis deducere cornua tauri
Assuerat, crudoque aliqua se attollere facto.
Is, dum præcipites expellit Virrius urbe,
Seu spreto, seu ne fieret mora, nudus in æquor
Thorace exierat, leviorque premebat anhelos
Pondere loricæ, et palantes victor agebat.
Jamque Veliternum media transegerat alvo,
Jam, solitum æquali ludo committere equestres
Scipiadæ pugnas, Marium tellure revulso
Perculerat saxo. Miser implorabat amicum
Cum gemitu exspirans, scopulusque premebat hiantem.
Sed, validas sævo vires duplicante dolore,
Effundit lacrimas pariter, cornumque sonantem
Scipio, solamen properans optabile in armis
Hostem prostrato morientem ostendere amico.
Tranavit, liquidas volucris ceu scinderet auras,
Hasta viri pectus, rupitque immania membra.
Quanta est vis agili per cærula summa liburnæ,
Quæ, pariter quoties revocatæ ad pectora tonsæ
Percussere fretum, ventis fugit ocior, et se,
Quam longa est, uno remorum præterit ictu.
Ascanium Volesus, projectis ocius armis,
Quo levior peteret muros, per aperta volantem
Assequitur planta. Dejectum protinus ense
Ante pedes domini jacuit caput: ipse sequutus
Corruit ulterior procursus impete truncus.
Nec spes obsessis ultra reserata tueri

Mœnia, convertunt gressus, recipique precantes
Infandum! excludunt socios, tum cardine verso
Obniti torquent obices, munimina sera.
Acrius hoc instant Itali clausosque fatigant.
Et, ni cæca sinu terras nox conderet atro,
Perfractæ rabido patuissent milite portæ.
Sed non in requiem pariter cessere tenebræ.
Hinc sopor impavidus, qualem victoria movit.
At Capua, aut mœstis ululantum flebile matrum
Questibus, aut gemitu trepidantum exterrita patrum,
Tormentis finem, metamque laboribus orat.
Mussat perfidiæ ductorque caputque senatus
Virrius, a Pœno nullam decet esse salutem,
Vociferans, pulsis vivendi e pectore curis:
Speravi sceptra Ausoniæ, pepigique, sub armis
Si dexter Pœnis Deus et fortuna fuisset,
Ut Capuam iliaci migrarent regna Quirini:
Qui quaterent muros, tarpejaque mœnia, misi:
Nec mihi poscendi vigor abfuit, alter ut æquos
Portaret fasces nostro de nomine consul.
Hactenus est vixisse satis, dum copia noctis.
Cui cordi comes æterna est Acherontis ad undam
Libertas, petat ille meas mensasque dapesque;
Et, victus mentem fuso per membra Lyæo,
Sopitoque necis morsu, medicamina cladis
Hauriat, ac placidis exarmet fata venenis.
Hæc ait, et turba repetit comitante penates.
Ædibus in mediis consurgens ilice multa
Extruitur rogus, hospitium commune peremtis.
Nec vulgum cessat furiare dolorque pavorque.

Nunc menti seræ Decius redit, et bona virtus
Exsilio punita truci. Despectat ab alto
Sacra Fides, agitatque virûm fallacia corda.
Vox occulta subit, passim diffusa per auras:
Fœdera, mortales, ne sævo rumpite ferro;
Sed castam servate fidem: fulgentibus ostro
Hæc potior regnis. Dubio qui frangere rerum
Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici,
Non illi domus, aut conjux, aut vita manebit
Umquam expers luctus, lacrimæque: aget, æquore semper
Ac tellure premens, aget ægrum nocte dieque
Despecta ac violata Fides. Adit omnia jamque
Concilia, ac mensas contingit, et, abdita nube,
Accumbitque toris, epulaturque improba Erinnys.
Ipsa etiam stygio spumantia pocula tabo
Porrigit, et large pœnas letumque ministrat.
Virrius interea, dum dat penetrare medullas
Exitio, adsconditque pyram, atque amplexibus hæret
Jungentum fata, et subici jubet ocius ignes.
Stringebant tenebræ metas, victorque ruebat.
Jamque superstantem muro, sociosque Milonem
Voce attollentem pubes campana videbat.
Pandunt attoniti portas, trepidoque capessunt
Castra inimica gradu, queis leto avertere pœnas
Defuerant animi: patet urbs, confessa furorem,
Et reserat tyrio maculatas hospite sedes.
Matronæ puerique ruunt, mœstumque senatus
Concilium, nullique hominum lacrimabile vulgus.
Stabant innixi pilis exercitus omnis,

Spectabantque viros, læta et tristia ferre
Indociles, nunc propexis in pectora barbis
Verrere humum, nunc fœdantes in pulvere crinem
Canentem, et turpi lacrima precibusque pudendis
Femineum tenues ululatum fundere in auras.
Atque ea dum miles miratur inertia facta,
Exspectatque ferox sternendi mœnia signum,
Ecce repens tacito percurrit pectora sensu
Religio, et sævas componit numine mentes;
Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno
In cinerem transisse rogo. Subit intima corda,
Perlabens sensim mitis Deus. Ille superbæ
Fundamenta Capyn posuisse antiquitus urbi,
Non cuiquam visus passim monet; ille refusis
In spatium immensum campis habitanda relinqui
Utile tecta docet. Paulatim atrocibus iræ
Languescunt animis, et vis mollita senescit.
Pan Jove missus erat, servari tecta volente
Troia, pendenti similis Pan semper, et imo
Vix ulla inscribens terræ vestigia cornu.
Dextera lascivit cæsa tegeatide capra
Verbera læta movens festa per compita cauda.
Cingit acuta comas, et opacat tempora, pinus,
Ac parva erumpunt rubicunda cornua fronte;
Stant aures, imoque cadit barba hispida mento.
Pastorale Deo baculum, pellisque sinistrum
Velat grata latus teneræ de corpore damæ.
Nulla in præruptum tam prona et inhospita cautes,
In qua non, librans corpus, similisque volanti
Cornipedem tulerit præcisa per avia plantam.
Interdum inflexus, medio nascentia terga

Respicit arridens hirtæ ludibria caudæ.
Obtendensque manum solem infervescere fronti
Arcet, et umbrato perlustrat pascua visu.
Hic, postquam mandata Dei perfecta, malamque
Sedavit rabiem, et permulsit corda furentum,
Arcadiæ volucris saltus, et amata revisit
Mænala; ubi argutis longe de vertice sacro
Dulce sonat calamis, ducit stabula omnia cantu.
At legio Ausonidum, flammas ductore jubente
Arceri portis, stantesque relinquere muros,
(Mite decus mentis) condunt ensesque facesque.
Multa Deûm templis domibusque nitentibus auro
Egeritur præda, et victus alimenta superbi,
Queisque bonis periere, virûm de corpore vestes
Femineæ, mensæque alia tellure petitæ,
Poculaque eoa luxum irritantia gemma.
Nec modus argento, cælataque pondera facti
Tantum epulis auri; tum passim corpora longo
Ordine captiva, et domibus depromta talenta,
Pascere longinquum non deficientia bellum,
Immensique greges famulæ ad convivia turbæ.
Fulvius, ut finem spoliandis ædibus, ære
Belligero revocante, dedit, sublimis ab alto
Suggestu, magnis fautor non futilis ausis:
Lanuvio generate, inquit, quem sospita Juno
Dat nobis, Milo, Gradivi cape victor honorem,
Tempora murali cinctus turrita corona.
Tum sontes procerum, meritosque piacula prima
Acciit, et justa punit commissa securi.
Hic atrox virtus (nec enim occuluisse probarim

Spectatum vel in hoste decus) clamore feroci,
Taurea, tune, inquit, ferro spoliabis inultus
Te majorem animam? et jusso lictore recisa
Ignavos cadet ante pedes fortissima cervix?
Haud umquam hoc vobis dederit Deus. Inde, minaci
Obtutu torvum contra et furiale remidens,
Bellatorem alacer per pectora transigit ensem.
Cui ductor: Patriam moriens comitare cadentem.
Qui nobis animus, quæ dextera, quidve viritim
Decernet Mavors: tibi si rebare pudendum
Jussa pati, licuit pugnanti occumbere letum. 380
Dum Capua infaustam luit haud sine sanguine culpam,
Interea geminos terra crudelis ibera
Fortuna abstulerat, permiscens tristia lætis,
Scipiadas, magnumque decus, magnumque dolorem.
Forte dicarchæa juvenis dum sedit in urbe
Scipio, post belli repetens extrema penates,
Huc tristis lacrimas, et funera acerba fuorum
Fama tulit: duris quamquam non cedere suetus,
Pulsato lacerat violenter pectore amictus.
Non comites tenuisse valent, non ullus honorum
Militiæve pudor, pietas irata sinistris
Cælicolis furit, atque odit solatia luctus.
Jamque dies, iterumque dies absumta querelis.
Versatur species ante ora oculosque parentum.
Ergo excire parat manes, animasque suorum,
Alloquioque virûm tantos mulcere dolores.
Hortatur vicina palus, ubi signat Averni

Squalentem introitum stagnans acherusius humor,
Noscere venturos agitat mens protinus annos.
Sic ad cumæam, quæ tum sub nomine Phœbi
Autonoe tripodas sacros antrumque tenebat,
Fert gressus juvenis, consultaque pectoris ægri
Pandit, et adspectus orat contingere patrum.
Nec cunctata diu vates, Mactare repostis
Mos umbris, inquit, consueta piacula nigras
Sub lucem pecudes, reclusæque abdere terræ
Manantem jugulis spirantum cæde cruorem,
Tunc populos tibi regna suos pallentia mittent.
Cetera, quæ poscis, majori vate canentur.
Namque tibi elysio repetita oracula campo
Eliciam, veterisque dabo inter sacra Sibyllæ
Cernere fatidicam phœbei pectoris umbram.
Vade, age, et, a medio quum se nox humida eursu
Flexerit, ad fauces vicini castus Averni
Duc prædicta sacris duro placamina Diti,
Mella simul tecum, et puri fer dona Lyæi.
Hoc alacer monitu, et promissæ nomine vatis,
Apparat occulto monstrata piacula cœpto.
Inde ubi nox jussam procedens contigit horam,
Et spatia æquarunt tenebras transacta futuras,
Consurgit stratis, pergitque ad turbida portæ
Ostia tartareæ, penitus queis abdita vates
Promissa implerat, stygioque sedebat in antro.
Tum, qua se primum rupta tellure recludit
Invisus cælo specus, atque eructat acerbam
Cocyti laxo suspirans ore paludem,
Inducit juvenem, ferroque cavare refossam

Ocius urget humum, atque, arcanum murmur anhelans,
Ordine mactari pecudes jubet: ater operto
Ante omnes taurus regi, tum proxima Divæ
Cæditur hennææ casta cervice juvenca.
Inde tibi, Alecto, tibi, numquam læta Megæra,
Corpora lanigerûm procumbunt lecta bidentum,
Fundunt mella super, Bacchique et lactis honorem.
Sta, juvenis, faciemque, Erebo quæ surgit in omni,
Exclamat vates, patere: accedentia cerne
Tartara, et ante oculos assistere tertia regna.
Ecce ruunt variæ species, et quidquid ab imo
Natum hominum exstinctumque chao est. Jam cuncta videbat,
Cyclopas, Scyllamque, et pastos membra virorum
Odrysiæ telluris equos. Contende tueri,
Eductumque tene vagina interritus ensem.
Quæcumque ante animæ tendent potare cruorem,
Dissice, dum castæ procedat imago Sibyllæ.
Interea cerne, ut gressus inhumata citatos
Fert umbra, et properat tecum conjungere dicta:
Cui datur ante atros absumti corporis ignes,
Sanguine non tacto, solitas effundere voces.
Adspicit, et subito turbatur Scipio visu.
Quinam te, qui casus, ait, dux maxime, fessæ
Eripuit patriæ; quum tales horrida poscant
Bella viros? nec enim dextra concesserit ulli
Appius, aut astu: decimum lux retulit ortum,
Ut te, quum Capua remearem, vulnera vidi

Mulcentem, hoc uno mœstum, quod adire nequires
Saucius ad muros, et Martis honore careres.
Contra quæ ductor: Fesso mihi proxima tandem
Lux gratos Phaethontis equos avertit, et atris
Æternum demisit aquis: sed lenta meorum,
Dum vanos ritus, cura, et solemnia vulgi
Exsequitur, cessat flammis imponere corpus,
Ut portet tumulis per longum membra paternis.
Quod te per nostri Martis precor æmula facta,
Arce, quæ putres artus, medicamina, servant;
Daque vago portas quamprimum Acherontis adire.
Tum juvenis: Gens o veteris pulcherrima Clausi,
Haud ulla ante tuam, quamquam non parva fatigent,
Curarum prior exstiterit: namque ista per omnes
Discrimen servat populos, variatque jacentum
Exsequias tumuli et cinerum sententia discors.
Tellure (ut perhibent) is mos antiquus ibera
Exanima obscenus consumit corpora vultur.
Regia quum lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes. Ægyptia tellus
Claudit odorato post funus stantia saxo
Corpora, et a mensis exsanguem haud separat umbram.
Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro
Ora virûm, et longum medicata reponit in ævum.
Quid, qui reclusa nudos Garamantes arena
Infodiunt? quid, qui sævo sepelire profundo
Exanimos mandant libycis Nasamones in oris?
At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent

Ossa (nefas) auro, ac mensis ea pocula servant:
Cecropidæ ob patriam Mavortis sorte peremtos
Decrevere simul communibus urere flammis.
At gente in scythica suffixa cadavera truncis
Lenta dies sepelit, putri liquentia tabo.

Talia dum memorant, umbra veniente Sibyllæ,
Autonoe, Finem hic, inquit, sermonibus adde
Alternis: hæc, hæc veri fecunda sacerdos,
Cui tantum potuit rerum, quantum ipse negarit
Plus novisse Deus: me jam comitante tuorum
Tempus abire globo, et pecudes imponere flammis.

At gravida arcanis Cumes anus attigit ore
Postquam sacrificum delibavitque cruorem,
In decus egregiæ vultus intenta juventæ,
Æthereâ fruerer quum luce, haud segniter, inquit,
Cumæo populis vox nostra sonabat in antro.
Tunc te permixtum sæclis, rebusque futuris
Æneadum cecini. Sed non sat digna mearum
Cura tuis vocum: nec enim conquirere dicta
Aut servare fuit proavis solertia vestris.
Verum age, disce, puer, (quando cognoscere
eordi est)
Jam tua, deque tuis pendentia dardana fatis.
Namque tibi cerno properatum oracula vitæ
Hinc petere, et patrios visu contingere manes.
Armifero victor patrem ulciscêris Ibero,
Creditus ante annos Marti, ferroque resolvet
Gaudia Pœnorum, et missum lætabere bello
Omen, iberiacis victa Carthagine terris.
Majus ad imperium post hæc capiere, nec ante
Jupiter absistet cura, quam cuncta fugarit

In Libyam bella, et vincendum duxerit ipse
Sidonium tibi rectorem: pudet urbis iniquæ,
Quod post hæc decus hoc patriaque domoque carebit.
Sic vates, gressumque lacus vertebat ad atros.
Tum juvenis, Quæcumque datur sors durior ævi,
Obnitemur, ait: culpa modo pectora cessent.
Sed, te oro, (quando vitæ tibi causa labores
Humanos juvisse fuit) siste, inclyta virgo,
Paulisper gressum, et nobis manesque silentum
Enumera, stygiæque aperi formidinis aulam.
Annuit illa quidem; sed, Non optanda recludis
Regna, ait: hic tenebras habitant, volitantque per umbras
Innumeri quondam populi: domus omnibus una.
In medio vastum late se tendit inane,
Huc, quidquid terræ, quidquid freta, et igneus aer
Nutrivit primo mundi genitalis ab ævo,
(Mors communis agit) descendunt cuncta: capitque
Campus iners, quantum interiit, restatque futurum.
Cingunt regna decem portæ; quarum una receptat
Belligeros, dura Gradivi sorte creatos.
Altera, qui leges posuere, atque inclyta jura
Gentibus, et primas fundarunt mœnibus urbes,
Tertia ruricolas Cereris, justissima turba
Quæ venit ad manes, et fraudum illæsa veneno.
Exin, qui lætas artes vitæque colendæ
Invenere viam, nec dedignanda parenti

Carmina fuderunt Phœbo, sua limina servant.
Proxima, quos venti sævæque hausere procellæ,
Naufraga porta rapit; sic illam nomine dicunt.
Finitima huic, noxa gravido et peccasse fatenti,
Vasta patet populo: pœnas Rhadamanthus in ipso
Expetit introitu, mortemque exercet inanem.
Septima femineis reseratur porta catervis, 545
Lividentes ubi casta fovet Proserpina lucos.
Infantum hinc gregibus, versasque ad funera tædas
Passis virginibus, turbæque in limine lucis
Est iter exstinctæ, et vagitu janua nota.
Tum, seducta loco, et laxata lucida nocte 550
Claustra nitent, quæ secreti per limitis umbram
Elysios ducunt campos: hic turba piorum,
Nec stygio in regno, cæli nec posta sub axe:
Verum ultra Oceanum sacro contermina fonti,
Lethæos potat latices, oblivia mentis. 555
Extrema hinc auro fulgens, jam lucis honorem
Sentit, et admoto splendet ceu sidere lunæ.
Hac animæ cælum repetunt; ac, mille peractis,
Oblitæ Ditem redeunt in corpora, lustris.
Has passim nigrum pandens Mors lurida rictum,
Itque reditque vias, et portis omnibus errat.
Tum jacet in spatium sine corpore pigra vorago,
Limosique lacus: late exundantibus urit
Ripas sævus aquis Phlegethon, et, turbine anhelo
Flammarum resonans, saxosa incendia torquet.
Parte alia torrens Cocytos sanguinis atri
Vorticibus furit, et spumanti gurgite fertur.
At magnis semper Divis, regique Deorum
Jurari dignata palus, picis horrida rivo,

Fumiferum volvit Styx inter fulfura limum.
Tristior his Acheron sanie crassoque veneno
Æstuat, et, gelidam eructans cum murmure arenam,
Descendit nigra lentus per stagna palude.
Hanc potat saniem non uno Cerberus ore,
Hæc et Tisiphones sunt pocula, et atra Megæra:
Hinc sitit, ac nullo rabies restinguitur haustu.
Ultimus erumpit lacrimarum fontibus amnis
Ante aulam, atque aditus, et inexorabile limen.
Quanta cohors, omni stabulante per avia monstro,
Excubat, et manes permixto murmure terret!
Luctus edax, Maciesque malis comes addita Morbis,
Et Mœror pastus Fletu, et sine sanguine Pallor,
Curæque, Insidiæque, atque hinc queribunda Senectus,
Hinc angens utraque manu sua guttura Livor,
Et deforme Malum, ac sceleri proclivis Egestas,
Errorque infido gressu, et Discordia gaudens
Permiscere fretum cælo: sed et ostia Ditis
Centenis suetus Briareus recludere palmis,
Et Sphinx, virgineos rictus infecta cruore,
Scyllaque, Centaurique truces, umbræque Gigantum.
Cerberus hic ruptis peragrat quum Tartara vinclis,
Non ipsa Alecto, nec feta furore Megæra
Audet adire ferum, dum fractis mille catenis
Viperea latrans circumligat ilia cauda.
Dextera vasta comas nemorosaque brachia fundit.

Taxus, Cocyti rigua frondosior unda.
Hic diræ volucres, pastusque cadavere vultur,
Et multus bubo, ac sparsis strix sanguine pennis.
Harpyiæque fovent nidos, atque omnibus hærent
Condensæ foliis: sævit stridoribus arbor.
Has inter formas conjux Junonis avernæ,
Suggestu residens, cognoscit crimina regum.
Stant vincti, seroque piget sub judice culpæ:
Circum errant Furiæ, Pœnarumque omnis imago.
Quam vellent numquam sceptris fulsisse superbis!
Insultant duro imperio non digna nec æqua
Ad superos passi manes: quæque ante profari
Non licitum vivis, tamdem permissa queruntur.
Tunc alius sævis religatur rupe catenis:
Ast alius subigit saxum contra ardua montis:
Vipereo domat hunc æterna Megæra flagello.
Talia letiferis restant patienda tyrannis.
Sed te maternos tempus cognoscere vultus,
Cujus prima venit non tardis passibus umbra.
Adstabat fecunda Jovis Pomponia furto.
Namque, ubi cognovit Latio surgentia bella
Pœnorum, Venus, insidias anteire laborans
Junonis, fusa sensim per pectora patrem
Implicuit flamma. Quæ ni provisa fuissent,
Sidonia iliacas nunc virgo accenderet aras.
Ergo ubi gustatus cruor, admonuitque Sibylla,
Et dedit alternos ambobus noscere vultus,
Sic juvenis prior: O magni mihi numinis instar,
Cara parens, quam, te ut nobis vidisse liceret,
Optassem stygias vel leto intrare tenebras!
Quæ sors nostra fuit, cui te, quum prima subiret,

Eripuit sine honore dies, et funere carpsit?
Excipit his mater: Nullos, o nate, labores
Mors habuit nostra: æthereo dum pondere partum
Exsolvor, miti dextra cyllenia proles
Imperio Jovis elysias deduxit in oras;
Attribuitque pares sedes, ubi magna moratur
Alcidæ genitrix, ubi sacro munere Leda.
Verum age, nate, tuos ortus, ne bella pavescas
Ulla, nec in cælum dubites te tollere factis,
Quando aperire datur nobis, nunc denique disce.
Sola die caperem medio quum forte petitos
Ad requiem somnos, subitus mihi membra ligavit
Amplexus, non ille, meo veniente marito,
Assuetus facilisque mihi: tum luce corusca,
Implebat quamquam languentia lumina somnus,
Vidi (crede) Jovem: nec me mutata fefellit
Forma Dei, quod squalentem conversus in anguem
Ingenti traxit curvata volumina gyro.
Sed mihi post partum non ultra ducere vitam
Concessum. Heu, quantum gemui, quod spiritus ante,
Hæc tibi quam noscenda darem, discessit in auras!
His alacer colla amplexu materna petebat:
Umbraque ter frustra per inane petita fefellit.
Succedunt simulacra virûm concordia, patris
Unanimique simul patrui. Ruit ipse per umbras
Oscula vana petens juvenis, fumoque volucri
Et nebulis similes animas apprendere certat.
Quis te, care pater, quo stabant itala regna,
Exosus Latium Deus abstulit? Hei mihi! nam cur
Ulla fuere adeo, quibus a te sævus abessem,

Momenta? opposito mutassem pectore mortem.
Quantos funeribus vestris gens itala passim
Dat gemitus! Tumulus vobis, censente senatu,
Mavortis geminus surgit per gramina campo.
Nec passi plura, in medio sermone loquentis
Sic adeo incipiunt. Prior hæc genitoris imago:
Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces;
Dulce tamen venit ad manes, quum gratia vitæ,
Durat apud Superos, nec edunt oblivia laudem.
Verum age, fare, decus nostrum, te quanta fatiget
Militia. Heu, quoties intrat mea pectora terror,
Quum repeto, quam sævus eas, ubi magna pericla
Contingunt tibi! Per nostri, fortissime, leti
Obtestor causas, Martis moderare furori.
Sat tibi sint documenta domus! Octava terebat
Arentem culmis messem crepitantibus æstas,
Ex quo cuncta mihi calcata, meoque subibat
Germano devexa jugum tartessia tellus.
Nos miseræ muros et tecta renata Sagunto,
Nos dedimus Bætin nullo potare sub hoste.
Nobis indomitus convertit terque quaterque
Germanus terga Annibalis. Pro barbara numquam
Impolluta fides! Peterem quum victor adesum
Cladibus Asdrubalem; subito venale, cohortes
Hispanæ, vulgus, libyci quas fecerat auri
Asdrubal, abrupto liquerunt agmine signa.
Tunc hostis socio desertos milite, multum
Ditior ipse viris, spisso circumdedit orbe.
Non segnis nobis nec inultis, nate, peracta est
Illa suprema dies, et laude inclusimus ævum.
Excipit inde suos frater conjungere casus:

Excelsæ turris post ultima rebus in arctis
Subsidium optaram, supremaque bella ciebam.
Fumantes tædas, ac lata incendia passim,
Et mille injecere faces. Nil nomine læti
De Superis queror. Haud parvo data membra sepulcro
Nostra cremaverunt in morte hærentibus armis.
Sed me luctus habet, geminæ ne clade ruinæ
Cesserit affusis oppressa Hispania Pœnis.
Contra quæ juvenis turbato fletibus ore:
Dii, quæso, ut merita est, dignas pro talibus ausis
Carthago expendat pœnas. Sed continet acres
Pyrenes populos, qui, vestro Marte probatus,
Excepit fessos, et notis Marsius armis
Successit bello: fusos quoque fama ferebat
Victores acie, atque exacta piacula cædis.
His læti rediere duces loca amœna piorum;
Prosequiturque oculis puer adveneratus euntes.
Jamque aderat multa vix agnoscendus in umbra
Paulus, et epoto fundebat sanguine verba:
Lux Italûm, cujus spectavi martia facta,
Multum uno majora viro, descendere nocti,
Atque habitanda semel subigit quis visere regna!
Cui contra tales effundit Scipio voces:
Armipotens ductor, quam sunt tua fata per urbem
Lamentata diu! quam pene ruentia tecum
Traxisti ad stygias cnotria tecta tenebras!
Tum tibi defuncto tumulum sidonius hostis
Constituit, laudemque tuo quæsivit honore.

Dumque audit lacrimans hostilia funera Paulus,
Ante oculos jam Flaminius, jam Gracchus, et ægro
Absumtus Cannis stabat Servilius ore.
Appellare viros erat ardor, et addere verba:
Sed raptabat amor priscos cognoscere manes.
Nunc meritum sæva Brutum immortale securi
Nomen, nunc Superos æquantem laude Camillum,
Nunc auro Curium non umquam cernit amicum.
Ora Sibylla docet venientum, et nomina pandit.
Hic fraudes pacis, Pyrrhumque a limine portæ
Dejecit, visus orbus. Tulit ille ruentem
Tibridis in ripas regem, solusque revulso
Pone ferox ponte exclusit redeuntia regna.
Si tibi dulce virum, primo qui fœdera bello
Phœnicum pepigit, vidisse; hic inclytus ille
Æquoreis victor cum classe Lutatius armis.
Si studium et sævam cognoscere Amilcaris umbram;
Illa est, cerne procul, cui frons nec morte remissa
Irarum servat rabiem. Si jungere cordi est
Colloquium, sine, gustato det sanguine vocem.
Atque ubi permissum, et sitiens se implevit imago,
Sic prior increpitat non miti Scipio vultu:
Taliane, o fraudum genitor, sunt fœdera vobis?
Aut hæc sicania pepigisti captus in ora?
Bella tuus toto natus contra omnia pacta
Exercet Latio, et perruptis molibus Alpes
Eluctatus adest, fervet gens itala Marte
Barbarico, et refluunt obstructi stragibus amnes.

Post quæ Pœnus ait: Decimum modo cœperat annum
Excessisse puer, nostro quum bella Latinis
Concepit jussu: licitum nec fallere Divos
Juratos patri: quod si laurentia vastat
Nunc igni regna, et phrygias res vertere tentat,
O pietas, o sancta fides, o vera propago!
Atque utinam amissum reparet decus! Inde citato
Celsus abit gressu, majorque recessit imago.
Exin designat vates, qui jura sub armis
Poscenti dederint populo, primique petitas
Miscuerint Italis piræo litore leges.
Lætatur, spectatque virûm insatiabilis ora
Scipio, et appellet cunctos, ni magna sacerdos
Admoneat turbæ innumeræ: Quot millia toto
Credis in orbe, puer, lustras dum singula visu,
Descendisse Erebo? nullo non tempore abundans
Umbrarum huc agitur torrens, vectatque capaci
Agmina mole Charon, et sufficit improba puppis.
Post hæc, ostendens juvenem, sic virgo profatur:
Hic ille est, tellure vagus qui victor in omni
Cursu signa tulit; cui pervia Bactra Dahæque:
Qui Gangem bibit, et pellæo ponte Niphaten
Adstrinxit; cui stant sacro sua mœnia Nilo.
Incipit Æneades: Libyci certissima proles
Hammonis, quanto exsuperat tua gloria cunctos
Indubitata duces, similique cupidine rerum
Pectora nostra calent, quæ te via, fare, superbum
Ad decus et summas laudum perduxerit arces.
Ille sub hæc: Turpis lenti solertia Martis.
Audendo bella expedias: pigra extulit arctis

Haud unquam sese virtus: tu magna gerendi
Præcipita tempus: mors atra impendet agenti. 775
Hæc effatus abit. Crœsi mox advolat umbra,
Dives apud superos; sed mors æquarat egenis.
Atque hic, elysio tendentem limite cernens
Effigiem juvenis castam, cui vitta ligabat
Purpurea effusos per colla nitentia crines, 780
Dic, ait, hic quinam, virgo! nam luce refulget
Præcipua frons sacra viro, multæque sequuntur
Mirantes animæ, et læto clamore frequentant.
Qui vultus! quam (si stygia non esset in umbra)
Dixissem facile esse Deum! Non falleris, inquit,
Docta comes Triviæ: meruit Deus esse videri,
Et fuit in tanto non parvum pectore numen.
Carmine complexus terram, mare, sidera, manes,
Et cantu Musas et Phœbum æquavit honore.
Atque hæc cuncta, prius quam cerneret, ordine terris 790
Prodidit, et vestram tulit usque ad sidera Trojam.
Scipio, perlustrans oculis lætantibus umbram,
Si nunc fata darent, ut romula facta per orbem
Hic caneret vates, quanto majora futuros
Facta eadem intrarent hoc, inquit, teste nepotes!
Felix Æacida, cui tali contigit ore
Gentibus ostendi! crevit tua carmine virtus.
Sed quæ tanta adeo gratantum turba requirens,
Heroum effigies majoresque accipit umbras:
Inde viro stupet Æacide, stupet Hectore magno,
Ajacisque gradum, venerandaque Nesteris ora
Miratur, geminos adspectat lætus Atridas,
Jamque Ithacum, corde æquantem pelcia facta.

Victuram hinc cernit ledæi Castoris umbram:
Alternam lucem peragebat in æthere Pollux. 805
Sed subito vultus monstrata Lavinia traxit.
Nam virgo admonuit tempus cognoscere manes
Femineos, ne cunctantem lux alma vocaret.
Felix hæc, inquit, Veneris nurus ordine longo
Trojugenas junxit sociata prole Latinis. 810
Vis et martigenæ thalamos spectare Quirini?
Hersiliam cerne: hirsutos quum sperneret olim
Gens vicina procos, pastori rapta marito
Intravitque casæ, culmique e stramine fultum
Pressit læta torum, et soceros revocavit ab armis.
Adspice Carmentis gressus: Evandria mater
Hæc fuit, et vestros tetigit præsaga labores.
Vis et quos Tanaquil vultus gerat? hæc quoque castæ
Augurio valuit mentis, venturaque dixit
Regna viro, et dextros agnovit in alite Divos. 820
Ecce pudicitiæ latium decus, inclyta leti
Fert frontem, atque oculos terræ Lucretia fixos.
Non datur, heu! tibi, Roma, nec est, quod malle deceret
Hanc laudem retinere diu. Virginia juxta,
Cerne, cruentato vulnus sub pectore servat, 825
Tristia defensi ferro monimenta pudoris,
Et patriam laudat miserando in vulnere dextram.
Illa est, quæ Tibrim, quæ fregit lydia bella,
Nondum passa marem, quales optabat habere
Quondam Roma viros, contemtrix Cloelia sexus.
Quum subito adspectu turbatus Scipio poscit,
Quæ pœnæ causa et qui sint in crimine manes.

Tum virgo: Patrios fregit quæ curribus artus,
Et stetit adductis super ora trementia frenis,
Tullia, non ullos satis exhaustura labores,
Ardenti Phlegethonte natat: fornacibus atris.
Fons rapidus furit, atque ustas sub gurgite cautes
Egerit, et scopulis pulsat flagrantibus ora.
Illa autem quæ tondetur præcordia rostro
Alitis, en quantum resonat plangentibus alis.
Armiger ad pastus rediens Jovis, hostibus arcem
Virgo (immane nefas) adamato prodidit auro.
Tarpeja, et pactis reseravit claustra Sabinis:
Juxta (nonne vides? neque enim leviora demantur
Delicta) illatrat jejunis faucibus Orthrus,
Armenti quondam custos immanis iberi,
Et morsu petit, et polluto eviscerat ungue.
Nec par pœna tamen sceleri: sacraria Vestæ
Polluit, exsuta sibi virginitate, sacerdos.
Sed satis hæc vidisse, satis: mox deinde videnti
Nunc animas tibi, quæ potant oblivia, paucas
In fine enumerasse paro, et remeare tenebris.
Hic Marius (nec multa dies jam restat ituro
Ætheream in lucem) veniet tibi origine parva
In longum imperium consul, nec Sylla morari
Jussa potest, aut amne diu potare sopore.
Lux vocat, et nulli Divûm mutabile fatum.
Imperium hic primus rapiet: sed gloria culpæ,
Quod reddet solus: nec tanto in nomine quisquam
Exsistet Syllæ qui se velit esse secundum.
Ille, hirta cui subrigitur coma fronte, decorum
Et gratum terris Magnus caput: ille Deûm gens.

Stelligerum attollens apicem Trojanus Iulo
Cæsar avo; quantas moles, quum sede reclusa
Hac tamdem erumpent, terraque marique movebunt!
Heu miseri quoties toto pugnabitur orbe!
Nec leviora lues, quam victus, crimina victor.
Tum juvenis lacrimans: Restare hæc ordine duro
Lamentor rebus latiis: sed luce remota
Si nulla est venia, et merito mors ipsa laborat,
Perfidiæ Pœnus quibus aut Phlegetontis in undis
Exuret ductor scelus, aut quæ digna renatos
Ales in æternum laniabit morsibus artus?
Ne metue, exclamat vates, non vita sequetur
Inviolata virum: patria non ossa quiescent.
Namque ubi fractus opum, magnæ certamine pugnæ
Pertulerit vinci, turpemque orare salutem,
Rursus bella volet Macetûm instaurare sub armis.
Damnatusque doli, desertis conjuge fida,
Et dulci nato, linquet Carthaginis arces,
Atque una profugus lustrabit cærula puppe.
Hinc cilicis Tauri saxosa cacumina viset.
Pro, quanto levius mortalibus ægra subire
Servitia, atque hiemes, æstus, fugamque, fretumque,
Atque famem, quam posse mori! Post itala bella
Assyrio famulus regi, falsusque cupiti
Ausoniæ motus, dubio petet æquora velo;
Donec, prusiacas delatus seguiter oras,

Altera servitia imbelli patietur in ævo,
Et latebram munus regni. Perstantibus inde
Æneadis reddique sibi poscentibus hostem,
Pocula furtivo rapiet properata veneno,
Ac tandem terras longa formidine solvet.
Hæc vates, Erebique cavis se retulit umbris.
Tum lætus socios juvenis portumque revisit.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER DECIMUS QUARTUS

Silius nunc bellum, a Romanis, Marcello duce, in Sicilia gestum, commemoraturus, primum hujus insulæ situm, fertilitatem, poetas, veteres incolas, (qui fuere Læstrygones, Cyclopes, Sicani ex Iberia, Ligures eo ducti a Siculo, Cretenses cohors Minois, Trojani, Acestes scilicet et Helymus, Messenii ex Peloponneso, a quibus Zancle dicta est Messana, et Corinthii, quorum imperator Archias coloniam duxit Syracusas) loca ignibus subterraneis æstuantia, insulas æolias, et tria promontoria recenset (v. 1.—78.). Tum belli causas et originem tradit. Mortuo enim Hierone, miti rege ac fido Romanorum socio, regnum translatum erat ad Hieronymum, nepotem ejus; puerum, vix dum libertatem, nedum dominationem, modice laturum, inflatumque assentationibus eorum, qui illum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis, materni avi, meminisse jubebant (79.—95.). Qui quum ad Pœnos defecisset, et propter crudelitatem superbiamque cum omni stirpe regia a conjuratis esset occisus, pars Siculorum Pœnis, pars Romanis favebat (96.—109.). In hac rerum turbatione variisque animorum motibus M. Claudius Marcellus prætor, qui jam ter consul fuerat, classem in Siciliam appellit, et, de discordiis civilibus certior factus, bellum comparat (110.—124.). Cum omni exercitu proficiscitur in Leontinos, et facilem ab imbelli populo victoriam reportat: in qua pugna Asilus, miles tyrrhenus, Beryam pœnum, veterem dominum jam humi prostratum, agnoscit, et, quia benigne olim ab eo tractatus erat, a morte revocat (125.—177.). Leontinis expugnatis Marcellus movet extemplo castra ad Syracusas, et legatis, quos præmiserat, ut pacis conditiones ferrent, re infecta rever-

sis, terra marique urbs oppugnatur (178.—191.). Auxilia Syracusanis mittunt duce Grospho Messana, Catane, Camarina, Hybla, Selinus, Myle, Eryx, Centuripæ, Entella, Thapsos, Acræ, Agyrium, Tyndaris, Agrigentum, Gela, Halæsa, Palici, Acesta, quique Acim, Hypsam, Alabim, Achaten, Chrysam, Hipparim, Pantagiam et Symæthum fluvios, accolunt, præterea Thermæ himeræenses et Henna (192.—247.). Romanos contra adjuvant Petræa, Callipolis, Enguion, Hadranum, Ergetium, Melite, Calacte, Cephalœdis et Tauromenium (248.—257.). Reliquæ Siciliæ urbes a Pœnorum partibus stant, Agathyrna, Trogilos, Facelinæ Dianæ Fanum, Panormos, Herbesos, Naulocha, Morgentia, Menæ, Amastra, Tisse, Netum, Mutyce, Achætus, Drepane, Helorus, Triocala, Arbela, Ietas, Babæ, Cossyra, Mute, Megara, Gaulum (258.—276.). Syracusæ ipsæ, quæ ex quatuor urbibus maximis constabant, armatorum multitudine, muris et in primis magno portu munitissimæ erant, et præterea militibus memoria victæ olim Atheniensium classis a ducibus inceditur animus, plebi autem ab Hippocrate et Epicyde, prætoribus, Carthagine natis et Pœnis materno genere (277.—291.). Marcellus itaque, spe deditionis abscissa, omnem apparatum oppugnandarum urbium admovet muris, et Cimber turrim Syracusanorum miræ altitudinis incendio delet (292.—315.). Omnia vero consilia cœptaque Romanorum disjicit ars unius hominis, Archimedis, celeberrimi spectatoris cæli siderumque, mirabilioris tamen inventoris ac machinatoris bellicorum tormentorum operumque, quibus ea, quæ hostes ingenti mole agunt, ipse perlevi momento ludificatur (316.—352.). Interea adventat classis punica, quæ, juncta syracusanæ, cum romana concurrit (353.—384.). Inter cunctas naves eminet prætoria Himilconis, qui ipse gubernatorem romanum, et mox Taurum, in locum ejus succedentem, sagittis configit (384.—407.). In hanc vero navem Corbulo ex turri, navibus pluribus junctis imposita, ignes conjicit, quibus ubivis diffusis, Himilco, in minus navigium ope funis delapsus, e manibus hostium effugit (408.—451.). Bato gubernator pectus suum gladio transigit (452.—461.).

Daphnis, formosi pastoris hujus nominis progenies, hauritur flammis (462.—476.). Ornytos in adusto transtro natat (477.—480.), et Scyron aquæ innans rostro navis transfigitur (481.—486.). In ipsum quidem Marcellum impetum faciunt Lilæus et Podætus, juvenis ferox multarumque artium peritissimus: at illi manus amputantur bipenni, hic hasta transjicitur (487.—515.). Parte alia navis punica, in qua Crantor et Polyphemus vehuntur, concurrit cum romana, quæ tamdem nimio Pœnorum in eam irruentium pondere depressa mergitur (516.—559.). Multis deinde navibus jam igni correptis Himilco fugam capessit, et capta hostium navigia ad litus ducuntur (559.—579.). Hac Romanorum victoria Syracusanis animus frangitur, et urbs jam facilis captu fuisset, nisi subito intoleranda vis æstus, tempore autumni in locis natura gravibus, gemisset pestilentiam, qua animi avertuntur a belli consiliis, et multi Romanorum, Siculorum Pœnorumque absumuntur (580.—617.). Mali hujus vi paulatim imminuta, animum recipiunt Romani, et, quia ferro potius quam morbo mori capiunt, summo ardore invadunt urbem, quæ et primo impetu expugnatur (618.—649.). Victores mœnia ingressi immensa pretiosarum rerum opemmque artis vetustæ præda potiuntur (641.—664.). Marcellus autem militibus, ut a cædibus temperent, ædificiisque parcant tam sacris quam profanis, edicit, et lacrimans miseratur tristem sortem urbis atque Archimedis, quem in tanto tumultu intentum formis, quas descripserat in pulvere, miles ignarus, quis esset, interfecerat (665.—670.). Certatim deinde lætantur Romani et Syracusani, illi de victoria, hi de Marcelli humanitate (671.—684.).

Flectite nunc vestros, Heliconis numina, cantus,
Ortygiæ pelagus siculique ad litoris urbes.
Muneris hic vestri labor est, modo daunia regna
Æneadum, modo sicanios accedere portus
Aut Macetùm lustrare domos, et achaia rura;

Aut vaga sardoo vestigia tingere fluctu,
Vel tyriæ quondam regnata mapalia genti,
Extremumque diem et terrarum invisere metas.
Sic poscit sparsis Mavors agitatus in oris.
Ergo agè, qua lituì, qua ducunt bella, sequamur.
Ausoniæ pars magna jacet trinacria tellus,
Ut semel expugnante Noto, et vastantibus undis
Accepit freta, cæruleo propulsa tridente.
Namque per occultum cæca vi turbinis olim
Impactum pelagus laceratæ viscera terræ
Discidit, et, medio perrumpens arva profundo,
Cum populis pariter convulsas transtulit urbes.
Ex illo, servans rapidus divortia, Nereus,
Sævo dividuos conjungi pernegat æstu.
Sed spatium, quod dissociat consortia terræ,
Latratus fama est (sic arcta intervenit unda)
Et matutinos volucrum transmittere cantus.
Multa solo virtus: jam reddere fenus aratris,
Jam montes umbrare olea, dare nomina Baccho,
Cornipedemque citum lituis generasse ferendis,
Nectare cecropias hyblæo accedere ceras.
Hic et pæonios arcano sulfure fontes,
Hic Phœbo digna et Musis venerabere vatum
Ora excellentum, sacras qui carmine silvas,
Quique syracosia resonant Helicona Camena.
Promtæ gens linguæ: ast eadem, quum bella cieret,
Portus æquoreis sueta insignire tropæis.
Post dirum Antiphatæ sceptrum, et cyclopia regna,
Vomere verterunt primum nova rura Sicani.

Pyrene misit populos, qui nomen ab amne
Adscitum patrio, terræ imposuere vacanti.
Mox Ligurum pubes, siculo ductore, novavit
Possessis bello mutata vocabula regnis.
Nec cres dedecori fuit accola: duxerat actos
Mœnibus e centum non fausta ad prælia Minos,
Dædaleam repetens pœnam: qui fraude nefanda
Postquam perpetuas judex concessit ad umbras,
Cocalidum insidiis, fesso minoia turba
Bellandi studio, siculis subsedit in oris.
Miscuerunt phrygiam prolem trojanus Acestes,
Trojanusque Helymus, structis, qui pube sequuta,
In longum ex sese donarunt nomina muris.
Nec zanclæa gerunt obscuram mœnia famam,
Dextera quam tribuit posito Saturnia telo.
Sed decus hennæis haud ullum pulcrius oris,
Quam quæ sisyphio fundavit nomen ab Isthmo,
Et multum ante alias ephyræis fulget alumnis.
Hic Arethusa suum piscoso fonte receptat
Alpheon, sacræ portantem signa coronæ.
At non æquus amat trinacria Mulciber antra.
Nam Lipare, vastis subter depasta caminis,
Sulfureum vomit exeso de vertice fumum.
Ast Ætna eructat tremefactis cautibus ignes,
Inclusi gemitus, pelagique imitata furorem
Murmure per cæcos tonat irrequieta fragores
Nocte dieque simul: fonte e Phlegethontis ut atro
Flammarum exundat torrens, piceaque procella
Semiambusta rotat liquefactis saxa cavernis.
Sed quamquam largo flammarum exæstuet intus
Turbine, et assidue subnascens profluat ignis,

Summo cana jugo cohibet (mirabile dictu)
Vicinam flammis glaciem; æternoque rigore
Ardentes horrent scopuli: stat vertice celsi
Collis hiems, calidaque nivem tegit atra favilla.
Quid referam æolio regnatas nomine terras? 70
Ventorumque domos, atque addita claustra procellis?
Hic versi penitus pelopea ad regna Pachyni
Pulsata Ionio respondent saxa profundo.
Hic, contra Libyamque situm Caurosque furentes,
Cernit devexas Lilybæon nobile Chelas. 75
At, qua diversi lateris frons tertia terris
Vergit in Italiam prolato ad litora dorso,
Celsus arenosa tollit se mole Pelorus.
His longo mitis placide dominator in ævo
Præfuerat terris Hieron, tractare sereno 80
Imperio vulgum pollens, et pectora nullo
Parentum exagitare metu, pactamque per aras
Haud facilis temerare fidem, socialia jura
Ausoniis multos servarat casta per annos.
Verum, ubi fata virum fragili solvere senecta, 85
Primævo cessit sceptrum exitiale nepoti,
Et placida indomitos accepit regia mores.
Namque, bis octonis nondum rex præditus annis,
Caligare alto in solio, nec pondera regni
Posse pati, et nimium fluxis confidere rebus. 90
Jamque brevi nullum, delicta tuentibus armis,
Fas notum, ignotumque nefas: vilissima regi
Cura pudor: tam præcipiti materna furori
Pyrrhus origo dabat stimulos, proavique superbum

Æacidæ genus, atque æternus carmine Achilles.
Ergo ardor subitus Pœnorum incepta fovendi:
Nec sceleri mora: conjungit nova fœdera, pacto,
Cederet ut siculis victor sidonius oris.
Sed stabant Pœnæ, tumulumque negabat Erinnys,
Qua modo pactus erat socium non cernere, terra.
Sævos namque pati fastus, juvenemque cruento
Flagrantem luxu, et miscentem turpia diris,
Haud ultra faciles, quos ira metusque coquebat,
Jurati obtruncant; nec jam modus ensibus: addunt
Femineam cædem, atque insontum rapta sororum
Corpora prosternunt ferro: nova sævit in armis
Libertas, jactatque jugum: pars punica castra,
Pars Italos et nota volunt; nec turba furentum
Defit, quæ neutro sociari fœdere malit.
Tali Trinacriæ motu, rebusque sicanis
Exitio regis trepidis, sublimis honore,
(Tertia nam latios renovarat purpura fasces)
Marcellus classem zanclæis appulit oris.
Atque ubi cuncta viro, cædesque exposta tyranni,
Ambiguæque hominum mentes, Carthaginis arma
Quos teneant, et quanta, locos, quod vulgus amicum
Duret Trojugenis, quantos Arethusa tumores
Concipiat, perstetque suas non pandere portas:
Incumbit bello, ac totam per proxima raptim
Armorum effundit flammato pectore pestem.
Non aliter Boreas, Rhodopes a vertice præceps
Quum sese immisit, decimoque volumine pontum
Expulit in terras, sequitur cum murmure molem

Ejecti maris, et stridentibus affremit alis.
Prima leontinos vastarunt præſia campos,
Regnatam duro quondam Læstrygone terram.
Instabat ductor, cui tarde vincere grajas
Par erat, ac vinci, turmas: ruit æquore toto;
(Femineum credas maribus concurrere vulgum)
Et Cereri placitos fecundat sanguine campos.
Sternuntur passim, pedibusque evadere letum
Eripuit rapidus Mavors. Ut cuique salutem
Promisit fuga, præveniens dux occupat ense.
Ite, gregem metite imbellem, ac succidite ferro,
Clamat, cunctantes urgens umbone catervas.
Pigro luctandi studio certamen in umbra
Molle pati docta, et gaudens splendescere olivo,
Stat, mediocre decus vincentum, ignava juventus.
Hæc laus sola datur, si viso vincitis hoste.
Ingruit, audito ductore, exercitus omnis;
Solaque, quod superest, secum certamina norunt,
Quis dextra antistet, spoliisque excellat opimis.
Euboici non, per scopulos illisa Caphareo,
Euripi magis unda furit; pontumve sonantem
Ejicit angusto violentius ore Propontis:
Nec fervet majore fretum rapiturque tumultu,
Quod ferit herculeas extremo sole columnas.
Mite tamen dextræ decus inter prælia tantæ
Emituit fama. Miles tyrrhenus, (Asylo
Nomen erat) captus quondam ad trasymena fluenta,
Servitium facile et dominantis mollia jussa
Expertus Beryæ, patrias remearat ad oras
Sponte faventis heri; repetitisque impiger armis

Tum veteres siculo casus Mavorte piabat.
Atque is, dum medios inter fera prælia miscet,
Illatus Beryæ, cui, pacta ad regia misso
Pœnorum a populis, sociataque bella gerenti
Ærato cassis munimine clauserat ora,
Invadit ferro juvenem, trepideque ferentem
Instabiles retro gressus prosternit arena.
At miser audita victoris voce, trementem
Cunctantemque animam stygia ceu sede reducens,
Cassidis a mento malefidæ vincula rumpit,
Jungebatque preces, atque addere verba parabat.
Sed, subito adspectu et noto conterritus ore,
Tyrrhenus ferrumque manu revocavit, et ultro
Talia cum gemitu lacrimis effudit obortis:
Ne, quæso, supplex lucem dubiusque precare;
Fas hostem servare mihi. Multo optimus ille
Militiæ, cui postremum est primumque, tueri
Inter bella fidem: tu letum evadere nobis
Das prior, et servas nondum servatus ab hoste.
Haud equidem indignum memet, quæ tristia vidi,
Abnuerim, dignumque iterum in pejora revolvi;
Si tibi per medios ignes, mediosque per enses
Non dederit mea dextra viam. Sic fatur, et ultro
Attollit, vitaque exæquat munera vitæ.
At, compos sicula primum certaminis ora
Cœpti, Marcellus victricia signa, quieto
Agmine progrediens, ephyræa ad mœnia vertit.
Inde syracosias castris circumdedit arces.
Sed ferri languebat amor: sedare monendo
Pectora cæca virûm, atque iras evellere avebat.
Nec (renuant si forte sibi, et si mitia malle

Credant esse metum) laxis servatur omissa
Obsidio claustris; quin contra intentior ipse
Invigilat cautis, frontem imperterritus, armis;
Et struit arcana necopina pericula cura.
Haud secus Eridani stagnis, ripave Caystri
Innatat albus olor, pronoque immobile corpus
Dat fluvio, et pedibus tacitas eremigat undas.
Interea, dum incerta labat sententia clausis,
Exciti populi, atque urbes socia arma ferebant:
Incumbens Messana freto, minimumque revulsa
Discreta Italia, atque osco memorabilis ortu:
Tum Catane, nimium ardenti vicina Typhoeo,
Et generasse pios quondam celeberrima fratres,
Et, cui non licitum fatis, Camarina, moveri.
Tum, quæ nectareis vocat ad certamen Hymettos,
Audax Hybla, favis, palmæque arbusta Selinus:
Et justi quondam portus, nunc litore solo
Subsidium infidum fugientibus æquora, Myle.
Necnon altus Eryx, necnon et vertice celso
Centuripæ, largoque virens Entella Lyæo,
Entella hectoreo dilectum nomen Acestæ.
Non Thapsos, non e tumulis glacialibus Acræ
Defuerunt: agyrina manus, geminoque Lacone
Tyndaris attollens sese affluit. Altor equorum
Mille rapit turmam, atque hinnitibus aera flammat,
Pulveream volvens Agragas ad inania nubem.
Ductor Grosphus erat, cujus cælata gerebat
Taurum parma trucem, pœnæ monumenta vetustæ.
Ille, ubi torreret subjectis corpora flammis,
Mutabat gemitus mugitibus; actaque veras
Credere erat stabulis armenta effundere voces.

Haud impune quidem: nam diræ conditor artis
Ipse suo moriens immugit flebile tauro.
Venit, ab amne trahens nomen, Gela; venit Halæsa,
Et, qui præsenti domitant perjura, Palici,
Pectora supplicio; trojanaque venit Acesta;
Quique per ætnæos Acis petit æquora fines,
Et dulci gratam Nereida perluit unda.
Æmulus ille tuo quondam, Polypheme, calori,
Dum fugit agrestem violenti pectoris iram,
In tenues liquefactus aquas evasit et hostem,
Et tibi victricem, Galatea, immiscuit undam.
Nec non qui potant Hypsamque, Alabimque sonoros,
Et perlucentem splendenti gurgite Achaten:
Qui fontes, vage Chrysa, tuos, et pauperis alvei
Hipparim, ac facilem superari gurgite parco
Pantagiam, rapidique colunt vada flava Symæthi.
Litora Thermarum prisca dotata Camena,
Armavere suos, qua mergitur Himera ponto
Æolio: nam dividuas se scindit in oras;
Nec minus occasus petit incita, quam petit ortus.
Nebrodes gemini nutrit divortia fontis,
Quo mons Sicania non surgit ditior umbræ.
Henna Deûm lucis sacram dedit ardua dextram.
Hic specus, ingentem laxans telluris hiatum,
Cæcum iter ad manes tenebroso limite pandit,
Qua novus ignotas Hymenæus venit in oras.
Hac stygius quondam, stimulante Cupidine, rector
Ausus adire diem, mœstoque Acheronte relicto
Egit in illicitas currum per inania terras.

Tum rapta præceps hennæa virgine flexit
Attonitos cæli visus, lucemque paventes
In Styga rursus equos, et prædam condidit umbris.
Romanos Petræa duces, romana petivit
Fœdera Callipolis, lapidosique Enguion arvi,
Hadranum, Ergetiumque simul, telaque superbæ
Lanigera Melite, et litus piscosa Calacte,
Quæque procelloso cephaloedias ora profundo
Cæruleis horret campis pascentia cete,
Et qui, correptas sorbentem vorticis haustu,
Atque iterum e fundo jaculantem ad sidera, puppes,
Tauromenitana cernunt de sede Charybdim.
Hæc Latium manus et laurentia signa movebat.
Cetera elisæis aderat gens sicana votis.
Mille Agathyrna dedit perflataque Trogilos Austris,
Mille thoanteæ sedes facelina Dianæ.
Tergemino venit numero fecunda Panormos,
Seu silvis sectere feras, seu retibus æquor
Verrere, seu cælo libeat traxisse volucrem.
Non Herbesos iners, non Naulocha pigra pericli
Sederunt; non frondosis Morgentia campis
Abstinuit Marte infido: comitata menæis
Venit Amastra viris, et parvo nomine Tisse,
Et Netum, et Mutyce, pubesque liquentis Achæti.
Sidonios Drepane, atque undæ clamosus Helorus
Et mox servili vastata Triocala bello,
Sidonios Arbela ferox, et celsus Ietas,
Et bellare Tabas docilis, Cossyraque parva,

Nec major Megara Mute concordibus ausis
Juvere, et strato Gaulum spectabile ponto,
Quum sonat Halcyones cantu, nidosque natantes
Immota gestat, sopitis fluctibus, unda.
Ipsa Syracusæ patulos urbs inclyta muros
Milite collecto variisque impleverat armis.
Ductores facilem impelli, lætamque tumultus
Vaniloquo plebem furiabant insuper ore:
Numquam hoste intratos muros, et quatuor arces,
Et salaminiacis quantam eoisque tropæis
Ingenio portus urbs invia fecerit umbram.
Spectatum proavis; ter centum ante ora triremes
Unum naufragium, mersasque impune profundo
Clade pharetrigeri subnixas regis Athenas.
Flammabant vulgum geniti Carthagine fratres,
Pœni matre genus; sed quos, sub crimine pulsus
Urbe syracosia, libycis eduxerat oris
Trinacrius genitor, geminaque a stirpe parentum
Astus miscebant tyrios levitate sicana.
Quæ cernens ductor, postquam immedicabile visum
Seditio, atque ultro bellum surgebat ab hoste,
Testatus Divos Siculorum, amnesque, lacusque,
Et fontes, Arethusa, tuos, ad bella vocari
Invitum, quæ sponte diu non sumserit, hostem
Induere arma sibi, telorum turbine vasto
Aggreditur muros, atque armis intonat urbi.
Par omnes simul ira rapit, certantque ruuntque.
Turris, multiplici surgens ad sidera tecto,
Exibat, tabulata decem cui crescere Grajus
Fecerat, et multas nemorum consumserat umbras.

Armatam hinc igni pinum, et devolvere saxa
Certabant, calidæque picis diffundere pestem.
Huic procul ardentem jaculatus lampada Cimber
Conjicit, et latœri telum exitiabile figit.
Pascitur adjuto Vulcanus turbine venti,
Gliscentemque trahens turris per viscera labem,
Perque altam molem et toties crescentia tecta,
Scandit ovans, rapidusque vorat crepitantia flammis
Robora, et, ingenti simul exundante vapore
Ad cælum, victor nitentia culmina lambit.
Implentur fumo, et nebula caliginis atræ
(Nec cuiquam evasisse datur) ceu fulminis ictu
Correptæ rapido in cineres abiere ruinæ.
Par contra pelago miseris fortuna carinis.
Namque ubi se propius tectis urbique tulere,
Qua portus muris pacatas applicat undas,
Improvisa novo pestis conterruit astu.
Trabs fabre teres, atque, erasis undique nodis,
Navali similis malo, præfixa gerebat
Uncæ tela manus: ea celso ex aggere muri
Bellantes curvi rapiebat in aera ferri
Unguibus, et mediam revocata ferebat in urbem.
Nec solos vis illa viros, quin sæpe triremem
Belligeræ rapuere trabes, quum desuper actum
Incuterent puppi chalybem, morsusque tenaces
Qui, simul affixo vicina in robora ferro
Sustulerant sublime ratem, (miserabile visu)
Per subitum rursus laxatis arte catenis
Tanta præcipitem reddebant mole profundo,
Ut totam haurirent undæ cum milite puppem.

His super insidiis angusta foramina murus
Arte cavata dabat, per quæ confundere tela
Tutum erat, opposito mittentibus aggere valli.
Nec sine fraude labos, arcta ne rursus eodem
Spicula ab hoste via vicibus contorta redirent.
Calliditas graja, atque astus pollentior armis
Marcellum tantasque minas terraque marique
Arcebat; stabatque ingens ad mœnia bellum.
Vir fuit isthmiacis decus immortale colonis,
Ingenio facile ante alios telluris alumnos,
Nudus opum; sed cui cælum terræque paterent.
Ille novus pluvias Titan ut proderet ortu
Fuscatis tristis radiis; ille hæreat, anne
Pendeat instabilis tellus; cur fœdere certo
Hunc affusa globum Tethys circumliget undis,
Noverat, atque una pelagi lunæque labores,
Et pater Oceanus qua lege effunderet æstus.
Non illum mundi numerasse capacis arenas
Vana fides: puppes etiam constructaque saxa
Feminea traxisse ferunt contra ardua dextra.
Hic dum Italum ducterem astu, Teucrosque fatigat,
Adnabat centum late sidonia velis
Classis subsidio, et scindebat cærula rostris.
Erigitur subitas in spes arethusia proles,
Adjungitque suas, portu progressa, carinas.
Nec contra Ausonius tonsis aptare lacertos
Addubitat, mersisque celer fodit æquora remis.
Verberibus torsere fretum: salis icta frequenti
Albescit pulsu facies, perque æquora late
Spumat canenti sulcatus gurgite limes.

Insultant pariter pelago : ac neptunia regna
Tempestate nova trepidant. Tum vocibus æquor
Personat, et clamat scopulis clamoris imago.
Ac jam diffusus vacua bellator in unda
Cornibus ambierat patulos ad prælia fluctus,
Navali claudens humentem indagine campum.
At simili curvata sinu diversa ruebat
Classis, et arctabat lunato cærula gyro.
Nec mora : terrificis sævæ stridoribus æris,
Per vacuum late cantu resonante profundum,
Incubuere tubæ, queis excitus æquore Triton
Expavit tortæ certantia murmura conchæ.
Vix meminere maris; tam vasto ad prælia nisu
Incumbunt proni, positisque in margine puppis
Extremæ plantis nutantes spicula torquent.
Sternitur effusis pelagi media area telis,
Celsaque anhelatis exsurgens ictibus alnus
Cærula nigranti findit spumantia sulco.
Ast aliæ latere, atque incussi roboris ictu
Detergent remos : aliæ per viscera pinus
Transmissis ipso retinentur vulnere rostris,
Quo retinent. Medias inter sublimior ibat
Terribilis visu puppis, qua nulla per omne
Egressa est libycis major navalibus ævum.
Sed quater hæc centum numeroso remige pontum
Pulsabat tonsis; veloque superba capaci,
Quum rapidum hauriret Borean, et cornibus omnes
Colligeret flatus, lento se robore agebat,
Intraret fluctus solis si pulsa lacertis.
Procurrunt levitate agili, docilesque regentis
Audivisse manum, latio cum milite puppes.

Has ut per lævum venientes æquor Himilco
In latus obliquas jussamque incurrere proram
Conspexit, propere Divis in vota vocatis
Æquoris, intento volucrem de more sagittam
Assignat nervo: utque oculis libravit in hostem,
Et calamo monstravit iter, diversa relaxans
Brachia, deduxit vultu comitante per auras
In vulnus telum, ac residentis puppe magistri
Affixit plectro dextram; nec deinde regenda
Puppe manus valuit, flectenti immortua clavo.
Dumque ad opem accurrit ceu capta navita puppe,
Ecce iterum fatoque pari nervoque sagitta,
In medium perlapsa globum, transverberat ictu
Orba gubernacli subeuntem munera Taurum.
Irrumpit cumana ratis, quam Corbulo ductor,
Lectaque complebat Stabiarum litore pubes.
Numen erat celsæ puppis vicina Dione.
Sed superingestis propior quæ subdita telis
Bella capessebat, media subsedit in unda,
Divisitque fretum. Clamantum spumeus ora
Nereus implet aquis, palmæque, trahente profundo,
Luctantum frustra summis in fluctibus exstant.
Hic, audax ira, magno per cærula saltu
Corbulo transgressus (nam textam robore turrim
Appulerant nexæ ferri compage triremes)
Evadit tabulata super, flammaque comantem
Multifida pinum celso de culmine quassat.
Inde atros alacer pastosque bitumine torquet,
Amentante Noto, Pœnorum aplustribus ignes.
Intrat diffusos pestis vulcania passim,

Atque implet dispersa foros: trepidatur omisso
Summis remigio; sed enim tam rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos.
At rapidus fervor, per pingues unguine tædas
Illapsus, flammis victricibus insonat alveo.
Qua nondum tamen impulerat vim dardana lampas,
Parcebatque vapor, saxorum grandine dirus
Arcebat, fatumque ratis retinebat, Himilco.
Hic miser, igniferam dum ventilat aere pinum,
Murali saxo per lubrica sanguine transtra
Volvitur in fluctus, Lychæi vulnere, Cydnus.
Fax nidore gravi fœdavit cominus auras,
Ambusto instridens pelago. Ferus inde citatum
Missile adorata contorquet Sabrata puppe.
Hammon numen erat libycæ gentile carinæ,
Cornigeraque sedens spectabat cærula fronte.
Fer, pater, afflictis, fer, ait, garamantice vates,
Rebus opem, inque Italos da certa effundere tela.
Has inter voces tremulo venit agmine cornus,
Et neptunicolæ transverberat ora Telonis.
Urgebant nihilo levius jam in limine mortis,
Quos fuga præcipites partem glomerarat in unam
Puppis adhuc vacuam tædæ: sed proxima cursu
Fulmineo populatus inevitabilis ardor
Correptam flammis involvit ovantibus alnum.
Primus, ope æquorei funis delapsus in undas,
Qua nondum stygios glomerabat Mulciber æstus,
Ambustus sociûm remis aufertur Himilco.
Proxima mudarunt miserandi fata Batonis
Desertam ductore ratem. Bonus ille per artem

Cæpit luctari pelago, atque exire procellas.
Idem, quid Boreas, quid vellet crastinus Auster,
Anteibat: nec pervigilem tu fallere vultum,
Obscuro quamvis cursu, Cynosura, valeres.
Is, postquam adversis nullus modus, Accipe nostrum,
Hammon, sanguinem, ait, spectator cladis iniquæ.
Atque, acto in pectus gladio, dextra inde cruorem
Excipit, et large sacra inter cornua fundit.
Hos inter Daphnis, deductum ab origine nomen
Antiqua, fuit infelix, cui linquere saltus,
Et mutare casas infido marmore visum.
At princeps generis quanto majora paravit
Intra pastorem sibi nomina! Daphnin amarunt
Sicelides Musæ: dexter donavit avena
Phœbus castalia, et jussit, projectus in herba
Si quando caneret, lætos per prata, per arva
Ad Daphnin properare greges, rivosque silere.
Ille ubi, septena modulatus arundine carmen,
Mulcebat silvas, non umquam tempore eodem
Siren assuetos effudit in æquore cantus:
Scyllæi tacuere canes: stetit atra Charybdis:
Et lætus scopulis audivit jubila Cyclops.
Progeniem hauserunt, et nomen amabile flammæ.
Innatat ecce super transtris fumantibus asper
Ornytos, ac longam sibimet facit æquore mortem;
Qualis Ciliades, fulmen jaculante Minerva,
Surgentes domuit fluctus ardentibus ulnis.
Transigitur valida medius, dum se allevat, alni
Cuspide marmaridas Scyron: pars subnatat unda

Membrorum, pars exstat aquis; totumque per æquor
Portatur, rigido (miserandum) immortua rostro.
Accelerant puppes utrimque, atque ora ruentum
Sanguinei feriunt remorum adspergine rores.
Ipse adeo senis ductor rhœteius ibat
Pulsibus, et valido superabat remige ventos.
Quam rapidis puppem manibus frenare Lilæus
Dum tentat, sæva truncatur membra bipenni,
Ac fert hærentes trabibus ratis incita palmas.
Sicania æolidæ portabant transtra Podætum.
Hic, ævo quamquam nondum excessisset ephebos,
Seu lævi traxere Dei, seu fervida corda;
(Nec sat maturus laudum) bellique cupido,
Arma puer niveis aptarat picta lacertis,
Et freta gaudebat celsa turbare Chimæra.
Jamque super rutula, super et garamantide pinu
Ibat ovans, melior remo meliorque sagitta:
Et jam turrigerum demerserat æquore Nessum;
(Heu puero malesuada rudi nova gloria pugnæ!)
Dum cristam galeæ trucis, exsuviasque precatur
De duce Marcello Superos temerarius, hasta
Excepit raptim vulnus letale remissa.
Pro qualis! seu splendentem sub sidera nisu
Exigeret discum, jaculo seu nubila supra
Surgeret, aligeras ferret seu pulvere plantas
Vix tacto, vel dimensi spatia improba campi
Transiret velox saltu, decuere labores.
Sat prorsus, sat erat decoris discrimine tuto,
Sat laudis. Cur fata, puer, majora petebas?
Illum, ubi labentem pepulerunt tela sub undas,

Ossa syracosio fraudatum naufraga busto,
Fleverunt freta, fleverunt cyclopia saxa,
Et Cyane, et Anapus, et ortygie Arethusa.
Parte alia Perseus (puppem hanc Tiberinus agebat)
Quaque vehebatur Crantor sidonius, Io
Concurrunt. Injecta ligant hinc vincula ferri
Atque illinc, steteruntque rates ad prælia nexæ.
Nec jaculo, aut longe certatur arundine fusa.
Cominus et gladio terrestria prælia miscent.
Perrumpunt Itali, qua cædes prima reclusit,
Monstravitque viam: vastas et mole catenas
Hortatur socios et vincula abrumpere ferri,
Ac parat hostili resoluta puppe receptos
Avehere, et paribus pelago diducere ab armis.
Ætnæo Polyphemus erat nutritus in antro;
Atque inde antiquæ nomen feritatis amabat.
Ubera præbuerat parvo lupa: corporis alti
Terribilis moles, mens aspera, vultus in ira
Semper, et ad cædes cyclopia corde libido.
Isque relaxatis membrorum pondere vinclis
Impulerat puppim, et mergebat gurgite tonsas,
Duxissetque ratem, pressa Laronius hasta
Ni propere duro nitentem exsurgere velox
Affixet transtro. Vix morte incepta remittit.
Namque manus servat dum suetos languida ductus,
Ignavum summa traxit super æquora remum.
Perculsi cuneo Pœni densentur in unum,
Quod caret hoste, latus; subito quum pondere victus,
Insiliente mari, submergitur alveus undis.

Scuta virûm, cristæque, et inerti spicula ferro,
Tutelæque Deûm fluitant. Hic robore fracto
Pugnat inops chalybis, seseque in prælia rursus
Armat naufragio: remis male fervidus ille
Festinat spoliare ratem, discrimine nullo
Nautarum interdum convulsa sedilia torquens.
Non plectro ratis, aut frangendæ in vulnera proræ
Parcitur, et pelago repetuntur nantia tela.
Vulneribus patulis intrat mare. Mox sua ponto
Singultante anima propulsa refunditur unda.
Nec desunt, qui correptos amplexibus arctis
Immergant pelago, et, jaculis cessantibus, hostem
Morte sua perimant. Remeantum gurgite mentes
Crudescunt, ac pro ferro stat fluctibus uti.
Haurit sanguineus contorta cadavera vortex.
Hinc clamor, gemitus illinc, mortesque, fugæque,
Remorumque fragor, flictuque sonantia rostra.
Perfusum bello fervet mare: fessus acerbis
Terga fuga celeri Libyæ convertit ad oras,
Exigua sese furatus Himilco carina.
Concessere mari tandem Grajusque Libysque,
Et jam captivæ vinclis ad litora longo
Ordine ducuntur puppes. Flagrantibus alto
Stant aliæ tædis, splendet lucente profundo
Muleiber, et tremula vibratur imagine pontus.
Ardet nota fretis Cyane, pennataque Siren.
Ardet et Europe, nivei sub imagine tauri
Vecta Jovi, ac prenso transmittens æquora cornu;
Et quæ, fusa comas, curvum per cærula piscem
Nereis humenti moderatur roscida freno.
Uritur undivagus Pythou, et corniger Hammon,

Et, quæ sidonios vultus portabat Elisæ,
Bis ternis ratis ordinibus grassata per undas.
Ac vinclis trahitur cognata in litora Anapus,
Gorgoneasque ferens ad sidera Pegasus alas.
Ducitur et Libyæ puppis signata figuram,
Et Triton captivus, et ardua rupibus Ætne,
Spirantis rogus Enceladi, cadmæaque Sidon.
Nec mora, quin trepidos hac clade irrumpere muros,
Signaque ferre Deûm templis jam jamque fuisset,
Ni subito importuna lues inimicaque pestis,
Invidia Divûm pelagique labore, parata,
Polluto, miseris rapuisset gaudia, cælo.
Criniger æstiferis Titan fervoribus auras,
Et patulam Cyanen lateque palustribus undis
Stagnantem stygio Cocyti opplevit odore,
Temporaque autumni, lætis florentia donis,
Fœdavit, rapidoque accendit fulminis igni.
Fumabat crassus nebulis caliginis aer:
Squalebat tellus, vitiato fervida dorso;
Nec victum dabat, aut ullas languentibus umbras,
Atque ater picea vapor exspirabat in æthra.
Vim primi sensere canes: mox nubibus atris
Fluxit deficiens penna labente volucris:
Inde feræ silvis stemi; tum serpere labes
Tartarea, atque haustis populari castra maniplis.
Arebat lingua, et gelidus per viscera sudor
Corpore manabat tremulo: descendere fauces
Abnuerant siccæ jussorum alimenta ciborum.
Aspera pulmonem tussis quatit, et per anhela
Igneus efflatur sitientum spiritus ora.

Lumina, ferre gravem vix sufficientia lucem,
Unca nare jacent, saniesque immixta cruore
Exspuitur, membrisque cutis tegit ossa peresis.
Heu dolor! insignis notis bellator in armis
Ignavo rapitur leto. Jactantur in ignem
Dona superba virûm, multo Mavorte parata.
Succubuit medicina malis. Cumulantur acervo
Labentum, et magno cineres sese aggere tollunt.
Passim etiam deserta jacent inhumataque late
Corpora, pestiferos tetigisse timentibus artus.
Serpit pascendo crescens acherusia pestis,
Nec leviore quatit trinacria mœnia luctu,
Pœnorumque parem castris fert atra laborem. 615
Æquato par exitio, et communis ubique
Ira Deûm, atque eadem leti versatur imago.
Nulla tamen latios fregit vis dura malorum,
Incolumi ductore, viros, clademque rependit
Unum inter strages tutum caput. Ut gravis ergo
Primum letiferos repressit Sirius æstus,
Et minuere avidæ mortis contagia pestes:
Ceu, sidente Noto quum se maria alta reponunt,
Propulsa invadit piscator cærula cymba;
Sic tamdem ereptam morbis grassantibus æmat
Marcellus pubem, lustratis rite maniplis.
Circumstant alacres signa, auditisque tubarum
Respirant læti clangoribus. Itur in hostem,
Et, si fata ferant, juvat inter prœlia ferro
Posse mori. Sociûm miseret, qui sorte pudenda
In morem pecudum effudere cubilibus atris
Illaudatam animam. Tumulos inhonoraque busta
Respiciunt, et, vel nullo jacuisse sepulcro,

Quam debellari morbis, placet. Ardua primus
Ad muros dux signa rapit. Tenuata jacendo
Et maciem galeis abscondunt ora, malusque,
Ne sit spes hosti, velatur cassidе pallor.
Infundunt rapidum convulsis mœnibus agmen,
Condensique ruunt: tot bellis invia tecta,
Totque uno introitu capiuntur militis arces.
Totum, qua vehitur Titan, non ulla per orbem
Tum sese isthmiacis æquassent oppida tectis.
Totque delubra Deûm, totque intra mœnia portus,
Adde fora, et celsis suggesta theatra columnis,
Certantesque mari moles, adde ordine longo
Innumeras spatioque domos, æquare superbas
Rura. Quid inclusos porrecto limite longis
Porticibus, sacros juvenum certamine lucos?
Quid tot captivis fulgentia culmina rostris?
Armaque fixa Deis, aut quæ marathonius hostis
Perdidit, aut Libya quæ sunt advecta subacta?
Hic agathocleis sedes ornata tropæis:
Hic mites Hieronis opes, hic sancta vetustas
Artificum manibus: non usquam elarior illo
Gloria picturæ sæclo: non æra juvabat
Quem accire ex Ephyre: fulvo certaverit auro
Vestis, spirantes referens subtemine vultus,
Quæ radio cælat Babylon, vel murice picto
Læta Tyros, quæque attalicis variata per artem
Aulæis scribuntur acu, aut memphitide tela.
Jam simul argento fulgentia pocula, mixta
Queis gemma quæsitus honos, simulacra Deorum
Numen ab arte datum servantia: munera ruhri
Præterea ponti, depexaque vellera ramis,

Femineus labor. His tectis opibusque potitus
Ausonius ductor, postquam sublimis ab alto
Aggere despexit trepidam clangoribus urbem,
Inque suo positum nutu, stent mœnia regum,
An nullos oriens videat lux crastina muros,
Ingemuit nimium juris, tantumque licere
Horruit, et, propere revocata militis ira,
Jussit stare domos, indulgens templa vetustis
Incolere atque habitare Deis. Sic parcere victis
Pro præda fuit, et sese contenta, nec ullo
Sanguine pollutis plausit Victoria pennis.
Tu quoque ductoris lacrimas memorande tulisti
Defensor patriæ, meditantem in pulvere formas,
Nec turbatum animi tanta feriente ruina.
At reliquum vulgus, resoluta in gaudia mente,
Certarunt victi victoribus. Æmulus ipse
Ingenii Superûm servando condidit urbem.
Ergo exstat sæclis, stabitque insigne tropæum,
Et dabit antiquos ductorum noscere mores.
Felices populi! si, quondam ut bella solebant,
Nunc quoque inexhaustas pax nostra relinqueret urbes.
At ni cura viri, qui nunc dedit otia mundo,
Effrenum arceret populandi cuncta furorem,
Nudassent avidæ terrasque fretumque rapinæ.

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER DECIMUS QUINTUS

Cnæo et Publio Scipionibus in Hispania cæsis, senatus romanus de duce, qui in eorum succedat locum, deligendo consilia agitat, precibusque ad Deos fusis solliciti exspectant Patres, ut, qui imperium in Hispaniam audeant accipere, nomina profiteantur (v. 1.—9.). P. Cornelius Scipio, Publii, qui in Hispania ceciderat, filius, quatuor et viginti ferme annos natus, illud quidem petere gestit, ut patris patruique necem ulciscatur; sed absterretur consiliis cognatorum, qui juvenilem respiciunt ætatem, horrentque et funestam domus fortunam, et gentem terramque mali ominis, ubi inter sepulcra parentis ac patrui res gerendæ sint, et hostes, qui duos summos imperatores devicerint, animosque collegerint secundo Marte (10.—17.). Juveni in impluvio domus sub lauri umbra hæc secum reputanti fluctuantique animo subito per aerem allapsæ Voluptas ac Virtus diverso oris vestisque habitu apparent, et utraque dat operam, ut eum blande appellando deliniat (18.—31.). Voluptas, argumentis ex Epicureorum disciplina petitis, dissuadet militiam, vitamque mollem, otiosam, bellicis publicisque negotiis, periculis ac curis vacuam, omnibusque voluptatibus diffluentem commendat (32.—67.). Virtus contra, secundum doctrinam Stoicorum, de divina animi humani origine, de hominum præ ceteris animalibus præstantia, de inani brevique voluptatis fructu et malis, quæ inde nascantur, de veris ac perennibus præmiis virtuti propositis disputat, et ad studium laudis patriæque defensionem exhortatur (68.—120.). Hæc præcepta juveni arridet, et Voluptas irata in nubes se tollit (121.—128.). Scipio igitur, Virtutis instinctus monitis, imperium, quod nemo sibi deposcere

audet, palam profitetur se petere, et ora in se convertit omnium, qui patrem ejus aut patruum revixisse et renatum sibi opinantur (129.—134.). Impetus quidem animorum et ardor mox residet, silentio orto ac tacita cogitatione, quanta moles rerum quantumque imperium ætati haudquaquam naturæ permittatur: sed eum excitant rursus fausta omina anguis occidentem versus per aerem volantis, et tonitru, quo cælum bis terque contremit (135.—145.). Iis confirmati omnes Scipioni imperium esse in Hispania jubent, et certatim dant nomina (146.—151.). Ille itaque, precibus ad Neptunum missis, cum classe oram tusci ligusticique maris, Alpes ac gallicum sinum, et deinde Pyrenæi promontorium et Emporias prætervectus, Tarraconem proficiscitur, ubi naves subduci jubet (152. —179.). Ibidem ei in somno offertur species parentis, qui filio vehementer auctor est, ut prius quam tres Pœnorum duces, qui trifariam exercitus in diversissimas regiones distraxerint, castra conjungant, Carthaginem Novam oppugnet, urbem opulentissimam omnium in Hispania, ac insignem præterea portu, celso situ et ubertate agrorum (180.—199.). Eo itaque raptim ducitur agmen, eodemque tempore, quo ad mœnia subit, C. Lælius cum classe intrat portum (200.—231.). Contra Aris, Pœnorum dux, arcem militibus insidet, et urbs potissimum altitudine murorum defenditur: raræ enim scalæ iis æquari possunt, et, quo quæque altiores, eo infirmiores sunt, ipsoque hominum, qui adscendunt, onere franguntur (232.— 236.). Verum Scipio, ubi comperit, æstum decedere, et, qua parte stagnum claudat urbem, facilem per illud pedibus ad mœnia transitum dari, eo secum armatos ducit, et, nulla ibi hostium statione aut custodia opposita, sine certamine Carthaginem uno die capit (237.—250.). Postridie Neptuno Jovique tauros mactat, et militibus, prout cuique meritum virtusque fuerat, ante omnes vero C. Lælio, dat dona (251.— 262.). Tum prædam dividit, et adultam virginem eximia forma principi Hispaniæ adolescenti, cui ea desponsa erat, inviolatam reddit: quæ continentia ac benignitas in convivio amplissimis a Lælio laudibus

celebratur (263.—285.). Interea Philippus, Macedonum rex, fœdere cum Pœnis Acarnanibusque junctus, bellum infert Aetolis, sociis Romanorum, subitamque expeditionem facit in fines Epiri, Illyrici ac Græciæ (286.—311.). Idem tamen sæpius in Macedoniam, a Dardanis aliisque hostibus infestatam, retro concedit, nec nisi finitimam Græciam bello vexat, donec, terra marique a Romanis victus, pacem petere cogitur (312. —319.). Eodem tempore Tarentus per proditionem recipitur a Fabio Maximo, in cujus exercitu erat frater mulierculæ, quam præfectus præsidii perdite amabat (320.—333.). Anno autem insequenti in Apulia cæditur M. Claudius Marcellus consul et vir fortissimus, qui, si diutius vixisset, Scipioni forte gloriam eripuisset confecti belli (334.—342.). Is, tumulum inter punica et romana castra occupandum ratus, ipse eo cum T. Quintio Crispino collega, M. Marcello filio paucisque equitibus, non perturbatus malo omine, speculatum proficiscitur (343.—365.). Ab tergo deinde circumventus a Numidis, qui ex insidiis consurrexerant, fortissime pugnat, et forsan evasisset e manibus hostium, nisi sauciam vidisset filium: sed attonito ea specie arma excidunt e manibus, et mox transfixus lancea prolabitur ex equo (366.—380.). Inventum Marcelli corpus Annibal comburendum curat, tantumque virum honore solemni ac laudatione prosequitur (381.—398.). Quæ dum in Italia aguntur, fama captæ Carthaginis Novæ terrorem incutit Hispaniæ populis, et tres Pœnorum duces omnem salutis spem in eo positam putant, ut exercitus in unum omnes contrahantur (399.—409.). Proximus Scipioni est Asdrubal, Annibalis frater, qui, quum forte primordia Carthaginis veteris sacris epulisque celebranda instituisset, turbatur Romanorum adventu, et in castra trepide confugit (410.—439.). Postero die prælium committitur, in quo maxime eminet virtus C. Lælii, viri non minus eloquentiæ, quam rei militaris gloria conspicui (440.—470.). Pœni fusi ad Pyrenæum tendunt, et Scipio castris hostium potitus ingentem prædam concedit militibus (471.—492.). Tum Asdrubal in Galliam trangressus magno auri pondere conducit

ibi auxilia, et vere ineunte Alpes transit, ut fratri se conjungat (493.—514.). Quo nuntio Romam perlato omnia terrore ac tumultu strepunt, et Italiæ imago vel genius, ægre ferens hostis audaciam et calamitates, quas hæc terra per decem jam annos perpessa sit, C. Claudium Neronem consulem, in Lucanis Annibali oppositum, per somnum in eam impellere mentem conatur, ut, castris clam noctu relictis, cum electa manu ad Metaurum, Umbriæ fluvium, proficiscatur et Asdrubali obviam eat (515.—559.). Is quoque expergefactus confestim de toto exercitu, quod roboris est, deligit, magnisque itineribus contendit ad castra M. Livii collegæ, viri fortis ac prudentis, qui, multis ante annis ex consulatu populi judicio damnatus, nunc eumdem honorem sibi delatum, ut laboranti patriæ opera et consilio suo subveniret, etsi invitus receperat (560.—600.). Asdrubal mox ex variis indiciis colligit, multitudinem hostium crevisse, eaque cura anxius noctu furtim signa ferri jubet; at per tortuosi Metauri amnis sinus flexusque errorem volvens haud multum procedit (601.—625.). Postquam ataque orto sole fuga fit manifesta, Romani extemplo fessum agmen hostium insequuntur, et duces orationibus animos militum ad pugnam excitant (626.—665.). Tum Livius, vir exactæ jam ætatis, acer in hostes ruit, et Nabim, Jovis Hammonis sacerdotem, armis veneno infectis et conto ferocem, Asdrubal vero Arabum, in spoliando Nabis corpore occupatum, et Canthus Rutulum, pecoris olim ditissimum, telo transigit (666.—710.). Impetum Romanorum non sustinent Galli, intolerantissima laboris corpora, et Livius, juvenili ardore pugnans, cedentibus instat (711.—739.). Fugientes nunc precando, nunc castigando revocat Asdrubal, et leve vulnus inligit consuli, quo facto atrox utrimque editur cædes (740.—777.). Tamdem Nero, ubi collegam vulneratum esse resciverat, ira incensus cæco impetu fertur in Asdrubalem, eumque jaculo ictum gladio obtruncat (778.—807.). Caso duce reliqui Pœni aut sternuntur, aut fugiunt: Nero autem jam ipsa nocte, quæ sequuta est pugnam, raptim ad stativa sua, in Lucanis posita, redit (808.—812.).

Illuc nuntium ingentis cladis affert, caputque Asdrubalis, hastæ cuspidi infixum, ostendit Annibali, qui tacito dolore cruciatus castra inde movet (813.—823.).

At nova romuleum carpebat cura senatum,
Quis trepidas gentes Martemque subiret iberum,
Attritis rebus. Geminus jacet hoste superbo
Scipio, belligeri mavortia pectora fratres.
Hinc metus, in tyrias ne jam tartessia leges
Concedat tellus, propioraque bella pavescat.
Anxia turba patrum quasso medicamina mœsti
Imperio circumspectant, Divosque precantur,
Qui laceris ausit ductor succedere castris.
Absterret juvenem, patrios patruique piare
Optantem manes, tristi conterrita luctu,
Et reputans annos, cognato sanguine turba.
Si gentem petat infaustam, inter busta suorum
Decertandum hosti, qui fregerit arma duorum,
Qui consulta ducum, ac flagret meliore Gradivo;
Nec promtum teneris immania bella lacertis
Molliri, regimenque rudi deposcere in ævo.
Has, lauri residens juvenis viridante sub umbra,
Ædibus extremis volvebat pectore curas;
Quum subito assistunt, dextra lævaque per auras
Allapsæ, haud paulum mortali major imago,
Hinc Virtus, illinc virtuti inimica Voluptas.
Altera achæmenium spirabat vertice odorem,
Ambrosias diffusa comas, et veste refulgens,
Ostrum qua fulvo tyrium suffuderat auro:
Fronte decor quæsitus acu, lascivaque crebras

Ancipiti motu jaciebant lumina flammas.
Alterius dispar habitus, frons hirta, nec umquam
Composita mutata coma; stans vultus, et ore
Incessuque viro propior, lætique pudoris,
Celsa humeros niveæ fulgebat stamine pallæ.
Occupat inde prior, promissis fisa, Voluptas:
Quis furor hic, non digne puer, consumere bello
Florem ævi? Cannæne tibi, graviorque palude
Mæonius stygia lacus excessere, Padusque?
Quem tamdem ad finem bellando fata lacesses?
Tune etiam tentare paras atlantica regna,
Sidoniasque domos? Moneo, certare periclis
Desine, et armisonæ caput objectare procellæ.
Ni fugis hos ritus, Virtus te sæva jubebit
Per medias volitare acies, mediosque per ignes.
Hæc patrem patruumque tuos, hæc prodiga Paulum,
Hæc Decios stygias Erebi detrusit ad undas:
Dum cineri titulum, memorandaque nomina bustis
Prætendit, nec sensuræ, quid gesserit, umbræ.
At si me comitere, puer, non limite duro
Jam tibi decurrat concessi temporis ætas.
Haud umquam trepidos abrumpet buccina somnos:
Non glaciem arctoam, non experiere furentis
Ardorem Cancri, nec mensas sæpe cruento
Gramine compositas: aberunt sitis aspera, et haustus
Sub galea pulvis, partique timore labores:
Sed current albusque dies, horæque serenæ;
Et molli dabitur victu sperare senectam.
Quantas ipse Deus lætos generavit in usus

Res homini, plenaque dedit bona gaudia dextra!
Atque idem, exemplar lenis mortalibus ævi,
Imperturbata placidus lenet otia mente.
Illa ego sum, Anchisæ Venerem Simoentis ad undas
Quæ junxi, generis vobis unde editus auctor. 60
Illa ego sum, verti Superûm quæ sæpe parentem
Nunc avis in formam, nunc torva in cornua tauri.
Huc adverte aures. Currit mortalibus ævum,
Nec nasci bis posse datur: fugit hora, rapitque
Tartareus torrens; ac secum ferre sub umbras, 65
Si qua animo placuere, negat. Quis lûce suprema
Dimisisse meas sero non ingemit horas?
Postquam conticuit, finisque est addita dictis,
Tum Virtus, Quasnam juvenem florentibus, inquit,
Pellicis in fraudes annis, vitæque tenebras, 70
Cui ratio, et magnæ cælestia semina mentis
Munere sunt concessa Deûm? Mortalibus alti
Quantum Cælicolæ, tantumdem animalibus isti
Præcellunt cunctis. Tribuit namque ipsa minores
Hos terris natura Deo: sed fœdere certo 75
Degeneres tenebris animas damnavit avernis.
At, queis ætherei servatur seminis ortus,
Cæli porta patet. Referam quid cuncta domantem
Amphitryoniaden? quid, cui post Seras et Indos
Captivo Liber quum signa referret ab Euro, 80
Caucaseæ currum duxere per oppida tigres?
Quid suspiratos magno in discrimine nautis
Ledæos referam fratres, vestrumque Quirinum?
Nonne vides, hominum ut celsos ad sidera vultus

Sustulerit Deus, ac sublimia finxerit ora;
Quum pecudes, volucrumque genus, formasque ferarum,
Segnem atque obscenam passim stravisset in alvum?
Ad laudes genitum, capiat si munera Divûm
Felix, ad laudes hominum genus. Huc, age, paulum
Adspice (nec longe repetam) modo Roma minanti
Impar Fidenæ, contentaque crescere asylo,
Quo sese extulerit dextris: idem adspice, late
Florentes quondam luxus quas verterit urbes.
Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec hostes,
Quantum sola noces animis illapsa Voluptas.
Ebrietas tibi fida comes, tibi Luxus, et atris
Circa te semper volitans Infamia pennis:
Mecum Honor, ac Laudes, et læto Gloria vultu,
Et Decus, et niveis Victoria concolor alis.
Me cinctus lauro producit ad astra Triumphus.
Casta mihi domus, et celso stant colle penates:
Ardua saxoso perducit semita clivo.
Asper principio (nec enim mihi fallere mos est)
Prosequitur labor: annitendum intrare volenti:
Nec bona censendum, quæ Fors infida dedisse,
Atque eadem rapuisse valet: mox celsus ab alto
Infra te cernes hominum genus: omnia contra
Experienda manent, quam spondet blanda Voluptas.
Stramine projectus duro patiere sub astris
Insomnes noctes, frigusque famemque domabis.

Idem justitiæ cultor, quæcumque capesses,
Testes factorum stare arbitrabere Divos.
Tunc, quoties patriæ rerumque pericula poscent,
Arma feres primus: primus te in mœnia tolles
Hostica; nec ferro mentem vincere, nec auro.
Hinc tibi non tyrio vitiatas murice vestes,
Nec donum deforme viro fragrantis amomi;
Sed dabo, qui vestrum sævo nunc Marte fatigat
Imperium, superare manu, laurumque superbam
In gremio Jovis excisis deponere Pœnis.

Quæ postquam cecinit sacrato pectore Virtus,
Exemplis lætum vultuque audita probantem
Convertit juvenem. Sed enim indignata Voluptas
Non tenuit voces. Nil vos jam demoror ultra,
Exclamat: venient, venient mea tempora quondam
Quum docilis nostris magno certamine Roma
Serviet imperiis, et honos mihi habebitur uni.
Sic quassans caput in nubes se sustulit atras.

At juvenis, plenus monitis, ingentia corde
Molitur, jussæque calet Virtutis amore.
Ardua rostra petit, nullo fera bella volente,
Et gravia ancipitis deposcit munera Martis.
Arrecti cunctorum animi. Pars lumina patris,
Pars credunt torvos patrui revirescere vultus.
Sed quamquam instinctis tacitus tamen ægra periclis
Pectora subrepsit terror, molemque paventes
Expendunt belli, et numerat favor anxius annos.

Dumque ea confuso percenset murmure vulgus,
Ecce, per obliquum cæli squalentibus auro
Effulgens maculis, ferri inter nubila visus

Anguis, et ardenti radiare per aera sulco,
Quaque ad cæliferi tendit plaga litus Atlantis,
Perlabi resonante polo. Bis terque coruscum
Addidit augurio fulmen pater, et vaga late
Per subitum moto strepuere tonitrua mundo.
Tum vero capere arma jubent, genibusque salutant
Submissi augurium, ac iret, qua ducere Divos
Perspicuum, et patrio monstraret semita signo.
Certatim comites rerum bellique ministros
Agglomerant sese, atque acres sociare labores
Exposcunt, laudumque loco est iisdem esse sub armis.
Tum nova cæruleum descendit classis in æquor.
It comes Ausoniæ, atque in terras transit iberas.
Ut, quum sæva fretis immisit prælia, Corus
Isthmon curvata sublime suberigit unda,
Et, spumante ruens per saxa gementia fluctu,
Ionium ægæo miscet mare. Celsus in arma
Emicat, ac prima stans Scipio puppe profatur:
Dive tridentipotens, cujus maria ire per alta
Ordimur, si justa paro, decurrere classi
Da, pater, ac nostros ne sperne juvare labores.
Per pontum pia bella veho. Levis inde secunda
Adspirans aura propellit carbasa flatus:
Jamque agiles, tyrrheni sonant qua cærula, puppes
Ausoniûm evasere latus, Ligurumque citatis
Litora transmittunt prœris. Hinc gurgite ab alto
Tellurem procul irrumpentem in sidera cernunt,
Aerias Alpes. Occurrunt mœnia Grajis
Condita, Massiliæ populis hæc cincta superbis,

Barbarus immani quum territet accola ritu,
Antiquæ morem patriæ, cultumque habitumque
Phocais armiferas inter tenet hospita gentes.
Hinc legit ausonius sinuatos gurgite ductor
Anfractus pelagi. Nemoroso vertice celsus
Apparet collis, fugiuntque in nubila silvæ.
Pyrenes: tuno Emporiæ, veteresque per ortus
Grajorum vulgus, tunc hospita Tarraco Baccho.
Considunt portu. Securæ gurgite clauso
Stant puppes; positusque labor terrorque profundi.

Nox similes morti dederat placidissima somnos;
Visa viro stare effigies ante ora parentis,
Atque hæc adspectu turbatum voce monere:
Nate, salus quondam genitoris, nate, parentis,
Et post fata decus, bellorum dira creatrix
Evastanda tibi tellus, et cæde superbi
Ductores Libyæ cauta virtute domandi,
Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris.
Si conferre manum libeat, coeantque vocatæ
Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes
Tergemina cum mole viros? Absiste labore
Ancipiti, sed nec segnis potiora capesse.
Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,
Nomine Carthago. Tyrius tenet incola murus.
Ut Libyæ sua, sic terris memorabile iberis
Hæc caput est. Non ulla opibus certaverit auri,
Non portu, celsove situ, non dotibus arvi
Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore.
Invade aversis, nate, hanc ductoribus urbem.
Nulla seges [illegible] tantum prædæque parari.

Talia monstrabat genitor, propiusque monebat;
Quum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago.
Surgit, et infernis habitantia numina lucis
Ac supplex patrios compellat nomine manes.
Este duces bello, et monstratam ducite ad urbem:
Vobis altor ego, et, sarrano murice fulgens,
Inferias mittam fusis insignis Iberis,
Et tumulis addam sacros certamine ludos.
Progreditur, celeratque vias, et corripit agmen
Pernici rapidum cursu, camposque fatigat.
Sic, ubi prosiluit pisæo carcere præceps,
Non solum ante alios, sed enim (mirabile dictu)
Ante suos it victor equus; currumque per agros
Haud ulli durant visus æquare volantem.
Jamque hyperionia lux septima lampade surgens
Sensim attollebat propius subeuntibus arces
Urbis, et admoto crescebant culmina gressu.
Ac pelago vectus servata Lælius hora,
Quam dederat ductor subigendæ ad mœnia classi,
A tergo affusis cingebat tecta carinis.
Carthago, impenso naturæ adjuta favore,
Excelsos tollit pelago circumflua muros.
Arctatas ponti fauces modica insula claudit,
Qua Titan ortu terras adspergit eoo.
At qua prospectat Phœbi juga sera cadentis,
Pigram in planitiem stagnantes egerit undas,
Quas auget veniens refluusque reciprocat æstus.
Sed gelidas a fronte sedet sublimis ad Arctos
Urbs imposta jugo, pronumque excurrit in æquor
Et tuta æterno defendit mœnia fluctu.
Audax, cui plano gradiens victricia campo

Ferret signa, jugum certabat scandere miles.
Aris ductor erat; quû contra, amplexus in arctis
Auxilium atque excelsa loci, præsepserat arcem.
Pugnabat natura soli; parvoque superne
Bellantum misu passim per prona voluti
Truncato instabiles fundebant corpore vitam.
Verum ubi concessit pelagi revolubilis unda,
Et fluctus rapido fugiebat in æquora lapsu,
Quaque modo excelsæ sulcarant cærula puppes,
Hac impune dabat Nereus transcurrere planta:
Hinc tacite nitens informidatus adire
Ductor dardanius, subitam trahit æquore pubem,
Perque undas muris pedes advolat. Inde citati
A tergo accelerant, qua fusus fluctibus Aris
Incustoditam sine milite liquerat urbem.
Tum prostratus humi (miserandum) victa catenis
Pœnus colla dedit, populumque addixit inermem.
Hanc oriens vidit Titan, quum surgeret, urbem
Vallari castris, captamque adspexit eamdem
Ocius, hesperio quam gurgite tingeret axem.
Aurora ingrediens terris exegerat umbras:
Principio statuunt aras: cadit ardua taurus
Victima Neptuno pariter, pariterque Tonanti.
Tum merita æquantur donis, ac præmia virtus
Sanguine parta capit: phaleris hic pectora fulget;
Hic torque aurato circumdat bellica colla;
Ille nitet celsus muralis honore coronæ.
Lælius ante omnes, cui dextera clara domusque,
Ter dena bove, et æquorei certaminis alto
Donatur titulo, pœnique recentibus armis
Rectoris: tunc hasta viris, tunc martia cuique

Vexilla, ut meritum, et prædæ libamina dantur.
Postquam perfectæ laudes hominumque Deûmque,
Captivæ spectantur opes, digestaque præda.
Hoc aurum patribus, bello hæc Martique talenta,
Hoc regum donis, Divûm hoc ante omnia templis.
Cetera bellantum dextræ puleroque labori.
Quin etiam accitus populi regnator iberi,
Cui sponsa et sponsæ defixus in ossibus ardor,
Hanc notam formæ concessit lætus ovansque
Indelibata gaudenti virgine donum.
Tum vacui curis vicino litore mensas
Instituunt, festoque agitant convivia ludo.
Lælius affatur: Macte, o venerande, pudici,
Ductor, macte animi: cedat tibi gloria lausque
Magnorum heroum, celebrataque carmine virtus.
Mille mycenæus qui traxit in æquore proras
Rector, et inachiis qui thessala miscuit arma,
Femineo sociûm violarunt fœdus amore.
Nullaque tum phrygio steterant tentoria campo,
Captivis non plena toris: tibi barbara soli
Sanctius iliaca servata est Phœbade virgo.
Hæc atque his paria alterno sermone serebant;
Donec nox, atro circumdata corpus amictu,
Nigrantes invexit equos, suasitque quietem.
Emathio interea tellus ætola tumultu
Fervebat, Macetûm subitis perculsa carinis.
Proximus hinc hosti dextras jungebat Acarnan.
Causa novi motus, Pœnis regique Philippo
In bellum ausonium sociatæ fœdere vires.
Hic, gente egregius, veterisque ab origine regni

Æacidum sceptris, proavoque tumebat Achille.
Ille et nocturnis conterruit Oricon armis:
Quaque per illyricum taulantius incola litus
Exiguos habitat non ullo nomine muros,
Turbidus incessit telis. Ille æquore vectus
Nunc et Phæacum thesprotiaque arva lacessens
Epirum cassis lustrabat futilis ausis.
Nunc et anactoria signa ostentavit in ora,
Ambraciosque sinus, pellæaque litora bello
Perfudit rapido. Pepulit vada fervida remis
Leucatæ, et Phœbi vidit citus actia templa.
Nec portus Ithacæ, laertia regna, Samenque
Liquit inaccessam, fluctuque sonantia cano
Saxa Cephallenum, et scopulosis Neriton arvis.
Ille etiam, Pelopis sedes et achaïa adire
Mœnia prægaudens, tristem Calydona Dianæ,
Œneasque domos, curetica tecta, subibat,
Promittens contra Hesperiam sua prælia Grajis.
Tum lustrata Ephyre, Patræque, et regia Pleuron,
Paruasusque biceps, Phœboque loquentia saxa.
Ac, sæpe ad patrios bello revocante penates,
Quum modo sarmaticus regna infestaret Orestes,
Aspera nunc Dolopum vis exundasset in agros,
Incepto tamen haud facilis desistere vano,
Belli per grajas umbram circumtulit oras;
Donec nunc pelago, nunc terra exutus omisit
Spem positam in Tyriis, et supplex fœdera sanxit
Dardana, nec legem regno accepisse refugit.
Tunc et tyndarii latias fortuna Tarenti
Auxit opes laudemque simul: nam perfida tamdem
Urbs Fabio devicta seni, postremus in armis

Ductoris titulus cauti. Solertia tutum
Tum quoque adepta decus, captis sine sanguine muris.
Namque ut compertum, qui punica signa regebat,
Feminea exuri flamma, tacitusque quiete
Exin virtuti placuit dolus; ire sorori,
Nam castris erat in rutulis, germanus amatæ
Cogitur, et magnis muliebria vincere corda
Pollicitis, si reclusas transmittere portas
Concedat libycus rector: votique potitus,
Evicto Fabius Pœno, circumdata telis
Incustodita penetravit mœnia nocte.
Sed quisnam aversos Phœbum tunc jungere ab urbe
Romulea dubitaret equos, qui tempore eodem
Marcellum acciperet letum oppetiisse sub armis?
Moles illa viri, calidoque habitata Gradivo
Pectora, et haud ullis umquam tremefacta perichis,
(Heu quantum Annibalem clara fractura ruina!)
Procubuere: jacet campis Carthaginis horror.
Forsan Scipiadæ confecti nomina belli
Rapturus, si quis paulum Deus adderet ævo.
Collis agenoreum dirimebat ab aggere vallum
Ausonio: (Daunî Mavors consederat arvis)
Curarum comes et summi Crispinus honoris
Marcello socius, communia bella ciebat.
Ad quem Marcellus: gestit lustrare propinquas
Mens silvas, medioque viros imponere monti,
Ne Libys occultis tumulum prior occupet ausis.
Si cordi est, te participem, Crispine, laboris
Esse velim: numquam desunt consulta duobus.

Hæc ubi sedere, ardentes attollere sese
Jam dudum certant in equos. Marcellus, ut arma
Aptantem natum adspexit lætumque tumultu,
Vincis, ait, nostros mirando ardore vigores. 355
Sit præmaturus felix labor. Urbe sicana
Qualem te vidi, nondum permitteret ætas
Quum tibi bella, meo tractantem prælia vultu.
Huc, decus, huc, nostrum, lateri te junge paterno,
Et me disce novum Martem tentare magistro. 360
Tum, pueri colla amplectens, sic pauca precatur:
Summe Deûm, libyco, faxis, de præside nunc his,
His humeris tibi opima feram. Nec plura, sereno
Sanguineos fudit quum Jupiter æthere rores,
Atque atris arma adspersit pon prospera guttis. 365
Vixdum finitis intrarant vocibus arctas
Letiferi collis fauces, quum turba volucris
Invadunt Nomades jaculis, nimboque feruntur
Æthereo similes, cæca fundente latebra
Armatos in bella globos. Circumdata postquam
Nil restare videt virtus, quod debeat ultra
Jam superis, magnum secum portare sub umbras
Nomen mortis avet. Tortæ nunc eminus hastæ
Altius insurgit, nunc sævit cominus ense.
Forsan et enasset rapidi freta sæva periclı, 375
Ni telum adversos nati venisset in artus.
Tum patriæ tremuere manus, laxataque luctu
Fluxerunt rigidis arma infelicia palmis.
Obvia nudatum transmittit lancea pectus,
Labensque impresso signavit gramina mente. 380

At postquam tyrius sæva inter prælia ductor
Infixum adverso vidit sub pectore telum,
Immane exclamat: Latias, Carthago, timeres
Desine jam leges; jacet exitiabile nomen,
Ausonii columen regni: sed dextera nostræ
Tam similis non obscuras mittatur ad umbras.
Magnanima invidia virtus caret. Alta sepulcri
Protinus exstruitur, cæloque educitur, ara.
Convectant silvis ingentia robora: credas
Sidonium cecidisse ducem. Tum tura dapesque,
Et fasces, clypeusque viri, pompa ultima, fertur.
Ipse facem subdens, Laus, inquit, parta perennis,
Marcellum abstulimus Latio: deponere forsan
Gens Italûm tamdem arma velit: vos ite, superbæ
Exsequias animæ, et cinerem donate supremi
Muneris officio; numquam hoc tibi, Roma, negabo.
Alterius par atque eadem fortuna laborum
Consulis: exanimum sonipes ad signa revexit.
Talia in Ausonia: sed non et talis iberis,
Armorum eventus campis, Carthaginis omnes
Per subitum raptæ pernix victoria late
Terruerat gentes. Ducibus spes una salutis,
Si socias jungant vires. Ingentibus orsum
Auspiciis juvenem, ceu patria gestet in armis
Fulmina, sublimi vallatam vertice montis
Ex oculis urbem, cumulatam strage virorum,
Non toto rapuisse die, qua martius ille
Annibal in terra consumto verterit anno,
Nec pube æquandam, nec opum ubertate, Seguntum.

Proximus, applicito tamosis aggere silvis,
Tendebat, fratris spirans ingentia facta,
Asdrubal. Hic robur, mixtusque rebellibus Afris
Cantaber, hic volucri Mauro pernicior Astur.
Tantaque majestas terra rectoris ibera,
Annibalis quantus laurenti terror in ora.
Forte dies priscum Tyriis solemnis honorem
Retulerat, quo, primum orsi Carthaginis altæ
Fundamenta, novam cœpere mapalibus urbem.
Ibat lætus, repetens gentis primordia, ductor
Festa coronatis agitabat gaudia signis,
Pacificans Divos. Fraternum læna nitebat
Demissa ex humeris donum, quam fœderis arcti
Trinacrius libyco rex inter munera pignus
Miserat, æoliis gestatum insigne tyrannis.
Aurata puerum rapiebat ad æthera penna
Per nubes aquila, intexto librata volatu.
Antrum ingens juxta, quod acus similavit in ostro,
Cyclopum domus: hic recubans manantia tabo
Corpora letifero sorbet Polyphemus hiatu.
Circa fracta jacent, excussaque morsibus ossa.
Ipse manu extenta laertia pocula poscit;
Permiscetque mero ructatos ore cruores.
Conspicuus siculi Tyrius subtemnitis arte
Gramineas pacem Superûm poscebat ad aras;
Ecce inter medios hostilia nuntius arma
Quadrupedante invectus equo, adventare ferebat;
Turbatæ mentes, imperfectusque Deorum
Cessit honos: raptis linquunt altaria sacris:
Clauduntur vallo; tenuemque ut roscida misit
Lucem aurora polo, rapiunt certamina Martis.

Audax Scipiadæ stridentem Sabbura cornum
Excepit; geminæque acies velut omine motæ.
Exclamat latius ductor: Prima hostia vobis,
Sacrati manes, campo jacet: en age, miles,
In pugnam et cædes, qualis spirantibus ire
Assueras ducibus, talis rue. Dumque ea fatur,
Incumbunt. Myconum Lenæ, Certamque Latinus,
Et Thysdrum Maro, et incestum Catilina Nealcen
Germanæ thalamo obtruncat. Cadit obvius acri
Carthalo Nasidio, libycæ regnator arenæ.
Te quoque Pyrenes vidit conterrita tellus
Permixtum Pœnis, et vix credenda furentem,
Magnum Dardaniæ, Læli, decus; omnia felix
Cui natura dedit, nullo renuente Deorum.
Ille foro auditus, quum dulcia solverat ora,
Regebat pulsæ nefaria mella senectæ.
Ille, ubi suspensi patres, et curia vocem
Poscoret, ut cantu, ducebat corda senatus.
Idem, quum subitum campo perstrinxerat aures
Murmur triste tubæ, tanto fervore ruebat
In pugnam atque acies, ut natum ad sola liqueret
Bella: nihil vitæ peragi sine laude placebat.
Tunc e furtivæ tractantem prælia luce
Dejecit Galam. Sacris Carthaginis illum
Suppositio mater partu subduxerat olim,
Sed stant nulla diu deceptis gaudia Divis.
Tunc Alabim, Murrum atque Dracen demisit ad umbras,
Femineo clamore Dracon extrema rogantem.
Hujus cervicem gladio inter verba precesque
Amputat: abscisso durabant murmura collo.

At non ductori libyco par ardor in armis.
Frondosi collis latebras ac saxa capessit
Avia, nec cædes extremave damna movebant
Agminis. Italiam profugus spectabat et Alpes,
Præmia magna fugæ. Tacitum dat tessera signum:
Dimissa in colles pugna silvasque ferantur
Dispersi, et summam, quicumque evaserit, arcem
Pyrenes culmenque petat. Tum primus, honore
Armorum exsuto, et pasma celatus ibera,
In montes abit, atque volans palantia linquit
Agmina. Desertis latius victricia signa.
Immittit miles castris. Non urbe recepta
Plus ulla partum prædæ, tenuitque moratas
A cæde, ut libycus ductor providerat, iras.
Fluminei veluti deprensus gurgitis undis,
Avulsa parte inguinibus causaque periclî,
Enatat intento prædæ fiber avius hoste.
Impiger occultis Pœnus postquam abditur umbris,
Saxosæ fidens silvæ, majora petuntur.
Rursus bella retro, et superari certior hostis.
Pyrenes tumulo clypeum cum carmine figunt,

ASDRUBALIS SPOLIUM GRADIVO SCIPIO VICTOR.

Terrore interea posito trans ardua montis
Bebrycia populos armabat Pœnus in aula,
Mercandi dextras largus, belloque parata
Prodigere in bellum facilis. Præmissa feroces
Augebant animos argenti pondera et auri,
Parta metalliferis longo discrimine terris.
Hinc nova complerunt haud tardo milite castra
Venales animæ, Rhodani qui gurgite gaudent,

Quorum serpit Arar per rura pigerrimus undæ.
Jamque, hieme affecta, mitescere cœperat annus,
Inde, iter ingrediens rapidum per celtica rura,
Miratur domitas Alpes, ac pervia montis
Ardua, et herculeæ quærit vestigia plantæ,
Germanique vias divinis comparat ausis.
Ut vero ventum in culmen, castrisque resedit
Annibalis, Quos Roma, inquit, quos altius, ore,
Attollit muros, qui post hæc mœnia, fratri
Victa meo, stent incolumes? Sit gloria dextræ
Felix tanta precor; neve usque ad sidera adisse
Invideat lævus nobis Deus: agmine celso
Inde alacer, qua munitum declivis ab alto
Agger monstrat iter, properatis devolat armis.
Non tanto strepuere metu primordia belli:
Nunc geminum Annibalem, nunc jactant bina coire
Hinc atque hinc castra, et pastos per prospera bella
Sanguine ductores italo conjungere Martem,
Et duplicare acies; venturum ad mœnia cursu
Hostem præcipiti, et visurum hærentia porta
Spicula, elisæis nuper contorta lacertis.
His super infrendens sic secum œnotria tellus:
Tantone, heu Superi! spernor contemta furore
Sidoniæ gentis, quæ quondam sceptra timentem
Nati Saturnum nostris considere in oris,
Et regnare dedi? Decima hæc jam vertitur æstas,
Ex quo proterimur: juvenis, cui sola supersunt
In Superos bella, extremo de litore rapta.
Intulit arma mihi, temeratisque Alpibus ardens

In nostros descendit agros. Quot corpora texi
Cæsorum, stratis toties deformis alumnis!
Nulla mihi floret baccis felicibus arbor;
Immatura teges rapido succiditur ense;
Culmina villarum nostrum delapsa feruntur
In gremium, fœdantque suis mea regna ruinis.
Nunc etiam, vastis qui nunc sese intulit oris,
Perpetiar, miseras quærentem exurere belli
Reliquias? Tum me scindat vagus Afer aratro,
Et Libys ausoniis commendet semina sulcis,
Ni cuncta, exsultant quæ latis agmina campis,
Uno condiderim tumulo. Dum talia versat,
Et thalamos clausit nox atra hominumque Deûmque,
Tendit amyclæi præceps ad castra nepotis.
Is tum, Iucanis cohibentem finibus arma,
Pœnum vicini servabat cespite valli.
Hic juvenem aggreditur latiæ telluris imago:
Clausorum decus, atque erepto maxima Romæ
Spes, Nero, Marcello, rumpe, atque expelle quietem.
Magnum aliquid tibi, si patriæ vis addere fatis,
Audendum est, quod, depulso quoque mœnibus hoste,
Victores fecisse tremant. Fulgentibus armis
Pœnus inundavit campos, qua Sena relictum
Gallorum a populis servat per sæcula nomen.
Ni propere alipedes rapis ad certamina turmas,
Serus deletæ post auxiliabere Romæ.
Surge, age; fer gressus: patulos regione Metauri
Damnavi tumulis Pœnorum atque ossibus agros.

His dictis abit, atque abscedens visa parentem
Attrahere, et fractis turmas propellere portis.
Rumpit flammato turbatus corde soporem,
Ac supplex, geminas tendens ad sidera palmas,
Tellurem Noctemque, et cælo sparsa precatur
Astra, ducemque viæ tacito sub lumine Phœben.
Inde legit dignas tanta ad conamina dextras.
Quaque jacet superi Larinas accola ponti,
Qua duri bello gens marrucina, fidemque
Exsuere indocilis sociis Frentanus in armis.
Tum, qua vitiferos domitat prætutia pubes,
Læta laboris, agros, et penna, et fulmine, et undis
Hibernis, et achæmenio velocior arcu
Evolat. Hortator sibi quisque, Age, perge; salutem
Ausoniæ ancipites Superi, et, stet Roma cadatne,
In pedibus posuere tuis, clamantque, ruuntque.
Hortandi genus acer habet præcedere ductor.
Illum augent cursus adnixi æquare sequendo,
Atque indefessi noctemque diemque feruntur.
At Roma adversi tantum mala gliscere belli
Accipiens, trepidare metu, nimiumque Neronem
Speravisse queri, atque uno sibi vulnere posse
Auferri restantem animam: non arma, nec aurum,
Nec pubem, nec, quem fundant, superesse cruorem.
Scilicet Asdrubalem invadat, qui ad prælia soli
Annibali satis esse nequit? Jam rursus, ubi arma
Avertisse suo cognorit devia vallo,
Hæsurum portis Pœnum venisse, superbo

Qui fratri certet, cui maxima gloria cedat
Urbis deletæ: fremit amens corde sub imo
Ordo patrum, ac magno interea meditatur amore
Servandi decoris, quonam se fine minanti
Servitio eripiat, Divosque evadat iniquos.
Hos inter gemitus obscuro noctis opacæ
Succedit castris Nero, quæ conjuncta feroci
Livius Asdrubali vallo custode tenebat.
Belliger is quondam, scitusque accendere Martem
Floruerat primo clarus pugnator in ævo.
Mox falso læsus non æqui crimine vulgi,
Secretis ruris tristes absconderat annos.
Sed, postquam gravior moles, terrorque periclo
Poscebat propiore virum, revocatus ad arma
Tot cæsis ducibus, patriæ donaverat iram.
At non Asdrubalem fraudes latuere recentum
Armorum, quamquam tenebris nox texerat astus.
Pulveris in clypeis vestigia visa movebant,
Et properi signum accursus, sonipesque; virique
Substricti corpus, bis clarum buccina signum.
Præterea gemino prodebant juncta magistro
Castra regi. Verum, fratri si vita supersit,
Quî tamdem licitum socias conjungere vires
Consulibus? sed enim solum (dum vera patescant)
Cunctandi restare dolum; Martemque trahendi.
Nec consulta fugæ segni formidine differt.
Nox, somni genitrix, mortalia pectora curis
Purgarat, tenebræque horrenda silentia alebant:
Erepit, suspensa ferens vestigia, castris,
Et muta elabi tacito jubet agmina passu:

Illunem nacti per rura tacentia noctem
Accelerant, vitantque sonos: sed percita falli
Sub tanto motu tellus nequit. Implicat actas
Cæco errore vias, umbrisque ferentibus arcto
Circumagit spatio sua per vestigia ductos.
Nam, qua curvatas sinuosis flexibus amnis
Obliquat ripas, refluoque per aspera lapsu
In sese redit, hac, casso ducente labore,
Exiguum involvunt frustratis gressibus orbem,
Inque errore viæ tenebrarum munus ademtum.
Lux urget, panditque fugam. Ruit acer apertis
Turbo equitum portis, atque omnis ferrea late
Tempestas operit campos. Nondum arma manusque
Permixtæ, jam tela bibunt præmissa cruorem.
Hinc, jussæ Pœnum fugientem sistere, pennæ
Dictæ volitant; hinc lancea turbine nigro
Fert letum cuicumque viro, quem prenderit ictus.
Deponunt abitus curam, trepidique coactas
Constituunt acies, et spes ad prælia vertunt.
Ipse inter medios (nam rerum dura videbat)
Sidonius ductor, tergo sublimis ab alto
Quadrupedantis equi, tendens vocemque manusque,
Per decora, extremo vobis quæsita sub ævo,
Per fratris laudes oro, venisse probemus
Germanum Annibalis: Latio fortuna laboret
Adversis documenta dare, atque ostendere, quantus
Verterit in Rutulos domitor telluris iberæ,
Suetus ad herculeas miles bellare columnas.

Forsitan et pugnas veniet germanus in ipsas.
Digna viro, digna, obtestor, spectacula pleno
Corporibus properate solo. Quicumque timeri
Dux bello poterat, fratri jacet: unica nunc spes,
Et pœna et latebris infracto Livius ære
Damnatum offertur vobis caput. Ite, agite, ero,
Sternite ductorem, cum quo concurrere fratri
Sit pudor, et turpi finem donate senectæ.
At contra Nero: quid cessas clausisse labores
Ingentis belli? pedibus tibi gloria, miles,
Parta ingens: nunc accumula cœpta ardua dextra.
Heu! temere abducto liquisti robore castra,
Ni factum absolvit victoria: præcipe laudem.
Adventu cecidisse tuo memorabitur hostis.
Parte alia, insignis nudatis casside canis
Livius: Huc, juvenes, huc me spectate ruentem
In pugnas; quantumque meus patefecerit ensis,
Tantum inrate loci; et tamdem præcludite ferro
Jam nimium patulas Pœnis grassantibus Alpes.
Quod ni veloci prosternimus agmina Marte,
Et fulmen subitum Carthaginis Annibal adsit,
Qui Deus infernis quemquam nostrum eximat umbris?
Hinc, galea capite accepta, dicta horrida ferro
Sancit, et, obtectus senium, fera prælia miscet.
Illum, per cuneos et per densissima campi
Corpora tot dantem leto, quot spicula torsit,
Turbati fugere Macæ, fugere feroces
Autololes, Rhodanique comas intonsa juventus.
Fatidicis Nabis veniens Hammonis arenis
Improba miscebat securus prælia fati,

Ceu tutante Deo; ac patriis spolia itala templis
Fixurum vano tumidus promiserat ore.
Ardebat gemma garamantide cærula vestis,
Ut quum sparsa micant stellarum lumina cælo,
Et gemmis galeam, clypeumque accenderat auro.
Cassidе cornigera dependens infula sacros
Præ se terrores, Divûmque ferebat honorem.
Arcus erat, pharetræque viro, atque incocta cerastis
Spicula, et armatus peragebat bella veneno.
Necnon, cornipedis tergo de more repostus,
Sustentata genu per campum pondera conti
Sarmatici prona adversos urgebat in hostes.
Tum quoque transfixum telo per membra, per arma,
Consulis ante oculos, magno clamore Sabellum
Absportabat ovans, et ovans Hammona canebat.
Non tulit hanc iram tantosque in corde tumores
Barbarico senior, telumque intorsit, et una
Prædam animamque simul victori victor ademit.
Assilit, audito tristis clamore ruinæ,
Asdrubal, et cœptantem Arabum raptare peremto
Gemmiferi spolium cultus, auroque rigentes
Exsuvias, jaculum a tergo perlibrat ad ossa.
Jam correpta miser geminis velamina palmis
Carpebat propere, et tepidos nudaverat artus.
Concidit, et sacras vestes, atque aurea fila
Reddidit exanimo, spoliatum lapsus in hostem.
At Canthus Rutulum, Canthus possessor arenæ,
Qua celebre invicti nomen posuere Philæni,
Ditem ovium Rutulum obtruncat, cui mille sub altis

Lanigeræ balant stabulis. Ipse, otia molli
Exercens cura, gelido nunc flumine soles
Frangebat nimios pecori, nunc lætus in herba
Tondebat niveæ splendentia vellera lanæ,
Aut, pecus e pastu quum sese ad tecta referret,
Noscentes mätrem spectabat ovilibus agnos.
Occubuit clypei transfixo proditus ære,
Et sero ingemuit stabulis exire paternis.
Acrius hoc Italûm pubes incurrit, et urget:
Ut torrens, ut tempestas, ut flamma corusci
Fulminis, ut Boream pontus fugit, ut cava corrunt
Nubila, quum pelago cælum permiscuit Eurus.
Proceræ stabant, Celtarum signa, cohortes,
Prima acies; hos impulsu cuneoque feroci
Laxat vis subita, et fessos errore viarum,
Nec soli faciles; longique laboris anhelos.
Avertit patrius genti pavor. Addere tergo
Hastas Ausonius, teloque instare sequaci,
Nec donare fugam. Cadit uno vulnere Thyrmis,
Non uno Rhodanus, profligatumque sagitta,
Lancea deturbat Morinum, et jam jamque cadentem.
Cedentes urget, totas largitus habenas,
Livius acer equo, et turmis abeuntibus infert
Cornipedem. Tunc aversi turgentia colla
Diripit ense Mosæ. Perussit pondere terram
Cum galea ex alto lapsum caput, ac residentem
Turbatus rapuit sonipes in prælia truncum.
Hic Cato, (nam medio vibrabat et ipse tumultu)
Si, primas, inquit, bello quum amisimus Alpes,

Hic juveni oppositus tyrio foret! Hei mihi! quanta
Cessavit Latio dextra, et quot funera Pœnis
Donarunt pravi suffragia tristia campi!
Jamque inclinabant acies, cunctisque pavorem
Gallorum induerat pavor, et fortuna ruebat
Sidonia: ad Rutulos victoria verterat alas.
Celsus, ceu prima reflorescente juventa,
Ibat consul, ovans major majorque videri.
Ecce, trahens secum canentem pulvere turmam,
Ductor agenoreus subit, intorquensque lacertis
Tela, sonat: Cohibete fugam: cui cedimus hosti?
Nonne pudet? conversa senex marcentibus annis
Agmina agit: nunc, queso, mihi nunc dextera in armis
Degenerat, nostrique piget? Mihi Belus averum
Principium, mihi cognatum sidonia Dido
Nomen, et ante omnes bello numerandus Amilcar
Est genitor: mihi, cui cedunt montesque lacusque
Et campi atque amnes, frater: me magna secundum
Carthago putat Annibali: me Bætis in oris
Æquant germano passæ mea prælia gentes.
Talia dum memorat, medios ablatus in hostes,
Ut nova conspecti fulserunt consulis arma,
Hastam præpropero nisu jacit. Illa per oras
Ærati clypei, et loricæ tegmina summæ
Incidit haud felix humero, paroeque petitum
Perstrinxit corpus, nec multo tincta cruore:
Vana sed optanti promisit gaudia Pœno.
Turbati Rutuli, confusaque pectora vim

Terrifico. Tum increpitans conamina consul:
Femineis læsum vana inter cornua corpus
Unguibus, aut palmis credas puerilibus ictum.
Ite, docete, viri, romanæ vulnera suerint
Quanta afferre manus. Tum vero effunditur ingens
Telorum vis, et densa sol vinoitur umbra.
Jamque per extentos alterna strage virorum
Corpora fusa jacent campos, demersaque in undam
Junxerunt cumulo crescente cadavera ripas.
Ut, quum venatu saltus exercet opacos
Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri,
Aut Pindi nemora excutiens, aut Mænala lustrans,
Omnis Naiadum plenis comitata pharetris
Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti.
Tum per saxa feræ, perque ipsa cubilia fusæ,
Per valles fluviosque atque antra virentia musco,
Multa strage jacent: exsultat vertice montis
Gratum perlustrans oculis Latonia prædam.
Audite ante alios senioris vulnere, rumpit
Per medios Nero sævus iter, visaque virorum
Æquali pugna, Quid enim, quid deinde relictum est
Italiæ fatis? hunc si non vincitis hostem,
Annibalem vincetis, ait? Ruit ocius amens
In medios: tyriumque ducem inter prima frementem
Agmina ut adspexit, rabidi ceu bellua ponti,
Per longum sterili ad pastus jactata profundo,
Quum procul in fluctu piscem male saucia vidit,
Æstuat, et lustrans nantem sub gurgite prædam,
Absorbet late permixtum piscibus æquor.

Non telo mora, non dictis. Haud amplius, inquit,
Elabere mihi; non hic nemora avia fallent
Pyrenes, nec promissis frustrabere vanis.
Ut quondam terra fallax deprensus ibera
Evasti nostram mentito fœdere dextram.
Hæc Nero, et intorquet jaculum: nec futilis ictus.
Nam latere extremo cuspis librata resedit.
Invadit stricto super hæc interritus ense,
Collapsique premens umbone trementia membra,
Si qua sub extremo casu mandata referri
Germano vis forte tuo, portabimus, inquit.
Contra Sidonius: Leto non terreor ullo.
Utere Marte tuo, dum nostris manibus adsit
Actutum vindex: mea si suprema referre
Fratri verba paras, mando, Capitolia victor
Exurat, cinerique Jovis permisceat ossa
Et cineres nostros. Cupientem adnectere plura
Ferventemque ira mortis transverberat ense,
Et rapit infidum victor caput. Agmina fuso
Sternuntur duce, non ultra fidentia Marti.
Jamque diem solisque vias nox abstulit atra,
Quum vires parco victu somnoque reducunt;
Ac, nondum remeante die, victricia signa,
Qua ventum, referunt clausis formidine castris.
Tum Nero, procera sublimia cuspide portans
Ora ducis cæsi, Cannas pensavimus, inquit,
Annibal, et Trebiam, et Trasymeni litora tecum
Fraterno capite: i, duplica nunc perfida bella,
Et geminas arcesse acies. Hæc præmia restant,
Qui tua transmissis optarint Alpibus arma.

Compressit lacrimas Pœnus, minuitque ferendo
Constanter mala, et, inferias in tempore dignas
Missurum fratri, clauso commurmurat ore.
Tum, castris procul amotis, adversa quiete
Dissimulans, dubia exclusit certamina Martis.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER DECIMUS SEXTUS

Annibal, tanto simul publico familiarique ictus luctu, in bruttio agro belli instaurandi consilia agitat (v. 1. —10.). Sed impetus ejus et ardor pugnandi languescit odio invidiaque Hannonis, cujus factio ipsi res ad bellum necessarias ab domo mitti prohibet (11.—14.). Nihilo tamen secius sola virtutis illius fama ac reverentia nominis tantam habent vim, ut nec hostes quietum lacessere auderent, nec ulla vel inter milites, ex colluvione omnium gentium mixtos, vel adversus ducem seditio exsisteret (15.—22.). Romanorum contra cœptis non in Italia tantum adspirat fortuna, sed in Hispania quoque, unde Pœni pelluntur (23.—27.). Eo quidem Hannon in locum Barcini Asdrubalis novo cum exercitu ex Africa transgreditur, dux belli peritissimus, sed multo inferior Scipione, qui castra ejus vesperascente cœlo aggreditur, magnamque in iis stragem edit (28.—43.). Inter hostes vix quisquam virtute excellit præter Larum, cantabrum fortissimum, qui solus restituit pugnam, multosque Romanos securi percutit, donec a L. Scipione, Publii fratre, gladio jugulatur (44.—67.). Tanti viri præsidio orbati Pœni terga vertunt, et Hannon vivus capitur (68.—77.). Tum Scipio Asdrubali, Gisgonis filio, obviam procedit, sibique jam cum reliquiis hostium pugnandi occasionem factam lætatur (78.—93.). Utrimque summo impetu concurritur, et ingens fit cædes (94.—106.). Asdrubal fortissime pugnat, suisque jam cedentibus obsistit: at levi vulnere ictus ipse quoque fugam capessit, et navibus acceptis nocte Tartessum revertitur (107.—114). In Pœnorum exercitu virtute eminuerat Masinissa, Nomadum rex, qui nunc omine fausto flammæ e capite micantis, et adversa socierum

Annibalisque fortuna permotus, ad Romanorum partes transit, et cum ipso Scipione congressus, fide data acceptaque, cum donis dimittitur (115.—167.). Quo fœdere icto Scipio, jam Carthaginis excidium animo agitans, et præmoliendas sibi res conciliandosque aliorum etiam Libyæ regum gentiumque animos ratus, in Africam trajicit, ut Syphacem, opulentissimum regem Massyliorum, ad societatem belli impellat (168.—179.). Eodem forte tempore eodemque consilio Asdrubal, Gisgonis filius, terræ applicat naves, magnificumque id Syphaci videtur, duorum populorum, de imperio orbis terrarum dimicantium, duces uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse (180.—188.). Utrumque hospitio benigne excipit rex, et contrahere ad colloquium dirimendarum simultatum causa conatur (189.—221.). Scipio abnuit, de republica se cum hoste agere quidquam injussu senatus posse; nec tamen ad easdem venire epulas recusat (222.—228.). Postero die orta luce adit Syphacem, et fœdus cum eo facit (229.—261.). Quod ubi sacris firmatur, rex terretur prodigiis, quæ interitum regni et captivitatem ei portendunt (262.—274.). Juncto fœdere Scipio locum, unde venerat, repetit, ubi multitudo Hispanorum circumfusa regem eum ingenti appellat consensu, quod nomen ille, tamquam Romanis intolerabile, repudiat (275.—284.). Ibidem ludos funebres in honorem patris patruique, in Hispania cæsorum, instituit, et ad certamina tam Romanos quam Hispanos præmiis propositis invitat (284.—311.). Certamen curule ineunt Cyrnus Lamponis equi, Atlas Caucasi, Durius Pelori, et Iberus Panchatis rector, qui victoriam consequitur (312.—456.). Cursu certant Tartessus, Hesperus, Bæticus, Eurytus, Lamus, Sicoris et Theron, palmamque fert Eurytus (457.—526.). Tum gladiatorium editur spectaculum, in quo non servi, neque obscuri tantum generis homines, sed clari quoque illustresque, et in his gemini fratres, de principatu civitatis ambigentes, ferro decernunt (527.—556.). Postremo jaculandi arte contendunt Burrus, Glagus, Aconteus, Indibilis ac Ilerdes, metamque ferit Burrus (557.—574.). Ipsi quoque duces, P. et L. Scipiones cum

Lælio, hastas conjiciunt, sagittaque a P. Scipione emissa in auras ac terræ infixa subito frondescit et in quercum mutatur (575—591.). Quo omine accepto Iudisque finitis Scipio Romam proficiscitur, ubi consul creatur ingenti centuriarum favore, et a senatu petit, ut Africa sibi provincia extra sortem destinetur (592.—602.). Id haudquaquam primoribus patrum placet, et Q. Fabius Maximus Annibalem prius censet ex Italia pellendum, quam bellum in ipsa Libya geratur (603.—644.). Ejus orationem et argumenta refutat Scipio, ipsique permittitur, ut in Africam trajiciat (645.—700.).

Bruttia mœrentem casus patriæque suosque
Annibalem accepit tellus. Hic aggere septus
In tempus posita ad renovandum bella coquebat:
Abditus ut silva, stabulis quum cesset ademtis
Amisso taurus regno gregis, avia clauso
Molitur saltu certamina, jamque feroci
Mugitu nemora exterret, perque ardua cursu
Saxa ruit; sternit silvas, rupesque lacessit
Irato rapidus cornu; tremit omnis ab alto
Prospectans scopulo pastor nova bella parantem.
Sed vigor, hausurus Latium, si cetera Marti
Adjumenta forent, prava obtrectante suorum
Invidia revocare animos, ac stare negata.
Cogebatur ope, et senio torpescere rerum.
Parta tamen formido manu, et tot cædibus olim
Quæsitus terror, velut inviolabile telis
Servabant sacrumque caput; proque omnibus armis,
Et castrorum opibus, dextrisque recentibus unum
Annibalis sat nomen erat: tot dissona lingua

Agmina, barbarico tot discordantia ritu
Corda virûm mansere gradu, rebusque retusis
Fidas ductoris tenuit reverentia mentes.
Nec vero Ausonia tantum se lætus agebat
Dardanidis Mavors; jam terra cedit ibera
Auriferis tamdem Phœnix depulsus ab arvis.
Jam Mago exsutus castris, agitante pavore
In Libyam propero transmisit cærula velo.
Ecce aliud decus haud uno contenta favore
Nutribat fortuna duci: nam concitus Hannon
Adventabat, agens crepitantibus agmina cetris
Barbara, et indigenas seras raptabat iberos.
Non ars, aut astus belli, vel dextera deerat,
Si non Scipiadæ concurreret: omnia ductor
Magna adeo ausonius majori mole premebat:
Ut Phœbe stellas, ut fratris lumina Phœben
Exsuperant, montesque Atlas, et flumina Nilus,
Ut pater Oceanus neptunia cærula vincit:
Vallantem castra (obscuro nam vesper Olympo
Fundere non æquam trepidanti cœperat umbram).
Aggreditur latius rector, subitoque tumultu
Cæduntur passim cœpti munimina valli
Imperfecta. Supercontexere herbida lapsos
Pondera, et in tumuli concessit cespes honorem.
Vix uni mens digna viro, novisse minores
Quam deceat, pretiumque operis sit tradere famæ.
Cantaber ingenio membrorum, et mole timeri
Vel nudus telis poterat Larus: hic fera gentis
More securigera miscebat prælia dextra,
Et, quamquam fundi se circum pulsa videret
Agmina, deleta gentilis pube catervæ,

Cæsorum implebat sólus loca: seu foret hostis
Cominus, expleri gaudebat vulnere frontis
Adversæ: seu læva acies in bella vocaret,
Oblique telum reflexum Marte rotabat.
At, quum pone ferox aversi in terga veniret,
Victor, nil trepidans retro jactare bipennem
Callebat, nulla belli non parte timendus.
Huic ducis invicti germanus turbine vasto
Scipio contorquens hastam, cudone comantes
Disjecit crines: namque altius acta cucurrit
Cassis, et elata procul est ejecta securi.
At juvenis, cui telum ingens accesserat ira,
Barbaricam assiliens magno clamore bipennem
Incutit. Intremuere acies, sonuitque per auras
Pondere belligero pulsati tegminis umbo.
Haud impune quidem: remeans nam dextera ab ictu
Decisa est gladio, ac dilecto immortua telo.
Qui postquam murus miseris ruit, agmina concors
Avertit fuga confestim dispersa per agros.
Nec pugnæ species, sed pœnæ tristis imago
Illa erat, hinc tantum cedentum, atque inde ruentum.
Per medios Hannon, palmas post terga revinctus,
Ecce trahebatur, lucemque (heu dulcia cæli
Lumina!) captivus lucem inter vincla petebat.
Cui rector latius: Tanta, en, qui regna reposcant,
Queis cedat toga, et armiferi gens sacra Quirini!
Servitio si tam faciles, cur bella refertis?
Hæc inter celerare gradum, conjungat ut arma,

Asdrubalem ignarum cladis prænuntius affert
Explorator eques: raptat dux obvia signa.
At, postquam optatam lætus contingere pugnam
Vidit, et ad letum magno venientia cursu
Agmina, suspiciens cælum, Nihil amplius, inquit,
Vos hodie posco, Superi: protraxtis ad arma
Quod profugos, satis est: in dextra cetera nobis
Vota, viri: rapite, ite, precor: vocat ecce furentes
Hinc pater, hinc patruus: gemina o mihi numina belli
Ducite, adeste; sequor: dignas spectabitis, haud me
Præscia mens fallit, vestro jam nomine cædes.
Nam quis erit tamdem campis telluris iberæ
Bellandi modus? en umquam lucebit in orbe
Ille dies, quo te armorum, Carthago, meorum
Adspiciam sonitus admotaque bella trementem?
Dixerat; et raucus stridenti murmure clangor
Increpuit: tonuere feris clamoribus astra.
Concurrunt: quantumque rapit violentia ponti,
Et Notus, et Boreas, et inexorabilis Auster,
Quum mergunt plenas tumefacta sub æquora classes;
Aut quum letiferos accendens Sirius ignes,
Torret anhelantem sævis ardoribus orbem;
Tantum acies hominumque ferox discordia ferro
Demetit. Haud ullus terrarum æquarit hiatus
Pugnarum damna; aut strages per inhospita lustra
Umquam tot dederit rabies horrenda ferarum.
Jam campi vallesque madent, hebetataque tela.
Et Libys occubuere, et amantes Martis iberi.
Stat tamen una loco perfossis debilis armis,

Luctaturque acies, qua concutit Asdrubal hastam.
Nec finem daret ille dies animosaque virtus,
Ni perlapsa viro loricæ tegmine arundo,
Et parco summum violasset vulnere corpus,
Suasissetque fugam. Rapido certamina linquit
In latebras evectus equo, noctisque per umbram
Ad tartessiacos tendit per litora portus.
Proximus in pugna ductori Marte manuque
Regnator Nomadum fuerat: mox fœdere longo
Cultuque Æneadum nomen Masinissa superbum.
Huic fesso, quos dura fuga et nox suaserat atra,
Carpenti somnos subitus rutilante coruscum
Vertice fulsit apex, crispamque involvere visa est
Mitis flamma comam, atque hirta se spargere fronte.
Concurrunt famuli, et serpentes tempora circum
Festinant gelidis restinguere fontibus ignes.
At grandæva, Deûm prænoscens omina, mater,
Sic sit, Cælicolæ; portentaque vestra secundi
Condite, ait: duret capiti per sæcula lumen.
Ne vero, ne, nate, Deûm tam læta pavesce
Prodigia, aut sacras metue inter tempora flammas.
Hic tibi dardaniæ promittit fœdera gentis,
Hic tibi regna dabit regnis majora paternis
Ignis, et adjunget latiis tua nomina fatis.
Sic vates, juvenisque animum tam clara movebant
Monstra, nec a Pœnis ulli virtutis honores,
Annibal ipse etiam jam jamque modestior armis.
Aurora obscuri tergebat nubila cæli,
Vixque atlantiadum rubefecerat ora sororum:

Tendit ad Ausonios et adhuc hostilia castra.
Atque, ubi se vallo intulerat, ductorque benigno
Accepit latius vultu, rex talibus infit:
Cælestum monita et sacræ responsa parentis,
Diisque tua, o Rutulûm rector, gratissima virtus
Avulsum Tyriis huc me duxere volentem.
Si tibi non segnes tua contra fulmina sæpe
Visi stare sumus, dignam te, nate Tonantis,
Afferimus dextram: nec nos aut vana subegit
Incertæ mentis levitas, et mobile pectus;
Aut spes et læti sectamur præmia Martis.
Perfidiam fugio, et perjuram ab origine gentem.
Tu, quando herculeis finisti prælia metis,
Nunc ipsam belli nobiscum invade parentem.
Ille tibi, qui jam gemino laurentia lustro
Possedit regna, et scalas ad mœnia Romæ
Admovet, in Libyam flammis ferroque trahendus.
Sic Nomadum ductor: tunc dextra Scipio dextram
Amplexus: Si pulcra tibi Mavorte videtur,
Pulcrior est gens nostra fide: dimitte bilingues
Ex animo socios: magna hinc te præmia claræ
Virtutis, Masinissa, manent: citiusque vel armis,
Quam gratæ studio vincetur Scipio mentis.
Cetera quæ in Libyam portari incendia suades,
Expediet tempus: nec enim sunt talia rerum
Non meditata mihi, et mentem Carthago fatigat.
Hinc juveni dona insignem velamine picto
Dat chlamydem, stratumque ostro, quem ceperat ipse
Dejecto victor Magone, animique probarat,

Cornipedem; tum, qua Divûm libabat ad aras
Asdrubal, ex auro pateram, galeamque comantem.
Exin, firmato sociali fœdere regis,
Vertendas agitat jam nunc Carthaginis arces.
Massylis regnator erat ditissimus oris,
Nec nudus virtute, Syphax: quo jura petebant
Innumeræ gentes, extremaque litore Tethys.
Multa viro terra, ac sonipes, et bellua, terror
Bellorum, nec non Marti delecta juventus.
Nec foret, aut ebore, aut solido qui vinceret auro,
Gætulisve magis fucaret vellus aenis.
Has adjungere opes avidus, reputansque laborem,
Si vertat rex ad Pœnos, dare vela per altum
Imperat, atque animo jam tum africa bella capessit.
Verum ubi perventum, et portus tenuere carinæ,
Jam, trepida fugiens per proxima litora puppe,
Asdrubal afflictis aderat nova fœdera quærens
Rebus, et ad Tyrios massylia signa trahebat.
Audito, pariter populorum in regna duorum
Advenisse duces, qui tota mole laborent,
Disceptentque armis, terrarum uter imperet orbi,
Celsus mente Syphax acciri in tecta benigne
Imperat, et tanto regni se tollit honore.
Tum lætos volvens oculos adversa per ora,
Sic latium affatur juvenem, ac prior incipit ultro:
Quam te, Dardanida pulcherrime, mente serena
Accipio, intueorque libens! quamque ora recordor
Lætus Scipiadæ: revocat tua forma parentem.
Nam repeto, herculeas erythia ad litora Gades
Quum studio pelagi et spectandis æstibus undæ

Venissem, magnos vicina ad flumina Bætis
Ductores miro quondam me cernere amore.
Tum mihi dona viri præda delecta tulere,
Arma simul, regnoque meo tum cognita primum
Cornipedum frena, atque arcus, queis cedere nostra
Non norunt jacula, et veteres tribuere magistros
Militiæ, qui dispersas sine lege catervas
Vestro formarent ritu ad certamina Martis.
Ast ego, quum nostra (in nostris quæ copia regnis)
Nunc auri ferrem, nivei nunc munera dentis,
Nil valui precibus; solos sibi cepit uterque,
Quos cohibebat ebur vaginæ sectilis, enses.
Quare, age, lætus habe nostros intrare penates,
Ac, mea quando affert libycum fortuna per undas
Ductorem, facili, quæ dicam, percipe mente.
Et vos, qui tyriæ regitis Carthaginis arces,
Asdrubal, huc aures, huc quæso advertite sensus.
Quanta per ausonios populos torrentibus armis
Tempestas ruat, et Latio suprema minetur,
Utque bibant tyrium bis quinos sæva per annos
Sicana nunc tellus, nunc litora ibera cruorem,
Cui nescire licet? quin ergo tristia tandem
Considunt bella, et deponitis arma volentes?
Tu Libya, tu te Ausonia cohibere memento.
Haud deformis erit vobis ad fœdera versis
Pacator mediusque Syphax. Subjungere plura
Non passus, gentis morem arbitriumque senatus
Scipio demonstrat; vanique absistere cœpti
Spe jubet, et patres docet hæc expendere solos.
Suadendi modus hic: quodque est de parte diei

Exacti super, ad mensas et pocula vertunt.
Atque, epulis postquam finis, dant corpora somno,
Et dura in noctem curarum vincula solvunt.
Jamque novum terris pariebat limine primo
Egrediens aurora diem, stabulisque subibant
Ad juga solis equi, necdum ipse adscenderat axem,
Sed prorupturis rutilabant æquora flammis:
Exigit e stratis corpus, vultuque sereno
Scipio contendit massyli ad limina regis.
Illi mos patrius fetus nutrire leonum,
Et catulis rabiem atque iras expellere alendo.
Tum quoque fulva manu mulcebat colla juhasque,
Et fera tractabat ludentum interritus ora,
Dardanium postquam ductorem accepit adesse,
Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti
Gestat læva decus: cinguntur tempora vitta
Albente, ac lateri de more adstringitur ensis.
Hinc in tecta vocat, secretisque ædibus hospes
Sceptrigero cum rege pari sub honore residunt.
Tum prior his infit terræ pacator iberæ:
Prima mihi, domitis Pyrenes gentibus, ire
Ad tua regna fuit properantem et maxima cura,
O sceptri venerande Syphax: nec me æquore sævus
Tardavit medio pontus: non ardua regnis
Quæsumus aut inhonora tuis: conjunge Latinis
Unanimum pectus, sociusque accede secundis.
Non tibi massylæ gentes, extentaque tellus
Syrtibus, et latis proavita potentia campis
Amplius attulerint decoris, quam romula virtus
Certa juncta fide, et populi laurentis honores.

Cetera quid referam? non ullus scilicet ulli
Æquus Cælicolûm, qui dardana læserit arma.
Audivit læto Massylus et annuit ore,
Complexusque virum, Firmemus prospera, dixit,
Omina, nec votis Superi concordibus absint,
Cornigerumque Jovem tarpejumque ore vocemus,
Et simul exstructis cespes surrexerat aris.
Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni;
Quum subito abruptis fugiens altaria taurus
Exsiluit vinclis, mugituque excita late
Implevit tecta, et, fremitu suspiria rauco
Congeminans, trepida terrorem sparsit in aula.
Vittaque, majorum decoramen, fronte sine ullo
Delapsa attactu, nudavit tempora regis.
Talia Cælicolæ casuro tristia regno
Signa dabant, sævique aderant gravia omina fati.
Hinc fractum bello regem solioque revulsum,
Tempus erit, quum ducet agens ad templa Tonantis,
Qui tunc orabat socialia fœdera supplex.
His actis repetit portum, puppesque secundo
Dat vento, et notis reddit se Scipio terris.
Concurrere avidæ gentes, variosque subacta
Pyrene misit populos: mens omnibus una.
Concordes regem appellant, regemque salutant.
Scilicet hunc summum norunt virtutis honorem.
Sed, postquam miti rejecit munera vultu,
Ausonio non digna viro, patriosque vicissim
Edocuit ritus, et Romam nomina regum
Monstravit nescire pati, tum versus in unam,
Quæ restat, curam, nullo super hoste relicto,

Et latios simul, et vulgum Bætisque Tagique
Convocat, ac medio in cœtu sic deinde profatur:
Quando ita Cœlicolûm nobis propensa voluntas
Annuit, extremo Libys ut dejectus ab orbe
Aut his occideret campis, aut, axe relicto
Hesperio, patrias exsul lustraret arenas:
Jam vestra tumulos terra celebrare meorum
Est animus, pacemque dare exposcentibus umbris.
Mente favete pari, atque aures advertite vestras.
Septima quum solis renovabitur orbita cælo,
Quique armis ferroque valent, quique arte regendi
Quadrijugos pollent currus, queis vincere planta
Spes est, et studium jaculis impellere ventos,
Adsint, et pulerae certent de laude coronæ.
Prædmia digna dabo, e tyria spolia inclyta præda;
Nec quisquam nostri discedet muneris expers.
Sic dictis vulgum laudumque cupidine flammat:
Jamque dies prædicta aderat, cœtuque sonabat
Innumero campus, similatasque ordine justo
Exsequias rector lacrimis ducebat obortis.
Omnis iber, omnis latio sub nomine miles
Dona ferunt, tumulisque super flagrantibus addunt.
Ipse tenens nunc lacte, sacro nunc plena Lyæo
Pocula, odoriferis adspergit floribus aras.
Tum manes vocat excitos, laudesque virorum
Cum fletu canit, et veneratur facta jacentum.
Inde refert sese circo, et certamina prima
Inchoat, et rapidos cursus proponit equorum.
Fluctuat æquoreo fremitu rabieque faventum,
Carceribus nondum reseratis, mobile vulgus,

Atque fores oculis et limina servat equorum.
Jamque, ubi prolato sonuere repagula signo,
Et toto prima emicuit vix ungula cornu,
Tollitur in cælum furiali turbine clamor.
Pronique, ac similes certantibus, ore sequuntur
Quisque suos currus, magnaque volantibus iidem
Voce loquuntur equis: quatitur certamine circus
Certantum, ac nulli mentem non abstulit ardor.
Instant præcipites, et equos clamore gubernant.
Fulvus arenosa surgens tellure, sub auras
Erigitur globus, atque operit caligine densa
Cornipedumque vias, aurigarumque labores.
Hic studio furit acris equi, furit ille magistri,
Hos patriæ favor, hos accendit nobile nomen
Antiqui stabuli: sunt quos spes grata fatiget,
Et nova ferre jugum cervix: sunt, cruda senectus
Quos juvet, et longo sonipes spectatus in ævo.
Evolat ante omnes, rapidoque per aera cursu
Callaicus Lampon fugit, atque ingentia tranat
Exsultans spatia, et ventos post terga relinquit.
Conclamant, plausuque fremunt, votique peractam
Majorem credunt præcepto limite partem.
At, queis interior cura, et prudentia circi
Altior, effusas primo certamine vires
Damnare, et cassis longe increpitare querelis
Indispensato lassantem corpora nisu:
Quo nimius, quo, Cyrne, ruis? (nam Cyrnus agebat)
Verbera dimitte, et revoca moderatus habenas.
Heu surdas aures! fertur securus equorum,
Nec meminit, quantum campi decurrere restet.

Proximus, a primo distans, quantum æquore currus
Occupat ipse, loci tantum: sed proximus ibat
Astur Panchates, patrium frons alba nitebat
Insigne, et patrio pes omnis concolor albo.
Ingentes animi, membra haud procera, decusque
Corporis exiguum; sed tum sibi fecerat alas
Concitus, atque ibat campo indignatus habenas.
Crescere sublimem, atque augeri membra putares.
Cinyphio rector cocco radiabat iberus.
Tertius æquata currebat fronte Peloro
Caucasus: ipse asper, nec qui cervicis amaret
Applausæ blandos sonitus, clausumque cruento
Spumeus admorsu gauderet mandere ferrum.
At, docilis freni et melior parere Pelorus,
Non umquam effusum sinuabat devius axem;
Sed lævo interior stringebat tramite metam.
Insignis multa cervice, et plurimus idem
Ludentis per colla jubæ: (mirabile dictu)
Nullus erat pater; ad Zephyri nova flamina campis
Vettonum eductum genitrix effuderat Harpe.
Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum:
Caucasus antiquo fidebat Atlante magistro.
Ipsum ætola, vago Diomedi condita, Tyde
Miserat: exceptum trojana ab origine equorum
Tradebant, quos Æneæ Simoentis ad undas
Victor Tydides magnis abduxerat ausis.
Jamque, fere medium evecti certamine campum,
In spatia addebant: nisusque apprendere primos

Panchates animosus equos, super altior ipse,
Et præcedentem jam jamque adscendere currum
Pone videbatur, curvatisque ungula prima
Callaicum quatiens pulsabat calcibus axem.
At postremus Atlas; sed non et segnior ibat
Postremo Durio: pacis ne more putares
Æquata fronte et concordi currere freno. 360
Sensit ut exhaustas, qui proximus ibat, Iberus
Callaicas Cyrni vires, nec, ut ante, saline
Præcipitem currum, et fumantes verbere cogi
Assiduo violenter equos, ceu monte procella
Quum subita ex alto ruit, usque ad colla repente
Cornipedum protentus, et in capita ardua pendens,
Concitat ardentem, quod ferret lora secundus,
Panchaten, vocesque addit cum verbere mixtas:
Tene, astur, certante feret quisquam æquore palmam
Erepto! consurge, vola, perlabere campum 370
Assuetis velox pennis: decrescit anhelo
Pectore consumtus Lampon; nec restat hianti,
Quem ferat ad metas, jam spiritus. Hæc ubi dicta,
Tollit se sonipes, ceu tunc e carcere primo
Corriperet spatium, et, nitentem opponere curvos
Aut æquare gradus, Cynum post terga relinquit.
Confremit et cælum, et percussus vocibus altis
Spectantum circus: fertur sublime per auras
Altius attollens cervicem victor ovantem
Panchates, sociosque trahit prior ipse jugales. 400
At postremus Atlas, Durius postremus in orbem
Eruerant arces, lævos nunc appetit ille.

Conatus, nunc ille premit, certatque subire
Dexter, et alterni nequidquam fallere tentant;
Donec, confisus primævæ flore juventæ,
Obliquum Durius conversis prænus habenis
Opposuit currum, atque eversum propulit axem
Atlantis senio invalidi, sed justa querentis:
Quo ruis? aut quinam hic rabidi certaminis est mos?
Et nobis et equis letum commune laboras.
Dumque ea proclamat, perfracto volvitur axe
Cernuus, ac pariter fusi (miserabile) campo
Discordes sternuntur equi: quatit æquore aperto
Lora suis victor, mediaque Pelorus arena
Surgere nitentem fugiens Atlanta reliquit.
Nec longum Cyrni defessos prendere currus.
Hunc quoque, cunctantem et sero moderamina equorum
Discentem, rapido prætervolat incitus axe:
Impellit currum clamor vocesque faventum.
Jamque etiam dorso atque humeris trepidantis Iberi
Ora superposuit sonipes, flatusque vapore
Terga premi, et spumis auriga calescere sentit.
Incubuit campo Durius, misitque citatos
Verbere quadrupedes, nec frustra: æquare videtur,
Aut etiam æquavit juga præcedentia dexter.
Attonitus tum spe tanta, genitore, Pelore,
Te Zephyro eductum nunc nunc ostendere tempus.
Discant, qui pecudum ducunt ab origine nomen,

Quantum divini præcellat seminis ortus.
Victor dona dabis, statuesque altaria patri.
Et, ni successu nimio lætoque pavore
Proditus elapso foret inter verba flagello,
Forsan sacrasset Zephyro, quas voverat, aras.
Tum vero infelix, veluti delapsa corona
Victoris capiti foret, in se versus ab ira,
Auratam medio discindit pectore vestem,
Ac lacrimæ simul et questus ad sidera fâsi.
Nec jam subducto parebat verbere currus.
Pro stimulis dorso quatiuntur inania lora.
Interea metis, certus jam laudis, agebat
Sese Panchates, et præmia prima petebat
Ardaus: effusas lenis per colla per armos
Ventilat aura jubas: tum, mollia crura superbi
Attollens gressus, magno clamore triumphat.
Par donum solido argento cælata bipennis
Omnibus, at vario distantia cetera honore.
Primus equum volucrem, massyli munera regis
Haud spernenda, tulit: tulit huic virtute secundus
E tyria, quæ multa jacet, duo pocula præda,
Aurifero perfusa Tago: villosa leonis
Terga feri, et cristis horrens sidonia cassis:
Tertius inde honor: et postremo munere Atlanta,
Quamvis perfracto senior subsederat axe,
Accitum donat ductor, miseratus et ævum
Et sortem casus: famulus florente juventa
Huic datur, adjuncto gentilis honore galeri.
His actis ductor læta ad certamina plantæ
Invitat, positisque accendit pectora donis:
Hanc primus galeam, hac acies terrebat iberas

Asdrubal: hunc ensem, cui proxima gloria cursus;
Accipiet; cæso pater hunc detraxit Hyempsæ.
Tertius extremam tauro solabere palmam.
Cetera contenti discedent turba duobus
Quisque ferox jaculis, quæ dat gentile metallum.
Fulgentes pueri Tartessus et Hesperos ora
Ostendere simul vulgi clamore secundo.
Hos tyria misere domo patria inclyta Gades.
Mox subit, adspersus prima lanugine malas,
Bæticus; hoc dederat puero cognomen ab amne
Corduba; et haud parvo certamina læta fovebat.
Inde comam rutilus, sed cum fulgore nivali
Corporis, implevit caveam clamoribus omnem
Eurytus: excelso nutritum colle crearat
Setabis, atque aderant trepidi pietate parentes.
Tum Lamus, et Sicoris, proles bellacis Ilerdæ,
Et Theron potator aquæ, sub nomine Lethes
Quæ fluit, immemori perstringens gurgite ripas.
Qui postquam arrecti plantis et corpora proni,
Pulsantesque æstu laudum exsultantia corda,
Accepere tuba spatium, exsiluere per auras
Ocius effusis nervo exturbante sagittis.
Diversa et studia et clamor, pendentque faventes
Unguibus; atque suos, ut cuique est gratia, anheli
Nomine quemque cient. Grex inclytus æquore fertur,
Nullaque transmissa vestigia signat arena.
Omnes primævi, flaventiaque ora decori,
Omnes ire leves, atque omnes vincere digni.
Extulit, incumbens medio jam limite, gressum

Eurytus, et primus brevibus, sed primus, abibat
Præcedens spatiis. Instat non segnius acer
Hesperos, ac prima stringit vestigia planta
Progressæ calcis. Satis est huic esse priori;
Huic sperare sat est, fieri se posse priorem.
Acrius hoc tendunt gressus, animique vigore
Corpora agunt: auget pueris labor ipse decorem:
Ecce, levi nisu postremoque agmine currens,
Postquam sat visus sibi concepisse vigoris,
Celsus inexhaustas effundit turbine vires
Non exspectato, subitusque erumpit, et auras
Prævehitur Theron: credas cyllenida plantam
Ætherio nexis cursu talaribus ire.
Jamque hos, jamque illos populo mirante relinquit,
Et modo postremus, nunc ordine tertia palma,
Hesperon infestat sua per vestigia pressum.
Nec jam quem sequitur tantum, sed prima coronæ
Spes trepidat tantis venientibus Eurytus alis.
Quartus sorte loci, sed, si tres ordine servent
Inceptos cursus, nequidquam vana laborans,
Tartessos, fratrem medio Therone premebat:
Nec patiens ultra tollit sese æquore Theron
Igneus, et plenum prætervolat Hesperon iræ.
Unus erat super, et metæ propioribus ægros
Urebat finis stimulis: quascumque reliquit
Hinc labor, hinc penetrans pavor in præcordia vires,
Dum sperare licet, brevia ad conamina uterque
Advocat: æquantur cursus; pariterque ruebant.
Et forsan gemina meruissent præmia palma,

Pervecti simul ad metas, ni terga sequutus
Theronis, fusam late per lactea colla
Hesperos ingenti temisset sævus ab ira,
Traxissetque comam. Tardato lætus ovansque
Eurytus evadit juvene, atque ad præmia victor
Emicat, et galeæ fert donum insigne coruscæ.
Cetera promisso donata est munere pubes,
Intonsasque comas viridi redimita corona
Bina tulit patrio quatiens hastilia ferro.
Hinc graviora virûm certamina, cominus ensis
Destrictus, bellique feri simulacra cientur.
Nec, quos culpa tulit, quos crimina noxia vitæ,
Sed virtus animusque ferox ad laudis amorem,
Hi crevere pares ferro; spectacula digna
Martigena vulgo, suetique laboris imago.
Hos inter, gemini (quid jam non regibus ausum!
Aut quod jam regnis restat scelus?) impia circo
Innumero fratres, cavea damnante furorem,
Pro sceptro armatis inierunt prælia dextris.
Is genti mos dirus erat, patriumque petebant
Orbati solium lucis discrimine fratres.
Concurrere animis, quantis confligere par est
Quos regni furor exagitat, multoque cruore
Exsatiata simul portantes corda sub umbras
Occubuere, pari nisu per pectora adactus
Intima descendit mucro: superaddita sævis
Ultima vulneribus verba; et convicia volvens
Dirus in invitas effudit spiritus auras.
Nec manes pacem passi: nam corpora junctus
Una quum raperet flamma rogus, impius ignis
Dissiluit, cineresque simul jacuisse negarunt.

Cetera distincto donata est munere turba,
Ut virtus et dextra fuit: duxere juvencos,
Impressis dociles terram proscindere aratris:
Duxere assuetos lustra exagitare ferarum
Venatu juvenes, quos dat maurusia præda.
Necnon argenti, necnon insignia vestis
Captivæ pretia, et sonipes, et crista nitenti
Insurgens cono, spolia exsuviæque libyssæ.
Tum jaculo petiere decus, spectacula circi
Postrema, et metæ certarunt vincere finem
Burrus avis pollens, quem misit ripa metalli,
Qua Tagus auriferis pallet turbatus arenis,
Et Glagus, insignis ventos anteire lacerto,
Et, cujus numquam fugisse hastilia cervi
Prærapida potuere fuga, venator Aconteus,
Indibilisque, diu lætus bellare Latinis,
Jam socius, volucresque vagas deprendere nube
Assuetus jaculis, idem et bellator, Herdes.
Laus Burri prima, infixit qui spicula metæ:
Est donum serva, albentes invertere lanas
Murice gætulo docta. At, quem proxima honorant
Præmia, vicinam metæ qui propulit hastam,
Accepto lætus puero discessit Herdes,
Cui ludus, nullam cursu non tollere damam.
Tertia palma habuit geminos insignis Aconteus
Nec timidos agitare canes latratibus aprum.
Quos postquam clamor plaususque probavit honores,
Germanus ducis, atque effulgens Lælius ostro
Nomina magna vocant læti, manesque jacentum,
Atque hastas simul effundunt: celebrare juvabat

Sacratos cineres, atque hoc decus addere ludis.
Ipse etiam, mentis testatus gaudia vultu,
Ductor, ut æquavit meritis pia pectora donis,
Et frater thoraca tulit multiplicis auri.
Lælius asturica rapidos de gente jugales,
Contorquet magnis victricem viribus hastam
Consurgens, umbrisque dari testatur honorem.
Hasta volans, (mirum dictu) medio incita campo
Substitit ante oculos, et terræ infixa cohæsit.
Tum subitæ frondes, celsoque cacumine rami,
Et latam spargens quercus, dum nascitur, umbram
Ad majora jubent præsagi tendere vates;
Id monstrare Deos, atque hoc portendere signis.
Quo super augurio, pulsis de litore cunctis
Hesperio Pœnis, ultor patriæque domusque
Ausoniam repetit, fama ducente triumphum.
Nec Latium curis ardet flagrantius ullis,
Quam juveni Libyam et summos permittere fasces.
Sed frigens animis, nec bello prospera turba
Ancipiti senior temeraria cœpta vetabant,
Magnosque horrebant cauta formidine casus.
Ergo, ubi delato consul sublimis honore
Ad patres consulta refert, deturque potestas,
Orat, delendæ Carthaginis, altius orsus
Hoc grandæva modo Fabius pater ora resolvit:
Haud equidem metuisse queam, satiatus et ævi
Et decoris, cui tam superest et gloria et ætas,
Ne credat nos invidiæ certamine consul
Laudibus obtrectare suis. Satis inclyta nomen
Gestat fama meum, nec egent tam prospera laude

Facta nova: verum et patriæ, dum vita manebit,
Deesse nefas, animumque nefas scelerare silendo.
Bella nova in Libyæ moliris ducere terras?
Hostis enim deest Ausoniæ; nec vincere nobis
Est satis Annibalem: petitur quæ gloria major
Litore elisæo? Stimuli si laudis agunt nos,
Hanc segetem mete: composuit propioribus ausis
Dignum te fortuna parem: vult itala tellus
Ductoris sævi, vult tamdem, haurire cruorem.
Quo Martem, aut quo signa trahis? restinguere primum est
Ardentem Italiam: tu fessos obvius hostes
Deseris, ac septem denudas proditor arces.
An, quum tu syrtim ac steriles vastabis arenas,
Non dira illa lues notis jam mœnibus urbis
Assiliet? vacuumque Jovem sine pube, sine armis
Invadet? Quanti, ut cedas, Romamque relinquas
Emerito, est? Tanto perculsi fulmine belli
Siccine te, ut nuper Capua est accitus ab alta
Fulvius, æquoreis Libyæ revocabimus oris?
Vince domi, et trinis mœrentem funera lustris
Ausoniam purga bello: tum tende remotos
In Garamantas iter, nasamoniacosque triumphos
Molire: angustæ prohibent nunc talia cœpta
Res italæ. Pater ille tuus qui nomina vestræ
Addidit haud segnis genti, quum consul Iberi
Tenderet ad ripas, revocato milite primus
Descendenti avide superatis Alpibus ultro
Opposuit sese Annibali: tu consul abire
A victore paras hoste, atque avellere nobis
Scilicet hoc astu Pœnum? Si deinde sedebit

Impavidus, nec te in Libyam tuaque arma sequetur,
Capta damnabis consulta improvida Roma.
Sed fac turbatum convertere signa, tuæque
Classis vela sequi, nempe idem erit Annibal, idem,
Cujus tu vallum vidisti e mœnibus urbis.
Hæc Fabius: seniorque manus paria ore fremebant.
Tum contra consul: Cæsis ductoribus olim
Magnanimis leto gemino, quum tota subisset
Sidonium possessa jugum tartessia tellus,
Non Fabio, non, queis eadem est sententia cordi,
Quoquam ad opem verso, fateor, primoribus annis
Excepi nubem belli, solusque ruenti
Objeci cælo caput, atque in me omnia verti.
Tum grandæva manus, puero male credita bella,
Atque idem hic vates temeraria cœpta canebat.
Diis grates laudemque fero, sub numine quorum
Gens trojana sumus: puer ille, et futilis ætas,
Imbellesque anni, necdum maturus ad arma
Scipio, restituit terras illæsus iberas
Trojugenis: pepulit Pœnos, solisque sequutus
Extremas ad Atlanta vias, exegit ab orbe
Hesperio nomen Libyæ, nec retulit urbi
Signa prius, quam fumantes circa æquora vidit
Romano Phœbum solventem litore currus.
Adscivit reges idem: nunc ultimus actis
Restat Carthago nostris labor: hoc sator ævi
Jupiter æterni monet: Annibali ecce senectus
Intremit, aut ægros simulat mentita timores,
Ne finem longis tamdem peperisse ruinis

Sit noster titulus. Certe jam dextera nobis
Experta, et robur florentibus auximus annis.
Ne vero fabricate moras; sed currere sortem
Hanc sinite ad veterum delenda opprobria cladum,
Quam mihi servavere Dei. Sat gloria cauto
Non vinci pulcra est Fabio, peperitque sedendo
Omnia Cunctator nobis: nec Mago, nec Hannon
Nec Gisgone satus, nec Amilcare terga dedissent,
Si segnes clauso traheremus prælia vallo.
Sidoniusne puer, vix pubescente juventa,
Laurentes potuit populos, et troia adire
Mœnia, flaventemque sacro cum gurgite Tibrim?
Et potuit Latium longo depascere bello?
Nos Libyæ terris transmittere signa pigebit?
Et tyrias agitare domos? Secura pericli
Litora lata patent, et opima pace quieta
Stat tellus. Timeat tamdem Carthago, timeri
Assueta: et nobis, quamvis œnotria nondum
Annibale arva vacent, superesse intelligat arma.
Illum ego, quem vosmet cauti, consultaque vestra
In Latio fecere senem, cui tertia large
Fundenti nostrum dùcuntur lustra cruorem,
Illum ego ad incensas trepidantem et sera paventem
Avertam patriæ sedes. An Roma videbit
Turpia agenoreæ muris vestigia dextræ?
Carthago immunis nostros secura labores
Audiet interea, et portis bellabit apertis?
Tum vero pulset nostras iterum improbus hostis
Ariete sidonio turres, si templa suorum

Non ante audierit rutulis crepitantia flammis.
Talibus accensi patres, fatoque vocante,
Consulis annuerunt dictis, faustumque precati
Ut foret Ausoniæ, transmittere bella dederunt.

C. SILII ITALICI

PUNICORUM

LIBER DECIMUS SEPTIMUS

Quum inventum esset carmen in libris sibyllinis, *hostem pelli Italia vincique posse, si mater idæa a Pessinunte Romam transportata esset*; quumque oraculum delphicum dedisset responsum, Deam hospitio excipiendam ab eo, qui vir optimus Romæ haberetur: missa in Phrygiam nave advehitur Cybele, et Scipio Nasica, quem patres judicaverant in tota civitate virum bonorum optimum esse, Ostiam ire jussus obviam Deæ, eam accipit de nave, quæ deinde inter cymbalorum tympanorumque strepitus, saltationes et cantus a matronis per Tiberim trahitur (v. 1.—22.). Eadem mox in vado fluminis hæret; at Claudia Quinta propalam precata, ut ita demum se sequeretur, si pudicitia, a multis in dubium vocata, sibi constaret, facili eam negotio sola movet (23.—45.). Tum læta spes belli tamdem feliciter conficiendi omnium animos tenet, et Scipio e Sicilia cum classe profectus, mactata victima aquilisque viam monstrantibus, in Africam trajicit (46.—58.). Expositis ibi copiis, ad Syphacem, qui, ducta in matrimonium Asdrubalis filia, a Romanis desciverat ad Poenos, literas dat, quibus eum monet, ne jura hospitii secum, neu cum populo romano initæ societatis fallat (59.—82.). Quo quum nihil profecisset, castra Numidarum et mapalia arundine texta noctu incendit (83.—91.). Flamma late effusa uno repente omnia haurit incendio, et rex ipse vix e somno expergefactus a satellite effugit (92.—108.). Mox Syphax, ira, pudore precibusque conjugis motus, residuam juventutem excit ex regno, et Asdrubali junctus concitato impetu in Romanos incurrit, at, equo graviter icto effusus, vivus capitur (109.—

145.). Quo facto Asdrubal cum reliquiis Numidarum Pœnorumque iterum fugam capessit; jamque omnis spes Carthaginis sita est in Annibale, ad quem propere senatus mittendos censet, qui ex Italia eum arcessant (146.—157.). Is quum somnio perterritus surrexisset, de summo patriæ periculo certior fit per legatos, ac frendens indignatur, nunc auxilium implorari suum ab iis, a quibus ipse nec supplemento, nec pecunia adjutus esset (158.—200.). Terram tamen hostilem, etsi invitus mœstusque, relinquit, nec romani duces discessum ejus remorantur (201.—217.). Enimvero ubi vix in altum evectus e conspectu Italiæ aufertur, illuc redeundi, Romamque oppugnandi consilia agitat. (218.—235.). Iis desistit, acerrima tempestate a Neptuno commota, qua sæviente tristem lamentatur sortem suam (236.—282.). Veneris autem interventu ira Neptuni ventique remittunt, et Annibal classem appellit ad Libyam, ubi castris Scipionis sua opponit (283.—291.). Tum acie utrimque instructa Annibal concionem ad milites habet, qua ad virtutem eos acuit, et res in Italia gestas, tot duces romanos, tot exercitus occidione occisos, et sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoria militem venit, refert (292.—337.). Romani contra milites moræ impatientes signum prælii committendi poscunt (338.—340.). Magna hæc rerum molimina procul e nubibus mœsto vultu lustrat Junó, quam Jupiter exhortatur, ut tandem aliquando Pœnos adjuvare desinat, neque amplius fini hujus belli imperioque Romanorum, quod fato finitum sit, inferat moram (341—356.). Respondet Juno, se non eo consilio pugnam contemplari, ut fata mutare et trahere bellum conetur, sed id unum petere a conjuge ac fratre, ut neque Annibalem perire, vel vivum capi, neque Carthaginem dirui patiatur (357.—369.). His precibus cedit Jupiter, et sorori hanc veniam dat, ut Annibalem præsenti eripiat periculo, sed decet quoque in fatis ita esse, ut ille numquam repetat Italiam, et Carthago mox ab alio Scipione exscindatur (370.—384.). Dum fata pandit rex Deorum, in supremum de imperio orbis terrarum certamen descendunt duorum opulentissimorum populorum duo longe

clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut eversuri (385.—405.). Hastis primo impetu effusis, res gladiis geritur, et Masinissa, acer juvenis, in Macedonum legionem incursans viam facit Romanis, in turbatos submotosque gradum inferentibus (406–431.). Lælius etiam bruttios milites, Annibalem ex Italia decedentem sequntos, acerrime increpat, et in fugam vertit (432.—443.). Aciem vero inclinatam restituit Annibal, cæsisque Herio ac Pleminio fratribus, reliquos hostes profligat (444.—478.). Alia campi parte Scipio Pœnos, usu militiæ famaque rerum gestarum Romanis pares, ingenti clade prosternit, et terrorem addit perculsis (479.—508.). Mox ipsum quærit Annibalem, et ad certamen singulare provocat (509.—521.). Sollicita de ejus vita Juno periculum propulsat, objecta illi falsa Scipionis imagine (522.—533.). Eam Annibal infesta petit hasta, et fugientem persequitur, donec procul a prælio simulacrum repente oculis ipsius subducitur (534.—547.). Ubi dolum sibi a Deo aliquo nexum esse sentit, furibundus repetit campum; sed equus febri, a Junone ipsi immissa, correptus subito collabitur (548.—557.). Tum Pœnus iterum illusus et instinctus furore necem sibi consciscere in animum inducit (558.—566.). Juno autem, in formam habitumque pastoris mutata, et simulans, se erranti proximam ad Scipionem viam monstraturam esse, longius eum a campo removet (567.—580.). Interea Pœni, ducem suum vel periisse, vel spe omni abjecta acie excessisse rati, pavidi terga vertunt, et per patentem circa campum late fuga sparguntur (581.—596.). Annibalem vero fessum Juno ad tumulum propinquum ducit, in quo omnis pugnæ stragisque facies ante oculos ei versatur (597.—604.). Tamdem et ipse, Romanis colli appropinquantibus, at ne nunc quidem sine fastu ac minis, fugientibus immixtus montium latebras quærit (605.—617.). Ita prælio belloque finito conditiones pacis conveniunt, et Scipio Romam profectus non modo primus imperator nomine devictæ a se gentis ac terræ nobilitatur, sed etiam triumpho omnium clarissimo urbem ingreditur (618.—628.). Currum ejus præcedunt Syphax et

Hannon cum reliquis captivis, et tabulæ victorum regum, populorum, terrarum, urbium, flaminumque in ferculis præferuntur: tum Scipio ipse, Bacchi Herculisque instar, insignis habitu ac ore invehitur curru, et, velut alter Romulus aut Camillus, laudibus in cælum tollitur (629.—654.). Quatuor præcipuæ hujus libri partes, Cybele e Phrygia Romam deportata, Scipionis in Africam profectio, victoria et triumphus, emblemata sunt coloribus poeticis variis, et epico ornatu elaborata, nullo tamen vel levissimo nexu inter se aptae: cujus rei vel ignoratio, vel incuria effecit, ut in nonnullis locis, quæ præcipitem ab antecedentibus ad sequentia transitum haberent, viris doctis lacunæ etiam suspicio oriretur.

Hostis ut ausoniis discederet advena terris,
Fatidicæ fuerant oracula prisca Sibyllæ:
Cœlicolûm phrygia genitricem sede petitam
Laomedonteæ sacrandam mœnibus urbis;
Advectum exciperet numen, qui, lectus ab omni
Concilio patrum, præsentis degeret ævi
Optimus: heu nomen melius majusque triumphis!
Jamque petita aderat, latia portante Cybebe
Puppe, adque os amnis, magno censente senatu,
Obvius accitis properabat Scipio sacris,
Qui, genitus patruo ductoris ad africa bella
Tunc lecti, multa fulgebat imagine avorum.
Isque ubi longinquo venientia numina ponto
Accepit supplex palmis, tuscique sonora
Tibridis adducit sublimis ad ostia puppim:
Femineæ tum deinde manus subiere, per amnem
Quæ traherent celsam religatis funibus alnum.
Circum aiguta cavis tinnitibus æra, simulque

Certabant rauco cesonantia tympana pulsu;
Semivirique chori, gemino qui dindyma monte
Casta colunt, qui dictæo bacchantur in antro;
Quique idæa juga, et lucos novere silentes.
Hos inter fremitus ac læto vota tumultu,
Substitit adductis renuens procedere vinclis
Sacra ratis, subitisque vadis immobilis hæsit.
Tum puppe e media magno clamore sacerdos:
Parcite pollutis contingere vincula palmis,
Et procul hinc, moneo, procul hinc quæcumque profanæ,
Ferte gradus, nec vos casto miscete labori;
Dum satis est monuisse Deæ; quod si qua pudica
Mente valet, si qua illæsi sibi corporis adstat
Conscia, vel sola subeat pia munera dextra.
Hic, prisca ducens Clausorum ab origine nomen,
Claudia, non æqua populi mala credita fama,
In puppim versis palmisque oculisque profatur:
Cælicolûm genitrix, numen, quod numina nobis
Cuncta creas, cujus proles terramque fretumque,
Sideraque et manes regnorum sorte gubernant,
Si nostrum nullo violatum est crimine corpus,
Testis, Diva, veni, et facili me absolve carina.
Tum secura capit funem; fremitusque leonum
Audiri visus subito, et graviora per auras
Nulla pulsa manu sonuerunt tympana Divæ.
Fertur prona ratis, (ventos impellere credas)
Contraque adversas ducentem prævenit undas.
Extemplo major cunctis spes pectora mulcet,
Finem armis tandem, finemque venire periclis.

Ipse alacer sicula discedens Scipio terra,
Abscondit late propulsis puppibus æquor,
Cui numen pelagi placaverat hostia taurus,
Jactaque cæruleis innabant fluctibus exta.
Tunc a sede Deûm, pernmque per æthera lapsæ
Armigeræ Jovis ante oculos cœpere volucres
Æquoreas monstrare vias, ac ducere classem.
Augurium clangor lætum dabat: inde, sequuti
Tantum progressos liquida sub nube volatus,
Quantum non frustra speculantum lumina servant,
Litora agenoreæ tenuerunt perfida terræ.

Nec segnis, tanta in semet veniente procella,
Africa terribilem magno sub nomine molem
Regis opes contra et massyla paraverat arma:
Spesque Syphax Libycis una, et Laurentibus unus
Terror erat. Campos pariter vallesque refusas,
Litoraque implerat, nullo decorare tapete
Cornipedem Nomas assuetus, densæque per auras
Condebant jaculis stridentibus æthera nubes.
Immemor is dextræque datæ, junctique per aras
Fœderis, et mensas testes, atque hospita jura,
Fasque fidemque simul, pravo mutatus amore,
Ruperat, atque toros regni mercede pararat.
Virgo erat eximia specie claroque parente,
Asdrubalis proles, thalamis quam cepit ut altis,
Ceu face succensus prima tædaque jugali,
Vertit opes gener ad Pœnos, latiæque soluto
Fœdere amicitiæ, dotalia transtulit arma.

Sed non ausonio curarum extrema Syphacem
Ductori monuisse fuit, missique minantur,
Stet regno, reputet Superos, pacta hospita servet:

Longe, conjugia ac longe tyrios hymenæos
Inter dardanias acies fore: sanguine quippe,
Si renuat, blando nimium facilique marito
Statura obsequia, et thalami flagrantis amores.
Sic latius permixta minis, at cassa movebat
Ductor; nam surdas conjux obstruxerat aures.
Ergo, asper monitis frustra nitentibus, enses
Advocat, et castas polluti fœderis aras
Testatus, varia Martem movet impiger arte.
Castra levi calamo cannaque intecta palustri,
Qualia Maurus amat dispersa mapalia pastor,
Aggreditur, furtum armorum tutantibus umbris,
Ac tacita spargit celata incendia nocte.
Inde, ubi collecti rapidam diffundere pestem
Cœperunt ignes, et se per pinguia magno
Pabula ferre sono, clare exspatiantur in auras,
Et frenos volucri propellunt lumine flammæ.
It totis inimica lues cum turbine castris,
Atque alimenta vorat strepitu Vulcanus anhelo
Arida, et ex omni manant incendia tecto.
Sentitur plerisque prius, quam cernitur, ignis
Excitis somno, multorumque ora vocantum
Auxilium invadunt flammæ: fluit undique victor
Mulciber, et rapidis amplexibus arma virosque
Corripit; exundat pestis semiustaque castra
Ardenti volitant per nubila summa favilla.
Ipsius ingenti regis tentoria saltu
Lugubre increpitans late circumvolat ardor;
Hausissetque virum, trepidus ni clade satelles
E somno ac stratis rapuisset multa precantem.
Verum, ubi mox juncto sociarant aggere vires

Massylus tyriusque duces, accitaque regno
Lenierat pubes infaustæ vulnera noctis,
Ira pudorque dabant, et conjux, tertius ignis,
Immanes animos; afflataque barbarus ora
Castrorum flammis, et se velamine nullo
Vix inter trepidas ereptum ex hoste catervas
Frendebat minitans: sed enim non luce Syphacem,
Nec claro potuisse die, nec sole tuente,
A quoquam vinci. Jactarat talia vecors:
Sed jam claudebat fiatus, nec plura sinebat
Atropos; et tumidæ properantur stamina linguæ.
Namque, ubi prosiluit castris, ceu turbidus amnis,
Qui, silvas ac saxa trahens per devia præceps,
Volvitur, et ripas spumanti gurgite laxat,
Ante omnes prævectus equo, trahit agmina voce.
Contra nava manus Rutuli, celsusque ruebat
Viso rege procul raptis exercitus armis.
Ac sibi quisque, Videsne? videsne ut in agmine primo
Massylus volitet, deposcens prælia, rector?
Fac nostrum hoc, mea dextra, decus: violavit et aras
Cælicolûm, et casti ductoris fœdera rupit:
Sit satis hunc castris semel effugisse crematis.
Sic secum taciti, et certatim spicula fundunt.
Prima in cornipedis sedit spirantibus ignem
Naribus hasta volans, erexitque ore cruento
Quadrupedem, elatis pulsantem calcibus auras.
Corruit asper equus, confixaque cuspide membra
Huc illuc jactans, rectorem prodidit hosti.
Invadunt, vanumque fugæ, atque attollere fessos

Amittentem artus, revocato a vulnere telo,
Corripiunt: tum vincla viro, manicæque (pudendum)
Addita, et, exemplum non unquam fidere lætis,
Sceptrifenas areta palmas vinnere catena.
Ducitur ex alto dejectus culmine regni,
Qui modo sub pedibus terras, et sceptra, patensque
Litora ad Oceani sub natu viderat æquor.
Prostratis opibus regni phœnissa metuntur
Agmina, et invisus Marti, rotusque fugarum
Vertit terga citus damnatis Asdrubal ausis.
Stabat Carthago truncatis undique membris
Uni nixa viro, tantoque fragore ruentem
Annibal absenti retinebat nomine molem.
Id reliquum fessos opis auxiliique ciere
Rerum extrema jubent: huc confugere paventes,
Postquam se Superûm desertos numine cernunt.
Nec mora: propulsa sulcant vada salsa carina,
Qui revocent, patriæque ferant mandata monentis,
Ne lentus nullas videat Carthaginis arces.
Quarta aurora ratem Dauni devexerat oras,
Et fera ductoris turbabant somnia mentem.
Namque gravis curis carpit dum nocte quietem,
Cernere Flaminium Gracchumque, et cernere Paulum
Visus erat simul adversos mucronibus in se
Destrictis ruere, atque itala depellere terra:
Omnisque a Cannis, Trasymenique omnis ab undis
In pontum impellens umbrarum exercitus ibat.
Ipse, fugam capiens, notas evadere ad Alpes

Quærebat, terræque ulnis amplexus utrisque
Hærebat latiæ, donec vis sæva profundo
Truderet, et rapidis daret absportare procellis.
His ægrum visis adeunt, mandata ferentes,
Legati, patriæque extrema pericula pandunt:
Massyla ut ruerint arma, ut cervice catenas
Regnator tulerit Libyæ, letoque negato,
Servetur nova pompa Jovi: Carthago laboret
Ut trepidi Asdrubalis (qui rerum agitarit habenas)
Non una concussa fuga: se, triste profatu,
Vidisse, arderent quum bina in nocte silenti
Castra, et luceret sceleratis Africa flammis.
Prærapidum juvenem minitari, bruttia servet
Litora dum Pœnus, detracturum ignibus atris,
In quam se referat patriam, suaque inclyta facta.
Hæc postquam dicta, et casus patuere metusque,
Effundunt lacrimas, dextramque ut numen adorant.
Audivit torvo obtutu defixus, et ægra
Expendit tacite cura secum ipse volutans,
An tanti Carthago foret: sic deinde profatur:
O dirum exitium mortalibus! o nihil umquam
Crescere, nec magnas patiens exsurgere laudes
Invidia! Eversam jam pridem exscindere Romam,
Atque æquasse solo potui, traducere captam
Servitum gentem, Latioque imponere leges,
Dum sumtus, dumque arma duci, fessosque secundis
Submisso tirone negant recreare maniplos,
Dumque etiam Cerere et victu fraudasse cohortes
Hannoni placet, induitur tota Africa flammis:

Pulsat agemoreas rhœteia lancea portas.
Nunc patriæ decus, et patriæ nunc Annibal unus
Subsidium: nunc in nostra spes ultima dextra.
Vertentur signa, ut patres statuere; simulque
Et patriæ muros, et te servabimus, Hannon. 200
Hæc ubi detonuit, celsas e litore puppes
Propellit, multumque gemens movet æquore classem.
Non terga est ausus cedentum invadere quisquam,
Non revocare virum: cuncti præstare videntur,
Quod sponte abscedat, Superi, tamdemque resolvat 205
Ausoniam: ventos optant: et litora ab hoste
Nuda videre sat est: ceu flamina comprimit Auster
Quum fera, et abscedens reddit mare, navita parco.
Interea voto non auras poscit amicas,
Contentus caruisse Noto, pacemque quietam 210
Pro facili cursu reputat salis. Omnis in altum
Sidonius visus converterat undique miles;
Ductor defixos itala tellure tenebat
Intentus vultus, manantesque ora rigabant
Per tacitum lacrimæ, et suspiria crebra ciebat. 215
Haud secus ac patriam pulsus dulcesque penates
Linqueret, et tristes exsul traheretur in oras.
Ut vero affusis puppes procedere ventis,
Et sensim cœpere procul subsidere montes,
Nullaque jam hesperia, et nusquam jam daunia tellus; 220
Hæc secum infrendens: Mentisne ego compos,
et hoc nunc

Indignus reditu, qui memet finibus umquam
Amorim Ausoniæ? Flagrasset subdita tædis
Carthago, et potius cecidisset nomen Elisæ.
Quid tunc? sat compos, qui non ardentia tela
A Cannis in templa tuli tarpeja? Jovemque
Detraxi solio? Sparsissem incendia montes
Per septem bello vacuos, gentique superbæ
Iliacum exitium, et proavorum fata dedissem.
Cur porro hæc angant? nunc nunc invadere ferro
Quis prohibet? rursumque ad mœnia tendere gressus?
Ibo: et, castrorum relegens monumenta meorum,
Qua via nota mihi est, remeabo Anienis ad undas.
Flectite in Italiam proras, avertite classem.
Faxo, ut vallata revocetur Scipio Roma.
Talibus ardentem furiis Neptunus ut alto
Prospexit, vertique rates ad litora vidit,
Quassans cæruleum genitor caput æquora fundo
Eruit, et tumidum movet ultra litora pontum.
Extemplo ventos imbresque, et rupe procellas
Concitat æolias, ac nubibus æthera condit.
Tum penitus telo molitus regna tridenti
Intima ab occasu Tethyn impellit et ortu,
Ac totum Oceani turbat caput. Æquora surgunt
Spumea, et illisu scopulus tremit omnis aquarum.
Primus, se attollens Nasamonum sedibus, Auster
Nudavit syrtim correpta nubilus unda.
Insequitur sublime ferens nigrantibus alis
Abruptum Boreas ponti latus: intonat acer
Discordi flatu, et partem rapit æquoris Eurus.
Hinc rupti reboare poli, atque hinc crebra micare

Fulmina, et in classem ruere implacabile cælum.
Consensere ignes, nimbique, et fluctus, et ira
Ventorum, noctemque freto imposuere tenebræ.
Ecce intorta Noto, veniensque a rupe procel-
la 255
Antennæ immugit, stridorque immite rudentum
Sibilat, ac similem monti, nigrante profundo,
Ductoris frangit super ora trementia fluctum.
Exclamat volvens oculos cæloque fretoque:
Felix, o frater, Divisque æquate cadendo, 260
Asdrubal! egregium fortis cui dextera in armis
Pugnanti peperit letum, et cui fata dedere
Ausoniam extremo tellurem appendere morsu.
At mihi Cannarum campis, ubi Paulus, ubi illæ
Egregiæ occubuere animæ, dimittere vitam 265
Non licitum: vel, quum ferrem in Capitolia flam-
mas,
Tarpeji Jovis ad manes descendere telo.
Talia dum moeret, diversis flatibus acta
In geminum ruit unda latus, puppimque sub atris
Æquoris aggeribus tenuit, ceu turbine meraam. 270
Mox, nigris altæ pulsa exundantis arenæ
Vorticibus, rasis ætherias remeavit ad auras,
Et fluctus supra, vento librante, pependit.
At geminas Notus in scopulos atque horrida saxa
Dura sorte rapit (miserandum et triste) biremes.
Increpuere ictu pronæ: tum murice acuto
Dissiliens sonuit rupta compage carina.
Hic varia ante oculos facies: natat æquore toto
Arma inter, galeasque virûm, cristasque rubentes;
Florentis Capuæ gaza, et seposta triumpho 280

Laurens præda ducis, tripodes, mensæque Deorum,
Cultaque nequidquam miseris simulacra Latinis.
Quum Venus, emoti facie conterrita ponti,
Talibus alloquitur regem maris: Hoc satis iræ
Interea, genitor: satis ad majora minarum.
Cetera parce, precor, pelago: ne tollat acerba
Hoc Carthago decus, nullo superabile bello
Progenuisse caput, nostrosque in funera Pœni
Æneadas undis totoque eguisse profundo.
Sic Venus: et tumidi considunt gurgite fluctus;
Obviaque adversis propellunt agmina castris.
Dux vetus armorum, scitusque accendere corda
Laudibus, ignifero mentes furiabat in iram
Hortatu, decorisque urebat pectora flammis.
Tu mihi Flaminii portas rorantia cæsi
Ora ducis; nosco dextram: tu primus in ictus
Ingentis Pauli ruis, ac defigis in ossa
Mucronem: tibi pugnacis gestantur opima
Marcelli; Gracchusque cadens tibi proluit ensem;
Ecce manus, quæ te pulsantem, belliger Appi,
Mœnia sublimis Capuæ de culmine muri
Excelso fusa moribundum propulit hasta.
Ecce aliud fulmen dextræ, quo nobile nomen
Fulvius excepit non unum pectore vulnus.
Huc prima te siste acie, cui consul in armis
Crispinus cecidit: me tu comitare per hostes
Qui nobis (memini) ad Cannas lætissimus iræ
Servili fers ora ducis suffixa veruto.
Cerno flagrantes oculos, vultumque timendum
Non ipso minus ense tuum, fortissime Pœnûm,

O juvenis: qualem vidi, quum flumine sævo
Insignis Trebiæ complexum ingentibus ulnis
Mersisti fundo luctantem vana tribunum.
At tu, qui gelidas Ticini primus ad undas
Scipiadæ patris tinxisti sanguine ferrum,
Incepta exsequere, et nati mihi redde cruorem.
Horrescamne ipsos, veniant ad prælia, Divos,
Quum stetis turmæ, vidi certantia cælo
Quas juga calcantes summas volitare per Alpes?
Quum videam, quorum ferro manibusque capaces
Arsere Argyripæ campi, num segnior ibis
Nunc mihi, qui primus torques in mœnia telum
Dardana, nec nostræ facilis concedere laudi?
Te vero, te, te exstimulem, qui fulmina contra
Et nimbos, tonitrusque, ac summi numinis iras
Quum starem, perferre ferox hæc vana jubebas
Nubila, et ante ducem Capitolia celsa petebas?
Quid vos, queis claro deleta est Marte Saguntus,
Exhorter, quos nobilitant primordia belli?
Ut meque et vobis dignum, defendite, quæso,
Præteritas dextræ laudes. Divûm ipse favore,
Vincendoque senex patriam post trina labantem
Lustra, et non visos tam longa ætate penates,
Ac natum, et fidæ jam pridem conjugis ora,
Confisus vobis, repeto: non altera restat
Jam Libye, nec Dardaniis pugna altera restat.
Certatus nobis hodie dominum accipit orbis.
Annibal hæc: sed non patiens remorantia verba
Ausonius miles, quoties dux cœperat ora
Solvere ad affatus, signum pugnamque petebant.
Hæc procul aetria speculantem nube sororem

Ut vidit Divûm genitor, mœstosque sub aeri
Obtutu vultus, sic ore effatus amico est:
Qui te mentis edunt morsus, da noscere, conjux:
Num pœni casus ducis, et Carthaginis angit
Cura tuæ? sed enim reputa tecum ipsa furores
Sidonios: gentem contra et fatalia regna:
Teucrorum quis erit, quæso, germana, rebelli
Fractis fœderibus populo modus? Ipsa malorum
Non plus Carthago tulit, exhaustique laboris,
Quam pro cadmea tu exercita gente tulisti.
Turbasti maria ac terras, juvenemque ferocem
Immisti Latio; tremuerunt mœnia Romæ;
Perque bis octonos primus fuit Annibal annos
Humani generis: tempus componere gentem,
Ad finem ventum: et claudenda est janua belli.
Tum supplex Juno: Neque ego, mutare laborans,
Quæis est fixa dies, pendenti nube resedi:
Nec revocare acies, bellumve extendere quæro:
Quæ donare potes, quoniam mihi gratia languet,
Et cecidit jam primus amor, nil fila sororum
Adversus posco: vertat terga Annibal hosti,
Ut placet, et cineres Trojæ Carthagine regnent.
Illud te gemini per mutua pignora amoris
Et soror et conjux oro, tranare pericla
Magnanimum patiare ducem, vitamque remittas,
Neve sinas captum ausonias perferre catenas.
Stent etiam contusa malis mea mœnia, fracto
Nomine sidonio, et nostro serventur honori.
Sic Juno, et contra breviter sic Jupiter orsus:
Do spatium muris (ut vis) Carthaginis altæ.

Stent lacrimis precibusque tuis ; sed percipe, conjux,
Quatenus indulsisse vacet. Non longa supersunt
Fata urbi, venietque pari sub nomine ductor,
Qui nunc servatas evertat funditus arces.
Ætherias quoque (uti poscis) trahat Annibal auras,
Ereptus pugnæ. Miscere hic sidera ponto,
Et terras implere volet redeuntibus armis.
Novi feta viri bello præcordia : sed lex
Muneris hæc esto nostri : Saturnia regna
Ne posthac videat, repetat neve amplius umquam
Ausoniam : nunc instanti raptum aveho leto,
Ne, si miscebit latis fera prælia campis,
Romulei nequeas juvenis subducere dextræ.
Dum statuit fata omnipotens urbique ducique,
Invadunt acies pugnam, et clamore lacessunt
Sidera. Non alio graviores tempore vidit
Aut populos tellus, aut, qui patria arma moverent,
Majores certare duces. Discriminis alta
In medio merces, quidquid tegit undique cælum.
Ibat agenoreus præfulgens ductor in ostro,
Excelsumque caput penna nutante levabat
Crista rubens; sævus magno de nomine terror
Præcedit, Latioque micat bene cognitus ensis.
At contra ardenti radiabat Scipio cœco,
Terribilem ostentans clypeum, quo patris et una
Cælarat patrui spirantes prælia dira
Effigies ; flammam ingentem frons alta vomebat.
Sub tanta cunctis vi telorumque virorumque,
In ducibus stabat spes et victoria solis.

Quin etiam, favor ut subigit plerosque, metusve,
Scipio si libycis esset generatus in oris,
Sceptra ad agenoreos credunt ventura nepotes.
Annibal ausonia genitus si sede fuisset,
Haud dubitant terras itala in ditione futuras. 405
Contremuere auræ, rapido vibrantibus hastis
Turbine, et horrificam traxere per æthera nubem.
Inde ensis, propiorque acies, et cominus ora
Admota, ac dira flagrantia lumina flamma.
Sternitur in medium contemtrix turba pericli, 410
Quæ primis se præcipitem tulit obvia telis,
Gentilemque bibit tellus invisa cruorem.
Fervidus ingenii Masinissa, et fervidus ævi
In primas Macetûm turmas immania membra
Infert, et jaculo circumvolat alite campum. 415
Cærulus haud aliter, quum dimicat, incola Thules
Agmina falcifero circumvenit arcta covino.
Graja phalanx patrio densarat more catervas,
Intentisque adstat nulli penetrabilis hastis.
Immemor has pacti post fœdus in arma Philippus
Miserat, et quassam refovebat Agenoris urbem.
Rarescit multo laxatus vulnere miles,
Atque aperit patulas prostrato corpore late
Inter tela vias. Irrumpit mole ruinæ
Ausonius globus, et perjuria graja resignat. 425
Archemorum Rullus, Teucrum Norbanus, et ambo
Mantua labenti genitrix dimiserat ævo.
Obtruncat Samium bellacis dextra Caleni.
At Clytium Selius, pellæum et vana tumentem
Ad nomen patriæ Clytium, sed gloria Pellæ 430

Haud valuit misero defendere daunia tela.
Sævior his Latios vastabat bruttia signa
Lælius increpitans: Adeone œnotria tellus
Detestanda fuit, quam per maria aspera, perque
Insanos tyrio fugeretis remige fluctus? 435
Sed fugisse satis fuerit. Latione cruore
Insuper externas petitis perfundere terras?
Hæc dicens Silarum, meditantem in prælia, telo
Prævenit. Hasta volans imo sub gutture sedit,
Et vitæ vocisque vias simul incita clausit. 440
Virgilio Caudinus, acerbo Sarris Amano
Sternitur: accendunt iras, vultusque virorum
Armorumque habitus noti, et vox consona linguæ.
Quos ubi nudantes conspexit Amilcare cretus
Terga fuga, State, ac nostram ne prodite gentem, 445
Vociferans subit, et convertit prælia dextra.
Qualis in æstiferis Garamantum feta veneno
Attollit campis ferventi pastus arena
Colla paræetonius serpens, lateque per auras
Undantem torquet perfundens nubila tabem. 450
Continuo infesta portantem cuspide vulnus
Impedit antevolans Herium; cui nobile nomen
Marrucinâ domus, clarumque Teate ferebat.
Atque illi magnum nitenti, et laudibus hostis
Arrecto, capuli ad finem manus ilia fodit. 455
Quærebatque miser morienti lumine fratrem,
Quum juvenis subit, et, leto stimulatus acerbo,
Pleminius sævum mucronem ante ora coruscat,
Ac fratrem magno minitans clamore reposcit.
Hinc proles Barcæ: Germanum reddere vero 460

Si placet, haud renuo; maneant modo fœdera nostra,
Asdrubalem revocare umbris: egone aspera ponam
Umquam in Romanos odia? aut mansuescere corda
Nostra sinam? parcamque viro, quem terra crearit
Itala? tum manes inimicos æde repellat
Æterna, socioque abigat me frater Averno.
Sic ait, et clypei propulsum pondere toto,
Lubrica qua tellus lapsantis sanguine fratris
Fallebat nisus, prosternit, et occupat ense.
Extendit labens palmas, Heriumque jacentem
Amplexus, juncta lenivit morte dolorem.
Tum Libys invadit mixtæ certamina turbæ,
Convertitque ruens per longum hostilia terga:
Ut quum fulminibus permixta tonitrua mundum
Terrificant, summique labat domus alta parentis,
Omne hominum in terris trepidat genus, ipsaque ob ora
Lux atrox micat, et præsens adstare viritim
Creditur intento perculsis Jupiter igne.
Parte alia, ceu sola forent discrimina campo,
Qua miscebat agens truculentus Scipio Martem,
Aspera pugna novas varia sub imagine leti
Dat formas. Hic ense jacet prostratus adacto;
Hic saxo perfracta gemit lacrimabilis ossa;
Ast hos (turpe) pavor fusos projecit in ora;
Horum adversa dedit Gradivo pectora virtus. 485
Ipse super strages ductor rhœteius instat;
Qualis apud gelidum currus quatit altior Hebrum,
Et geticas solvit ferventi sanguine Mavors
Lætus cæde nives, glaciemque Aquilonibus actam

Perrumpit stridens sub pondere belliger axis.
Jamque ardore truci lustrans fortissima quæque
Nomina obit ferro: claris spectata per orbem
Stragibus occumbit late inter tela juventus.
Qui muros rapuere tuos, miserasque nefandi
Principium belli fecere, Sagunte, ruinas;
Qui sacros, Trasymene, lacus, phaethontia quique
Polluerant tabo stagna; ac fiducia tanta
Quos tulit, ut Superûm regi soliumque domosque
Irent direptum, mactantur cominus uno
Exitio; redduntque animas, temerata ferebant
Qui secreta Deûm, et primo reserasse negatas
Gressibus humanis Alpes: formidinis hujus,
Plena acies propere retro exanimata ruebat.
Haud secus ac tectis urbis vulcania pestis
Quum sese infundit, rapidusque incendia flatus
Ventilat, et volucres spargit per culmina flammas.
Attonitum erumpit subita formidine vulgus,
Lateque ut capta passim trepidatur in urbe.
Verum ubi cunctari tædet dispersa virorum
Prælia sectantem, et leviori Marte teneri,
Omnes in causam belli auctoremque malorum
Vertere jam vires tamdem placet. Annibal unus
Dum restet, non, si muris Carthaginis ignis
Subdatur, cæsique cadant exercitus omnis,
Profectum Latio: contra, si concidat unus,
Nequidquam fore agenoreis cuncta arma viresque.
Illum igitur lustrans circumfert lumina campo,
Rimaturque ducem: juvat in certamina summa
Ferre gradum, cupieretque viro concurrere, tota
Spectante Ausonia: celsus clamore feroci

Provocat increpitans hostem, et nova prælia poscit.
Quas postquam audivit voces conterrita Juno,
Ne libyci ducis impavidas ferrentur ad aures,
Effigiem informat latiam, propereque coruscis
Attollit cristis, addit clypeumque jubasque
Romulei ducis, atque humeris imponit honorem
Fulgentis saguli; dat gressum habitusque cientis
Prælia, et audaces adicit sine corpore motus.
Tum par effigies fallacis imagine vana
Cornipedis moderanda cito per devia passu
Belligeræ datur ad speciem certaminis umbræ.
Sic pœni ducis ante oculos exsultat, et ultro
Scipio Junoni similatus tela coruscat.
At, viso lætus rectore ante ora latino,
Et tamdem propius sperans ingentia, Pœnus
Quadrupedi citus imponit velocia membra,
Et jacit adversam properati turbinis hastam.
Dat terga, et, campo fugiens, volat ales imago,
Transmittitque acies. Tum vero, ut victor, et alti
Jam compos voti, ferrata calce cruentat
Cornipedem, et largas Pœnus quatit asper habenas:
Quo fugis, oblitus nostris te cedere regnis?
Nulla tibi libyca latebra est, o Scipio, terra.
Hæc ait, et stricto sequitur mucrone volantem,
Donec longinquo frustratum duxit in arva
Diversa spatio procul a certamine pugnæ.
Tum fallax subito simulacrum in nubila cessit.
Fulmineus ductor, Quisnam se lumine cæco
Composuit nobis, inquit, Deus! aut latet idem.

Cur monstro? tantumne obstat mea gloria Divis?
Sed non avelles umquam, quicumque secundus
Cælicolûm stas Ausoniæ, non artibus hostem
Eripies verum nobis. Frena inde citati
Convertit furibundus equi, campumque petebat,
Quum subitæ occulto pestis collapsa tremore
Cornipedis moles ruit, atque efflavit anhelo
Pectore, Junonis curis, in nubila vitam.
Tum vero impatiens, Vestra est hæc altera, vestra
Fraus, inquit, Superi: non fallitis: æquore mersum
Texissent scopuli, pelagusque hausisset et undæ.
Anne huic servabar leto? Mea signa sequuti,
Queis pugnæ auspicium dedimus, cæduntur; et absens
Accipio gemitus, vocesque et verba vocantum
Annibalem: quis nostra satis delicta piabit
Tartareus torrens? simul hæc fundebat, et una
Spectabat dextram, ac leti fervebat amore.
Tum Juno, miserata virum, pastoris in ora
Vertitur, ac silvis subito procedit opacis.
Atque his alloquitur versantem ingloria fata,
Quænam te silvis accedere causa subegit
Armatum nostris? num dura ad prælia tendis,
Magnus ubi Ausoniæ reliquos domat Annibal armis?
Si velox gaudes ire, et compendia grata
Sunt tibi, vicino in medios te tramite ducam.
Annuit, atque onerat promissis pectora largis
Pastoris, patresque docet Carthaginis altæ
Magna repensuros, nec se leviora daturum.

Præcipitem et vasto superantem proxima saltu
Circumagit Juno, et, fallens regione viarum,
Non gratam invito servat celata salutem.
Interea cadmea manus, deserta pavensque,
Non ullum Annibalem, nusquam certamina cernit
Sævi nota ducis; pars ferro occumbere credunt,
Pars damnasse aciem, et Superis cessisse sinistris.
Ingruit ausonius, versosque agit æquore toto
Rector, jamque ipsæ trepidant Carthaginis arces.
Impletur terrore vago cuncta Africa, pulsis
Agminibus, volucrique fuga sine more ruentes
Tendunt attonitos extrema ad litora cursus,
Ac tartessiacas profugi sparguntur in oras:
Pars Batti petiere domos, pars flumina Lagi.
Sic ubi, vi cæca tamdem devictus, ad astra
Evomuit pastos per sæcula Vesbius ignes,
Et pelago et terris fusa est vulcania pestis,
Videre eoi (monstrum admirabile) Seres
Lanigeros cinere ausonio canescere lucos.
At fessum tumulo tamdem regina propinquo
Sistit Juno ducem, facies unde omnis, et atræ
Apparent admota oculis vestigia pugnæ.
Qualem Gargani campum, Trebiæque paludem
Et tyrrhena vada, et Phaethontis viderat amnem
Strage virûm undantem; talis (miserabile visu)
Prostratis facies aperitur dira maniplis.
Tum superas Juno sedes turbata revisit.
Jamque propinquabant hostes, tumuloque subibant,
Quum secum Pœnus: Cælum licet omne soluta,
In caput hoc compage ruat, terræque dehiscant,

Non ullo Cannas abolebis, Jupiter, ævo.
Decedesque prius regnis, quam nomina gentes
Aut facta Annibalis sileant, nec deinde relinquo
Securam te, Roma, mei; patriæque superstes
Ad spes armorum vivam tibi: nam modo pugna
Præcellis, resident hostes: mihi satque superque,
Ut me dardaniæ matres, atque itala tellus
Dum vivam, exspectent, nec pacem pectore norint.
Sic rapitur, paucis fugientum mixtus, et altos
Inde petit retro montes, tutasque latebras.
Hic finis bello: reserantur protinus arces
Ausonio jam sponte duci. Jura improba adempta,
Armaque, et incisæ leges, opibusque superbis
Vis fracta, et posuit gestatas bellua turres.
Excelsæ tum sæva rates spectacula Pœnis
Flammiferam accepere facem, subitaque procella
Arserunt maria, atque expavit lumina Nereus.
Mansuri compos decoris per sæcula rector,
Devictæ referens primus cognomina terræ,
Securus sceptri, repetit per cærula Romam,
Et patria invehitur sublimi tecta triumpho.
Ante Syphax, feretro residens, captiva premebat
Lumina, et auratæ servabant colla catenæ.
Hic Hannon, clarique genus phœnissa juventa,
Et Macetûm primi, atque incocti corpora Mauri,
Tum Nomades, notusque sacro, quum lustrat arenas,
Hammoni Garamas, et semper naufraga syrtis.
Mox victas tendens Carthago ad sidera palmas
Ibat, et effigies oræ jam lenis iberæ,

Terrarum finis Gades, ac laudibus olim
Terminus herculeis Calpe, Bætisque lavare
Solis equos dulci consuetus fluminis unda.
Frondosumque apicem subigens ad sidera mater
Bellorum fera Pyrene, nec mitis Iberus
Quum simul illidit ponto, quos attulit, amnes.
Sed non ulla magis mentesque oculosque tenebat,
Quam visa Annibalis campis fugientis imago.
Ipse adstans curru, atque auro decoratus et ostro
Martia præbebat spectanda Quiritibus ora.
Qualis odoratis descendens liber ad Indis
Egit pampineos frenata tigride currus.
Aut quum phlægræis, confecta mole gigantum,
Incessit campis tangens Tirynthius astra. 650
Salve, invicte parens, non concessure Quirino
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.
Nec vero, quum te memorat de stirpe Deorum,
Prolem tarpeji mentitur Roma Tonantis.

INDEX

EORUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Præfatio . . . . . pag. III
C. Silii Italici vita VII
Punicorum libri XVII 1

ل ب

ع ن

FEB 4 - 1882